Razvoj hrvatskoga leksika na razmeđi tisućljeća

Barić, Branka

Doctoral thesis / Disertacija

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:101027

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

HRVATSKI STUDIJI

Branka Barić

RAZVOJ HRVATSKOGA LEKSIKA NA RAZMEĐI TISUĆLJEĆÂ

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2013.

University of Zagreb

HRVATSKI STUDIJI

Branka Barić

DEVELOPMENT OF CROATIAN LANGUAGE DURING MILLENNIUM CHANGE

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2013.

Sveučilište u Zagrebu

HRVATSKI STUDIJI

BRANKA BARIĆ

RAZVOJ HRVATSKOGA LEKSIKA NA RAZMEĐI TISUĆLJEĆÂ

DOKTORSKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Branka Tafra

Zagreb, 2013.

University of Zagreb

HRVATSKI STUDIJI

Branka Barić

DEVELOPMENT OF CROATIAN LANGUAGE DURING MILLENNIUM CHANGE

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Branka Tafra, PhD

Zagreb, 2013.

Zahvaljujem svojoj mentorici prof. dr. sc. Branki Tafri na motivaciji, savjetima, trudu, strpljenju i potpori tijekom nastajanja ovoga rada.

Ovu doktorsku disertaciju posvećujem svojemu suprugu Zvoni i kćerima Mari, Ani i Luci. Svi oni su mi, svatko na svoj način, pružili motivaciju, razumijevanje te svesrdnu potporu. Zahvalila bih također i mojim roditeljima i Mariji koji su mi bili velika podrška.
Hvala vam!

SAŽETAK

RAZVOJ HRVATSKOGA LEKSIKA NA RAZMEĐI TISUĆLJEĆÂ

Hrvatski je jezik zajedno s hrvatskim društvom u posljednjih dvadeset godina 20. stoljeća doživio značajne promjene. Pojačana dinamika jezičnih promjena posljedica je razvoja društveno-političkih, globalizacijskih i tehnoloških dostignuća koja svakodnevno mijenjaju leksičku sliku jezika. Jezične promjene devedesetih godina najbolje se vide kroz različite leksičke slojeve jezika poput skupina leksema internacionalizama, nekadašnjih „zajedničkih“ srpsko-hrvatskih leksema, oživljenica, neologizama, anglizama, historizama i ideologema. Cjelovitim i konzistentnim istraživanjem teorijskoga leksikološkoga okvira svake pojedine skupine, ali i semantičkih i gramatičkih promjena pojedinih leksema pruža se uvid u sliku stvarnoga stanja. Teorijsko dokumeniranje činjenica potkrijepljeno je provedenim empirijskim istraživanjem. Kao temelj za korpus izabrani su tekstovi najčitanijih dnevnih novina u trima različitim hrvatskim regijama u razdoblju od 1987. do 2003. godine. Prema prikupljenim podacima istraživao se jezik dnevnih novina tako da se uspoređivao trend uporabe pojedinih leksema, odnosno pojedinih leksičkih slojeva. S obzirom na uočene brojne jezične promjene u promatranih petnaestak godina rezultati su istraživanja pokazali da izvanjezični čimbenici pojačano utječu na jezik.

Doprinos je ovoga rada analiza leksičkih promjena kroz eksplicitne empirijske podatke i njihovo tumačenje primjenom statističkih metoda čime se jezične promjene ne interpretiraju isključivo na razini spoznaje o njima, nego se statističkom analizom one mjere.

Ključne riječi: leksik, leksičke promjene, internacionalizmi, „zajednički" srpsko-hrvatski leksemi, oživljenice, neologizmi, anglizmi, historizmi, ideologemi, publicistika, korpusna analiza

SUMMARY

DEVELOPMENT OF CROATIAN LANGUAGE DURING MILLENNIUM CHANGE

Croatian language, along with Croatian society, underwent significant changes in the last 20 years of the 20th century. Increased dynamics of linguistic change was a consequence of significant social-political, globalization and technological developments that were affecting the lexical profile of the language. Linguistic changes in the 1990s are visible in different lexical layers of the language such as internationalisms, former "shared" Serbo-Croatian lexemes, revived lexemes, neologisms, anglicisms, historisms, and ideologemes. We conducted a thorough analysis of theoretical lexicological frame of each of these layers, as well as of their semantic and grammatical transformations. In addition, we undertook empirical research to complement the theoretical documentation. Empirical corpus consisted of texts published in most read newspapers in three different Croatian regions in the period from 1987 to 2003. We analyzed the corpus by determining trends in usage of different individual lexems and of lexical layers. We detected numerous language changes within the observed 15 years, suggesting that external factors had a significant influence on language development.

Major contribution of this work is insight into lexical changes through collection and statistical analysis of empirical data, enabling not only theoretical insight into lexical changes but also their measurement.

Keywords: lexic, lexical changes, internacionalisms, former shared Serbo-Croatian lexems, revived lexemes, neologisms, anglicisms, historisms, ideologemes, journalism, corpus analysis

SAŽETI SADRŽAJ:

SAŽETAK II
SUMMARY III
1. UVODNA RAZMATRANJA 2
1.1. Motivacija za istraživanje 2
1.2. Ciljevi istraživanja 3
1.3. Hipoteza i istraživačka pitanja 6
1.4. Metodologija istraživanja 8
1.5. Očekivani znanstveni doprinos 9
1.6. Struktura disertacije 11
2. IZVANJEZIČNI UTJECAJI 12
2.1. Društveno-političke promjene 12
2.2. Globalizacija – svjetski proces 33
2.3. Utjecaji Europske unije 42
2.4. Razvoj znanosti u 20. stoljeću 48
2.5. Nove dimenzije komunikacijskih prostora 55
3. UNUTARJEZIČNE PROMJENE 61
3.1. Semantičke promjene 63
3.2. Gramatičke promjene 78
3.3. Načini nastanka novih leksičkih jedinica 92
3.4. Tendencije u razvoju leksika 108
4. METODE ISTRAŽIVANJA 114
4.1. Publicistički diskurs 114
4.2. Jezik publicističkih formi 115
4.3. Formiranje korpusa 116
4.4. Definiranje korpusa 120
4.5. Metode analize 120
5. REZULTATI I ANALIZA 122
5.1. Internacionalizmi 125
5.2. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi 143
5.3. Oživljenice 163
5.4. Neologizmi 180

5.5. Historizmi 201
5.6. Anglizmi 224
5.7. Ideologemi 243
5.8. Purizam u dnevnim novinama 258
6. ZAKLJUČAK 259
7. LITERATURA 262
8. ŽIVOTOPIS 271
9. PRILOZI 272

DETALJNI SADRŽAJ:

SAŽETAK II
SUMMARY III
1. UVODNA RAZMATRANJA 2
1.1. Motivacija za istraživanje 2
1.2. Ciljevi istraživanja 3
1.2.1. Izvori za korpus 4
1.3. Hipoteza i istraživačka pitanja 6
1.4. Metodologija istraživanja 8
1.5. Očekivani znanstveni doprinos 9
1.6. Struktura disertacije 11
2. IZVANJEZIČNI UTJECAJI 12
2.1. Društveno-političke promjene 12
2.1.1. Društvo i jezik 12
2.1.2. Društveno-politički kontekst u svijetu krajem 20. stoljeća 13
2.1.3. Društveno-političke promjene u Hrvatskoj krajem 20. stoljeća 14
2.1.3.1. Jezično pitanje i jezična politika 16
2.1.3.2. Hrvatski jezik devedesetih godina 20. stoljeća 19
2.1.3.2.1. Imenovanje novih pojmova 21
2.1.3.2.2. Internacionalizmi 21
2.1.3.2.2.1. Internacionalizmi u novinarstvu 22
2.1.3.2.2.2. Internacionalizmi zamijenjeni hrvatskim istoznačnicama – oživljenicama 23
2.1.3.2.3. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi 23
2.1.3.2.4. Oživljenice 27
2.1.3.2.4.1. Pravno nazivlje 28
2.1.3.2.4.2. Vojno nazivlje 29
2.1.3.2.4.3. Glazbeno nazivlje 29
2.1.3.2.4.4. Opći leksik 30
2.1.3.2.5. Neologizmi 30
2.1.3.2.6. Historizmi 31
2.1.3.2.7. Anglizmi 32
2.1.3.2.8. Ideologemi 32

2.2. Globalizacija – svjetski proces 33
2.2.1. Pojam globalizacije 33
2.2.2. Kulturna globalizacija 36
2.2.3. Jezični procesi 37
2.2.4. Engleski jezik – globalni jezik 38
2.2.5. Hrvatski jezik u vrtlogu globalizacije 40
2.3. Utjecaji Europske unije 42
2.3.1. Europska unija 42
2.3.2. Jezična politika europskih institucija 43
2.3.3. Hrvatske težnje k Europskoj uniji 46
2.3.4. Praksa prevođenja u Europskoj uniji 47
2.4. Razvoj znanosti u 20. stoljeću 48
2.4.1. Razvoj informatičke znanosti 50
2.4.2. Informatizacija u Hrvatskoj 52
2.4.3. Nova znanost – novi nazivi 53
2.5. Nove dimenzije komunikacijskih prostora 55
2.5.1. Komunikacija novoga vremena 55
2.5.2. Utjecaji i posljedice suvremene komunikacije kao dijela kulture 56
2.5.3. Jezici u novim komunikacijskim obrascima 57
2.5.4. Hrvatski jezik i svjetski komunikacijski procesi 59
3. UNUTARJEZIČNE PROMJENE 61
3.1. Semantičke promjene 63
3.1.1. Polisemizacija – širenje višeznačnosti 64
3.1.1.1. Polisemija u nazivlju 67
3.1.2. Specijalizacija 68
3.1.3. Metaforizacija 69
3.1.4. Žargonizacija 69
3.1.4.1. Žargonizacija u nazivlju 72
3.1.5. Raspad sinonimijskih veza 72
3.1.5.1. Srpskohrvatski jezik – jedan ili dva jezika? 72
3.1.5.2. Sinonimijske veze u srpskohrvatskom jeziku 74
3.2. Gramatičke promjene 78
3.2.1. Čestota pojedinih tvorbenih načina 78
3.2.1.1. Domaći tvorbeni načini 79

3.2.1.1.1. Izvođenje 80
3.2.1.1.1.1. Prefiksalna tvorba 80
3.2.1.1.1.2. Sufiksalna tvorba 81
3.2.1.1.2. Slaganje 81
3.2.1.1.2.1. Hibridne složenice i polusloženice 81
3.2.1.1.3. Analoška tvorba 82
3.2.1.1.4. Tvorba kraćenjem 83
3.2.1.1.4.1. Univerbizacija 83
3.2.1.1.4.2. Tvorba kratica 83
3.2.1.2. Strani tvorbeni načini 85
3.2.1.2.1. Jukstapozicije 86
3.2.1.2.2. Kontrakcija / fuzija / blending 87
3.2.1.2.3. Reduplikacija 88
3.2.1.2.4. Infiksacija 88
3.2.2. Pluralizacija imenica 89
3.3. Načini nastanka novih leksičkih jedinica 92
3.3.1. Jezično posuđivanje 92
3.3.1.1. Semantičko posuđivanje 95
3.3.2. Prevođenjem (kalkiranjem) 95
3.3.3. Tvorbom neologizama 97
3.3.3.1. Neologizmi u nazivlju 102
3.3.4. Oživljenice 103
3.3.5. Sematički procesi kojim nastaju nove riječi 105
3.3.5.1. Leksikalizacija 106
3.3.5.2. Onimizacija 107
3.3.5.3. Eponimizacija 107
3.3.5.4. Homonimizacija 107
3.3.5.5. Konverzija/preobrazba 108
3.4. Tendencije u razvoju leksika 108
3.4.1. Ideologizacija/deideologizacija 108
3.4.2. Internacionalizacija leksika 110
3.4.3. Širenje analitizama 112
4. METODE ISTRAŽIVANJA 114
4.1. Publicistički diskurs 114

4.2. Jezik publicističkih formi 115
4.3. Formiranje korpusa 116
4.3.1. Odabir uzorka 116
4.3.1.1. Večernji list 116
4.3.1.2. Novi list 117
4.3.1.3. Slobodna Dalmacija 118
4.3.2. Jezik odabranoga uzorka 119
4.3.3. Priprema odabanoga uzorka 119
4.4. Definiranje korpusa 120
4.5. Metode analize 120
5. REZULTATI I ANALIZA 122
5.1. Internacionalizmi 125
5.1.1. Aerodrom – zračna luka 128
5.1.2. Ambasada – veleposlanstvo 129
5.1.3. Biblioteka – knjižnica 130
5.1.4. Centar – središte 131
5.1.5. Delegacija – izaslanstvo 132
5.1.6. Ekonomija – gospodarstvo 133
5.1.7. Faktor – čimbenik 134
5.1.8. Finale – završnica 135
5.1.9. Funkcionar – dužnosnik 136
5.1.10. Kancelarija – ured 137
5.1.11. Komisija – povjerenstvo 138
5.1.12. Muzika – glazba 139
5.1.13. Rezerva – pričuva 140
5.1.14. Teatar – kazalište 141
5.1.15. Zaključak 142
5.2. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi 143
5.2.1. Autoput – autocesta 145
5.2.2. Budžet – proračun 146
5.2.3. Dozvoliti – dopustiti 147
5.2.4. Istovremeno – istodobno 148
5.2.5. Lični – osobni 149
5.2.6. Krivični – kazneni 150

5.2.7. Nauka – znanost 151
5.2.8. Nivo – razina 152
5.2.9. Oblast – područje 153
5.2.10. Organ – tijelo 154
5.2.11. Saobraćaj – promet 155
5.2.12. Spisak – popis 156
5.2.13. Štampa – tisak 157
5.2.14. Uhapsiti – uhititi 158
5.2.15. Uslov – uvjet 159
5.2.16. Utisak – dojam 160
5.2.17. Zaključak 160
5.3. Oživljenice 163
5.3.1. Djelatnik – radnik 164
5.3.2. Glasovati – glasati 166
5.3.3. Izvješće – izvještaj 167
5.3.4. Odvjetnik – advokat 168
5.3.5. Ophodnja – patrola 169
5.3.6. Postaja – stanica 170
5.3.7. Pristojba – taksa 171
5.3.8. Putovnica – pasoš 172
5.3.9. Ravnatelj – direktor 173
5.3.10. Skladba – kompozicija 174
5.3.11. Skrb – briga 175
5.3.12. Vojarna – kasarna 176
5.3.13. Nazočnost – prisustvo 177
5.3.14. Topništvo – artiljerija 178
5.3.15. Zaključak 179
5.4. Neologizmi 180
5.4.1. Sufiksalna tvorba 181
5.4.1.1. Sufiks -ijada 181
5.4.1.2. Sufiks -ica 182
5.4.1.3. Sufiks -lica 184
5.4.1.4. Sufiks -izacija 185
5.4.1.5. Sufiks -ik 186

5.1.4.6. Sufiks -ač 187
5.1.4.7. Sufiks -ak 187
5.1.4.8. Sufiks -ba 188
5.1.4.9. Sufiks -stvo 189
5.1.4.10. Sufiks -ara 189
5.1.4.11. Sufiks -ski 190
5.4.2. Prefiksalno-sufiksalna tvorba 190
5.4.3. Slaganje 191
5.4.4. Složeno-sufiksalna tvoba 191
5.4.5. Hibridne polusloženice 192
5.4.6.1. Strani prefiksoidi i sufiksoidi 192
5.4.6.2. Domaći prefiksoidi 194
5.4.6. Jukstapozicije 197
5.4.7. Kontrakcija 198
5.4.8. Infiksacija 199
5.4.9. Zaključak 199
5.5. Historizmi 201
5.5.1. Borac 203
5.5.2. Bratstvo i jedinstvo 204
5.5.3. Delegat 205
5.5.4. Drug 207
5.5.5. Kolektiv 208
5.5.6. Komunist 209
5.5.7. Maršal 210
5.5.8. Omladinac 211
5.5.9. Proleter 212
5.5.10. Propaganda 214
5.5.11. Revolucija 215
5.5.12. Samoupravljanje 216
5.5.13. Savjet 217
5.5.14. Udruženi rad 219
5.5.15. Zaključak 223
5.6. Anglizmi 224
5.6.1. Biznis 225

5.6.2. Derbi 226
5.6.3. Dizajn 227
5.6.4. CD 228
5.6.5. Doping 229
5.6.6. Glamurozan 230
5.6.7. Holding 231
5.6.8. Imidž 232
5.6.9. Internet 233
5.6.10. Inženjering 234
5.6.11. Market 235
5.6.12. Menadžer 237
5.6.13. Miting 238
5.6.14. Rejting 239
5.6.15. Turoperator 240
5.6.16. Zaključak 241
5.7. Ideologemi 243
5.7.1. Dragovoljac – dobrovoljac 245
5.7.2. Glede – s obzirom na 246
5.7.3. Mladež – omladina 247
5.7.4. Nužan – neophodan 248
5.7.5. Obveza – obaveza 249
5.7.6. Pučanstvo – stanovništvo 250
5.7.7. Središnjica – centrala 251
5.7.8. U svezi – u vezi 252
5.7.9. Šport – sport 253
5.7.10. Uporaba – upotreba 254
5.7.11. Zamolba – molba 255
5.7.12. Podrijetlo – porijeklo 256
5.7.13. Zaključak 257
5.8. Purizam u dnevnim novinama 258
5.8.1. Zaključak 258
6. ZAKLJUČAK 259
7. LITERATURA 262

8. ŽIVOTOPIS 271
9. PRILOZI 272

1. UVODNA RAZMATRANJA

U prvom su poglavlju definirane značajke istraživanja čiji su rezultati prikazani u doktorskom radu.

Poglavlje započinje objašnjenjem motivacije koja je autoricu potaknula na istraživanje. Slijedi definiranje područja istraživanja te opis glavnih ciljeva. Nakon objašnjenja hipoteze i istraživačkih pitanja slijedi prikaz metodologije koja je upotrijebljena u istraživanju. Poglavlje završava opisom strukture disertacije.

1.1. Motivacija za istraživanje

Današnji su društveni procesi jednostavno prebrzi u svojoj svakodnevnoj izmjeni tako da običan čovjek ne stigne akceptirati sve promjene na svim razinama života. Takav se trend očituje i u jeziku koji doživljava svakodnevne transformacije koje su u bitnoj svezi s društvenim promjenama. Jezik definiran kao „sustav znakova koji ljudi upotrebljavaju u jezičnoj djelatnosti kao jednom od oblika ljudske komunikacije“ (Škiljan 1980: 12) jest, dakle, sustav znakova ili kôd koji čini leksik. Prema Enciklopedijskom rječniku lingvističkih izraza leksik se može definirati kao „sveukupnost riječi koje ulaze u sastav nekog jezika ili narječja“. On nipošto nije čvrst sustav nego je izrazito podložan utjecajima kako izvanjezičnim, tako i unutarjezičnim koji nastaju kao posljedica potonjih.

Leksička je razina od svih jezičnih razina najpodložnija raznim utjecajima i mijenama. Zbog povijesnih prilika u 20. stoljeću hrvatski je jezik doživio brojne promjene, a posljednje koje su se dogodile vezane su uz uspostavu hrvatske države devedesetih godina 20. stoljeća. Početak toga razdoblja obilježava pojačana skrb za materinski jezik koja se najviše očituje upravo u leksiku pojavom novotvorenica i oživljavanjem hrvatskih riječi kojima su zamijenjeni srbizmi, ali i suvišni internacionalizmi. Iako trajno prisutna puristička crta u hrvatskom jeziku, njezina današnja pažnja usmjerena je isključivo na anglizme kao jedinu istinsku prijetnju opstanka hrvatskoga jezika. Razlozi tomu dodatno su pridonijeli svjetski trendovi poput snažnoga razvoja informatičke znanosti, utjecaja globalizacije i procesa pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Sve je to rezultiralo prevlašću engleskoga jezika, što je bitno

odredilo noviji hrvatski leksik koji ne stiže sistematično i analitički doživljavati izmjene nego poprima i preplavljuje svoj fond riječi značajkama svjetskoga jezika.

1.2. Ciljevi istraživanja

Svrha je ovoga rada sustavno prikazati promjene u hrvatskom jeziku koje su se dogodile na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće izazvane izvanjezičnim zbivanjima kako bi se dobila preglednija slika suvremenoga hrvatskoga jezika.

S druge strane, ciljevi ovoga istraživačkoga rada mogu se promatrati dvojako. Jedan je teoretske, a drugi praktične prirode.

1. Teoretski će se ciljevi u disertaciji na temelju leksikološkoga okvira ostvariti sustavnim istraživanjem i definiranjem jezičnih promjena koje su se događale u leksiku od uspostavljanja hrvatske države početkom devedesetih godina 20. stoljeća do 2003. godine. To se odnosi na promjene u samom leksiku na semantičkoj i gramatičkoj razini.

2. U praktičnom dijelu ovoga rada istražit će se nekoliko leksičkih slojeva hrvatskoga jezika i pojava u njemu:

– internacionalizmi i njihova zamjena hrvatskim leksemima i oživljenicama,

– nestanak srpskih riječi i izraza srpsko-hrvatskoga[1] jezika iz službenih formi javnoga priopćavanja,

– povratak oživljenica u aktivni sloj hrvatskoga jezika,

– načini nastanka novih riječi,

– odlazak leksema socijalističkoga uređenja u pasivni sloj historizacijom,

– prodor anglizama u hrvatski jezik i

– nastanak ideologema.

[1] Jezik koji ovdje imenujemo kao srpsko-hrvatski nazivao se različito, najčešće srpskohrvatski. Opredjeljujemo se za pravopisni lik sa spojnicom jer je riječ o dvama jezičnim entitetima (usp. Tafra i Košutar 2008).

Preko navedenih ciljeve praktičnoga dijela istraživanja ocijenila bi se oduvijek prisutna tema u hrvatskom jeziku – jezični purizam, njegova snaga i utjecaj devedesetih godina 20. stoljeća te njegove loše i dobre strane.

1.2.1. Izvori za korpus

Navedeni ciljevi rada nastojat će se objasniti na temelju praktičnoga istraživanja novinskoga korpusa, točnije triju najčitanijih dnevnih listova u Hrvatskoj. Budući da u hrvatskom jeziku postoji pet funkcionalnih stilova standardnoga jezika: novinarsko-publicistički, književno-umjetnički, znanstveni, administrativni i razgovorni, novinarsko-publicistički je najprimjereniji ovomu istraživanju jer je on najpodložniji svim društvenim događanjima u svijetu, a opet blizak općemu standardu pa se u njem mogu iščitati standardnojezične promjene. Njime se prenose informacije koje su slušane, gledane i pisane pa je zadaća novinarskoga stila u prvom redu informirati, podučiti, zabaviti, promovirati i agitirati (Silić 2006). Također je jasno da svaki od tih stilova ima različit odnos prema normi pa se očekuje da je novinarsko-publicistički stil na sredini ljestvice poštivanja norme i stupnja dopuštene individualnosti.[2] Publicistički stil zahvaljujući svojoj aktualnosti i lakoći primanja novih jezičnih oblika i formulacija predstavlja filtar jezika javnosti koja usvaja ili odbija suvremene jezične ostvaraje.

Korpus je sastavljen od novinskih članaka trojih dnevnih novina: Večernjeg lista, Slobodne Dalmacije i Novoga lista. Riječ je o dnevnim informativnim novinama čija je primarna namjena obavijestiti širok krug čitatelja. S obzirom na to da je većina članaka u novinama pisana najkraćim novinskim oblikom, viješću, jasno je da su vijesti pisane kratko i jezgrovito, objektivno i bez ikakvih piščevih komentara. U vijestima se javljaju već ustaljeni žurnalizmi uz veoma čestu uporabu internacionalizama koji u konačnici, naravno, moraju biti usklađeni sa standardnim normama. No, poimanje normi i razina individualnosti u novinarstvu često ima veoma fleksibilnu granicu.

Razlog odabira baš tih novina ujedno je i regionalna pokrivenost najčitanijih novina u Hrvatskoj i vremenski kontinuitet njihova izlaženja.

[2] Hudeček i Mihaljević u *Hrvatskom terminološkom priručniku* navode ljestvicu normom obveznih stilova, a to su 1. znanstveni, 2. administrativni, 3. publicistički, 4. razgovorni i 5. književno-umjetnički.

Prema istraživanju agencije Hendal i T portala[3] najčitanije su novine u 2005. godini u sjevernoj Hrvatskoj Jutarnji list, koji je nakon svoje pojave 1998. pretekao najtiražniji Večernji list, međutim zbog toga što nije izlazio stalno u razdoblju od 1987. do 2003. (a to je razdoblje koje je promatrano u istraživanju) odabran je Večernji list. U Slavoniji je najviše čitan također Jutarnji list, a na drugom je mjestu Večernji list, pa je iz istoga razloga odabran Večernji list. U Istri i Hrvatskom primorju najčitaniji je Novi list, a u Dalmaciji Slobodna Dalmacija.

Razdoblje istraživanja proteže se od 1987. do 2003. godine, a obuhvaćene su godine 1987, 1989, 1991, 1995, 1999. i 2003. Odabir tih godina uzet je na temelju društveno-povijesnih događanja u Jugoslaviji, Hrvatskoj i u svijetu.

Događanja koja se provlače kroz 1987. godinu daju naslutiti nezadovoljstvo naroda i narodnosti u Jugoslaviji izraženo jakom svakodnevnom nacionalnom segregacijom, a u svijetu stalne međusobne igre Hladnoga rata svjetskih sila koji ubrzo završava. U 1989. kulminiraju sve nagomilane tenzije komunističkoga svijeta i neke se države pokušavaju osloboditi dotadašnjega života s više uspjeha, a neke s više poteškoća kao što je to Hrvatska.

Godinu 1991. obilježio je u Hrvatskoj Domovinski rat, ali i hrvatska neovisnost i njezino međunarodno priznanje. 1995. je bila još jedna i posljednja ratna godina u hrvatskoj povijesti, godina od presudne važnosti vojno-redarstvenih akcija Bljesak i Oluja. 1999. je mirnodopska godina za Hrvatsku, ali ne i za susjedne joj države. Kako je Hrvatska na parlamentarnim izborima 2000. politički krenula u novom smjeru, na scenu je došla politička elita koja je prekinula desetogodišnju vladavinu dotada vodeće stranke HDZ-a, nakon proglašenja hrvatske neovisnosti. Nova je SDP-ova vlast pokrenula brojna zakonska pitanja vezana uz jezik. Tako je započelo institucionaliziranje jezične politike. Iz toga razloga za istraživanje uzeta je 2003. godina kao krajnja točka promatranja jer je očekivani rezultat korpusa te godine fond riječi koji je najsličniji današnjemu u odnosu na različitost leksema prijašnjih godina.

Korpus navedenih godina čine članci iz svakoga prvoga ponedjeljka u veljači, travnju, lipnju, kolovozu, listopadu i prosincu, a teme su uzete iz svijeta, domaće teme, kulture, sporta, crne kronike i regionalne teme.

[3] Preuzeto 8. 4. 2011. http://nemacenzure.7.forumer.com/a/najcitaniji_post3487.html

1.3. Hipoteza i istraživačka pitanja

Na temelju izložene problematike u ovom istraživanju testirana je istinitost sljedećih hipoteza:

H1: Nakon 1990. godine internacionalizmi u hrvatskom jeziku zamijenjeni su hrvatskim leksemima, a neki od njih i oživljenicama.

Obrazloženje hipoteze: Odmak od srbizama, razumljivo, potaknut psihološkim razlozima javnosti zbog srpske agresije, utječe i na odmak od internacionalizama, iako prisutnih u većini europskih jezika, želeći pritom što dalje udaljiti se od jezika agresora, čiji je jezik sklon internacionalizmima, i tako naglasiti vlastitu nacionalnu jezičnu baštinu kao dokaz hrvatskoga suvereniteta. Osim toga, internacionalizmi su uvelike tipični za socijalističku ideologiju i zbog smjene vlasti neki od njih odlaze u pasivni leksik, u historizme.

H2: Nakon 1990. godine srpske riječi nestaju iz hrvatskoga jezika tako što na njihovo mjesto dolaze postojeće hrvatske riječi.

Obrazloženje hipoteze: Budući da su hrvatski leksemi od 1918. i prvih državnih oblika zajednice sa Srbima sustavno uklanjani iz javne uporabe i službene komunikacije, velik je dio hrvatskoga jezičnoga korpusa oživio nakon 1990. godine.

S druge strane, razdoblje nakon uspostave hrvatske vlasti obilježava pojava jezičnih savjetnika koji su preplavili hrvatsko tržište u prvom redu praveći distinkciju između hrvatskoga i srpskoga jezika, čak i tamo gdje to nije potrebno ni gdje leksičke razlike nisu nužne, što je rezultiralo jezičnim nasiljem nad jezikom oprečnim u drugoj krajnosti poput onoga za vrijeme Jugoslavije. Tu je nasilni jezični purizam predvođen idejom oslobođenja od dugogodišnje nepravde doveo do stvaranja tzv. kroatizama. Škarić ih prikazuje kao komunikacijski i jezično-strukturno nevažne likove visokoga simboličkoga naboja koji pojačano ocrtavaju hrvatsku samobitnost (Škarić 2005: 122). No, neki kroatizmi[4] izgubili su u

[4] Naziv *kroatizam* koji upotrebljava Škarić za hrvatske riječi u Hrvatskoj neprikladan je jer naziv ne odgovara perspektivi gledanja na vlastite riječi s aspekta vlastitoga jezika. Naziv je bolje rabiti iz okvira drugoga jezika, osim ako je autor mislio na obilježene hrvatske riječi kojima je želio naglasiti distinkciju između hrvatske riječi i riječi nekoga drugoga jezika.

današnje vrijeme svoje mjesto pa njihova uporaba izgleda nakaradna i iz današnje perspektive nefunkcionalna.

H3: Nakon 1990. hrvatski su jezik preplavile oživljenice.

Obrazloženje hipoteze: Oživljenice iz općega leksika, vojnoga, glazbenoga te pravnoga vraćaju se u svakodnevnu uporabu u aktivni leksik.

H4: Nakon 1990. pojačana je tvorba neologizama.

Obrazloženje hipoteze: S obzirom na razvoj znanosti, osobito informatičke, medicine i mobilne telekomunikacije hrvatski jezik nije spreman na tekovine novoga doba i postaje suvišan u svom leksiku te prihvaća novotvorbu kao jedan od modela stvaranja novih naziva.

H5: Smjena političkoga režima nakon 1990. smijenila je i tzv. umjetni jezik komunističkoga svijeta.

Obrazloženje hipoteze: Umjetni jezik političkoga režima na zalazu također je omražen u hrvatskoj javnosti i odbačen u povijest. Time politički nazivi i tekovine minuloga vremena odlaze u pasivni leksik, u historizme te otvaraju mjesto novomu, nadolazećemu uređenju.

H6: Nakon 1990. hrvatski jezik preplavljuju anglizmi.

Obrazloženje hipoteze: Očekuju se u istraživanju vidljivi rezultati u posuđivanja iz drugih jezika, osobito engleskoga s obzirom na svjetska kretanja, na globalizaciju i utjecaj engleskoga jezika u informatičkoj znanosti.

H7: Ideologemi se nameću i preuzimaju mjesto hrvatskim istoznačnicama.

Obrazloženje hipoteze: Ideološka opredijeljenost društva utječe na davanje prednosti pojedinim leksemima, pri čemu se hrvatske riječi zamjenjuju hrvatskim istoznačnicama te se takve nameću i upotrebljavaju u javnoj uporabi.

H8: Najveći purizam vidljiv je u Večernjem listu čija je uređivačka politika devedesetih godina 20. stoljeća bila blisko povezana s vladajućim strukturama.
Obrazloženje hipoteze: Nadovezujući se na naglašeni jezični purizam, zanimljivo je pratiti odnos nacionalizma i purizma ovisno o novinama. Jasno je da novine imaju velik utjecaj na čitateljstvo, a kojoj su opciji – purističkoj ili nepurističkoj – novine sklone, očituje se u relaciju „što je izvor koda nacionalističkiji, to je veća vjerojatnost realizacije purizma u jeziku“ (Czerwiński 2005: 257). Večernji je list devedesetih bio pod kontrolom vladajućih struktura, što potvrđuje činjenica da se čitateljstvo okrenulo novomu dnevnomu listu – Jutarnjemu listu, koji je preuzeo vodstvo u tiraži i čitateljstvu.

1.4. Metodologija istraživanja

U znanstvenom istraživanju metodologija istraživanja rabi se za razvoj novih teorija, metoda i alata kojima se proširuje postojeće znanje i stvara novo. Istraživanje koje je provedeno u ovom radu temelji se na komparativnoj metodi deskriptivne statistike. S obzirom na kompleksnost problematike vezane uz temu rada priroda istraživanja uključuje multidisciplinarni pristup različitih znanstvenih disciplina pri obradi podataka.
U prvom dijelu disertacije provest će se detaljna teorijska analiza postojeće znanstvene i stručne literature iz područja sociologije, politologije, povijesti i leksikologije radi utvrđivanja postojećih spoznaja o povijesnim događanjima početkom devedesetih godina 20. stoljeća u sociološkom, političkom, tehnološkom te kulturološkom smislu koje zajednički imaju velike implikacije na dinamične promjene jezičnih zakonitosti i odnos prema jeziku.

U drugom dijelu disertacije prikazat će se empirijski nalazi provedenoga istraživanja koji se temelje na novinskom leksičkom korpusu najčitanijih dnevnih listova te uz poredbenu analizu i sintezu usporedit će se leksemi različitih novinskih izdanja u istom razdoblju te njihova frekvencija uporabe. Prvi je korak u provođenju istraživanja bilo prikupljanje građe koju je trebalo adekvatno pripremiti za tehničku obradu. Riječ je o većini korpusa koja je preuzeta

skeniranjem stranica listova novina iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice i obrađivana u programu AbbyFineReader 9.0. čime su dobivene Wordove datoteke.

Manji dio korpusa, točnije Slobodna Dalmacija od 7. 6. 1999. i Novi list od 3. 2. 2003. postoji u *online* veziji pa je taj dio preuzet izravno s mrežnih stranica. Sastavljena su tri vremenski odvojena korpusa.

Prvi je korpus korpus jugoslavenski, iz vremena u kojem su još jake konvergentne silnice između srpskoga i hrvatskoga jezika i u kojem i službeno postoji srpskohrvatski/hrvatsko-srpski[5] (1987. i 1989), drugi je korpus hrvatskoga jezika, oslobođen od pritisaka pod okriljem novih okolnosti hrvatske države (1991. i 1995) i treći je očišćen od natruha tuđica, od suvišnih internacionalizama i srpskih riječi, ali s povećanim brojem anglizama i s desetogodišnjom uporabom (1999. i 2003). Tako razvrstane godine i događaji u njima rezultiraju promjenama u leksičkoj slici hrvatskoga jezika.

Drugi korak u istraživanju sastojao se od traženja i usustavljivanja leksema programom Wordsmith 9.0., aplikacijom WordList uz pomoć koje se obavila lematizacija leksema te evidentirala njihova frekvencija uporabe. Broj istraživanih leksema uzet je proizvoljno. Po završetku prikupljanja podataka istraživanih leksema pri njihovoj obradi primjenjivala se statistička analiza, shodno potrebama postavljenih ciljeva i hipoteza ovoga doktorskoga rada.

1.5. Očekivani znanstveni doprinos

Unatoč velikomu zanimanju javnosti za hrvatski leksik, ne postoji nijedna sintetska monografija o razvoju leksika u vremenu nakon proglašenja hrvatske države pa je namjera ovoga rada sustavno dokumentirati hrvatski leksik kako bi se jasnije razlučili tijekovi razvoja hrvatskoga leksika u budućnosti.

Istraživanjima hrvatskoga leksika na prijelazu u devedesete godine 20. stoljeća bavio se Grčević (2002) u radu „O hrvatskim jezičnim promjenama 90-ih godina“ istražujući značajke korpusa suvremenih hrvatskih novina i časopisa nakon 1990. Tu je na temelju konkretnih primjera leksema u korpusu od 14 000 000 pojavnica uočena leksička različitost u

[5] Usp. Brozović i Ivić 1988. Ovdje ćemo umjesto svih tih naziva uglavnom upotrebljavati *srpsko-hrvatski*.

frekvencijama između srbizama i kroatizama, te pojava novih leksičkih jedinica koje su dotad bile potiskivane zbog njihova etiketiranja kao antijugoslavenskih, odnosno „ustaških“.

O jezičnim promjenama hrvatskoga jezika na temelju leksema iz raznih časopisa istraživali su također i stranci, i to Czerwiński (2005), Bagdasarov (2008), Hill (2006). U knjizi „Jezyk – ideologia – narod“ Czerwiński je uspoređivao učestalost pojavljivanja stotine parova leksema iz različitih medija od Hrvatske radiotelevizije do dnevnih i tjednih novina u 2002. godini. Istraživanje je empirijski potvrdilo zadanu hipotezu da različiti mediji realiziraju različitu purističku politiku. Potvrđeno je da državni i nacionalni mediji (HRT, Vjesnik, Hrvatsko slovo) više rabe lekseme koji su primjereni standardnomu hrvatskomu jeziku nego nenacionalni mediji (Zarez i Nacional) koji su mnogo manje opterećeni jezičnim purizmom, a time i provođenjem jezične politike. Bagdasarov (2008) na izoliranim primjerima iz raznorazne hrvatske publicistike također dolazi do spoznaje o burnim procesima preoblikovanja hrvatskoga jezičnoga sustava, ali i o ispunjavanju funkcije etničke izolacije u odnosu na jezike drugih naroda iz bivše Jugoslavije, a ne samo funkcije etničkoga razlikovanja i ujedinjenja. Hill (2006) navodi primjere leksičkih promjena u slavenskim zemljama nakon pada Berlinskoga zida 1989.[6] kada su vidljive prirodne, spontane promjene, ali i one u kojima su administrativna sredstva jezičnoga planiranja učinila znatne pomake u pisanoj i govornoj realizaciji jezika.

Također postoji čitavo bogatstvo pojedinačnih radova koji obrađuju pojedine tematske cjeline u domaćoj leksikologiji (Babić, Hudeček, Muhvić-Dimanovski, Opačić, Samardžija, Sočanac, Tafra, Turk) te mnoštvo radova koji se bave pojedinim leksemima i jezičnim savjetima.

S obzirom na to da je hrvatski jezik tijekom 20. stoljeća doživio brojne promjene (1918/1921, 1941, 1945. i 1990/1991), ova je posljednja najvažnija jer se promijenila ideologija u sociopolitičkom smislu i status hrvatskoga jezika koji je postao služben. Znanstveni doprinos rada očituje se u dokumentiranom te cjelovitom uvidu u promjene koje su se zbile u hrvatskom leksiku na razmeđi dvaju tisućljećâ te tako pružiti kroatistici i slavistici objektivnu sliku stvarnoga stanja. Ona može biti dobra osnova za mijenjanje iskrivljenih stajališta o leksičkim promjenama posljednjih petnaestak godina. Rad bi trebao biti značajan prinos hrvatskoj leksikologiji, u kojoj nedostaju sustavna istraživanja razvoja hrvatskoga leksika, i

[6] Pad Berlinskoga zida 1989. simbolički označuje pad komunističkih režima koji su se događali u zemljama srednje i istočne Europe nakon čega je u svim zemljama bivšega Istočnoga bloka uspostavljeno tržišno gospodarstvo i demokracija. Time je ujedno prestao dugogodišnji sukob, tzv. Hladni rat između SSSR-a i SAD-a.

hrvatskoj leksikografiji koja ne prati razvoj hrvatskoga leksika i njihovom rječničkom obradom.

1.6. Struktura disertacije

U Uvodnim razmatranjima disertacije definira se problem istraživanja, postavljaju se hipoteze, čija se istinitost testira na osnovi podataka iz empirijskoga istraživanja te se određuju jasni ciljevi istraživanja i očekivani znanstveni doprinos disertacije. Specificira se metodologija koja se primjenjuje u istraživanju te se obrazlaže sama struktura disertacije.

U drugom poglavlju disertacije, pod naslovom Izvanjezični utjecaji, izlažu se osnovne društvene, političke, tehnološke i kulturološke tendencije te njihov smjer razvoja i utjecaj na jezik u današnje vrijeme. U izloženim razmatranjima sintetiziraju se osnovne spoznaje na osnovi analize postojeće literature.

U trećem poglavlju, pod naslovom Unutarjezični utjecaji, promatraju se konkretne jezične promjene u leksiku i njihova dinamika. To je ujedno i središnji dio rada koji objašnjava semantičku te gramatičku razinu jezičnih promjena. Također će biti riječi o načinima popunjavanja leksičkoga fonda s posebnim naglaskom na njihovu plodnost. Prije nego što se prikažu sintetizirane spoznaje na osnovi empirijskoga istraživanja, pokušat će se naznačiti glavni smjerovi razvoja leksika.

U četvrtom poglavlju pod naslovom Metodologija naznačit će se metode i obrazložiti provedeno istraživanje te ograničenja u provođenju istraživanja.

U Rezultatima, petom poglavlju, iznijet će se i opisati dobiveni rezultati istraživanja te usporediti s izvanjezičnim utjecajima. Na taj će se način provjeriti istinitost hipoteza.

Na kraju će se u Zaključku razmatriti i prezentirati najvažniji rezultati i spoznaje dobivene ovim istraživanjem.

2. IZVANJEZIČNI UTJECAJI

„Leksik je (…) najprozirniji ('najkonkretniji'), najotvoreniji i društveno najdiferentniji dio jezičnoga sustava, a te njegove glavne značajke izravno su povezane s njegovim mijenama“ (Samardžija 2002b: 12). Kako je jezik živa materija, na jezik se ne može nasilno i stihijski djelovati. O tome svjedoče brojni primjeri iz prošlosti raznih naroda koji su se našli u prilikama nametanja čitavih jezika, dijelova ili samo pojedinih leksema kao što je to bilo u Hrvatskoj u vrijeme postojanja SFRJ-a. Jezik posjeduje svoju čvrstu integraciju posebno u okolnostima u kojima je njegov opstanak ugrožen, a ugrožavati i mijenjati ga mogu razni izvanjezični razlozi od socioloških, političkih, tehnoloških do kulturoloških. Neki od uzroka leksičkih promjena ne tako nevažni na razini su svakodnevne komunikacije u kojoj individualne kreacije mogu postati općeprihvaćen dio jezične zajednice. Isto tako, tehnološki i znanstveni razvoj te leksičko posuđivanje u kontekstu vremena itekako utječu na obnavljanje leksičkoga sustava čineći ga još bogatijim i funkcionalnijim za zadovoljavanje svih komunikacijskih potreba njegovih govornika.

Danas je hrvatski jezik, kao i svi jezici svijeta, zahvaćen globalnim kretanjima u kojima se istodobno nastoji prilagoditi i othrvati izvanjezičnim utjecajima. Koji su to utjecaji koji usmjeravaju njegov razvoj te koliki su opsezi i koje su vrste promjena u standardnom hrvatskom jeziku, bit će razmotreni u idućim poglavljima.

2.1. Društveno-političke promjene

2.1.1. Društvo i jezik

Jezik je sredstvo sporazumijevanja svakoga društva. U 20. stoljeću prevladava mišljenja lingvista da jezik ima društveni karakter (Saussure 2000, Chomsky 1986), iako su postojala i ona druga prema kojima jezik sadrži individualnu značajku. No, ovdje nas zanima prvo mišljenje zahvaljujući kojemu je utemeljena sociolingvistika prema kojoj su i jezik i govor socijalne kategorije. „Jezik je društvena činjenica po postanku i namjeni, duševna po tome kako postoji, obavijesna po tome kako funkcionira“ (Katičić 1992: 13). Ta pretpostavka o društvenosti jezika nastaje u trenutku kada su se za to pojavili „uvjeti u socijalnom (pa i

političkom i ekonomskom, ili – najšire rečeno – u civilizacijskom kontekstu, urodila je i uvjerenjem da društvo smije djelovati na jezik koji njegovi sudionici upotrebljavaju“ (Škiljan 1992: 283). Otada se može govoriti o jezičnom planiranju i jezičnoj politici ne samo kao teoriji nego i u praksi.

Društveni događaji poput vjerskih, političkih, modnih, kulturnih, administrativnih, obrazovnih, inovativnih, informatičkih, medicinskih, dakle svi, svi utječu na razvoj, oblik i opseg jezika. Dvadeseto stoljeće obiluje događajima svih vrsta, pa je onda i na kraju jezik sve bogatiji riječima čije su granice vrlo fleksibilne i elastične, što znači da mijene unutar društva diktiraju izgled jezika.

Kraj 20. stoljeća obilježen je krahom socijalizma, jednom etapom povijesti koja je za sobom ponijela u ropotarnicu prošlosti velik broj leksema iz svijeta politike, administracije i vojske. Na ispražnjeno mjesto vratili su se neki leksemi iz prošlosti, a neki su novostvoreni. U svijetu razvijenom informatikom, koja je ušla u sve pore života, posuđeni su strani leksemi prilagođeni ili su novostvoreni. Globalizacija i ideja o bezgraničnoj Europi i težnjama ka Europskoj uniji tjera društvo da hoda ukorak sa stranim svjetskim jezicima, ponekad zanemarujući vlastiti jezik i vlastiti interes. To je vrijeme burnih događaja koji osim što oblikuju kolektivnu svijest, oblikuju neizravno i jezik.

2.1.2. Društveno-politički kontekst u svijetu krajem 20. stoljeća

Kraj osmoga desetljeća prošloga stoljeća donio je vjerojatno jedno od najburnijih političkih razdoblja u povijesti Europe. Europa od kraja Drugoga svjetskog rata do tih godina prolazila je kroz razdoblje Hladnoga rata koje ju je podijelilo na „istočnu“, što je *de facto* bio Sovjetski Savez udružen sa svojim europskim susjedima u kojima su na vlasti bile komunističke partije i koje su bile udružene u vojni savez kolokvijalno zvan Varšavski pakt[7], te „zapadnu“, koje su

[7] Varšavski pakt ili Varšavski ugovor kolokvijalni je naziv za Sporazum o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći koji je sklopljen u Varšavi 14. svibnja 1955. godine i koji je predstavljao odgovor na stvaranje Sjevernoatlanskoga pakta iz 1949. Potpisnice toga sporazuma bile su sve države osim Jugoslavije iz istočne i srednje Europe sa socijalističkim uređenjem (naknadno je iz njega istupila Albanija zbog sukoba Sovjetskoga Saveza s Kinom). Članice pakta obvezale su se na međusobno potpomaganje ako ijedna od njih bude napadnuta. U sporazumu je navedeno i poštovanje suvereniteta i nezavisnosti članica, što je pregaženo samo godinu poslije sovjetskom invazijom na Mađarsku. Inicijator je saveza bio Sovjetski Savez na čelu s Nikitom Hruščovom, a sporazum je prestao postojat u eri Mihaila Gorbačova tijekom 1990. i 1991. godine.

predstavljale države s kapitalističkim društveno-političkim uređenjem koje su mahom bile članice NATO-a.[8]

Upravo navedeno razdoblje pokazalo se kao nesretno za socijalizam u Europi. Naime, socijalizam „ruskoga tipa“, koji je bio svojstven svim europskim socijalističkim državama osim Jugoslavije, pokazao se kao društveno-politički ustroj bez budućnosti, jednostavno nije imao snage ići dalje. Dobro zamišljen u glavama njemačkih ekonomista i filozofa 19. stoljeća Marxa[9] i Engelsa[10], bio je teško održiv u stvarnosti istočnoeuropskih zemalja koje su ga prigrlile. Raznorazna obećanja o boljoj budućnosti putem planske privrede, negiranja socijalnih razlika te političkoga jednoumlja, socijalističke zemlje istočne Europe, njih devet sa SSSR-om na čelu, dovele su do vrlo niskoga životnoga standarda te potpunoga izostanka političkoga pluralizma svojih građana, što je, pak, za posljedicu imalo i urušavanje njihova društveno-političkoga uređenja kao kule od karata. Lančanom reakcijom, nakon godina zatomljavanja ljudskih sloboda, brojnim prosvjedima i prevratima dogodile su se radikalne promjene na političkoj karti Europe.

Slična sudbina zadesila je i Jugoslaviju, koja je, iako nije bila članica Varšavskoga pakta, bila u sferi interesa Sovjetskoga Saveza, ali nije bila pošteđena grube stvarnosti ni puta do realizacije novoga društvenoga poretka u novonastalim državama.

2.1.3. Društveno-političke promjene u Hrvatskoj krajem 20. stoljeća

Zajedničko koegzistiranje naroda i narodnosti na području Balkana u zajedničkoj državi još od prvih početaka 1918. u tadašnjoj Kraljevini SHS[11] pokazalo se nesretnom varijantom za

[8] NATO pakt (pravo ime Organizacija sjevernoatlantskoga ugovora ili Sjevernoatlantski savez) nastao je 4. svibnja 1949. godine, a prve potpisnice bile su 10 europskih zemalja, SAD i Kanada. Osnovni razlog njihova udruživanja je „sovjetska prijetnja”, odnosno suprotnosti SAD – SSSR, kapitalizam – socijalizam, a sadržaj se ogleda u rečenici: „Stranke su suglasne da će se oružani napad na jednu ili više njih u Europi ili u Sjevernoj Americi smatrati napadom na sve njih.” Pakt je preživio Hladni rat i danas je jedna od njegovih članica i Republika Hrvatska.

[9] Karl Heinrich Marx, njemački filozof i ekonomist. U svom dijelu „Das Kapital“, koje se sastoji od tri dijela i čija su zadnja dva dijela izdana nakon njegove smrti, daje kritiku kapitalističkoga društveno-političkoga uređenja i predlaže kao alternativu društvo u kojem vlasništvo nad sredstvima za rad ne pripada pojedincima, već kolektivu, što po njegovu mišljenju omogućuje pravedniju raspodjelu prihoda.

[10] Fridrich Engels, njemački sociolog i filozof, najbliži suradnik Karla Marxa. Nakon smrti Karla Marxa pripremio je za izdavanje druga dva toma knjige „Das Kapital“.

[11] Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca proglašena je 1. prosinca 1918, a poslije je postala Kraljevinom Jugoslavijom s monarhom Karađorđevićem. Apsolutizam kralja, beogradski centralizam, oduzete ovlasti Narodne skupštine samo su neki od razloga pojačanoga nezadovoljstva naroda u novonastaloj državi. Svjetska gospodarska kriza tridesetih godina 20. st. i početak Drugoga svjetskoga rata pridonijeli su propasti Kraljevine

sve uključene narode, kako u političkom tako i u društvenom pogledu. Šarenilost, brojnost naroda i međusobna netrpeljivost nije pogodovala razvoju u bilo kojem obliku pa je na neki način ilirska ideja 19. stoljeća za okupljanjem južnih Slavena, koja se konačno i ostvarila u 20. stoljeću, dugi niz godina s kratkim prekidom od 1941. do 1945. zapravo stvarala bure baruta koje je tinjalo godinama i dalo prve naznake eksplozije 1971. da bi eskaliralo 90-ih godina na najružniji način – ratom.

Ideja zajednice Velike Ilirije imala je sasvim drugi smisao u 19. stoljeću u kojem se težilo zajedništvu radi zajedničkoga otpora vanjskim neprijateljima – Mađarima, Austrijancima, Talijanima i njihovim pretenzijama na balkanski prostor. U 20. stoljeću zajednički otpor prema neprijateljima zamijenjen je nametanjem voljom jačega u zajednici istih. Tu se dakako misli na unitarizam provođen iz kraljevskoga središta u sve oblike života u vrijeme prve Jugoslavije, a potom i za trajanja druge Jugoslavije od 1945. do 1990. godine.

U razdoblju nametnutoga centralističkoga i totalitarnoga sustava SFRJ-a Republika Hrvatska nije mogla graditi i štititi svoje političke, gospodarske, kulturne i druge interese pa je stoga neprestano jačala težnja za izdvajanjem iz jugoslavenske državne zajednice.

Kako je u drugoj Jugoslaviji postojao nesklad između ekonomske i političke moći naroda, pojačavalo se nezadovoljstvo naroda koji su pridonosili svojim razvojem boljitku i onih koji su desetljećima stagnirali u razvoju. Ni kulturološko pitanje nije bilo neopterećeno politikom. Ono je također pridonijelo još većemu međusobnomu jazu uključenih strana. Nametao se naziv jezika, slična standardizacija hrvatskoga i srpskoga, zajednički leksik radi ujednačivanja i jačanja zajedništa, a svako suprotstavljanje tomu donosilo je sudske procese, zatvorska kažnjavanja ili progone. S takvim postupcima iskrivljuje se istina i negira znanost s čime se mnoga eminentna imena hrvatskoga jezikoslovlja nisu mogla sasvim opravdano složiti unatoč teškim posljedicama zbog otpora takvoj jezičnoj politici.

Političke su prilike u SFRJ-u nakon smrti Josipa Broza Tita, koji je gotovo četrdeset godina relativno dobro uspijevao balansirati događanja u vlastitoj državi, osamdesetih godina postale nesnosne, što je i dovelo do odcjepljenja Hrvatske iz jugoslavenske zajednice. Naime, 1990. godine održani su prvi demokratski višestranački izbori[12] nakon kojih se konstituirao novi Hrvatski sabor. On donosi izmijenjen Ustav prema kojem mijenja ime države i prekida sve

koja je kapitulirala 17. travnja 1941. Tek je u studenome 1943. vlast u Jugoslaviji preuzeo AVNOJ, odnosno Josip Broz Tito i sudionici NOB-a.

[12] Iako je Hrvatska 1990. bila u sastavu SFRJ-a u kojoj su se državi birali zastupnici za Sabor SR Hrvatske, ti su izbori bili prvi višestranački i njima je započela novija hrvatska povijest i proces osamostaljivanja.

državnopravne veze s bivšom SFRJ, što će se i ostvariti 1991. godine. Time je nastala samostalna i suverena država, međunarodno priznata na ponos svih njezinih građana. Tadašnja zbilja, na žalost, bila je uperena na čuvanje vlastitih granica pa su sve ostale ne toliko egzistencijalne stvari stavljene u drugi plan. Jedna od njih bio je i jezik.

2.1.3.1. Jezično pitanje i jezična politika

Iako je pitanje jezika ustavom određeno u većini zemalja, pa tako i u Hrvatskoj, posebnu skrb nakon osamostaljivanja iz navedenoga razloga on nije dobio. To nikako ne opravdava takvo postupanje. Jezik je živa materija, dinamičan, i treba ga adekvatno njegovati, razvijati jezičnu kulturu. To se ne može neplanski nego upravo suprotno: planiranjem. Jezično se planiranje smatra osnovnim lingvističkim sredstvom provođenja jezične politike, skupom mjera koje se u okviru nje poduzimaju radi usmjeravanja jezičnoga razvoja da bi se jezici „osposobili za obavljanje svojih funkcija u komunikaciji i stvaralaštvu članova zajednice" (Bugarski 1997: 91). Ono je pitanje isključivo državne vlasti jer „vlast skrbi (posredno iIi neposredno) o jezičnoj politici čak i onda kad jezična politika nije ni profilirana. I tada to nije slučajno, i ta parajurisdikcija svojevrsna je jurisdikcija jer sama činjenica da nitko drugi ne može mijenjati postojeći model jasno govori da vlast i na taj način manipulira jezikom i tako ostvaruje neke političke ciljeve" (Granić 1999: 281).

Jezična politika, dakle, razumijeva sve oblike širenja jezičnih obilježja preko javne uprave i medija, a koji su u skladu s unutarnjom politikom države jer nacionalni jezik omogućuje funkcioniranje političkoga i ekonomskoga života. Tako nacionalni jezik ujedinjuje državu i promiče razvoj zajednišva društva na svim razinama, osobito u kulturnoj sferi u kojoj se vlastitim jezikom izražava i identificira pojedinčeva pripadnost naciji. Zato je odnos politike i kulture usko vezan, a odvija se na dvije razine: makrorazini koja se odnosi na zakonodavstvo i mikrorazini koja razumijeva znanstvene jezične institucije, znanstvenu jezičnu literaturu i jezičnu društvenu komunikaciju. Kodifikacija pravopisa i gramatike nužna je za postojanje standardnoga jezika na određenom prostoru, a nju provode državne jezične institucije. Standardizacija osigurava razumijevanje unutar nacionalne zajednice i gotovo uvijek sadrži u praktičnom smislu određenu ideološku dimenziju. U Hrvatskoj je ujednačivanje jezika i standardizacija započela u 17. stoljeću (Tafra 2011) i otad je predmet bavljenja intelektualnih

elita, ali i institucija koje se bave jezikom. Institucije koje su danas zadužene brinuti se za hrvatski jezik i koje se bave njime su sljedeće:

1. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
2. Katedra za hrvatski standardni jezik na filozofskim fakultetima
3. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
4. Matica hrvatska
5. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.

Službenoj jezičnoj politici uz njezin ustroj i provedbu, koja je dio nacionalnoga razvojnoga programa, krajnji cilj nije samo olakšavanje komunikacije na višoj razini od lokalne, nego i jačanje nacionalnoga identiteta. Demokratsko državno uređenje, o čemu je i pisao Czerwiński (2005), ne razumijeva automatizmom i demokratsku jezičnu politiku. Konstitucija suvremenih društava zahtijeva postojanje neke jezične politike, a ono što se dogodilo 90-ih godina gotovo je oprečno svim onim silnim nastojanjima 70-ih i 80-ih godina u kojima su hrvatski jezikoslovci čuvali, branili i utirali razvoj hrvatskoga jezika. Nakon osamostaljivanja kao da je zamro entuzijazam brige za vlastiti jezik jer službene jezične politike ili institucionalnoga tijela koje bi ju vodilo nije bilo. Nepostojanje službene jezične politike ne znači da jezične politike uopće nema. I to je neka vrsta politike, doduše prešutne, ali politike koja također može nametati neke jezične predrasude ideološki utemeljene zbog uske povezanosti jezika s politikom, a politike s ideologijom, što je nužno reverzibilan proces. Tako je neslužbena „jezična politika“ bila usmjerena isključivo na srbizme, internacionalizme i metajezik bivšega socijalističkoga uređenja,[13] predvođena u prvom redu političkom elitom vladajuće stranke koja je nastojala provođenjem purističkih težnji neprirodno izmijeniti hrvatski jezik i učiniti ga „hrvatskijim“. Purizam nije obilježje samo vremena nacionalnoga buđenja, kao što je bilo 19. stoljeće, nego je nešto jači u naroda koji su godinama podložni jeziku čiji ga govornici ne smatraju svojim, što je bio slučaj i s hrvatskim jezikom.

Jezična je politika dio globalne politike nekoga društva, a njezina forma uvelike ovisi o filozofiji te globalne politike, ali i o čitavu nizu čimbenika koji proizlaze i iz političke prakse i iz konkretne jezične situacije u tom društvu (Škiljan 1988). „Jezična politika trebala bi biti visokoprofesionalna i etička, transparentna i ni u jednom svom segmentu ne smije biti sredstvo za podmetanje bilo kakvih ideoloških vizija. Jezik je često medij kojim politika

[13] Lučić (2007) tako naziva riječi koje su se koristile u vrijeme socijalističkoga uređenja u politici i administraciji. Riječ je najčešće o internacionalizmima.

kreira svoju vlastitu egzistenciju a time, posredno, i egzistenciju društva kojim vlada. Stoga je jasno da jezik nije samo lingvističko nego i političko pitanje" (Granić 1999: 283).

Godine 1991. stvorena je vlastita država, legaliziran vlastiti jezik, ali ne zna se što s njime. Bolje rečeno, svi pokušaji rada Matice hrvatske i osnovana razna vijeća i odbori za hrvatski jezik nisu zaživjeli ozbiljnim radom u prvom desetljeću samostalnosti. Tomu je pridonijelo aktualiziranje morfonološkoga, odnosno korijenskoga pravopisa koji je politički obojao jezično pitanje aludirajući na povratak hrvatskoga društva ideologiji 1941. i time je zasjenjena prava djelatnost oko jezika. Stječe se dojam da su tih godina hrvatski jezikoslovci bili zaokupljeni obranom statusa hrvatskoga jezika od ne tako davne i ne baš slavne prošlosti, ali i od sadašnjosti u kojoj se na međunarodnom planu i dalje hrvatski veže uz srpski. Zato Matica hrvatska izdaje 1995. Promemoriju o hrvatskome jeziku u kojoj eksplicitno tumači njegovu genezu i locira njegov suodnos sa srpskim kao dva zasebna jezika. Sljedeće godine, potaknuta istim motivom, tj. nerazumijevanjem svjetske javnosti i osporavanjem hrvatskoga sociolingvističkoga prostora, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti izlaže svoje stajalište na temu Hrvatski jezik – poseban slavenski jezik.

Vlada Republike Hrvatske osniva 1997. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje kao središnju državnu ustanovu za proučavanje i njegovanje hrvatskoga jezika, njegovanje hrvatske jezikoslovne tradicije i očuvanje jezičnoga identiteta. Institut je postojao od 1948. godine, tada u sastavu JAZU kao Instutut za jezik, a poslije i samostalno, od 90-ih kao Zavod za hrvatski jezik.

Matica hrvatska 1998. godine organizira okrugli stol na kojem se govorilo o normi standardnoga jezika kao završenom procesu. Iako nije bilo nikakve sumnje u standardnost hrvatskoga jezika, na razini države 2003. u Vladinu dokumentu Odluci o izradi strategije razvitka jezične kulture nespretnom formulacijom dovela se u pitanje upravo standardnost. Hrvatski standardni jezik prošao je kroz razne društvene i političke mijene i ima dugu tradiciju svojega opstanka. „Hrvatski književni jezik štokavske dijalektne osnove seže u renesansu, a njegov izbor, a ne izbor čakavskoga književnoga jezika za opći jezik (*lingua communis*) upravo zbog veće proširenosti štokavštine pada u doba katoličke obnove kad se takav kulturni idiom svjesno odabire za širu javnu komunikaciju i kad se počinje normirati" (Tafra 2006: 47). Standardni je jezik proizvod standardizacije, a ta je standardizacija čin uvjetovan društvenim i političkim kontekstom (Mićanović 2006: 6). Tomu nerazumijevanju pridonijeli su i neki strani jezikoslovci koji imaju krivu percepciju o nastanku hrvatskoga

jezika (R. D. Greenberg[14]) smještajući njegov početak u 1990-e kada raspadom jugoslavenske države nastaju i novi jezici, pa tako i hrvatski. Mnogi zaboravljaju da jezik ima svoj vlastiti kontinuitet razvoja kojemu se ne može nametati vlastita volja i mijenjati ga preko noći, a pogotovo ne nastaje ili nestaje zajedno s nastankom ili raspadom države.

Tek je 14. travnja 2005. osnovano Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika na čelu s akademikom Radoslavom Katičićem čiji je zadatak vođenje sustavne i stručne skrbi o hrvatskom standardnom jeziku, raspravljati o aktualnim nedoumicama i otvorenim pitanjima hrvatskoga standardnoga jezika, upozoravati na primjere nepoštivanja ustavne odredbe o hrvatskom kao službenom jeziku te promicati kulturu hrvatskoga standardnoga jezika u pisanoj i govornoj komunikaciji.

Kao što je vidljivo, u proteklih petnaestak godina od 1990. nije postojala središnja nacionalna stručna ustanova za standardološka pitanja, nije bilo institucionalizirane jezične politike ni jezičnoga planiranja, ni jezičnoga zakonodavstva koje bi uredilo jezičnu problematiku. Iako je to razdoblje proteklo bez nekoga sustavnoga nadgledanja, to je vrlo bogato razdoblje od promjene statusa hrvatskoga jezika u okviru sociolingvistike, njegove ustavne potvrde, procvatom izdavanja rječnika, udžbenika i dr.

2.1.3.2. Hrvatski jezik devedesetih godina 20. stoljeća

S obzirom na nove okolnosti u kojem se našlo hrvatsko društvo, smjena poretka i vlasti implicirala je i promjene u svakodnevnom životu građana. U prvom redu ljudi su s nestrpljenjem i oduševljenjem dočekali odluku da se hrvatski jezik zove svojim imenom – hrvatskim jezikom.

Novim Ustavom usvojenim 22. prosinca 1990. određeno je da su u RH u službenoj upotrebi „hrvatski jezik i latinično pismo“. Time je učinjen najvažniji korak u samom nazivu hrvatskoga jezika koji se tijekom stoljeća kojekako zvao, a posebno od 19. stoljeća kada se naziv kombinirao sa srpskim jezikom jer je Hrvatska bila dijelom prve i druge Jugoslavije.

[14] R. D. Greenberg, dobitnik Nagrade za najbolju knjigu iz slavenskoga jezikoslovlja 2005. „Jezik i identitet na Balkanu” koju dodjeljuje Američka udruga profesora slavenskih i istočnoeuropskih jezika. O sadržajnoj vjerodostojnosti te knjige raspravljali su hrvatski jezikoslovci na okruglom stolu Matice hrvatske 2. 2. 2006.

Za vrijeme trajanja obiju Jugoslavija, posebno nakon Drugoga svjetskoga rata, radilo se na međusobnom zbližavanju hrvatskoga i srpskoga jezika. Tomu svjedoči Novosadski dogovor[15] iz 1954. u kojem se ujednačuju hrvatski i srpski jezik s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim, i zajedničkim Pravopisom iz 1960. Mnogo godina rada na umjetnom zbližavanju dvaju jezika, pri čemu se naglašavalo da je srpskohrvatski/hrvatskosrpski zapravo jedan jezik, dovelo je do toga da pitanje jezika postaje pitanje identiteta naroda, a time i političko pitanje. Unatoč zajedničkoj novoštokavskoj osnovici, hrvatski i srpski jezik razvijali su se zasebno gravitirajući svaki svomu središtu, hrvatski Zagrebu, srpski Beogradu, izgrađujući svoju standardnost svaki na svojoj književnojezičnoj tradiciji.[16] Već samim svojim dvojnim nazivom (hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, hrvatsko-srpski jezik) pobija se suverenost postojanja jednoga jezika jer se naglašava etnolingvistička istina, a to je da je riječ o dvama jezicima, a ne jednom. Iako je to bilo najduže razdoblje „u povijesti srpsko-hrvatske jezične zajednice u državi koja je triput mijenjala svoje ime: *Demokratska Federativna Jugoslavija* (1944. – 1945.), *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* (1945. – 1963.) i *Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija* (1963. – 1992.)“ (Oczkowa 2010: 297), nije uspjelo zbližavanje ili niveliranje dvaju jezika u jedan, nego je upravo suprotno, jezična problematika potencirala je još veću netrpeljivost i dovela do političkoga i ratnoga ishoda.

Tzv. „Božićnim ustavom“ hrvatski je jezik kročio u samostalan život na legalnoj osnovi i time otvorio novo poglavlje svoga postojanja sa sustavnijim pristupom, što je bila višestoljetna težnja. To je razdoblje drugoga preporoda u kojem se osim političke autonomije stvara i nacionalna misao na jeziku koji je čist, očišćen od svih natruha srpskoga i suvišnih internacionalizama, a stari hrvatski leksemi, osobito vojnoga i pravnoga nazivlja, nisu više politički obojeni endehavskom etiketom, nego dobivaju svoje novo mjesto u svakodnevnoj uporabi. Jezični rad dobiva novu dimenziju „intenziviranjem rada na svim trima razmatranim područjima: sve je započelo s novim pravopisnim izdanjima, jezično je savjetništvo postalo vrlo popularno, traženo pa i sveprisutno, a pojačana je i leksikografska djelatnost, posebice objavljivanje razlikovnih rječnika” (Badurina 2010: 18).

[15] Novosadski je dogovor kulminacija jugoslavenske jezične politike i unitarizma nakon kojega su se jezična pitanja u Jugoslaviji počela javno problematizirati, često uz štetne posljedice za hrvatske jezikoslovce.
[16] Svoju standardizaciju hrvatski je jezik započeo u vrijeme katoličke obnove početkom 17. st., a srpski tek u 19. st. s Karadžićevom *Srpskom gramatikom* i *Srpskim rječnikom*. Riječ je o razvojnoj razlici od dva i po stoljeća!

2.1.3.2.1. Imenovanje novih pojmova

Nova država i novo uređenje dovodi do nužne potrebe za stvaranjem novih pojmova. S obzirom na to da je metajezik socijalističkoga uređenja prešao u pasivni leksik, otvorilo se novo prazno područje koje je trebalo ispuniti leksikom novoga društvenoga uređenja. Naravno da je to proces koji je nemoguće realizirati u kratkom razdoblju, ali je nevjerojatno kolikim su žarom građani htjeli što prije ostaviti iza sebe sve ono što je podsjećalo na bivši režim. Uvođenje riječi koje su nagoviještale novo vrijeme dolazile su sporo i trebale su proći razdoblje adaptacije neke s većim, a neke s manjim uspjehom jer je društvo jedino istinsko mjerilo opstanak pojedinih riječi. Utjecaj politike, ali i jezično neznanje prouzročilo je nestanak ili manju frekventnost uporabe nekih internacionalizama jer je javnost pojedine lekseme smatrala srpskim riječima ili leksemima komunističkoga režima koje su devedesetih godina naglo postale nepoželjne i doslovno izbrisane iz javnih medija. Pritom se nije razmišljalo o znanstvenoj neutemeljenosti toga postupka ni o stilskim razlikama u značenjima pojedinih leksema. Također su isti motivi doveli u prvi plan postojeće hrvatske riječi, dotad izvan javne uporabe, a koje su preplavile medijske prostore. Hrvatski je jezik tako postao nerazumljiv i često ismijavan predmet svakodnevnih rasprava. Još su se toj jezičnoj zbrci pridodale i hrvatske pojedinačne novotvorbe koje su bile potpuno strane hrvatskim govornicima te se tako pridonijelo iznenadnomu nepoznavanju vlastitoga jezika. Zato je ovdje riječ u prvom redu o promjenama različitih slojeva jezika i pojava u njem od internacionalizama, „zajedničkih“ srpsko-hrvatskih leksema, historizama, oživljenica, novotvorenica, anglizama, ideologema kojima se tih godina pridavala iznimna pažnja.

2.1.3.2.2. Internacionalizmi

Još su sredinom 19. stoljeća Šulek i Parčić nastojali obogatiti hrvatski leksik hrvatskim riječima pa su često zamjenjivali internacionalizme ili prevedenicama ili novotvorenicama. Svojim marljivim radom iznijeli su pregršt novih smislenih ideja, rješenja i naziva za pojave koje još nisu imenovane ili se tražila hrvatska istoznačnica. To se odnosi na sva područja života, a osobito na područja u znanosti i tehnologiji. Mnoge su predložene novotvorene hrvatske riječi i usvojene, međutim velik broj internacionalizama koji obuhvaća profesionalna

područja nije dobio svoju hrvatsku zamjenu. Zato internacionalizmi u strukama u većini jezika ne doživljavaju promjene, odnosno ne zamjenjuju se domaćim riječima jer se obično smatra da oni u stručnom nazivlju imaju utvrđenu, relativno pouzdanu etimologiju pa je i „značenje fiksirano konvencijom“ (Ivir 1996: 248). Tako je onemogućeno nerazumijevanje do kojega može doći njihovom zamjenom. Čestota internacionalizama u strukama objašnjava da „leksički materijal za terminologiju svake pojedine struke uzima se iz triju izvora: u prvom redu rječnik domaćeg standardnog jezika, zatim postojeći internacionalizmi i na koncu odgovarajući žargon“ (Stojaković i Malčić 2006: 263).

2.1.3.2.2.1. Internacionalizmi u novinarstvu

Internacionalizmi su tipični za novinarsko-publicistički stil i gotovo je nezamislivo novinarstvo bez njihove uporabe. Iako su stranoga podrijetla, internacionalizmi imaju privilegij da postoje u većini jezika te u današnjem novinarstvu imaju svoja stalna značenja i omogućuju poopćeno komuniciranje (Silić 2006) te tako čine novinarski standard.

Žurnalizmi su ustaljene fraze, izrazi i klišeji svojstveni novinarskomu stilu jednoga društva u određenom razdoblju. Često se crpe iz „politike, sociologije, ekonomije, prava, vojnih disciplina itd. Mnogi su od njih nastali izvan novinarsko-publicističkoga stila, ali su se u njemu ustalili, pa i njih možemo smatrati njegovim činjenicama (Silić 2006: 91–92). Novinarski stil njeguje uporabu internacionalnih riječi koje su postale dio većine nacionalnih jezika. One čine poveliku skupinu profesionalizama bez čije bi se uporabe narušila razumljivost i komunikacija. Također bitna značajka koja upućuje na veću opredijeljenost novinarsko-publicističkoga stila k internacionalizmima jest i njihova snažnija ekspresivnost u tekstu, odnosno stilistički je mnogo veća markiranost internacionalizma od domaćega blagoga, gotovo neutralnoga naziva. U publicističkom stilu bitna je normativnost jezika i normativnost žanrova koji zahtijevaju različitu uporabu jezika, odnosno način izražavanja. Utjecaj toga jezičnoga stila iznimno je važan jer oblikuje jezičnu svijest čitatelja i svih onih koji se njime služe. Zato novinarsko-publicističkog stil nastoji biti dosljedan normama standardnoga jezika.

2.1.3.2.2.2. Internacionalizmi zamijenjeni hrvatskim istoznačnicama – oživljenicama

U novijoj hrvatskoj standarnojezičnoj povijesti vidljiva je znatna zamjena internacionalizama hrvatskim istoznačnicama koja se javlja i kao posljedica utjecaja snažnoga purizma koji se provlači kroz čitavo 20. stoljeće. Kako je prodor internacionalizama u jezik bio snažniji nakon 1945. godine jer je politička klima tadašnje države bila okrenuta zajedničkomu socijalističkomu lijevo orijentiranomu svijetu, tako je očit suodnos internacionalizama i političke vlasti vidljiv u propagiranju poželjnih ideoloških opcija frazama medija u kontekstu društveno-političke idologije. Godine 1990. dogodio se obrnuti proces s internacionalizmima, i to onima koji su bili ideologemi jezika bivšega sustava. Naglo se pokušava istisnuti sve što asocira na bivši sustav te se uvode hrvatske istoznačnice za internacionalizme koji postupno odlaze u pasivni leksik. Jezična je zajednica u javnoj komunikaciji takve lekseme jednostavno potisnula iz svakodnevne uporabe, ali ujedno su i neznanje i purizam doveli do nekritičkoga izbacivanja pojedinih leksema jer se smatralo da su srpski (*muzika*, *advokat*, *ambasada*).

2.1.3.2.3. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi

Kako je to vrijeme devedesetih bilo vrijeme ratnih godina, a dotadašnji osporavatelji hrvatskoga jezika postali su agresori protiv kojih se ratovalo, jasno je zašto je sva pažnja bila okrenuta ka srbizmima. Odjednom je postalo svima jasno da je primarna zadaća očistiti hrvatski jezik od nepotrebnih srbizama i istaknuti hrvatske jezične posebnosti. Tim su se nezahvalnim poslom započeli baviti svi koji imalo vladaju leksičkim razlikama između standardnoga hrvatskoga i srpskoga jezika od domaćih ili stranih pojedinaca, institucija ili medija, jezični znalci, ali i amateri. Kao posljedica takva nasilja nad jezikom tržište su preplavili brojni razlikovni rječnici hrvatsko-srpskoga jezika koji su se pokazali promašenima i potpuno suvišnima jer upućuju na tadašnje nerazumijevanje njihovih autora identiteta hrvatskoga jezika. Tvrdeći da je hrvatski jezik poseban jezik, radili su suprotno jer objavljujući razlikovne rječnike, dokazivali su da je riječ o policentričnom jeziku. Naime, ralikovnici se rade za varijante, a ne za dva jezika. Zauzimajući i dalje obrambeni stav (vjerojatno zbog dugogodišnjega psihološkoga pritiska na jezične prilike), cilj im je bio

nametnuti veću ili gotovo apsolutnu uporabu hrvatskih riječi nasuprot dotadašnje proširene uporabe srpskih riječi i srbizama. Pretjerivanjem u odabiru leksičkih jedinica među kojima su se našle srpske riječi koje se nikada nisu koristile na hrvatskom govornom području, koje hrvatski govornici i ne poznaju, a često i ne razumiju, prvotna se intencija razlikovnih rječnika izgubila jer su tako stvoreni djelomice dvojezični hrvatsko-srpski rječnici, a djelomice popisi lažnih prijatelja.[17] Iz toga razloga „ini takvi razlikovni rječnici nisu od velike koristi, jer prečesto daju krive tvrdnje" (Gluhak 2000: 56). Najčešće zadiru u jezično čistunstvo i pretjeruju u distinkciji pojedinih leksičkih jedinica zanemarujući kontekst u kojem se te riječi rabe, a uz to su uvršteni i leksemi koji ne pripadaju standardnomu jeziku nego su, primjerice, dijalektizmi ili regionalizmi, ili su pak historizmi i arhaizmi u srpskome. Zato su potrebni dvojezični rječnici u kojima će lijeva i desna strana biti u odnosu semantičke ekvivalencije, a ne kao nekoć kad su ti leksemi imali u rječnicima status sinonima.

Nesretna sintagma „srpsko-hrvatski jezik" javlja se u prvoj polovici 19. stoljeća kao rezultat političkih odluka, a često i neznanja. Iako poimanje hrvatskih narječja, osobito štokavskoga kao srpskoga nije utemeljeno na znanstvenoj osnovi, nego isključivo na subjektivnoj, promociji toga naziva znatno je pripomogao Slovenac Jernej Kopitar (Tafra i Košutar 2008). Tomu su pripomogla i hrvatska jezikoslovna djela iz 19. i 20. stoljeća koja su u naslovu nosila dvojni naziv. Tako je gramatika Pere Budmanija 1867. nosila u naslovu naziv srpsko-hrvatski, prvotno skovan u njemačkom jeziku,[18] kao i Maretićeva Gramatika i stilistika iz 1899. koja je desetljećima bila glavna normativna gramatika. Naklonost dijela hrvatskih jezikoslovaca srpskomu zbog zajedničke uporabe štokavskog narječja,[19] zapravo je početak odabira manje loše varijante za hrvatski jezik od nestalne slobode govora i pisanja hrvatskim jezikom ili nametnute germanizacije ili mađarizacije. Ideja o jednom južnoslavenskom jeziku oživotvorena je u ilirskom preporodu „već prije sredine 19. st." (Tafra 1993: 364), dakle prije Bečkoga književnoga dogovora. Što se tiče službenoga naziva jezika, u Austro-Ugarskoj Monarhiji hrvatski je naziv ozakonjen Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. godine. Uspostavom Kraljevine SHS 1921. i Vidovdanskim ustavom 1921. bit će proglašen „jezik srpsko-hrvatsko-slovenački i time ozakonjen početak oblikovanja srpsko-hrvatskoga jezika

[17] Riječ je o lingvističkoj pojavi da parovi leksema iz dvaju jezika imaju jednak ili sličan oblik, a značenjski su različiti. Jezična sličnost temlji se na fonološkoj, ortografskoj i semantičkoj razini pa se ta djelomična jednakost generalizira pogrešno kao jednakost na svim ili većini razina.

[18] Prema Lenčeku (1976) Jernej Kopitar je koristio naziv 1836. za objašnjenje ilirskoga narječja nazvavši ga srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski, a koji je uveo Jacob Grimm 1818. (*serbisch-kroatisch*).

[19] Hrvati i Srbi dijele dio štokavskoga narječja, što je nedovoljno da bi se govorilo o istom jeziku, tim više što hrvatski još ima čakavsko i kajkavsko narječje kojih nema u srpskom, dok srpski jezik ima i torlačko narječje koje ne postoji u hrvatskom.

kao državnoga jezika“ (Samardžija 2002b: 69). Otada se sustavno radi na centralizaciji vlasti i širenju nove jezične politike slane iz Beograda pod krinkom zajedništva triju naroda i njihova zajedničkoga jezika. Jezici i jezični diskursi socijalne su kategorije koje su formirane da bi zadovoljavale naše potrebe (Hallyday i dr. 2004), međutim unošenje stranih jezičnih komponenata kao jednakih i ravnopravnih hrvatskim leksemima samo su prouzročile pomutnju u razvojni put hrvatskoga standardnoga jezika. Sustavno je uklonjeno vojno, pravno i znanstveno nazivlje iz javne komunikacije i tako se dvadesetak godina pravio privid srpsko-hrvatskoga jezika kao jednoga entiteta. Pritom valja spomenuti da su u hrvatski jezik u vremenu od 1918. do 1941. ušli brojni rusizmi preko srpskoga jezika pa se zbog toga često griješi tumačeći pojedine rusizme kao srbizme.

Čim je 1941. nastupila promjena vlasti, promijenjena je jezična politika pa su divergentne silnice ojačale, ali zakratko jer su nakon 1945. godine opet počele jačati konvergentne silnice kojima su se brisale razlike na račun ujednačivanja koje je uglavnom bilo jednosmjerno jer su u hrvatski prodirali srbizmi, dok je obratna situacija bila vrlo rijetka, gotovo neprimijećena. Prodiranje se događalo prema Samardžiji (2002b) na tri načina:

1. sinonimizacijom hrvatskih i srpskih leksema u rječnicima gdje se obrađuju pod jednom natuknicom iako je među njima bilo zapravo lažnih prijatelja

2. leksičkom egalizacijom hrvatskih i srpskih riječi čime se omogućio prodor srbizmima tako što su ekavski oblici srpskih riječi dobivale hrvatski ekvivalent u ijekavskom obliku

3. postupakom biranja zajedničkoga leksema. Tu skupinu obuhvaća vrlo malen broj leksema jer je zajedničih leksema bilo vrlo malo.

Kad govorimo o „zajedničkim“ riječima, ne mislimo na riječi praslavenskoga podrijetla koje su jednake u oba jezika (npr. *nebo, majka, deset* itd.), nego na riječi koje su tipične za srpski jezik, a koje su se nametale i hrvatskomu jeziku (npr. *uslov, učešće, tačka, saobraćaj* itd.). Dio tih riječi smatramo srbizmima jer su se upotrebljavile u hrvatskom jeziku, ali se neke nisu nikada upotrebljavale ni u razgovornom jeziku, no unatoč tomu našle su svoje mjesto u hrvatskim rječnicima (npr. *azot, bioskop* i sl.). „Zajedničkim“ srpsko-hrvatskim riječima služila se vladajuća elita na temelju navedena tri postupka leksičoga približavanja. Pritom valja spomenuti da je nakon Novosadskoga dogovora i legaliziranja „srpsko-hrvatskoga jezika“, odnosno srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga, počelo sa sustavnim nametanjem srpskih riječi pri čemu su hrvatske riječi potisnute iz javne uporabe. To znači da su se tim

riječima građani u granicama Hrvatske služili u službenoj komunikaciji, ali su one prodirale i u razgovorni jezik i u govore.

Srbizmima su se devedestih proglašavale i riječi koje su dio srpskoga jezičnog blaga i koje nikada nisu bile dio hrvatskoga korpusa (*zrak – vazduh*). Govornici hrvatskoga jezika nikada nisu prihvatili te riječi jer su Hrvati imali svoje hrvatske riječi, a srpske su im strane i nerazumljive, a opet bile su u izravnom kontaktu s njima. Zato je ovdje nemoguće govoriti o jezičnom posuđivanju. Posuđenice u hrvatski jezik obično ulaze iz razloga što drugi jezici imaju leksičke jedinice za pojmove za koje hrvatski jezik nema pa je prihvaćanje strane riječi i njezina adaptacija sasvim dobra opcija. Hrvatski jezik u vrijeme zajedničke države nije imao potrebe za tim jer je imao svoj leksički fond u potpunosti izgrađen za potrebe javne komunikacije. Hrvatski je, međutim, ne zbog svojega bliskoga odnosa, već zbog društveno-političkih razloga, zbog zajedniče države Hrvata i Srba, stavljen u neravnopravan položaj u službenoj uporabi, a „novi“ je jezik pod krinkom zajedničkoga „srpsko-hrvatskoga“ sve više importirao srpske riječi. Nije riječ o malenom broju godina, već se govori o oko 150 godina, ako se uzme i približavanje prije zajedničke države, koliko traju intenzivni jezični dodiri dvaju naroda. Usput rečeno, jezični dodiri nisu u jednakoj mjeri dali rezultate pa tako prodor hrvatskih leksema nije značajno utjecao na srpski jezik. Ne može se govoriti o tome da je hrvatski jezik svojevoljno posuđivao srpske riječi jer je taj proces nametnut te se oblikovala, sociološki rečeno, neka vrsta *melting pota*[20]. Stvoren je novi jezik javne komunikacije, s tim da se nijedna sastavnica (nazivana zapadna i istočna varijanta) nije izgubila u potpunosti, a nije ni jedna sastavnica uspjela preuzeti potpunu prevlast, odnosno nije se ipak uspio stvoriti državni jezik. Hrvatski su pisci, da njih uzmemo za primjer, i dalje pisali hrvatskim jezikom pa je velik dio oživljenoga leksika nakon 1990. godine bio lako prihvaćen jer je bio poznat i uobičajen. Najveće su se promjene dogodile zapravo u službenoj komunikaciji u kojoj su prije bile „zajedničke“ riječi česte. Ostaje pitanje što je zapravo srbizam. Devedesetih godina 20. stoljeća postavilo se to pitanje jer nije bilo jasno kako se prepoznaje srbizam u hrvatskom jeziku. Simeon u Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva tumači srbizam kao „srpska značajka u jeziku; srpska riječ, izraz, fraza, jez. konstrukcija u kojemu drugom jeziku ili u nesrpskom narječju ili govoru“ (Simeon 1969, II: 477). U novije vrijeme Anić definira srbizam kao „riječi koje se razlikuju prema hrvatskom književnom jeziku po položaju, funkciji ili značenju“ (Anić 2006: 124). Anić definira dinstiktivne elemente koji su

[20] *Melting pot* je sociološki naziv prema kojem dolazi do stvaranja novoga kulturnoga identiteta koji predstavlja zbroj sastavnih komponenti, a da se nijedna sastavna komponenta posve ne izgubi ili da jedna u potpunosti dominira.

univerzalni za bilo koji drugi jezik, a poslije daje drugačije tumačenje „lingv. prepoznatljiv element srpskog jezika (preuzet u neki drugi jezik) (npr. talas, prevashodan, toplota itd.)“ (Anić 2004: 117).

Činjenica je da su srpske riječi prisutne u hrvatskom jeziku na razini dijalekata, razgovornoga jezika i sl. te da su lako prepoznatljive. Međutim, pojedine srpske riječi koje se nalaze u hrvatskom jeziku nemaju isto značenje u srpskom te su svojedobno i one prozvane također srbizmima pa su neopravdano izbacivane, iako su one i hrvatske, samo s drugim značenjem nego u srpskom, što ovisi o kontekstu (npr. svaki zanat nije obrt, svaki faktor nije čimbenik itd.). Time se hrvatski jezik osiromašivao jer su izbacivane njegove riječi koje su proglašavane srbizmima. Zbog toga je novinarski jezik u jednom trenutku izgledao nakaradno jer je izbacivao tzv. kvazisrbizme, čime se stvarala praznina u svakodnevnom leksiku i tako utjecalo na formiranje kolektivne svijesti jer su mediji njezini nositelji, osobito dnevni tisak zbog svoje pristupačnosti širokomu broju građana, koji su uočili izmjene i prihvatili ih kao jedino ispravne.

2.1.3.2.4. Oživljenice

Oživljenice su riječi koje su iz pasivnoga sloja prešle u aktivni, koje se ponovno upotrebljavaju zbog sociolingvističkih razloga. Govornici obično ne primjećuju da su to već nekad upotrebljavane riječi, nego ih doživljavaju kao nove. Ne postoji vremenski okvir koji određuje iz kojega se vremena smiju oživljenice ponovno oživjeti nego je socijalni čimbenik određuje njihovu uporabu.

Oživljenice mijenjaju svoje mjesto u leksičkim podsustavima (aktivni i pasivni leksik te leksik na prijelazu) ovisno o izvanjezičnim, odnosno političkim subjektima koji diktiraju jezik svoje vlasti. Tako se u dva navrata u 20. stoljeću dogodilo s hrvatskom pravnom, vojnom i glazbenom terminogijom koja se našla u određenom trenutku povijesti nepoželjnom zbog političkih okolnosti. Zbog toga su ti leksemi iz pasivnoga leksika nanovo oživjeli. Koliko su neki nazivi stari, svjedoče stari rječnici, stari pravni dokumenti, npr. statuti gradova, što dobro potvrđuje četverojezični rječnik Juridisch-politische Terminologie (Beč, 1853). „Taj je rječnik dragocjen rudnik za istraživanje hrvatskoga gospodarskog, trgovačkog, školskog (nastavnog),

prometnog (poštanskog), vojnog i drugog nazivlja. Imamo li na umu činjenicu da je taj rječnik trebao ispuniti u to vrijeme važnu ulogu: osposobiti hrvatski jezik kako bi on mogao biti potpuno ravnopravan jezik u Monarhiji, onda je njegova uloga bila doista vrlo velika za svoje vrijeme i vremena koja dolaze“ (Mamić 2007: 57). Dokazivanje o postojanju izgrađenoga leksičkoga fonda još sredinom 19. stoljeća potpuno je bespredmetna.

Oživljenice se mogu promatrati s dva aspekta, prvi je sa stajališta onoga tko govori i rabi ih te s aspekta jezika s obzirom na to da nisu novine u jezičnoj djelatnosti (nisu neologizmi). Početkom devedestih godina revitalizirane su sljedeće skupine oživljenica:

2.1.3.2.4.1. Pravno nazivlje

Administrativni stil u suvremenoj komunikaciji obilježio je novije doba hrvatskoga standardnoga jezika jer su se najočitije promjene dogodile upravo u njemu. Budući da je to jezik koji „obuhvaća govor ureda, govor industrije, trgovine, govor politike, govor vojske i govor reklame“ (Silić i Pranjković 2005: 378), može se zaključiti da je on sveprisutan i da je vrlo podložan ideologizaciji jer se jezična pravilnost procjenjuje ideološkim stavom i obrnuto. U tom slučaju njegovi podstilovi politički, zakonodavno-pravni, diplomatski i poslovni izgledaju kruto i klišeizirano, ali i jednostavno i impersonalno.

Davne 1847. godine, kada je hrvatski jezik postao službeni, pojavila se potreba za hrvatskim pravnim nazivljem kojim je trebalo zamijeniti dotadašnje latinske nazive u pravosudnim dokumentima. Šulek je pri izradi bio vrlo važan suradnik komisiji[21] koju je imenovao Beč da izradi pravno-političku terminologiju.

Tako hrvatsko pravno nazivlje nije uspjelo posve održati kontinuitet jer su 1921. zbog istih izvanjezičnih razloga završili u pasivnom leksiku kao i 1945. godine. U oba razdoblja „neki su hrvatski pravni nazivi potisnuti, zamijenjeni srpskima, mnogi novi nazivi načinjeni su suprotno hrvatskoj tradiciji, a u socijalističkom razdoblju mnogi su nazivi potisnuti kao nepotrebni za socijalističko društvo (npr. dionica, dioničko društvo, oporba), a novi nazivi koji su nastali u kapitalističkom svijetu nisu u hrvatskom jeziku dobili svoju terminološku istovrijednicu jer tobože nisu bili potrebni“ (Mamić 2003: 85–86). Zanimljiva je činjenica da

[21] Komisiju su činili Šafařik, Kollár, Miklošič, Ivan Mažuranić, Karadžić i dr. Urednik je za hrvatsko izdanje bio Dimitrije Demeter, a za srpsko Božidar Petranović. Rezultat projekta bio je Njemačko-slavenski rječnik pravnih i političkih naziva.

je u socijalističkom razdoblju nakon 1945. godine u hrvatskim kaznenim zakonima preuzeto srpsko pravno nazivlje koje je bilo u uporabi u monarhističkom razdoblju, odnosno u Kraljevini Jugoslaviji. Srpsko se pravno nazivlje sustavno nametalo pod izgovorom da se radi o ispravljanju pogrešaka, čak i u novije vrijeme 1977. te su silom izbačene i zamijenjene stotine hrvatskih kaznenopravnih naziva. Često nije ni napisano tko je to naredio, već je u potpisu stajalo: „Iz Sekretarijata za zakonodavstvo Skupštine SFRJ“ (Miletić (2005). Zanemarenost hrvatskoga pravnoga nazivlja završava 1990. i taj se leksik ponovno vraća u javnu uporabu. Tada je zakonodavno-pravni jezik trebalo rekonstruirati i postaviti na svoje temelje kakvi su bili do 1918. godine. To znači da je iz pravnoga nazivlja trebalo izbaciti sve nepotrebne srbizme i druge tuđice, razriješiti nepotrebnu sinonimiju, terminološki uskladiti hrvatske zakone te popuniti sve terminološke praznine nastale u socijalističkom razdoblju (Mamić 2003).

2.1.3.2.4.2. Vojno nazivlje

Zahvaljujući Šulekovu radu u drugoj polovici 19. stoljeća stvorena je domobranska[22] terminologija po uzoru na mađarski jezik. Hrvatska je za razliku od drugih europskih naroda u vrijeme nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) već imala vojničke pravilnike i naredbe na vlastitom, hrvatskom jeziku, a ne tuđice i internacionalizme (Mamić 2007). Nažalost, državne zajednice obiju Jugoslavija uklonile su posve izgrađeno hrvatsko vojno nazivlje iz službene uporabe, a opet je svjetlo dana ugledalo 1990. godine.

2.1.3.2.4.3. Glazbeno nazivlje

Ivan Kukuljević Sakcinski u svom djelu Slovnik umjetnikah jugoslavenskih prvi je zabilježio hrvatsko glazbeno nazivlje te dao sustavan pregled znanstvenoga pristupa glazbi. U njemu je opisao glazbenike, glazbene metode i glazbeno nazivlje. Nazivlje je njemačkoga, latinskoga i talijanskoga podrijetla, ali ga ima i iz slavenskih jezika. Osim Kukuljevića doprinos glazbenomu nazivlju u 19. stoljeću dali su Kuhač, Šulek i V. Novak. Nakon prevlasti naziva

[22] “U početku je riječ *domobran* značila obrana domovine. Zato je načinjena i riječ *domobranac* za mušku osobu koja brani domovinu. Poslije je riječ *domobran* potisnula riječ *domobranac* i preuzela njegovo značenje“ (Mamić 2007: 59).

muzika i drugoga nehrvatskoga nazivlja *glazba, skladatelj, skladba* i ostalo glazbeno nazivlje počelo se postupno vraćati u hrvatski jezik još od hrvatskoga proljeća, a potpuno od devedesetih godina.

2.1.3.2.4.4. Opći leksik

Hrvatski opći leksik rezultat je višestoljetnoga književnojezičnoga razvoja. Osobito se u 19. stoljeću popunio što novotvorenicama, što prevedenicama, a što posuđenicama, pogotovo bohemizmima zahvaljujući leksikografskomu radu Bogoslava Šuleka. On je u nastojanju da obogati hrvatski jezik i da popuni leksičke praznine tražio rješenja u narodnim govorima svih triju hrvatskih narječja, ali i unutar slavenskih jezika ponajprije iz češkoga, slovačkoga, slovenskoga, poljskoga i ruskoga jezika. Posuđivanje za njega nije bilo konačno rješenje nego se upuštao i u tvorbu neologizama i prevedenica.

2.1.3.2.5. Neologizmi

Neologizmi su riječi koje se neprestano pojavljuju u leksičkom fondu neke jezične zajednice, ali njihova čestota nastanka uvelike ovisi o društvenom razvoju i inovacijama. Obično kada je društvo jače podložno promjenama i većemu protoku informacija, veća je vjerojatnost nastanka neologizama. Za svaku se riječ može reći da je u jednom trenutku svoga postojanja bila neologizam jer je bila nepoznata široj javnosti, odnosno njezinim govornicima.

Definicije su neologizama obično ujednačene jer se pod njima razumijeva nova riječ, jezična novotvorenica. Novotvorenice ili neologizmi čine nove jezične tvorevine koje još nisu općenito prihvaćene, a mogu se odnositi i na uporabu starih riječi u novom značenju (usp. Muhvić-Dimanovski 2005). U širem značenju neologizmi su novotvorenice, prevedenice, nove posuđenice i oživljenice. Prema kategorizaciji neologizama V. Muhvić-Dimanovski leksemi su grupirani u četiri skupine: posuđenice, pseudoposuđenice, domaće nove riječi i nove – stare riječi.

Novinarstvo je veoma zahvalno područje za neologizme. Različitim medijima novinari prvi pružaju informacije o novim pojavama, a time i nove pojmove koje je potrebno imenovati.

Prema Škiljanu diskurz medija još je devedesetih pokazivao znatne izmjene u jezičnim elementima koji su dotada još bili nezamislivi (Škiljan 1998). Broj novih pojava u svim sferama života omogućio je stvaranje neologizama. Premda se svi slažu da je neologizam zapravo nova riječ, njegova je definicija vrlo široka i elastična, a obuhvaća proširenje značenja već postojećega leksema novim smislom (semantički neologizmi), preuzimanje leksema stranoga podrijetla i stvaranje novoga leksema uz pomoć domaćih tvorbenih elemenata. U definiciji je neologizma bitna vremenska sastavnica koja određuje njegove granice. Neologizmi su aktualni i vezani isključivo uz sadašnjost. Stoga iz današnje perspektive, gledajući s vremenskim odmakom na devedesete, riječi koje su se tada pojavile kao nove riječi, a danas su sasvim uobičajne, ne možemo svrsati u neologizme jer one to više nisu. Dakle, neologizmi su kategorija sadašnjosti. Svako doba ima svoje neologizme.

2.1.3.2.6. Historizmi

Historizam je riječ koja u Velikom rječniku hrvatskoga jezika (2003: 408) i Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2002: 57) obilježava pojavu iz prošlosti. Riječ je, dakle, o pojmovima koji su zastarjeli i koji pripadaju prošlosti. Oni su rezultat izmijenjenih društveno-političkih prilika koje su ih dovele u pasivan leksik.

Smjena vlasti i socijalističkoga poretka utjecala je na čitavu lepezu naziva i pojmova socijalističkoga metajezika koji više nisu u uporabi, a njihova je ponovna uporaba opravdana jedino u situacijama kad se objašnjavaju povijesne pojave. Međutim, Kapetanović tvrdi da „riječi koje postaju historizmi ne zastarijevaju, nego se poslije mentalnoga procesuiranja promjene u izvanjezičnoj zbilji (nestanak 'stvari') vrši prilagodba, restrikcija postojećega značenja, odnosno semantička promjena kojom se sužuje postojeće i nastaje 'novo' značenje s ograničenjem 'nekoć' ili 'u razdoblju od ... do' (ograničenje ne mora biti eksplicitno u rječničkim definicijama značenja)“ (Kapetanović 2005: 161). Time je „povratak" historizama moguć, ali uz procese semantičke promjene značenja na koje utječe izvanjezična zbilja i tada „novo“ značenje (ono što je postojalo) potire „staro“ (ono što postoji) (Kapetanović 2005: 156). Međutim, tu je riječ o manjem broju leksema, dok je velik broj historizama nakon 1990. ipak postao dio prošlosti.

2.1.3.2.7. Anglizmi

Anglizmi su posuđenice i usvojenice u hrvatskom jeziku koje potječu iz engleskoga jezika. Ovisno o tome što se posuđuje, može se govoriti o fonološkim, morfološkim, sintaktičkim, leksičkim i semantičkim posuđenicama.

Tuđice su riječi koje se nisu prilagodile hrvatskomu jeziku barem jednom svojom značajkom i obično se ne uklapaju zbog netipičnih suglasničkih skupova. Usvojenice su se relativno dobro prilagodile hrvatskomu jeziku i govornici više nemaju osjećaj da su te riječi strane. Za usvojenice obično ne postoji hrvatska zamjena pa su one zapravo potrebne hrvatskomu jeziku. Prilagođenice su posuđenice koje su dobro prilagođene pravilima i tvorbi hrvatskoga jezika, ali se ipak osjeća njihovo strano podrijetlo jer su to uglavnom internacionalizmi.

Brojne riječi iz engleskoga jezika zbog frenkventnosti uporabe u informatici devedesetih godina 20. stoljeća postale su internacionalizmima kao nazivi za tehnološka dostignuća.

2.1.3.2.8. Ideologemi

Svaka je politika usko vezana uz društvenu zajednicu kojoj odašilje svoje ideje i vrijednosti nastojeći prikazati svoje stavove kao zajedničke odnosno od općega interesa za cijelu zajednicu. Pritom se jezik politike služi sebi svojstvenim jezikom u kojem značenje ili jedinica jezika nastaje u okviru određene ideologije, dok riječ ili fraza također dobiva simboličku vrijednost pripadanja i prepoznavanja u načinu izražavanja. Takve se riječi nazivaju ideologemima. „Ideologemi su oni leksemi kojima se pridijevaju određene ideološke konotacije. Oni tada postaju svojevrsni ideologijski stilemi: već samo njihovo pojavljivanje upućuje na određeni ideološki stav, a njihova odsutnost dovodi u pitanje 'ispravnu' ideološku poziciju“ (Badurina 1998: 421). Riječ je o leksemima koji nakon određenih društveno-političkih situacija dobivaju novo značenje. Ideologemi, dakle, nisu nova pojava u jeziku. Oni su nositelji političke volje, snage i autoriteta. Okrenutost internacionalizmima počela je nakon stvaranja FNRJ-a 1945. koji je odredio socijalistički politički smjer jer se u novoj državi nastojao urediti život po uzoru na sovjetski način života. „Uvođenje ideja, pojava i pojmova

svojstvenih tadašnjem Sovjetskom Savezu donosilo je i preuzimanje njihovih naziva, to jest leksema koji imenuju specifične značajke i svojstva sovjetske ideologije i načina života. Na taj su način u hrvatski jezik, kao, uostalom, i u druge jezike širom svijeta, ušli mnogi sovjetizmi – riječi koje označuju posebnosti sovjetske zbilje“ (Radčenko 2006:146). Nakon 1945. promjenom državne politike mijenja se, dakle, i jezik čime se potvrđuje teza da vlast mijenja i jezik. Tadašnji hrvatski jezik bio je prilično okrenut internacionalizaciji svoga leksika kao i preuzimanju nepotrebnih rusizama s obzirom na ishodište nove politike socijalizma. Učvršćenje političkoga administrativnoga stila po uzoru na ruski jezik stvara ideologeme, jer je „poraba internacionalizama bila dokaz pripadnosti vlasti jugoslavenskih komunista socijalističkomu (tj. komunističkomu) internacionalizmu“ (Samardžija 2002b: 71). Služenje internacionalizmima i onih koji su ideologizirani često je prelazila okvire isključivo političke uporabe i ulazila u javni život i stoga se takvi ideologemi nisu smjeli zamjenjivati hrvatskim istoznačnicama.

U drugom navratu 1990. godine dolazi opet do nagloga prevrata vlasti, ali i uspostave novih ideologema nove vlasti. U tim trenucima izmjene u jeziku nisu potakute lingvističkim razlozima nego sociolingvističkim i psiholingvističkim. Jezik je politike uvijek mistifikacijski, hiperboliziran, sklon novotvorenicama kao i tuđicama (Granić 1999). Skupina internacionalizama koja je bila visoko frekventna u socijalizmu, u novije vrijeme zamijenjena je hrvatskim istoznačnicama, što nije nikako bilo moguće u socijalizmu te je tako pala u zaborav kao balast svih negativnih asocijacija na bivšu vlast. Nove hrvatske, a zapravo stare, ali oživljene riječi kao zamjena internacionalizmima postaju opet ideologemi novoga političkoga poretka zbog situacije pred kojom su se te nove riječi našle.

2.2. Globalizacija – svjetski proces

2.2.1. Pojam globalizacije

Globalizacija je naziv koji intenzivno zaokuplja svijet posljednjih dvadeset godina 20. stoljeća, iako njegova opstojnost ima dužu prošlost. Svijet je oduvijek bio u političkim, gospodarskim, socijalnim, tehnološkim ili kulturnim tranzicijama tako da globalizacija nije ništa novo s aspekta svjetskoga razvoja. „Globalizacija je oduvijek postojala samo su se

mijenjala mjesta i akteri globalizacije" (Milardović 2010: 19). Osnovi je preduvjet globalizacije, povijesno gledano, modernizacija u bilo kojem smislu pa se zbog toga može reći da prvi oblici preteče nečega što danas zovemo globalizacijom započinju pojavom civilizacija i počecima njihova širenja. To su procesi koji su se odvijali unutar Rimskoga Carstva i približavali zapadni kršćanski svijet istočnomu arapskomu i već tada pokušavali približiti civilizacije na gospodarskom i kulturnom planu.

Važan je trenutak u povijesti 15. stoljeće, vrijeme početka moderne Europe otkrićem tiskarskoga stroja koji je nagovijestio tehnološki procvat u kasnijim stoljećima. Otkrivanje novih svjetova i ljudskih dostignuća u području znanosti i umjetnosti otvorili su neslućene temelje komunikacije i integracije u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom smislu.

Snažniji i svoj pravi zamah globalizacija dobiva pojavom industrijalizacije i kapitalizma krajem 18. stoljeća. Vrijeme novih društvenih odnosa uspostavom nove tehnološke infrastrukture nameće novi način života ljudi i roba koji ubrzavaju kretanja, ali pak ne dovoljno brzo kao dva stoljeća poslije.

Suvremene informacijsko-komunikacijske tehnologije (internet), kraj Hladnoga rata, stanje okoliša (globalni problemi promjene klime i brojne migracije), brzina i učinkovitost tranporta te politička liberalizacija dovele su posljednjih godina 20. stoljeća globalizaciju do svoga vrhunca.

Određenje definicije globalizacije veoma je složeno s obzirom na znanosti iz čije se perspektive pojam tumači. Tako se tumačenje naziva različito objašnjava ovisno da li je to područje ekonomije, povijesti, sociologije, političkih znanosti i dr. Nekako je najviše uvriježena definicija koja uključuje ekonomski aspekt jer je i temelj globalizacije upravo ekonomski. U skladu s tom tvrdnjom da je dinamika globalizacije određena ekonomskim snagama, Müller (2002) tvrdi da se njezine najopsežnije posljedice osjete u području politike. Riječ je o procesu pretvaranja nacionalnih u integriranu svjetsku ekonomiju, što se odvija posredstvom međunarodne trgovine, međunarodnoga kretanja čimbenika proizvodnje (kapitala i radnika) te međunarodnoga širenja tehnologija. Jasno je da svojim snažnim utjecajem stvara nove načine komuniciranja i komunikacijska sredstva kojima se koristi. Time

svijet postaje golemo povezano tržište roba i kapitala, a često se globalizacijom stvara slika globalnoga sela[23].

No, to su samo dvije dimenzije na koju globalizacija utječe. Tu su još, osim ekonomske i političke, društvena, kulturna i dimenzija okoliša. Sve su te dimenzije u međusobnoj ovisnosti jedne o drugoj i teško je razgraničiti svaku posebno.

Današnja je globalizacija bitno drugačija od svojih prethodnih oblika jer je potpomognuta informacijsko-komunikacijskim tehnologijama koje su uspjele spojiti prostor i vrijeme u neke nove oblike stvarnosti čime su ljudi postali mobilni u stvarnom vremenu na različitim mjestima svijeta. Prema tome, ideja globalizacije nosi u sebi izrazito kohezijski element prema kojemu su svi ljudi građani svijeta[24], a protok informacija, transport ljudi i roba neobično je brz i učinkovit, pri čemu se neokapitalizam i demokracija smatraju dvjema optimalnim komponentama za modernizaciju i napredak. Iz ekonomskih i političkih razloga poticana je takva tehnologija koja je utemeljila nove obrasce moći pa je i čovjek 21. stoljeća doživio svoju preobrazbu tako da je njegovo sudjelovanje u suvremenim tehnologijama nužno za njegov opstanak u modernom društvu.

No, s druge strane globalizacija nosi i neintegracijske čimbenike. To se osobito vidi danas kada politika kapitalističkih društava zaostaje za ekonomskim promjenama pa golema nejednakost bogatstva koju stvara liberalni kapitalizam otežava mogućnost političke jednakosti. Time se stvara golemi jaz između bogatih i siromašnih, brišu se granice nacionalnih država jer se internacionalizira svjetsko gospodarstvo te se nameću rješenja koja koriste samo nekim zemljama. Jednom riječju, na djelu je ujednačivanje. S toga aspekta na globalizaciju se gleda kao na eroziju suverenosti država i porast značenja međunarodnih organizacija (Wright 2010). Institucionaliziranjem međusobne korelacije života pojedinca i države pomoću međunarodnih organizacija, sudova i sličnih ustanova nameće se univerzalni standard kao jedini ispravan i primjenjiv na sve narode i situacije suvremenoga svijeta. Iz toga je vidljivo da je globalizacija kotroverzan proces na koji se ne može utjecati.

[23] Metafora/oksimoron Marshalla McLuhana javlja se 1962, a kao nagovještaj globalnoga informacijskoga sustava postala je sinonim za doba elektroničke tehnokulture (Milardović 2010: 29).
[24] Građanin svijeta antički je pojam koji se u 20. stoljeću veže uz liberalni svjetonazor u značenju podređivanja nacionalne svijeti u korist općesvjetskoga zajedništva ljudi.

2.2.2. Kulturna globalizacija

Kulturni odnosi također doživljavaju svoju transformaciju pa se tako može govoriti i o kulturnoj globalizaciji. Ideal postaje ujednačena, zapadnjačka, izrazito materijalistička slika svijeta kao težnja svakoga modernoga građanina svijeta.

Prema Watersovoj (1995: 63) definiciji globalizacija je „socijalni proces tijekom kojeg opada utjecaj geografskog položaja (granica) na socijalni i kulturni angažman, a ljudi postaju svjesni slabljenja tog utjecaja (...). Globalizacija ne implicira homogenizaciju (...). Ona više implicira veću povezanost i deteritorijalizaciju ...”

Kulturna je globalizacija, socijalno shvaćena prema Giddensu (1990), susret različitih svjetskih kultura i običaja. Ona obuhvaća usporedo s protokom robe, kapitala i ljudi preko državnih granica i protok navika, običaja i kultura. Takav protok dovodi do izjednačivanja kulturnih razlika, prijetnje gubitka autohtonosti i stvaranja svijeta jednoga proizvoda.

To se isto tako može tumačiti dvojako. S jedne strane utjecaj nove kulture može biti percipiran kao obogaćivanje postojećom, a s druge strane nova kultura često u društvu predstavlja prijetnju.

S obzirom na to da je globalizacija vezana uz kapitalizam, u kontekstu kulture Bell (1979: 14) ističe da je „kapitalizam ekonomsko-kulturni sustav, organiziran oko institucije vlasništva i proizvodnje roba, a kulturno utemeljen u činjenici da razmjena odnosa kupnje i prodaje prožima većinu društva“. Prema tome, kapitalizam nameće tzv. potrošačku kulturu čiji smo svi nesvjesni sudionici. Naravno, takav oblik „konzumentske“ kulture nikada nije postojao jer je kultura cjelokupno naslijeđe jedne skupine ljudi, tj. obrasci ponašanja, mišljenja i djelovanja koji se sastoje od jezika, vrijednosti, rituala i norma. Danas je kultura svedena na tzv. globalnu kulturu „koja nije vezana ni za jedno mjesto ili razdoblje“ (Čolić 2004: 189). Ona nema svoj kontekst, nema svoj identitet jer ju čini upravo globalni identitet, a to je kolektivni. On je u svakom slučaju kratkoga daha jer su i brandovi, trendovi i stilovi globalni.

Danas je paradigma globalne ekonomije američka, tako da je i dominacija američke kulture sve jača. Dolazi s filmskom industrijom, industrijom zabave i modernom tehnologijom.

Zbog velikoga pritiska tzv. „amerikanizacije“ stvara se suprotni učinak kojim se štite nacionalne i etničke kulture, a to je osvješćivanje vlastite, lokalne kulture i njihovo prezentiranje svijetu. Sociolozi uočavaju posljedice i slažu se oko te činjenice pa tako Molas

(2009) navodi tvrdnju Zygmunta Baumana da globalizacija nosi sobom „lokalnu“ posljedicu. To znači da jednima globalizacija naviješta slobodu, dok drugima predstavlja prijetnju. Ta dva procesa globalizacije, univerzalni i lokalni, međusobno su u koliziji jer se oni mogu najbolje uočiti u rječnicima ako se promatraju internacionalizmi, točnije europeizmi koji imaju integracijsku funkciju prema jezicima ostatka svijeta, i domaći leksemi koji čuvaju nacionalni identitet.

2.2.3. Jezični procesi

Između svih značajki koje globalizacija nosi važno mjesto zauzima i jezik. Jezik je nositelj identiteta naroda. Povezivanje jezika i naroda datira iz vremena romantizma krajem 18. i prve polovice 19. stoljeća kada je on značio političku potvrdu opstojnosti pojedinoga naroda u tada prilično nacionalno uzburkanoj Europi. Danas u modernom vremenu pitanje jezika nije toliko usko vezano s poimanjem naroda jer globalna kultura ima rješenje i za to pitanje globalnim jezikom.

Prve ideje o potrebi stvaranja jednoga općeprihvaćenoga i razumljivoga jezika datiraju još iz 19. stoljeća. Pritom se razmišljalo o nekom umjetno stvorenom globalnom jeziku. Tako je 1879. Johann Martin Scheyer izumio volapuk i za njegovu osnovu odabrao engleski jezik zbog njegove raširenost u svijetu. Taj „svjetski jezik“ nije postigao značajan uspjeh i pao je u zaborav osim u društvu filologa i intelektualaca u Velikoj Britaniji i Americi.

Drugi je umjetni važniji svjetski jezik esperanto iz 1887. tvorca L. L. Zamenhofa, poljskoga liječnika, kojim govore tisuće govornika diljem svijeta, ali još uvijek nedovoljno za onu komunikaciju koja se odvija na engleskom jeziku (Siguan 2004). Ni jezik *interlingua*, čiji je tvorac Alexander Gode 1959, nije se uspio nametnuti. Bilo je tu još pokušaja stvaranja globalnih jezika poput IDO, Basic English, Novial, Neo[25] i dr., no engleski je jezik bio jednostavno – praktično rješenje.

Američki jezikoslovac i antropolog Edward Sapir objavio je rad o međunarodnom umjetnom jeziku i kako bi on trebao izgledati. Smatrao je da su umjetne varijante jezika bolja rješenja. Nikako se nije slagao s već postojećim zagovornicima engleskoga jezika jer je smatrao da su „nacionalni jezici golemi sustavi stečenih interesa kojii se mrzovoljno opiru kritičkom

[25] www.donh.best.vwh.net

preispitivanju“ (Heršak 2001: 180), iako je u vremenu nakon Prvoga svjetskoag rata politička moć SAD-a i Velike Britanije utabala siguran put engleskomu jeziku.

2.2.4. Engleski jezik – globalni jezik

Da bismo mogli govoriti o globalnom jeziku, valja razlikovati međunarodni (internacionalni) i globalni (svjetski) jezik. Međunarodni jezik ljudi upotrebljavaju u više zemalja u razne svrhe prilikom međusobne komunikacije, dok je globalni nekoć u srednjem vijeku u Europi bio latinski, a danas je to engleski.

Što znači globalni jezik? Da bi neki jezik zadovoljio kriterij globalnoga, trebao bi imati utjecaj u politici, ekonomiji, pravu, znanosti, tehnologiji, medijima, kulturi, obrazovanju, u međunarodnoj komunikaciji. Matasović shvaća svjetski jezik „kao jezik, rasprostranjen na nekom području koje dijeli zajednička kulturno-civilizacijska obilježja, kojim se govornici različitih materinskih jezika služe u međusobnoj komunikaciji u svim sferama duhovne kulture. Svjetski su jezici stoga oduvijek bili vezani uz velike 'kulturne krugove'…” (Matasović 2005: 245–246). Dakle, svjetski se jezik očituje u svim oblicima života, a kako je globalizacija proces koji je u kontinuiranim tranzicijama, nije ni čudo da je tijekom prošlosti došlo i do izmjene globalnoga jezika na svjetskoj sceni.

Latinski je jezik bio stoljećima jezik zapadnoga kršćanstva i pravne terminologije učenih ljudi u Europi, no nekako usporedno s njim zadržao se pri vrhu, također među obrazovanim slojevima, i francuski jezik kao jezik vladara, kulture i diplomacije, osobito u 18. i 19. stoljeću pa sve do sredine 20. stoljeća.

Međutim, engleski je zahvaljujući britanskoj kolonijalnoj ekspanziji od 17. do 19. stoljeća postao internacionalna *lingua franca*[26] među pripadnicima društvene elite u raznim kolonijaliziranim zemljama širom svijeta. Na gotovo polovini afričkoga kontinenta, u Indiji, Americi, Australiji govorilo se kolonijalističkim engleskim jezikom koji se proširio u sve slojeve društva.

[26] *Lingua franca* je prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2002: 370) naziv za mješavinu romanskih jezika, grčkoga, turskoga i arapskoga kojom se govorilo u sredozemnim lukama od križarskih ratova do kraja 19. stoljeća, a u 20. stoljeću naziv se proširio na jezik općega sporazumijevanja.

Prvi korak kojim je engleski ušao na mala vrata u pisanu povijest diplomacije učinjen je prilikom potpisivanja međunarodnoga Versailleskoga sporazuma iz 1919.[27] kada je uz francuski originalni primjerak potpisan i primjerak na engleskom jeziku. Također valja spomenuti i moć saveznika (Velika Britanija i SAD), zemalja engleskoga govornoga područja, u Drugom svjetskom ratu koji su imali vodeću ulogu u mirenju sukobljenih strana i stvaranju mira.

U drugoj polovini 20. stoljeća položaj engleskoga jezika bitno se promijenio i dosegao status globalnoga jezika zahvaljujući političkoj, gospodarskoj i tehnološkoj nadmoći SAD-a. Američke inovacije na području informatike, medicine, industrije filma i zabave nevjerojatnom brzinom dospjele su do širokih slojeva društva, ostvarile svoj magnetizam te su tako široke mase opet bile nesvjesno osvojene i engleskim jezikom, točnije američkim engleskim.

Time je svijet krenuo nezaustavljivom vožnjom vlastite kolektivne integracije, pritom zaboravivši na posljedice poput unificiranosti i mogućnosti nestanka pojedinih jezika i kultura ili barem sigurne modifikacije vlastitih jezika. Globalizacija nameće tzv. jezični imperijalizam i ugrožava identitet, odnosno polifunkcionalnost jezika i njegovih idioma (Samardžija 2006). Prema nekim znanstvenicima postoji tvrdnja da globalizacija engleskim jezikom ugrožava identitet, ali ne toliko da bi ugrozio ostale jezike i prouzročio njihov nestanak. Možemo se složiti da zbog engleskoga neće nestati jezici, ali će se zasigurno promijeniti. Razlog tomu je što današnji obrazovani svijet postaje dvojezičan, pri čemu je prvi uvijek onaj materinski, a drugi jezik engleski jezik kao što je to nekoć primjerice u renesansi bio latinski jezik kao mjerilo obrazovanosti čovjeka.

Danas je englski postao jezikom koji se na globalnom planu koristi u svakodnevnom poslovanju, znanosti, avijaciji i tehnologiji. On je jedan od šest službenih jezika OUN-a, uz francuski, kineski, arapski, ruski i španjolski. Engleski jezik prema Grinu (1999) danas više ne predstavlja „ekskluzivni kulturni kapital, jer ga posjeduju mnogi" (Wright 2010: 178).

Osim evidentnoga utjecaja engleskoga jezika na promjene unutar nacionalnih jezika često se zaboravlja da i engleski doživljava svoju transformaciju na svjetskoj i europskoj razini, što potkrepljuje tvrdnja da „Europa je već jedva izdrživ Babilon, engleski u funkciji jezika međunarodne komunikacije već je u krizi, jer 'sve više ljudi govori sve lošiji engleski sa sve

[27] Versailleski sporazum potpisan je 28. 6. 1919. između Njemačke i zemalja pobjednica u I. svjetskom ratu.

užim rasponom funkcija', globalna će situacija ubrzo postati posve kaotična“ (Žanić 2007: 331).

Broj izvornih govornika engleskoga jezika sredinom 21. stoljeća predviđa se „da će pasti na 5 % sa 9 % unatrag 100 godina“ (Sočanac 2003: 88). Iako je trenutačni utjecaj engleskoga jezika golemih razmjera, postoje indicije prema kojima bi se njegov utjecaj smanjio na globalnoj razini zbog povećanoga zanimanja za regionalne jezike, iako bi njegov status u području tehnologije i znanosti i dalje ostao neupitan.

2.2.5. Hrvatski jezik u vrtlogu globalizacije

Općenito gledajući izlaza iz procesa globalizacije nema, a isto tako na nj se ne može izavno djelovati. Istina je da je globalizacija svugdje prisutna i da je dovela u pitanje sve jezike bilo male ili velike. Neki znanstvenici predviđaju da će ona prouzročiti nestanak čak 90 % svjetskih jezika do kraja 21. stoljeća, pri čemu su mali jezici najizloženiji nestanku. No, prema Matasoviću (2006) ovo potonje nadovezuje se na jezike trećega svijeta za koje, kako kaže, nema volje ni novca za neke konkretnije poteze za njihovo očuvanje.

U Europi je jezična situacija prilično stabilna posebno zato što europska kulturna politika ne vodi ujednačivanju nego teži različitosti i posebnostima, iako praksa pokazuje drugačiju stranu poruke iz Europske unije ako se samo pogleda Ugovor iz Maastrichta.

Položaj hrvatskoga jezika u kontekstu globalizacije valja promatrati kroz europske integracije. Problemi vezani uz sve jezike, pa tako i hrvatski standardni jezik u kontekstu globalizacije, a i europske integracije višestruki su (Kovačec 2004). Svaka država treba imati razvijenu jezičnu politiku koja bi osigurala sustavnu brigu za vlastiti standardni jezik preko znanstvenih jezičnih institucija i tako pratila i provođenje jezičnih normi kroz pisanu riječ svih službenih izdanja i pravnih akata. Samo vlastiti odnos interesa i ljubavi prema vlastitomu jeziku može izazvati razinu poštovanja i drugih prema njemu. Hrvatski jezik nije unatoč crnim prognozama ničim ugrožen jer, iako je mali, ima službeni status, institucije i kulturu.

Danas Hrvatskoj nedostaje određena razina pravne sigurnosti u odnosu na globalizaciju. Unose se mnoge riječi, ali opet ne previše u odnosu na druge slavenske zemlje jer je hrvatski počeo pojačano dolaziti u dodir s engleskim već 50-ih godina 20. stoljeća (Samardžija 2004) pa nije naišao na bujicu u jednom trenutku, nego se unos događao kontinuirano. To bi ujedno

bila i prva faza prodora anglizama u hrvatski jezik koji su prošli kroz određene prilagodbe, za razliku od drugoga mnogo intenzivnijega vala krajem 90-ih godina 20. stoljeća kada ortografskih ni fonolških adaptacija nije bilo (Sočanac 2003). Zato je danas glavni predmet interesa proučavanje anglizama i njihove prilagodbe s jedne strane i s druge strane traženje adekvatne domaće riječi kao zamjene za engleske.

Iako se primjećuje da se neobično mnogo riječi posuđuje, to je posuđivanje vrlo zališno jer ono ukazuje samo na pomodnost socijalnih grupa osobito mladih ljudi gradskih sredina i posebno u svijetu novih tehnologija i komunikacija. Stoga je jasno da anglizmi ponajviše ulaze u publicistički i razgovorni, a mnogo manje u znanstveni i administravni stil (Nikolić-Hoyt 2003). Spomenuta pomodnost mladih ljudi upućuje na razvojni smjer zapadnoga svijeta, posebno američkoga koji je stereotipno idealiziran kao poželjan, uspješan i moderan način življenja. Nove su riječi tako često kratkoga trajanja, upravo onoliko koliko je i životni vijek nekoga tehničkoga proizvoda, neke modne pojave ili stila. Stoga se ne može govoriti o ugroženosti jezika posuđenicama jer one nisu relevantan pojam. Važniji čimbenici koji doista mogu ugroziti jezik jesu smanjivanje broja aktivnih govornika nekoga jezika i slučaj ako govornici napuste prvi jezik i počnu se koristiti nekim drugim. "Postoje brojni jezici koji imaju jako puno posuđenica iz drugih jezika pa zato nisu nestali niti su se pretjerano bitno promijenili gramatički gledano" (Kapović 2010: 87). Engleski je jezik tipičan primjer jezika koji vrvi posuđenicama iz romanskih jezika jer više od 50 % današnjega engleskoga leksika romanskoga je podrijetla. Prema tome, posuđenice ne treba shvaćati kao prijetnju jezicima koja će ih zbrisati s lica zemlje, nego kao jednu od pojava koje mogu utjecati na izmjene unutar jezičnih sustava, ali ne pogubno za opstojnost pojedinih jezika. Javlja se problem tzv. jezičnoga snobizma prema kojemu se govornici ponašaju kao da je hrvatski jezik drugi jezik, pogodan tek za objašnjenje prvoga, engleskoga naziva.

Engleske posuđenice uglavnom su zamijenjene neologizmima ili riječima koje dobivaju širi opseg značenja. Brzina ulaska riječi i njihovo prevođenje ne dovodi uvijek do sretnoga rješenja pa mnoge engleske riječi ostaju bez adekvatnoga hrvatskoga prijevoda. Dakle, ne samo da se fond riječi u hrvatskom jeziku mijenja nego se mijenja i njegovi izgled koji je često sveden na kratice, simbole, odnosno znak. Simplificiranje jezika uzrokuje njegovo osiromašivanje i zanemarivanje etimologije i povijesti riječi. Mijenjanje leksika i morfologije riječi dovodi i do drugačije sintakse, opet engleske. U konačnici izgleda da bez poznavanja stranoga jezika, tuđega, nije moguće razumijevanje ni vlastitoga!

Velikoj priklonjenosti engleskomu jeziku pridonose i engleske posuđenice koje su prisutne u većini europskih jezika, a i šire, pa danas imaju status internacionalizama s obzirom na širok opseg svoje uporabe. Hrvatski jezik u globalizacijskom kontekstu nije pošteđen svih problema koji tište i druge jezike. I on je suočen s borbom „protiv vjetrenjača“ u kojoj treba ostati dosljedan sam sebi, svomu nacionalnomu identitetu i brizi za vlastiti jezik, a ne izgubiti ga zbog preopćenite globalne pojave – upitnoga vijeka – globalnoga jezika.

2.3. Utjecaji Europske unije

2.3.1. Europska unija

Društvena kretanja nezadovoljnih stanovnika zemalja istočne Europe dovela su do propasti socijalističkoga uređenja čime se bitno promijenila geopolitička karta toga dijela Europe. Novonastale države postale su demokracije s izrazitom težnjom okretanja vlastita života ne više prema majci Rusiji, nego prema novomu središtu – zapadnoj Europi.

Europa je već nakon Drugoga svjetskoga rata, da bi prevladala neprijateljstvo i međusobni jaz najljućih neprijatelja Njemačke i Francuske, osnovala tada u prvom redu gospodarsku zajednicu – Europsku ekonomsku zajednicu[28] koja je tijekom vremena prerasla u mnogo širu instituciju koja obuhvaća brojne članice, ali i područja kojima se bavi. Stalnim zalaganjem i nastojanjima ujedinjenja tekovina Europe u posljednjih 20 godina značenje Europske unije u svjetskoj politici pokazuje rapidan rast. Europska je unija postala atraktivna povijesna pojava jer udružuje narode i države na temelju konsenzusa i šire razmjene boljih odgovora i rješenja drugih identiteta osobito na području gospodarstva, i to u prvom redu tržišta, a danas s naglaskom na slobodu kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga. Svojom politikom štiti interese i identitet svih svojih članica pa nije ni čudo da su nakon 1989. gotovo sve novonastale države istočne Europe izrazile interes pristupanja toj instituciji, a jedna od tih zemalja je i Hrvatska.

[28] EEZ je osnovalo 25. ožujka 1957. godine u Rimu šest država članica (Francuska, Njemačka, Italija, Belgija, Nizozemska i Luksemburg) najprije kao Europsku zajednicu za ugljen i čelik. Osnovni ciljevi te organizacije bili su izgradnja zajedničkoga tržišta na osnovi carinske unije, to jest rješavanje svih privrednih prepreka, koordiniranje gospodarske politike i podizanje životnoga standarda u Zajednici.

Osim navedenih unutarnjih razloga europskoga ujedinjenja i sređivanja odnosa između nekad ratom zahvaćenih zemalja veća intencija jačanja europskoga identiteta javlja se osamdesetih godina 20. stoljeća. U kontekstu globalizacijskih smjerova razvoja postojala je za europske zemlje opasnost od interesnih državnih elita japanskoga i američkoga kapitala pa se moglo očekivati da će Europa pokušati „obnoviti politički suverenitet koji su na razini države potpuno izgubile zbog sve veće internacionalne međuzavisnosti" (Petrušić 2009: 49). Rješavanje globalnih problema na državnoj razini nije bilo mogoće, ali zajednička homogenizacija europskih zemalja pokazala se idealnim rješenjem. Riječ je, dakle, više o političkom potezu s ekonomskim ciljevima u okviru čega se tek poslije pojavio i aspekt kulturnoga zajedništva. On je sam po sebi razumljiv jer su Europljani baštinici zajedničke kulture i samim time posjeduju europski identitet shvaćen kao kohezijski čimbenik. No, Europska unija unatoč prvotnoj integracijskoj intenciji pokazala se, što se tiče jezika, vrlo nekonstruktivnom zbog jezične raznolikosti europskih naroda, što otežava provođenje politike višejezičnosti koja je ugrađena u temelje njezine demokratske ideje.

2.3.2. Jezična politika europskih institucija

Jezik je vrlo osjetljivo političko područje i uvijek tijesno povezan s nacionalnim identitetom. Jezik se može koristiti kao most koji povezuje, ali i kao instrument podjele. Nužnost sustavnoga bavljenja jezicima i planiranja jezične politike nametnula se kao nova europska stvarnost. Prevelikom zaokupljenošću primarnom gospodarskom problematikom svojih članica Europska je unija zaboravila na stvaranje europkoga identiteta[29] upravo preko rješavanja pitanja jezika koje se samo svelo kao komunikacijsko pitanje. Jezična je politika grub termin, iako on označuje skup pravila, propisa, zakona i jezičnu praksu koju propisuje institucionalizirano tijelo države kojim se ozakonjuje jezična promjena. Jezičnu politiku Škiljan (1988: 8) definira kao „skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika u tim oblicima".

Temeljno je načelo jezične politike Europske unije, prema tipičnomu europskomu modelu da svaka članica ima svoj jezik koji je ujedno i službeni jezik EU-a, ravnopravan s drugima što

[29] Postavlja se pitanje da li Europska unija europski identitet određuje kao ekonomski ili kulturni identitet. Ako je ekonomski, vjerojatno bi se uzela radna varijanta jezika koja je najjednostavnija, ona na engleskom jeziku, a ako se na EU gleda kao na kulturni model, vrlo je teško odrediti koji bi to bio jedinstveni jezik Europljana.

omogućuje svakomu građaninu mogućnost sudjelovanja pri izgradnji europske politike i pruža uvid u rad institucija koje rade u njegovo ime i, naravno, pravne akte Unije na svom materinskom jeziku. Dakle, Europska se unija prema svakomu pojedincu odnosi kao prema svomu građaninu koji ima svoja prava, odnosno Europska unija poštuje pravo svojih 450 milijuna građana na vlastiti identitet. Analogijom rečenoga, izvodi se načelo višejezičnosti koje upućuje na demokratičnost, transparentnost i pravo na znanje svakoga člana Europske unije. Praksa međutim pokazuje drugačiju sliku.

Riječ je o sukobu dvaju načela: demokratskoga i funkcionalno-praktičnoga. Cijela je Europa obilježena tijekom 20. stoljeća izrazito jakim nacionalnim nabojem. Naglašavajući vlastiti identitet svaka nacija s vlastitim kulturno-povijesnim posebnostima ne misli na tržišno načelo u kojem prednost dobivaju jači i brojniji narodi. Zbog toga dvojstva nemoguće je naći konačno rješenje kojim bi se u prvom redu zadovoljila djelotvornost Europske unije, a istodobno i ravnopravnost naroda. Promatrajući jezik na ovaj tržišni način jasno je da je jezik postao robom pa i ne čudi što se širi komunikacijski prostor i brojni jezici ulaze u svakodnevnu interakciju na različitim razinama komunikacije. Jezična politika Europske unije može biti „pravedna tek koliko i politika svake pojedine države“ (Bratanić 2007: 83).

Jezici Europske unije podijeljeni su na sljedeći način: službeni / protokolarni i radni jezici.

Statusni tipovi jezika:

1. službeni / radni

2. službeni / nacionalni

3. regionalni

4. migrantski jezici.

U prvim ugovorima o Europskoj zajednici za ugljen i čelik iz 1952. nije bilo riječi o jezicima, što nije ništa neuobičajno polazeći od „drugih međunarodnih organizacija u kojima je jezik više-manje funkcionalno pitanje” (Žanić 2007: 207). Tek poslije, kada su Rimski ugovori iz 1957. stupili na snagu, 1958. godine Vijeće ministara donijelo je uredbu o službenim i radnim jezicima Zajednice te njihovu ravnopravnom statusu. Europska je zajednica na svom početku imala šest država članica – Belgiju, Francusku, Njemačku, Italiju, Luksemburg i Nizozemsku i četiri službena jezika pa je i prva uredba bila napisana izvorno na nizozemskom, francuskom, njemačkom i talijanskom jeziku. S vremenom se broj pristupnica širio pa su tako

1973. primljene Velika Britanija, Irska i Danska te su jezičnoj zajednici pridodani engleski i danski jezik. Godine 1981. Grčka postaje novom članicom pa službeni jezik postaje i grčki, a 1986. službeni jezici Europske unije postaju španjolski i portugalski, 1995. finski i švedski.

Nakon 2004. godine i dotad najvećega priključenja država pristupnica, većinom zemalja bivšega Istočnoga bloka, broj jezika u Europskoj uniji naglo je porasao s 11 na 20. Riječ je o jezicima Češke, Slovačke, Poljske, Mađarske, Malte, Cipra, Estonije, Litve, Latvije i Slovenije. Danas Europska unija ima 27 članica i 23 službena jezika.

Iako su danas svi jezici Unije službeni, postoje tri jezika koja su radna: engleski, njemački i francuski na koje se prevode svi dokumenti Europske unije. To znači da se svi dokumenti ne prevode na sve jezike, što dovodi u pitanje jezičnu ravnopravnost i načelo višejezičnosti o kojoj je gore bilo riječi. Razlog je tomu ekonomičnost i praktičnost. Europska unija sa svojih 27 članica nije se uspjela dogovoriti oko jednoga službenoga jezika namijenjenoga međusobnoj komunikaciji jer ne potiče dominaciju jednoga jezika, ali je svakomu jasno da je engleski jezik postao *lingua franca* jer dominira u radu. Time je francuski jezik do sredine 90-ih godina i proširenja članstva Unije bio jezik administracije, a danas je izgubio vodstvo i zajedno s njemačkim potisnut, iako su zemlje bivšega Istočnoga bloka orijentirane podosta na njemački jezik ne samo zbog kulturno-povijesnih nego i zbog trgovinsko-ekonomskih razloga. Takvom neizravnom dominacijom jednoga jezika gubi se na kulturnoj raznolikosti, što naravno nikomu nije u interesu, ali je s druge strane višejezičnost vrlo skupa.

S obzirom na to da se broj članica od početnih 6 bitno izmijenio skočivši na 27, a od nekadašnjih 6 službenih jezika danas su to 23 službena, ekonomska računica institucija Europske unije pokazuje neisplativost potpune jezične ravnopravnosti. Prema izračunima troškova iz 2000. godine koje je imala Europska unija sa svojih 15 članica, cijena je svih prijevoda iznosila dva eura po stanovniku Europske unije.

Upravo zbog tako velikih troškova spominje se ideja o ograničavanju broja službenih jezika u Europskoj uniji, što je u raskoraku sa spomenutom idejom o pravu naroda na materinski jezik u Europskoj uniji.

2.3.3. Hrvatske težnje k Europskoj uniji

Hrvatska kao malena zemlja s 4,5 mil. stanovnika također je izrazila želju pristupanja Europskoj uniji. Rezolucijom Hrvatskoga sabora o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji 21. ožujka 2003. Hrvatska je podnijela zahtjev za članstvo u EU, od 2004. kandidat je za ulazak u Europsku uniju, a od 2011. ima status zemlje pristupnice koja bi trebala postati članicom 2013. godine.

Već je sa statusom kandidata Hrvatskoj omogućeno sudjelovanje na javnoj međunarodnoj sceni i predstavljanje kao samostalan subjekt, a isto tako korištenje nekih od europskih projekata poput onih koji su vezani uz obrazovanje, sudjelovanje u europskom tržištu rada, europskom društvu znanja i sl. Svi pregovori koje je Hrvatska vodila s EU-om vođeni su naravno na engleskom, jednom od službenih jezika Europske unije. I prije primanja Hrvatske u EU, hrvatski je jezik postao službeno 24. jezik Unije. No, to unatrag nekoliko godina nije bilo tako.

Europa je bila prilično skeptična u političkom smislu prema Balkanu i raspadanju SFRJ-a te je u početku nastojala zaustaviti ga bilo kakvom federacijom, ali to nije bilo moguće. Mnoštvo naroda i različitih jezika na malom prostoru uspjelo se razdvojiti, osamostaliti i postati priznatima u međunarodnom svijetu. Svaka novonastala zemlja u svom ustavu proglasila je naziv svoga službenoga jezika, što je neotuđivo pravo svakoga naroda. Uostalom, jezik je nositelj identiteta svakoga naroda što stoji i u pravnim aktima o jezicima u Europskoj uniji (članak 6. Ugovor o Europskoj uniji iz 1993. godine).

Dogodio se nagli preokret s novim tendencijama u doživljavanju jezika zemalja Istočnoga bloka. Nakon 45 godina prisilne rusifikacije oni se odmiču od uporabe ruskoga jezika i okreću učenju engleskoga jezika ne samo zbog utjecaja Europske unije nego i zbog globalizacije. Koliko je dobro odmicati se od jedne krajnosti i hrliti ka drugoj, uvijek je diskutabilno, osobito kad je riječ o malim narodima poput Hrvatske čiji smještaj nakon osamostaljivanja nisu mogli odrediti ni prosječni Europljani.

Hrvatska teži Europskoj uniji u trenutku kada je već u njoj nastao priličan jezični kaos s obzirom na to da je 2004. pristupilo 10 novih članica zbog kojih se ekonomski problemi još više produbljuju. Jasno je da će se sva pravna stečevina (*acquis communautaire*) prevesti na sve jezike članice, pa tako i na hrvatski jezik, i da će formalno hrvatski jezik biti ravnopravan s ostala 23 jezika.

Budući da je Hrvatska postala zemlja pristupnica s Balkana, na kojem postoje još neke države mogući kandidati, pokušavalo se Hrvatsku ugurati u, po tko zna koji put, neku vrstu zajednice, ovaj put u jezičnu. Prvi put iza skrivenoga argumenta štednje Europske unije na površinu izlazi neka umjetna tvorevina – BHS jezik[30], jezik zapadnoga Balkana. Naravno da to nije u skladu s proklamiranom jezičnom ravnopravnošću, a nije ni pravedno jer ne može postojati dvostruko mjerilo za velike i male narode, odnosno za dobro poznate ili slabo poznate jezike.

Srećom, to je bila kratkotrajna ideja koja nije naišla na odobravanje i zahvaljujući hrvatskim jezikoslovcima i političarima uspjelo se othrvati umjetnim kombinacijama i varijantama jezičnoga zajedništva, još iz razloga što ima jezika koji su manji od hrvatskoga, a imaju svoj legalan status u Europsku uniju. U trenutku kada Hrvatska uđe u Europsku uniju (a trebalo bi to biti 1. 7. 2013), temeljna načela europske integracije nalažu da se, kad nova država pristupi Europskoj uniji, ukupno zakonodavstvo bude prevedeno na jezik te države, čime nova jezična verzija postaje pravno valjanom (Bratanić 2002). Time će konačno pitanje hrvatskoga jezika i njegova statusa u Europskoj uniji biti riješeno i to će se poglavlje uključivanja hrvatskoga u međunarodnu komunikaciju zatvoriti.

2.3.4. Praksa prevođenja u Europskoj uniji

Praksa prevođenja u Europskoj uniji novijega je datuma. Godine 1994. osnovana je Glavna uprava za prevođenje Europske komisije u Bruxellesu i Luxembourgu koja je najveća prevoditeljska služba u svijetu. Još prije dva posljednja proširenja, 2004. i 2007. godine, u Bruxellesu i Strasbourgu, sjedištima Europske komisije i Europskoga parlamenta, obavljene su najveće prevodilačke aktivnosti na svijetu.

Zanimljiva je činjenica da se do 2004. nije koristio termin prevođenje u Europskoj uniji kao danas. Razlog tomu je što su svi jezici dotad imali jednak status, a sve verzije istoga teksta smatrani su originalima. Zato se govorilo o „sastavljanju“ ili „pisanju“, a nikako ne o

[30] BHS jezik, ili tzv. "BCS language" (bošnjačko-hrvatsko-srpski jezik). Poslanik u Euvropskom parlamentu nagovijestio je da bi bivše zemlje SFRJ-a u EU-u mogle imati zajednički službeni jezik jer su to jezici zapadnoga Balkana, a sve radi smanjenja troškova prevođenja u EU-u. Čak je i Rumunj Leonard Orban, povjerenik Europske komisije za višejezičnost, tvrdio da su razlike između jezika u Crnoj Gori, Srbiji, BIH i Hrvatskoj vrlo male.

prevođenju jer je prevođenje znalo znatno stvoriti probleme s drugoga izvornika. Godine 2004. bitno se promijenio stav o tom pitanju i nužda je natjerala Europsku uniju da poduzme nešto jer je istodobni ulazak 10 novih članica, odnosno 9 novih jezika, narušio međusobnu komunikaciju.

Zbog velikoga broja zaposlenih jezikoslovaca i prevoditelja koji prevode na materinski jezik s još dva jezika Unije, Europski parlament zbog potrebe za brzim prijevodom uveo je sustav od šest temeljnih jezika: engleski, njemački, francuski, poljski, španjolski i talijanski. Time se smanjuje pojačana potreba za prevoditeljima, a ujedno se i smanjuje nepotreban prijevod svih dokumenata svim članicama. Racionalnijom koordinacijom smanjuju se i ukupni troškovi prevoditeljske industrije koja ukupno ima 380 različitih kombinacija, na što Europska komisija godišnje izdvaja oko 1,5 milijardi eura ili oko 2 eura po građaninu Europe. Europska unija za zadovoljavanje potreba svojih institucija za svaki službeni jezik treba najmanje 120 prevoditelja i tumača, što do sada nije ostvarila ni jedna od novih zemalja članica.

Iako Hrvatska još nije pristupila Europskoj uniji, Hrvatska je uspjela europsko zakonodavstvo prevesti na hrvatski jezik te je izdan Četverojezični rječnik prava Europske unije (2003) namijenjen prevoditeljima pravne stečevine Europske unije na hrvatski jezik. Važnost rječnika leži u ujednačenosti i nedvosmislenosti riječi pri prevođenju. Terminološka nedosljednost pokazala se najvećim problemom prevođenja pa se sa zakašnjenjem tek 2006. počela uspostavljati hrvatska terminološka baza STRUNA (Bratanić 2011).

2.4. Razvoj znanosti u 20. stoljeću

Znanost je dokaz razvoja ljudskoga duha koji s godinama užurbano raste. Ona je jedna od rijetkih stvari bez domovine jer joj je mjesto svugdje. Ona je općenita i univerzalna, nastaje svugdje i u svoje vrijeme.

Čovjek je zahvaljujući psihološkomu aspektu, svojoj znatiželjnoj prirodi i volji za životom te sociološkomu aspektu da udovolji svojim potrebama u zajednici s drugima prenio dragocjenu vrijednost s generacije na generaciju kojoj ljudska vrsta duguje svoj opstanak. Čovjek je oduvijek želio sam sebi dati odgovore na pitanja svijeta oko sebe, od jednostavnijih do složenih. Kako su odgovori bili brojniji, odnosi među stvarima kopleksniji, tako je i znanje bivalo bogatije.

Preduvjeti za razvoj znanosti sredinom 19. i početkom 20. stoljeća već su bili stvoreni. Drugačiji pogled na svijet obilježen pozitivističkim svjetonazorom[31] prema kojemu se znanstveno tumači svijet, u kojem nema mjesta metafizici, učinio je svoje. Stvarne probleme ljudi toga vremena trebalo je rješavati kombinacijom teorije i prakse. Tomu je pripomogla i teorija evolucionizma[32] te historijskoga materijalizma[33] čime se društvo transformiralo u socijalnom pogledu iz feudalnoga u građansko društvo. Promjena politike principa u politiku realiteta i povezivanje znanosti i tehnike dovelo je i do ubrzanja ekonomsko-socijalnih procesa.

Od sredine 19. stoljeća druga industrijska revolucija uzela je maha u širokim razmjerima. Obilježena je u proizvodnji novim izumima i tehničkim otkrićima. Koliko je za prvu industrijsku revoluciju bio revolucionarna pojava parnoga stroja, toliko je u drugoj imala važnost električna energija i nafta. Pronalasci u metalurgiji u proizvodnji željeza i čelika omogućili su razvitak različitih grana teške industrije. Električna energija otvorila je novo poglavlje u razvoju elektrotehnike, dok su nafta i njezini derivati postali nova pogonska snaga.

Usporedno s razvojem teške industrije razvijala se i kemijska od proizvodnje plastičnih masa, sintetike do lijekova. Svemu tomu snažno su pridonijeli i novi načini transporta roba i ljudi od automobila, aviona, zračnih brodova i bežične telegrafije koji su omogućavali veću mobilnost i širili perspektive. Kao posljedica veće mobilnosti stanovništva, stvaraju se velike promjene u ruralnim sredinama jer zbog radnika u tvornicama gradovi počinju rasti i stvarati aglomeracije.

Transformacija europske civilizacije u industrijsko i tehničko društvo osobito je pogodovalo trima područjima: medicini, ekonomiji i informatici.

Zahvaljujući drugoj industrijskoj revoluciji, potpomognut je razvoj raznih prirodih znanosti: kemije, fizike, biologije i dr. Na temelju otkrića tih znanosti medicina doživljava svoj procvat. Suzbijene su mnoge bolesti, unaprijedila se zdravstvena zaštita te dijagnostika, pa se i ljudski

[31] Začetnik pozitivističke misli ujedno je i otac sociologije Auguste Comte koji je 1830. u djelu *Kurs pozitivne filozofije* odbacio svaku metafiziku i uzeo iskustvo kao jedini izvor pozitivne spoznaje. Ljudska misao ima zadaću posvetiti se proučavanju pozitivno utvrdljivih činjenica, tj. same stvarnosti, a ne idealističkim spekulacijama i metafizici.

[32] Evolucionizam u povijesnom razvoju društva odnosi se na postupne promjene koje su u suprotnosti s revolucionarnim izmjenama.

[33] Historijski je materijalizam zapravo marksističko tumačenje povijesti, krajnje simplificirano u Staljinovoj interpretaciji, prema kojem su sva bitna povijesna zbivanja i ukupni povijesni razvoj determinirani napretkom proizvodnih snaga i zavisnim formiranjem proizvodnih odnosa.

vijek značajno produžio. Zbog brojnih otkrića u fizici znanja su se iskoristila i primijenila u tehničkim znanostima koje su pridonijele razvoju novih tehnologija.

Nakon dviju industrijskih revolucija pojavila se i treća, tzv. tehnološka revolucija koja je utemeljena na komunikacijsko-informacijskim tehnologijama koje su omogućile prijelaz iz industrijskoga u informacijsko društvo, potaknute u prvom redu promjenama u ekonomiji koje su pridonijele novim proizvođačkim djelatnostima poput uslužnih, informacijskih i komunikacijskih. O glavnim izvorima produktivnosti u novije vrijeme pisao je Castells (1996: 17) iznoseći mišljenje da za razliku od industrijskoga društva, u kojem su se koristile razne vrste energije, u informacijskom društvu komunikacijsko-informacijske tehnologije generiraju upravo znanja i informacije kao temeljne izvore svoje produktivnosti. Informatizacijom društva mijenja se odnos proizvodnih snaga i kulture, što dovodi do novih oblika društvene interakcije. Javljaju se novi društveni fenomeni: brža komunikacija, virtualna stvarnost, mediji, pojmovi razonode i imidža.

2.4.1. Razvoj informatičke znanosti

Prvi elektronički uređaji nastaju još tridesetih i četrdesetih godina prošloga stoljeća. Osim razvoja električnih mreža, koji u mnogočemu dugujemo Tesli, preduvjet za razvoj prvoga elektroničkoga računala bio je izum elektronske cijevi. Elektronska je cijev omogućila usmjeravanje, pojačavanje i zaustavljanje električnih signala i predstavlja dalekoga pretka modernih intergriranih krugova bez kojih su današnji električni uređaji nezamislivi. Konrad Zuse uz korištenje elektronskih cijevi razvio je godine 1941. relejno računalo nazvano Z3. To je računalo izuzetno značajan pionirski rad i u godinama nakon toga njegov će izum obilježiti drugu polovicu 20. stoljeća kroz razvoj čak pet generacija računala. Pojavom integriranih sklopova početkom 80-ih godina na scenu stupa i peta generacija računala, a tehnološki napredni uređaji postaju sastavni dio svakoga kućanstva. Danas s pravom možemo reći da je poslovni i privatni život novih generacija gotovo nemoguć bez svakodnevne uporabe računala.

„Informacija je moneta demokracije“ – rečenica je koja se pripisuje Thomasu Jeffersonu. Vjerojatno danas ta rečenica u potpunosti poprima novo značenje u svjetlu stvaranja

paralelnoga „cyber" društva[34] koje koegzistira usporedno sa stvarnim svijetom u kojem čovjek svakodnevno živi. Zahvalnost za stvaranje ovoga novoga „slobodnoga" društva temeljenoga na informatičkoj tehnologiji možemo uputiti, pomalo paradoksalno, američkoj vojsci. Povijest interneta započinje u jeku Hladnoga rata projektom jednoga odjela američke vojske, zvanoga ARPA (Advanced Research Projects Agency). Cilj je projekta bio izgraditi decentraliziranu mrežu računala koja bi funkcionirala i nakon uništenja nekih njezinih dijelova u tijeku eventualnoga nuklearnoga rata. Odgovor je pronađen u mreži računala međusobno jednakoga statusa, među kojima bi se informacije prenosile „u paketima". Uništenje bilo kojega dijela takve mreže ne bi ugrozilo pohranjene informacije dokle god je barem jedan od članova mreže funkcionalan.

Tako je 1969. Pentagon platio postavljenje prvih „čvorova" nove mreže, koja je u čast sponzora nazvana Arpanet. Prvi takav „čvor" – odnosno računalo-server – postavljeno je na UCLA-i, a zatim i na drugim američkim sveučilištima. Uskoro se Arpanet počeo koristiti i u druge svrhe osim onih pretpostavljenih od njegovih tvoraca: umjesto korištenja mreže za provedbu zahtjevnih računalnih operacija, mreža se sve češće koristila za osobnu komunikaciju među korisnicima. Istodobno je rastao broj čvorova u mreži, zahvaljujući jedinstvenomu protokolu uz pomoć kojega su računala, neovisno o vrsti, mogla međusobno komunicirati (od 1977. to je TCP/IP protokol). Godine 1974. prvi se put nova mreža naziva internet.

Godine 1972. napisan je prvi program za e-poštu, 1979. projektiran je Usenet, servis za komunikaciju putem news-grupa. World Wide Web, sustav povezivanje različitih vrsta dokumenata i njihovo jednostavno pretraživanje, ušao je u široku primjenu 1992. godine, a izumio ga je Tim Barners-Lee 1989. (Mihaljević 2003). Tada internet započinje svoju pravu ekspanziju. Od početna četiri umrežena računala u samo 20-ak godina internet je „narastao" do više od 120 milijuna računala (prema NETSIZER, 2001). Zahvaljujući kompjuterizaciji i informatizaciji društva u kojem čovjek danas živi mnogi autori sadašnje doba nazivaju i trećom tehnološkom revolucijom.

[34] Pojam *cyber* (grč. upravitelj, upravljati) javlja se tek komercijalizacijom interneta sredinom 1990-ih, a njegovu uporabu pokrenuo je William Gibson sredinom 1980-ih u okviru književnoga žanra *cyberpunk*. Osnovna pretpostavka *cyber društva* jest slobodna razmjena informacija.

2.4.2. Informatizacija u Hrvatskoj

Informatička revolucija primamljiva opsegom i širokim spektrom mogućnosti koje pruža osvojila je nevjerojatnom brzinom čitav svijet. Može se reći da nisu bili stvoreni uvjeti koji bi populaciju pripremili na novu tehnologiju i svu pozadinsku podršku koja ide uz nju. Tu se u prvom redu misli na računalno nazivlje koje je sa sobom donijela informatizacija. Odjednom je informatička znanost preplavila čitav svijet i nametnula jezik svojih programskih jezika. Tada je uočeno da informatizacija nije samo prolazna faza ni trend u razvoju nego zasebni, tehnološki svijet koji će s vremenom samo nadgrađivati svoje dosege i usavršavati dostignuća. Ta je spoznaja potaknula jezikoslovce da se pozabave onim čime je informatizacija uhvatila nespremnim čitav svijet, a to je nacionalno računalno nazivlje i njegova normatizacija.

„Hrvatsko računalno nazivlje počelo se oblikovati u drugoj polovici pedesetih godina, ali se prva opširnija stručna (jezikoslovna) reakcija na nedoumice oko hrvatske istovrijednice za eng. *computer* pojavila potkraj šezdesetih" (Samardžija 2002b: 78). Ozbiljnije računalno vrijeme zahtijeva i računalnu pismenost novoga vremena pa je 1996. objavljen Hrvatski računalni pravopis Slavena Batnožića, Branka Ranilovića i Josipa Silića koji je ujedno sadržavao i računalni program za provjeru pravopisa (tzv. *spelling-checker*).

Godine 2000. izlazi opsežan Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik Miroslava Kiša na 1415 stranica koji ne propisuje nikakva pravila, nego samo navodi natuknice s istovrijednicama i definicijama. Iste godine izlazi i hrvatska inačica programskoga paketa Microsoft Officea 2000, prevedena na hrvatski jezik s nespretnim i netočnim formulacijama te brojnim dvojbenim rješenjima. Microsoft Office 2000 sadrži vrlo korisne aplikacije prilagođene širokoj populaciji svojom jednostavnom uporabom pa se i prijevod pokazao vrlo koristan onima koji ne poznaju dovoljno engleski jezik, ali s druge strane došlo je do velikih problema prilikom prevođenja jer adekvatnih hrvatskih naziva nije bilo.

Ta dva događaja poslužila su kao dobar povod za analizu i stvaranje te normiranje računalnoga nazivlja. Isto tako ne manje važan rad na spoju računalnih naziva i informatizacije vidljiv je u djelatnosti portala Jezične tehnologije za hrvatski jezik na kojoj se mogu naći tehnologije koje se bave hrvatskim jezikom, ustanove, korpusi i rječnici, programske podrške i alati.

2.4.3. Nova znanost – novi nazivi

Informatička je znanost iza sebe imala veliku ekonomsku podršku za istraživanja ponajviše u SAD-u pa je logično da se cjelokupna literatura vezana uz dostignuća na području razvoja računala pisala na engleskom jeziku. Isto tako, programi, upute, alatne trake na sučeljima također su bile na engleskom jeziku. Nije se postavljalo pitanje zašto je to tako, nego se prešutno prešlo preko toga, a zainteresirana informatička populacija prihvatila je zadani jezik kao gotovu stvar. Usavršavanjem hardvera i softvera (programskih podrška), otvaranjem velikoga područja različitih interesa različitim dobnim i profesionalnim skupinama i uključivanjem računala u svakodnevni život čovjeka engleski se jezik nametnuo kao tehnička danost.[35]

Nekad je sav znanstveni svijet morao poznavati latinski jezik. Danas to više nije tako. Da bi mogao pratiti i biti informiran o dostignućima unutar svoje domene i lakše komunicirati s kolegama sustručnjacima, također se mora poznavati engleski jezik. Nove svjetske tehnologije uglavnom se proizvode s uputama i naredbama na engleskom jeziku. To su dva područja unutar kojih je status engleskoga jezika najvjerojatnije neupitan.

Što se tiče računalne terminologije, napredak svijeta tehnike paralelno dinamizira stvaranje novih pojmova pa se tako analogijom i prevode ti novi tehnički dosezi. Broj anglizama u računalnom je nazivlju veći nego i u jednom drugom području (Muhvić-Dimanovski 2005). Strani jezici preuzimaju engleske riječi ili stvaraju svoje nazive.

Računalni nazivi, naravno, moraju biti u skladu s jezičnom normom. Iako postoji dugi kontinuitet u izgradnji računalnoga nazivlja, još ne postoji čvrsta normativnost novih naziva. Mihaljević navodi nekoliko načela o kojima treba voditi računa prilikom odabira nazivlja:

1. Domaći naziv ima prednost pred stranim.
2. Nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima iz drugih stranih jezika.
3. Proširenji naziv ima prednost pred manje proširenim.

[35] Microsoft je već 1980-ih, a osobito 1990-ih počeo prevoditi neke programe na druge jezike. Time se isključuje monolingvizam.

4. Naziv koji je stručnjacima određene struke prihvatljiviji ima prednost.
5. Naziv mora biti usklađen sa sustavom hrvatskoga standardnoga jezika na svim razinama.
6. Kraći naziv ima prednost pred duljim.
7. Naziv od kojega se lakše tvore tvorenice ima prednost.
8. Unutar istoga terminološkoga sustava naziv ne smije imati više značenja.
9. Značenje bez valjana razloga ne smije se mijenjati.
10. Naziv ima prednost ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnom sustavu, a o tome može odlučiti predmetni stručnjak (Mihaljević 2003: 54).

Danas postoje tri pristupa računalnomu nazivlju: jedni prihvaćaju bez kriterija sve što dolazi do njih u obliku anglizama, drugi pak žele sve pohrvatiti i treći su prilično razumni time što prihvaćaju strane i nove nazive u skladu s hrvatskom jezičnom normom, kao što sugerira i Samardžija (2002b: 81): „prihvatiti ono što je potrebno, potisnuti ono što je nepotrebno“.

Računalni nazivi nastaju na nekoliko načina:

1. Ostavlja se strana riječ (*floppy, file*).
2. Preuzima se naziv iz stranoga jezika kao posuđenica i prilagođenica (*skener*).
3. Stvara se miješani tip (*printati*).
4. Terminologizacijom riječi iz općega leksika ili iz već postojeće struke (*glava, virus*).
5. Metaforom ili metonimijom dolazi do prijenosa značenja (*ulaz/unos, prijenos*).
6. Tvori se: izvođenjem – prefiksacijom ili sufiksacijom (*potprogram, izbornik*) i slaganjem (*osmobitni*) te stvaranjem polusloženica (*disk-jedinica*).
7. Povezuju se postojeće riječi ili nazivi u višečlane nazive (*programska podrška*).

Utjecaj je tehnologija golem, toliko da je stvoren tzv. „netspeak” jezik koji se ističe kratkoćom, tvorbom novih riječi, čestom uporabom žargona i kratica, ponavljanjem istih glasova za isticanjem emocionalnih stanja, izostavljanjem interpunkcijskih znakova ... Takav jezik sadrži sve što je potrebno za komunikaciju.

2.5. Nove dimenzije komunikacijskih prostora

2.5.1. Komunikacija novoga vremena

Prema lingvistici osnovna funkcija jezika jest ljudska komunikacija shvaćena u najopćenitijem smislu. Komunikacija je proces razmjene informacija preko dogovorenoga sustava znakova bilo jezika, govora ili pisma. Ona se obično opisuje preko tri dimenzije: dimenzije sadržaja, forme i ciljeva kojima se informacija prenosi. U taj su proces uključeni poruka, njezin pošiljatelj i primatelj. U toj relaciji pošiljatelj poruke apelira na interakciju prema primatelju od kojega se očekuje adekvatna reakcija u verbalnom ili neverbalnom obliku jer je nezamisliva komunikacija bez interakcije barem dvaju sudionika u procesu.

Komunikacija je pojam usko vezan uz pojam kulture. Mnoštvo je definicija i različitih shvaćanja kulture iznesenih u prebogatoj literaturi o kulturi. Prema definicijama koju daje Anićev Rječnik hrvatskog jezika kultura je definirana kao „ukupnost materijalnih i duhovnih dobara, etičkih i društvenih vrijednosti što ih je stvorilo čovječanstvo“ ili kao „ukupnost obrazovanja, znanja, vještina, etičkih i socijalnih osjećaja, društvenog ophođenja i ponašanja nekog pojedinca u odnosu prema drugome“ (Anić 2007: 218). Slično tomu, Klaić u Rječniku stranih riječi definira kulturu „u širokom smislu sve što je stvorilo ljudsko društvo i što postoji po tjelesnom i umnom radu ljudi, za razliku od prirodnih pojava“ (Klaić 2004: 764). Iz navedenih definicija pretpostavlja se da postoji dvosmjerna interakcija u prijenosu znanja, vještina, dobara i svega ostaloga, pri čemu mjera u kojoj će do transfera ukupnosti svega doći ovisi o dostupnim načinima komunikacije.

Tako je u zapadnjačkoj kulturi pismo, iako svojim postankom najmlađe, steklo prednost pred govorom u posljednijih petsto godina jer je omogućilo komunikaciju kroz vrijeme i prostor te je linearno raščlanjivo pa se često poistovjećivalo s jezikom. Zbog toga su se jeziku pridavala komunikacijska obilježja. U prošlom stoljeću razvoj tehnologija u početku, u svjetlu akustičke pa zatim vizualne vrste poruke koja se šalje primatelju pridonio je aktualizaciji govora čime su se uvriježili određeni komunikacijski obrasci koji bitno sužavaju opseg govora čime se on stavlja u određene kalupe i ne ostvaruje svoj razvoj u pravom smislu riječi. S druge strane, komunikacija 20. stoljeća zahvaljujući tehnologijama postala je brža, češća, a broj sudionika u njoj postao je javan i masovan.

Foresta, Mergier i Serexhe (1995) u studiji Vijeća Europe *The new space of communication, the interface with culture and artistic activities* navode dvije kategorije komunikacije današnjega vremena. To su interaktivna i masovna komunikacija. Interaktivna se temelji na konceptu zajedničkoga prostora tako da se stvara interakcija između osoba uključenih u komunikacijski proces jer se koristi zajednički jezik. Moderne tehnologije proširuju stvarni zajednički prostor na elektronički (virtualni) te se omogućuje komunikacija na velikim udaljenostima i time se ukida fizička dimenzija prostora. Drugi je tip masovna komunikacija koju obuhvaćaju masovni mediji koji su jednosmjerni u prijenosu informacija prema primatelju kojima se stvara privid participacije u zajedničkom prostoru. Danas je pristup komunikaciji u svakom slučaju interdisciplinaran pristup.

2.5.2. Utjecaji i posljedice suvremene komunikacije kao dijela kulture

Kraj 20. stoljeća obilježio je vrhunac globalizacije koji je prouzročio povezivanje i jačanje veza između svih dijelova svijeta i doveo do promjena u svim segmentima društva, pa tako i u kulturnoj domeni. Naime, stvaraju se globalne kulture koje su stvarne i virtualne, a granice su među njima fizički jasne, a opet veoma fleksibilne. Nove kulture mijenjaju nacionalne kulture i svaka se promjena koja se dogodi tumači kao dio globalne pojave.

Kulture, a i svi ostali segmenti globalizacije prenose se putem tehnologija koje su se razvijale jedna iz druge poput telefona, mobilne telefonije, radija, televizije i danas najučestalije, računalne mreže. Usavršavanjem tehnologija došlo je do dugo željenoga istodobnoga koegzistiranja zvuka, teksta i slike u jedinici vremena u jednom uređaju. Otvaranjem novoga komunikacijskoga prostora – interneta omogućeno je da se razni čimbenici telekomunikacije, podaci radija i televizije spoje. Kako se taj proces konvergencije odvija na globalnoj razini stvarajući zajednički komunikacijski standard, on uvelike mijenja način na koji ljudi i uređaji komuniciraju. To je novitet koji otvara neslućene mogućnosti bržega i učinkovitijega razmjenjivanja informacija. Time se dolazi do toga da kultura danas postaje dio tržišta na kojem je moguće ponuditi svoje kulturne raznolikosti i pokazati ih ostatku svijeta. Ta je pojava potpomognuta novim tehnologijama, ali i medijima koji bitno ubrzavaju i olakšavaju komunikaciju. U kratkom razdoblju stvoreno je mnoštvo različitih medija koji divergiraju digitalnoj domeni. Svaki novi medij nastoji uvjeriti moguće korisnike u svoje bolje tehničke potencijale koje može pružiti u odnosu na prethodni.

Mediji ne služe isključivo kao neutralni prijenosnici poruka nego djeluju na širok krug primatelja oblikujući njihovu svijest i stvarajući njihov slobodan sud. Međutim, danas se promijenila ta uloga tako da mediji postaju aktivni pošiljatelji, a publika je inertni primatelj gotovih informacija i sudova. Tako se i mijenja funkcija medija koji nameću svojim potrošačima ono što je poželjno, dobro i kvalitetno na razini globalne kulture. Mediji su često usko vezani s političkom elitom, a kako je priroda toga odnosa nekritička, vjerojatno zbog nerecipročnoga odnosa moći dviju sfera, medijski je prostor sustavno izložen jezičnoj manipulaciji na bilo kojoj razini.

Suvremeni globalni kulturni razvoj putem tehnologija intervenira u čovjekov prostor i potiče dvije tendencije: redefiniranje kulturnih identiteta koje dovodi do isticanja (eventualno fleksibilnih) granica između nacionalnih i etničkih kultura, i širenje sociokomunikacijskoga prostora u kojem se uspostavljaju univerzalne kulturne vrijednosti koje nemaju granica (Švob-Đokić 2006). To se može promatrati u dva smjera prema kulturi. S jedne strane naglašava se nacionalna ili etnička kultura koja ima svoje značenje i veličinu u svijetu raznolikosti, a s druge strane neobično se uvažava individualizam koji je usklađen s modernim tehnologijama, internetom i svime što je donijelo novo doba, a što ističe naklonost ka multikulturalnosti i interkulturalnosti. Tako je i s jezikom.

2.5.3. Jezici u novim komunikacijskim obrascima

Pojačani intenzitet komunikacije izazvan informacijsko-komunikacijskim tehnologijama primarno je vidljiv na razini jezika. U svjetlu novonastalih tehnoloških medija često se zaboravlja da je jezik, osim što je definiran kao sredstvo komuniciranja, ujedno i sam vrsta medija. Iako svojim datumom nastanka ne pripada nizu novìna informacijskoga doba, predstavlja konstantu u vremenu svojom prisutnošću, ali zato vrlo promjenjivom varijablom. Shvaćanje jezika kao medija implicira da je „jezik mehanizam koji može oblikovati, prenositi i čuvati obavijesti o različitim sferama zbilje – kako unutarnje (duhovne, psihičke, mentalne) tako i izvanjske (materijalne, objektne)“ (Užarević 2005: 32). Time jezik ima status „medija nad medijima“ jer jedino on može obuhvatiti sve ostale medije. Zahvaljujući tomu jezik je društven i postoji djelovanjem svojih govornika i djelovanjem vremena.

Jezik je jedan od važnih kulturnih elemenata svake zajednice, u njemu se odražavaju kulturne promjene i utjecaji. U današnjoj situaciji dominacije jednoga jezika nad ostalima, kao što je danas slučaj s engleskim, i u situaciji globalnoga komunikacijskoga sustava poput interneta moguće je evidentirati očite promjene unutar jezika na nekoliko razina.

Predvodnik novoga komunikacijskoga prostora – internet ubrzao je način komunikacije, ali i velikim dijelom doveo do promjene forme komunikacije, koja je svedena na znak, simbol odnosno akronime i emotikone, kratice i skraćenice. Isto tako promijenjen je sadržaj komunikacije koji postaje kratak i informativan i nameće se kao imperativ modernoga komuniciranja. Obično tehnokrati lansiraju jezičnu ekonomičnost „svoga jezika" putem medija koji je u njihovoj funkciji i tako stvaraju novi tip uokvirenoga jezika kojim se javnost počinje služiti. Možda i na nesvjesnoj razini rabe se elementi koji, od leksika do gramatičkih rješenja, ne pripadaju nacionalnomu jeziku, ali zato postaju nova jezična stvarnost. Brojni neologizmi, sintaktičke inovacije, najčešće posuđenice iz engleskoga jezika javljaju se kao vremenska danost.

S druge strane, kako je utjecaj globalizacije nametnuo svoj globalni, tzv. imperijalni jezik engleski, nipošto ne znači da je on u sigurnoj poziciji. On također nosi u sebi i mogućnost da njegov utjecaj ipak s vremenom oslabi. Takva tendencija prema Graddolovim (1997) predviđanjima osobito je prijeteća za engleski jezik u odnosu na posljedice globalizacije, a to je regionalizacija s kojom se paralelno šire i jezici pojedinih regija poput arapskoga, kineskoga, španjolskoga, svahilija u Africi, ruskoga, mandarinskoga i dr.

Zanimanje za druge jezike javlja se upravo zbog dvojstva globalno – lokalno. Lokalizam nastaje kao reakcija na globalizacijski trend pa nacionalne kulture i etniciteti pokušavaju osvojiti svijet putem medija svojim specifičnostima u kulturi i jezicima kao nešto novo, egzotično u odnosu na dosadašnje, ponuđeno i amerikanizirano. Zato se suvremeni svijet zbog zasićenosti okreće novim religijama, kulturama, jezicima.

Ako se raspravlja o europskom komunikacijskom prostoru s obzirom na intenciju Europske unije koja neprestano naglašava bogatstvo jezične raznovrsnosti koju nastoji očuvati u Europi, onda se primjećuje da je i viša politička razina poduzela korake kako bi se spriječio monopol engleskoga jezika u Europi. Godine 2002. pokušalo se utjecati u samom Vijeću Europe na učenje stranih jezika u Europi od najranije dobi. No, prema dobivenim rezultatima o učenju stranih jezika, „strani jezici" izjednačili su se s učenjem engleskoga jezika. Zbog toga se počela promovirati odluka da moderni Europljanin u novom dobu treba uz materinski jezik

usvojiti uz jezik međunarodne komunikacije i još jedan jezik kako bi se spriječila lingvistička izoliranost i time zaštitili ostali europski jezici poput njemačkoga, francuskoga, talijanskoga i drugih pred vodstvom engleskoga jezika (Papa 2008: 72). U tom kontekstu Vijeće Europe proglasilo je 26. rujna 2001. Europski dan jezika radi promoviranja i poticanja jezične različitosti.

Statistike pokazuju da je interes mladih Europljana najveći za engleski, tek onda za francuski i španjolski jezik.

2.5.4. Hrvatski jezik i svjetski komunikacijski procesi

Hrvatski se jezik devedestih godina našao u okvirima novoga i užega komunikacijskoga prostora jer se raspala jugoslavenska država, točnije hrvatsko-srpski jezični komunikacijski prostor. „Stari", odnosno „novi" identiteti jezika dobivaju novi kontekst jer dobivaju nove statuse u svjetskoj percepciji. Ti novi statusi službenih jezika na prostorima bivše države povlače sobom sve aktualne probleme jezične politike od strategije, sadržaja i ciljeva koji u novonastaloj situaciji nisu bili ili su bili djelomično razrađeni. Unatoč nespremnosti na nove prilike na razani političko-jezičnih problema, Hrvatsku prodor novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija nije zaobišao, nego baš naprotiv, upoznavanje s novim tehnologijama teklo je nesmetano. No, na razini države devedesete zbog ratnih zbivanja nisu bile povoljne godine za ulaganje u osposobljavanje i razvijanje informacijsko-komunikacijskih tehnologija, iako uvjeti opstanka na globalnom tržištu razumijevaju njihovo dobro poznavanje. Tek s počecima stremljenja Hrvatske k europskim integracijama započinje ozbiljniji rad u toj domeni.

Obično su mediji mijenjali, odnosno definirali način djelovanja suvremenoga svijeta u mnogim područjima, pa tako i u jeziku. Njihova raznolikost i dinamika nastanka omogućili su da svaki medij sam sebi stvara svoj specifičan diskurs komunikacije s vrlo uređenim unutarnjim pravilima. Tako je primjer zasebnoga diskursa ostvaren u mobilnoj telefoniji gdje su vidljive promjene u sadržajnoj dimenziji SMS (Short Message Service) poruka.[36] Hrvatima je pisanje SMS poruka postao dominantan način komunikacije pa su one postale zasebni

[36] Milena Žic Fuchs u radu *Communication Technologies and their Influence on Language: An Example from Croatian* na primjeru komunikacije SMS poruka pokazuje kako se aktualiziraju glagolska vremena aorist i imperfekt kojih u razgovornom jeziku do pojave SMS poruka gotovo i nije bilo.

jezični varijetet baš kao i internetski jezik. Zbog isprepletanja funkcija SMS poruka teško je odrediti pripadnost samo jednomu funkcionalnomu stilu hrvatskoga jezika jer one obuhvaćaju istodobno elemente raznih stilova (Frančić, Hudeček i Mihaljević 2005: 304). Svaki od varijeteta nosi svoje gramatičke i leksičke zakonitosti unutar svojih okvira. Oni ne predstavljaju naznake da bi mogli ugroziti jezike jer je suvremenomu čovjeku razumljivo da svaki novi medij nosi sobom svoj varijetet komuniciranja shvaćen u domeni korištene tehnologije.

S druge strane, gledajući iz perspektive hrvatskih stremljenja k europskomu komunikacijskomu prostoru, početkom 1990. godine smjenom vlasti i okretanje Zapadu, dovelo je do uspostave novih jezičnih tendencija. Postali su interesantniji svi oni jezici koji gravitiraju zapadnoj kulturi pa su se uz engleski jezik najviše učili talijanski, njemački i španjolski. Za razliku od njih, ruski je jezik zajedno s komunizmom pao u drugi plan, iako zadnjih godina postoje pokazatelji njegove revitalizacije. U novije vrijeme također raste interes za kineski jezik koji je najvjerojatnije povezan s gospodarskim rastom Kine s obzirom na to da postaje jedna od značajnjih trgovinskih sila svijeta. Također, s obzirom na razvoj regionalizacije i interese Europske unije za poticanjem višejezičnosti važno je za Hrvatsku poznavanje susjednih jezika, osobito njemačkoga, talijanskoga i mađarskoga jezika.

3. UNUTARJEZIČNE PROMJENE

O jezičnim se promjenama promišlja otkada postoji jezik. Budući da jezik služi kao sredstvo komunikacije, od njega se očekuje da treba biti uvijek i svugdje isti i razumljiv svim govornicima. Međutim, baš kao što je priroda čovjeka promjenjiva, takva je i narav jezika. On tijekom vremena doživljava mjene čime novim briše staro ili upotpunjava, nadograđuje staro novim. Sa stajaišta sociolingvistike postoje uzroci zbog kojih dolazi do promjena u jeziku. U prvom redu to su ekonomski uzroci koji djeluju prema principu najmanjega truda ostvarenoga pri formiranju iskaza, analoški koji podvode sve riječi pod česte i uobičajne oblike zbog jednostavnosti i razumljivosti, zatim fenomen kroz ljudsku povijest – jezični dodiri doprinose jezičnim izmjenama kao i medij prijenosa komunikacije te kulturno okružje govornika. Još je Labov šezdesetih godina 20. stoljeća uočio da se jezične promjene mogu izravno promatrati sa sociološki usmjerenom statistikom (demografijom) i tako prikazati odnos između sinkronijskoga stanja i dijakronijskoga razvoja jezika. Tako se može promatrati razvoj jezika tijekom vremena kroz analizu varijabla situacije između različitih dobnih skupina u jednom trenutku u vremenu (Labov 1994). To je prirodni razvoj jezika koji je nužan, a otvorenost standardnoga jezika pruža mu tu fleksibilnost i slobodu. Riječ je o različitim dinamičnim procesima preobrazbe od gubljenja ili nastajanja bitnih elemenata jezika, a koji se neprestano ostvaruju na fonološko-fonetskoj, morfološkoj, sintaktičkoj te leksičkoj razini. Od svih struktura standardnoga jezika leksička je najpogodnija za promatranje izmjena unutar jezika do kojih dolazi zbog snažnih korelacija leksika s društvom. Iz toga proizlazi da je leksička razina najtransparentija i najotvorenija jer je u njoj najlakše uočiti novìne, a i dinamizirati ih ovisno o društvenim potrebama. Opseg promjena u leksiku standardnoga jezika odnosi se na dva zasebna leksika: opći i terminološki, koji su u međusobnoj korelaciji. Opći leksik je leksik javne uporabe koji sadrži svih pet funkcionalnih stilova prilagodivši se tako svim potrebnim oblicima komunikacije. S druge strane, stručni je leksik tipičan za pojedine djelatnosti, struke, te čini stručno nazivlje (terminologiju).

O vrstama promjena koje se zbivaju u leksiku mogu se razabrati dvije: leksičko-semantičke i gramatičke promjene, iako osim navedenih dviju vrsta promjena Muhvić-Dimanovski (2005) razlikuje i treći tip, tzv. inovacijski tip.[37]

[37] „Inovacije koje su primarno temeljene na izravnoj korelaciji između društva i jezika, odnosno promjene u kojima društvo igra najaktivniju ulogu“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 91).

Proširenje značenja, na koje društvo utječe bitno jače, očigledno je. Do semantičko-leksičkih promjena dolazi se na tri različita načina: stvaranjem neologizama, promjenama u značenju riječi i historizacijom (Muhvić-Dimanovski 2005: 92). Neologizmi se uglavnom stvaraju zato što društvo svojim razvitkom u znanju otvara nova leksička područja za koja još nema odgovarajućih naziva pa nužda stvara nove lekseme koji se moraju podudarati sa zakonitostima određenoga jezika. Promjena značenja riječi očituje se u širenju tumačenja leksema, odnosno proizvoljnosti jezičnoga znaka koji ovisno o kontekstu dobivaju svoj veći opseg. Historizacijom dolazi do nestanka iz javne uporabe svih onih naziva vezanih uz ideološko i političko nazivlje pa je upravo promjena u društveno-političkom smislu osobito pogodna za takve leksičke promjene.

U leksičkom su sustavu dvojake promjene: promjene u leksičkom fondu u određenom jeziku i promjene značenja pojedinih postojećih leksema. Promjene u leksemskom sustavu Samardžija vidi kao posljedicu dvaju suprotnih procesa: neologiziranja i arhaiziranja. „*Neologiziranjem* nazivamo pojavu svakoga neologizma u leksiku“, a arhaiziranje je „proces zastarijevanja leksema iz unutarjezičnih ili izvanjezičnih razloga“ (Samardžija 2002b: 17). Drugi tip promjena vezan uz promjene značenja u leksiku očituje se u fleksibilnosti značenja koje u korelaciji s izmjenama sociioloških prilika analogijom mijenjaju jezične potrebe i komunikaciju. Promjene u značenju leksema mogu izazvati proširenje ili suženje značenja. „*Proširenju značenja leksema* izravno pogoduje njegova prenosivost na nove slične denotate (metaforizacija), pri čemu se ono *sličan* može odnositi na vrlo različite značajke novoga denotata.“ Kod suženja značenja ne dolazi do nestanka iz jezika značenja zahvaćenoga promjenom, nego „potisnuto značenje postaje dijelom značenjskoga poklada određenoga leksema i hrvatskoga jezika“ (Samardžija 2002b: 18–19).

Drugu skupinu promjena čine gramatičke izmjene koje su sasvim prirodne jer su plod jezičnih zakonitosti koje ni ne primjećujemo da su se zbile jer su one dugotrajne. One slijede normalan tijek razvoja riječi. Promjene se događaju u tvorbi riječi pod stranim utjecajima kao rezultat dodira dvaju jezika, ali i u morfologiji pluralizacijom imenica koje se inače svrstavaju u hrvatskom jeziku u *singularia tantum*.

3.1. Semantičke promjene

Zahvaljujući radu francuskoga lingvista Michaela Breala otvoreno je 1883. široko područje izučavanja nove lingvističke discipline – semantike. Vječno pitanje lingvista na koje je trebalo odgovoriti bilo je postoji li motiviranost riječi ili su one arbitrirane. Semantika je prema Beruttu „znanost o značenju“ (Berruto 1994: 9), odnosno ona proučava sadržaj jezičnoga znaka, a ne značenje općenito. Prvotna zadaća semantike jest definirati značenje, odrediti način na koji ono funkcionira te pronaći sastav značenja u jezicima.

Taj pojam uključuje aspekt lingvistike, filozofije, logike, antropologije, psihologije i drugih znanstvenih disciplina pa se u tom kontekstu javlja čitav niz različitih tumačenja jezičnoga znaka. Različita su tumačenja dobivena na temelju konceptualističkih (De Saussure, Ullmann)[38] i kontekstualističkih (Malinowski, Bloomfield)[39] definicija, ali i zahvaljujući antropološkim, socijalnim i semiološkim čimbenicima.

Prema definiciji jezični je znak dvodijelan, čine ga izraz i pridruženi mu sadržaj. Oni zajedno čine jezičnu zbilju, dok imenovani predmet čini izvanjezičnu stvarnost. Ta se relacija najbolje očituje u skici semantičkoga trokuta autora Ogdena i Richardsa iz 1923. (Bussmann 1996: 425).

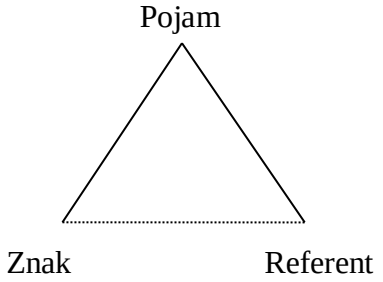

Slika 1. Semantički trokut (Bussmann 1996: 425)

Posebnost koju sadrži predmet u odnosu na druge predmete u zbilji postaje sadržaj, odnosno značenje koje se također razlikuje od drugih značenja. Za prijenos informacija nije dovoljno značenje, nego je potreban izraz koji se veže uz određeno značenje. Značenje tako postaje

[38] De Saussure (2000) tumači značenje kao pojam određen „vrijednošću“, a Ullmann (1962) vidi značenje kao uzajaman odnos imena i smisla.
[39] Malinovski značenje riječi razumije u „kontekstu situacije“ koju čine pojmovi kao što su: „jezični kontekst“, „situacija“ i „kulturalni kontekst“. Bloomfieldovo tumačenje značenja uključuje osim situacije i odgovor što ga to značenje izaziva kod slušatelja.

posrednikom između predmeta i izraza. Time je završen proces imenovanja predmeta u izvanjezičnoj zbilji.

De Saussure razlikuje pojmove označenik i označitelj. „Nazivamo znakom kombinaciju pojma i akustičke slike. (...) Predlažemo da se zadrži riječ *znak* za cjelinu, a da *pojam* i *akustička slika* zamijenimo s *označenik* (*signifié*) i s *označitelj* (*signifiant*) ...” (De Saussure 2000: 123). Budući da je jezik sustav brojnih jezičnih znakova i podložan promjenama, i De Saussure nudi dvije perspektive s kojih se mogu promatrati te promjene. Riječ je o dijakronijskom i sinkronijskom stajalištu. „Sinkronijsko je sve ono što se odnosi na statički aspekt naše znanosti, a dijakronijsko sve što se tiče evolucija” (De Saussure 2000 139–140). To znači da bi jezik trebao biti stabilan, konvencionalan, prilagođen svakodnevnoj komunikaciji, ali ujedno i arbitraran te dovoljno elastičan u stvaranju i integriranju novih leksema. Teško je odrediti granicu ili pronaći formulu koja bi mogla precizno odrediti mjesto pojedinih leksema u jeziku. Tu se nameće jedino vrijeme kao pokazatelj kamo pojedini leksemi streme na temelju njihove uporabe.

Semantika otvara brojna područja u tumačenju značenja poput polisemije, sinonimije, antonimije, hiponimije, meronimije, paronimije, homonimije, onomatopeje itd.

Semantičke promjene u 90-im godinama 20. stoljeća koje su zahvatile hrvatski jezik najčešće su bile polisemizacija, terminologizacija, metaforizacija, raspad sinonimijskih veza te žargonizacija, o kojima će u idućem poglavlju biti više riječi.

3.1.1. Polisemizacija – širenje višeznačnosti

Promjene u jeziku usko su vezane uz društveno-povijesne prilike nekoga naroda pa je tako i s polisemizacijom koja je veoma raširena, a nastaje kao rezultat komunikacijskih potreba neke jezične zajednice. Uz bogaćenje leksičkoga fonda proširuje se semantička struktura pojedinih leksema, najčešće onih iz općega leksika koji su obično frekventniji u uporabi u svakodnevnoj komunikaciji. Semantičkom derivacijom prvotnoga značenja leksema nastaju nova značenja.
Definicija polisemije nije sporna, što potvrđuju opći rječnici. Tako u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku polisemija se definira kao „mijenjanje značenja riječi u vremenu, promjena značenja kao dijakronijska pojava u jeziku“ (Anić i dr. 2002: 119). U Rječniku stranih riječi polisemija se definira kao „mnogoznačnost, višeznačnost, svojstvo riječi da ima

više značenja“ (Klaić 2004: 1066). U jezikoslovnim radovima također nema sporenja što je polisemija. „Polisemija ili višeznačnost je sposobnost lekseme da se realizuje u više značenja, da ima više semantičkih realizacija” (Gortan-Premk 1997: 38).

Bitna je značajka polisemije asimetričan odnosa izraza i sadržaja, odnosno označitelju nije pridružen samo jedan označenik (semem), nego najmanje dva ili više označenika (semantem[40]). Polisemija je značenjska pojava u kojoj se jedinica (polisemem, višeznačnica) sastoji od dvaju ili više semema koji su u semantičkoj intersekciji (Tafra 1995: 33). Riječ je o tome da su značenja nekoga leksema više ili manje srodna, odnosno izvedena. Jedan izraz ima, dakle, jedan sadržaj s više značenja.

Naravno, odabir leksema ovisi o različitim kontekstima jer oni onda pružaju i različito značenje. Polisemičnost se može tumačiti isključivo u kontekstu jer „on otkriva aktualni smisao uporabljene riječi, konkretizira smisao sinsemantičnih (semantički istrošenih) riječi[41] te presudno utječe na oblikovanje upotrijebljene kontekstualne nijanse“ (Bagić 1992: 59).

U polisemantičkoj strukturi nekoga leksema razlikuju se osnovno, primarno značenje (primarne semantičke realizacije) i izvedeno, sekundarno značenje (sekundarne semantičke realizacije[42]). Osnovno značenje ne mora uvijek biti i dominantno. Osnovna i dominantna značenja razumljiva su većini govornika. Iz osnovnoga se izvode i specijalizirana značenja (npr. *glava* motora) koja se upotrebljavaju u pojedinim strukama, ali i sve druge sekundarne semantičke realizacije koje se različito imenuju. U rječnicima se nerijetko označuju kao figurativna i prenesena značenja s nedovoljnom distinkcijom. Ovdje ih je dovoljno nazivati samo izvedenim značenjima jer su ona rezultat polisemizacije koja obilježava razvoj leksika našega doba.

Polisemija je odraz istodobnoga djelovanja stabilnosti i dinamike. Stabilnost je očita u obliku jezične ekonomije, jer bez polisemije u jeziku ozbiljno bi se narušilo „načelo ekonomije jer bi se rječnik širio unedogled, označivanja bi se povećavala u skladu s potrebama imenovanja, tj. stalnog povećanja ljudskog iskustva i raznolikosti spoznaja“ (Pavletić 2009: 282). S druge strane dinamika je vidljiva u obliku spoznajno-komunikacijske funkcije kroz uporabnu frekvenciju leksičkih jedinica.

---

[40] Kompleks značenja koji su u međusobnoj vezi.
[41] Semantički istrošene riječi, tumačene pod pojmom *deplecije*, označuju pojavu kada se neka leksička jedinica koristi mnogo puta u različitim kontekstima te nema drugu funkciju osim gramatičke jer prenosi konkretnu informaciju za razliku od višeznačnosti u kojoj kontekst uklanja sva pogrešna značenja leksičke jedinice.
[42] Te nazive rabi Gortan-Premk (1997).

No, sve leksičke jedinice nisu jednako kvalitativno sposobne ostvariti velik broj novih značenja. Najuspješnije su u tome riječi kojima se čovjek često služi (*noga, glava, dobar* ...) jer u njihovu sadržaju postoji mnogo semova. Zbog toga je moguća daljnja semantička derivacija, što potvrđuje i Zgusta (1971: 296) koji smatra da „samo veoma specifične riječi i termini nisu polisemični".

Na polisemizaciju utječu tri čimbenika. To su „kontekst, starost riječi te uporabna frekvencija riječi" (Tafra 1995: 32), gdje kontekstualna širina već sama po sebi otvara mogućnost stvaranja novih značenja riječi, a ostala dva elementa je dopunjuju.

Kako nastaje polisemija, opisuju različite klasifikacije od kojih su najčešće sljedeće: 1. metaforizacijom, 2. metonimizacijom (Šipka 2006). Gortan-Premk proširuje popis semantičkih transformacija pa uz metaforu i metonimiju spominje platisemiju[43] i sinegdohu (Gortan-Premk 1997). Dragičević (2007) nabraja nekoliko načina polisemizacije te uz najčešće metaforu, metonimiju i sinegdohu uključuje rjeđe sekundarne načine kao što su platisemija, paronimija, perspektivizacija[44] te granični oblik kao što je autotroponimija[45] (Dragičević 2007). Ullman (1962) navodi također metaforizaciju i metonimizaciju, ali uvodi i specijalizaciju, strani utjecaj i reinterpretaciju homonima (Mihaljević 1993: 154–155). No iz navedenih primjera vidljivo je da se podjela temelji na metaforizaciji i metonimizaciji, a da su svi ostali načini sekundarni. Glavna razlika između dva najčešća procesa metaforizacije i metonimizacije jest što se metaforizacija zasniva na sličnosti, a metonimizacija na bliskosti značenja.

Prema tome, polisemizacija je, prema Rajni Dragičević, proces širenja semantičke strukture umnožavanjem značenja, odnosno proces dobivanja novih značenja jednoga leksema (Tafra 2007: 237). Bitna značajka koja se nadovezuje na proširivanje semantičkoga značenja jest i „sposobnost riječi da sačuvaju staro značenje, nakon što je pomak u primjeni doveo do uspostave novog. Riječ može steći 'svježe' značenje, a da pritom ne odbaci ono već ustanovljeno, a to nije nipošto trivijalan zaključak" (Radman 1995: 42–43).

---

[43] Platisemija – širokoznačnost.

[44] Različite perspektive od uže do šire: *hrabar svjedok na suđenju – hrabar vojnik – hrabar čovjek* (Dragićević 2007: 138).

[45] Upotreba glagola s dopunom i bez nje: *Pero pije*. Bez dopune ne zna se pije li mnogo pa je pijanica ili sad pije, primjerice, vodu.

3.1.1.1. Polisemija u nazivlju

Polisemiziraju se nazivi osobito u području društvenih znanosti poput ekonomije, prava, psihologije i sl. Kada je riječ o nazivlju,[46] onda je polisemizacija posljedica terminologizacije ili determinologizacije kao mogućih načina stvaranja novih značenja. Pritom treba razlikovati višeznačnost (*glava*) i višesmislenost (npr. *polje* u općem jeziku i u stručnom nazivlju). Višeznačnice se mogu upotrebljavati u općem jeziku i u struci (npr. *mačka*), ali i unutar samo jedne struke (*jezik* u lingvistici). Višeznačnost u terminološkim sustavima nikako nije poželjna, ali se ne može izbjeći. Često se pri posuđivanju riječi iz jezika davaoca u jezik primalac preuzimaju osim osnovnoga značenja i druga značenja koja riječi imaju u jeziku davaocu, ali se i pri prijevodu mogu dodati neka značenja, što sve ovisi i o prevoditelju. Time se situacija definiranja značenja prilično komplicira, što nikako nije dobro u strukama koje zahtijevaju izrazitu preciznost određivanja svoga nazivlja. Toj složenosti pridonosi i pojam višesmislenosti koja se javlja zbog različite uporabe, opće i terminološke. Prema tome, ključ za razumijevanje višesmislenosti riječi odnosi se na višeznačnost u ukupnosti mogućih konteksta uporabe riječi. Do višesmislenosti prema M. Mihaljević može doći na nekoliko načina:

1. specijalizacijom riječi općeg jezika
2. semanitčkim posuđivanjem
3. posuđivanjem naziva iz jednoga nazivlja u drugo
4. izvođenjem pomoću višeznačnih sufiksa (Mihaljević 1993: 156).

Ta je klasifikacija dopunjena još trima načinima u Hrvatskom terminološkom priručniku (Hudeček i Mihaljević 2009: 30–31) s 1. determinologizacijom, 2. metaforizacijom i 3. metonimizacijom.

Iako je polisemija sveprisutna u jeziku i jedna od najčešćih jezičnih pojava, njezino pojavljivanje u terminologiji treba izbjegavati. Terminologija obuhvaća sustav termina koji se upotrebljavaju u određenim znanstvenim, društvenim te umjetničkim područjima. Terminologija zahtijeva izrazitu preciznost termina, jasnoću, nedvosmislenost i

[46] Nazivlje ili terminologija neke struke nastaje normiranjem naziva u pojmovnom sustavu. Nazivlje označuje skup znanstvenih i stručnih naziva, ali i skup naziva određenoga područja (znanstvenih, stručnih, narodnih, žargonskih itd.), dakle naziva koji ne moraju nužno biti znanstveni (Hudeček i Mihaljević 2009).

jednoznačnost, a time i terminološku ujednačenost i ispravnost čemu polisemija s višeznačnosti i višesmislenosti ne pridonosi. Terminološka polisemija označuje situaciju kada jedan izraz ima više različitih značenja u različitim strukama ili u općem jeziku i struci. Hudeček i Mihaljević (2009: 24–29) navode tri skupine polisemije u nazivlju:

1. ista je riječ i naziv i riječ u općem jeziku (*glava*)
2. ista je riječ naziv u više različitih struka (*arkada*)
3. naziv je višeznačan u istoj struci (*atrij*).

Polisemiju je nerijetko teško razgraničiti od homonimije. Je li *virus* u medicini i u informatici jedna riječ ili su posrijedi dvije riječi? Premda bi se moglo govoriti o terminološkoj homonimiji, smatramo da je riječ o polisemiji. Za razgraničavanje polisemije i homonimije u terminologiji mogu poslužiti različiti kriteriji, pri čemu je pouzdana etimologija te manje pouzdana povezanost odnosno nepovezanost značenja riječi zbog toga što pritom uvijek igra jaku ulogu subjektivan osjećaj govornika

Polisemija u terminologiji, dakle, nije poželjna jer se u njoj očekuje jednoznačnost i nedvosmislenost, jasnoća, preciznost i ujednačenost nazivlja svake struke.

3.1.2. Specijalizacija

Kao što je već navedeno, specijalizacija riječi općega leksika jedan je od načina stvaranja naziva. Povećava se broj novih značenja riječi, a da se pritom ne gubi prvotno značenje riječi. Tu se govori o dvama suprotnim procesima:

A) Terminologizacija, tj. specijalizacija. Riječ općega jezika dobiva novo posebno značenje u određenoj struci. Zadržava pritom svoje opće jezično značenje. Ako je riječ u svom starom značenju već bila višeznačna, dolazi do specijalizacije jednoga od značenja riječi (Mihaljević 1992: 38). Ovaj je proces vrlo čest u nazivlju društvenih znanosti.

B) Determinologizacija. Često se u publicističkom stilu događa obrnuti proces od gore navedenoga. Determinologizacija nerijetko nastaje metaforizacijom (*inflacija*, ekonomski naziv – inflacija odlikaša; determinologizirano značenje naziva *embargo* i *bilanca*). „Determinologizaciju lakše prolaze oni nazivi koji se pojavljuju u dvama nazivljima ili u više

njih jer se tako širi uporabna sfera naziva koja opet pogoduje 'prenošenju značenja' (metaforizaciji)“ (Samardžija 2002b: 16).

U ovom kontekstu može se spomenuti i reterminologizacija do koje dolazi u stranom jeziku pa se onda semantička posuđenica prenosi u hrvatski (*virus* iz medicine u informatiku).

3.1.3. Metaforizacija

Metaforizacija je još jedan terminološki postupak stvaranja stručnih termina. Iako je metafora stilska figura u poeziji i prozi i vrlo česta u svakodnevnom jeziku koji je vrlo slikovit, to nije njezino jedino određenje. Ona je, osim što je stilska figura, ujedno i leksičko sredstvo i pojmovno sredstvo mišljenja. U tom kontekstu leksička metafora nije skraćena poredba prema uvriježenom mišljenju jer je poredba konačna i ne posjeduje semantičku širinu. Veoma je bogat izvor stvaranja novih riječi sportskoga, financijskoga i političkoga leksika jer se značenje prenosi na drugo područje po sličnosti, a da pritom riječ zadržava svoje prvotno značenje. Neke su metafore zbog vrlo velike i česte uporabe izgubile svoju metaforičnost pa ih govornici i ne primjećuju Takva se pojava zove okamenjena, leksikalizirana ili mrtva metafora (Samardžija 1995). Tipovi metafora u nazivlju prema Mihaljević i Šarić (1996: 441) jesu:

1. „provodna“ metafora *(otvoriti ikonu)*
2. personifikacija (*zaraženo računalo*) i
3. predodžbena metafora (*zaglavlje* i *podnožje stranice*).

Navedena podjela i generiranje novih značenja metaforizacijom češća je u engleskom jeziku nego u hrvatskom jeziku. U procesu posuđivanja takva se značenja ipak posuđuju pa se tada govori o semantičkom posuđivanju (npr. *miš* u informatici).

3.1.4. Žargonizacija

Razgovorni je stil jedan od funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnoga jezika. „Razgovorni je stil žanrovski polivalentan. Svaki se (…) funkcionalni stil standardnoga jezika

zrcali u njemu (kao njegov žanr, dakako). No to ne znači da time gubi svoju fizionomiju (fizionomiju samostalnoga funkcionalnoga stila[47])“ (Silić 2006: 110). Nesputani razvoj funkcionalnih stilova omogućuje nesputan razvoj standardnoga jezika. Razgovorni je jezik svojstven u većoj mjeri usmenoj, neslužbenoj komunikaciji koji čini „međusloj između standardnog jezika i dijalekata“ (Samardžija 2003: 45) pa zbog svoje elastičnosti i teško utvrđene granice navedenoga međusloja često se stavlja u opozicijski odnos prema standardnomu jeziku. Zato je prisutna dilema smještanja razgovornoga stila u standard ili nesmještanja. No, u našoj standardologiji razgovorni se jezik shvaća kao cjelina sa stajališta zadovoljavanja jedne od komunikacijskih potreba svojih govornika pa se ubraja u jedan od funkcionalnih stilova standardnoga jezika.

Razgovorni funkcionalni stil standardnoga jezika obilježava svakodnevni život u najširem smislu, a odlikuju ga „komunikacijska spontanost i nepripremljenost, neusiljenost, prirodnost i familijarnost“ (Frančić, Hudeček i Mihaljević 2005). Frekventni leksemi koji se koriste u njemu obuhvaćaju one koji su prikupljeni iz leksičkih slojeva hrvatskoga jezika, a koji se u njemu osjećaju slobodnije nego u drugim funkcionalnim stilovima. Riječ je kolokvijalizmima, riječima i oblicima koji se spontano govore, a često su praćeni poštapalicama, pauzama i sl. On posjeduje leksičke slojeve, a jedan od njih je žargon.

Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku žargon ima dva značenja: 1. „govor šireg socijalnog kruga karakteriziran izrazima, značenjima i sintagmama koji ne pripadaju standardu i normi; podložan pomodnosti, konkretizaciji i pojednostavljivanju“, 2. „govor užeg profesionalnog kruga, uvriježeni jezik određene struke koji se spontano razvio neovisno o službenom nazivlju, osobit po tome što je riječima preuzetim iz govornog jezika pridodao nova značenja koja nisu često razumljiva onima izvan struke“.

Žargon je leksički sloj razgovornoga stila koji se često naziva i *argo* i *sleng*, pa i „tajnim jezikom“, premda ima pokušaja i razgraničenja tih naziva. U Rječniku stranih riječi (2004) ti se nazivi smatraju sinonimima, kojima se označuje govor pojedinih društvenih skupina ili struka koji je nerazumljiv ostalima. U jezikoslovlju je poznat i naziv šatrovački govor[48]. U

[47] Valja razlikovati funkcionalne stilove standardnoga jezika od jezičnih stilova koji ne pripadaju standardnomu jeziku. Tako je razgovorni funkcionalni stil standardnoga jezika nešto drugo u odnosu na razgovorni stil koji ne pripada standardu (npr. vulgarizmi, žargonizmi, dijalektizmi, barbarizmi, regionalizmi).

[48] Govor koji su prvotno stvarali Romi koji su htjeli imati svoj poseban tip govora različit od svih poznatih i rasprostranjenih tipova govora, a poslije se naziv proširio i obuhvatio svaki iskonstruirani govor stanovite skupine ljudi, staleža ili klase koja se htjela odvojiti od standardnoga govora, pa i od govora nekih drugih njima stranih, neprihvatljivih skupina.

srpskoj literaturi pokušavaju se razgraničiti ti nazivi. Tako Šipka (2006) razlikuje žargon od argoa. Prema njemu se žargonom koriste šire grupe uglavnom za identifikaciju te nemaju vrijednosni predznak za razliku od argotizama koji nose negativnu konotaciju zatvorenih grupa jer prikrivaju komunikaciju od drugih. Klajn (1996) žargon definira kao elitni, ekskluzivni vokabular neke struke ili društvenoga sloja, a argo ili sleng je supstandardan dio općega leksika obilježen afektivnosti i pejorativnosti.

Sapir je u svom djelu *Selected Writings in Language, Culture and Personality* (1984) istaknuo kako bi besprijekoran bio onaj jezik koji je istodobno jednostavan, logičan, koji omogućuje bogatu kreativnost, lak za usvajanje, koji pruža maksimalan učinak u sporazumijevanju. Žargon je u tom kontekstu jednostavnost, logičnost, kreativnost i lakoću usvajanja sačuvao samo za odabrane članove. Bugarski (2003) razlikuje tri tipa žargonizama prema društvenim skupinama koje su ujedno i njegovi govornici: 1. stručni, 2. supkulturni i 3. omladinski. Pritom valja spomenuti da osim navedenih socijalnih skupina koji oblikuju žargon, urbane su sredine također generatori različitih tipova govora. Stručni je žargon izrazito bogat stručnim nazivima, dok su potonja dva veoma kreativna u proizvodnji novih izraza. Žargon je tipičan govor, dakle, za identifikaciju i komunikaciju unutar određene dobne ili profesionalne društvene skupine jer ostalima želi biti nerazumljiv, nejasan, tajan. Time on želi označiti svojevrstan bunt prema jezičnomu standardu, ali i prema izvanjezičnoj konvencionalnoj stvarnosti. Naoko izgleda da je bez reda i pravila, ali kao i svaki drugi jezik, i on ima svoje zakonitosti. To su, na primjer, izrazita ekonomičnost, odnosno škrtost izraza. Služi se riječima iz općega leksika koje u njemu dobivaju prenesena značenja. Također utjecaji engleskoga jezika i modernih tehnologija dodatno otežavaju razumijevanje žargona koji nema kontinuirani razvoj nego je izrazito fleksibilan u svojim leksičkim i frazeološkim sastavnicama. „U žargonu je važnije nego drugdje biti u korak s vremenom i modom koja ga obilježuje pa je stoga i logično da će mnoge riječi iz žargona nestati zajedno s gubitkom interesa za stvar ili pojam koje označuju“ (Muhvić-Dimanovski 2001: 195).

Težak (1990: 27) kaže da je žargon „parazitski jezik koji izrasta na deblu bilo kojeg prirodnog jezika deformirajući mu pritom morfologiju i rječnik“. Od standarda se razlikuje ponajprije svojim leksikom koji je tvoren ponajviše skraćivanjem riječi. Takve riječi dobivaju najčešće deminutivni sufiks -ić čime se dobiva i osjećaj subjektiviteta govornika prema pojmu o kojem govori pa je zato i tipična tvorba za razgovorni jezik i žargon. Skraćivanje je riječi posljedica jezične ekonomije koja se povezuje s jezičnim posuđivanjem jer su često strane riječi pogodnije varijante (kraće i brže) od domaćih ekvivalenata, a tempo života zahtijeva i sažetiji,

koncizniji, brži i jednostavan jezični izraz. Zato utjecaj žargona na standardni jezik nije beznačajan jer danas pojedini žargonski primjeri, skupovi riječi, fraza, frazema i sintagmi kojim se ljudi sporazumijevaju brže ulaze u opći jezik posredstvom medija, a daljnjom čestom uporabom mogu ući i u standarni jezik „prelazeći put od neformalnoga, familijarnoga jezičnog izraza prema formalnome sa sve manje otpora“ (Žanić 2004: 89).

3.1.4.1. Žargonizacija u nazivlju

Žargonozacija nije zaobišla ni terminologiju. Mnoge profesije imaju svoj žargon, uvriježeni jezik određene struke koji se spontano razvio neovisno o službenom nazivlju. No, ne služe se samo žargonima profesionalci nego i svi oni koji sudjeluju u struci entuzijastički kao amateri. Žargon se sastoji od tehničkih naziva, skraćenica i akronima koji vrlo često ulaze u stručni stil potican tehničkim napretkom. Bez shvaćanja terminologije vrlo je teško razumjeti koncepte i procese pojedinih struka ili djelatnosti. Stručna terminologija određenih znanosti sama je po sebi nerazumljiva široj populaciji, a žargonizacija u profesijama još više zatvara mogućnost aktivnoga sudjelovanja u komunikaciji. Samim time što terminologija pripada znanstvenomu funkcionalnomu stilu, a žargon razgovornomu, nestandardnomu dijelu leksika, te su dvije krajnosti naoko nespojive jer znanstveni stil zahtijeva logičku, preciznu, jednoznačnu i ujednačenu organizaciju, dok je žargon vrlo ekskluzivan i zatvoren oblik vrlo otvorenoga semantičkoga polja. Za lakše prevladavanje tih dviju nepremostivih razlika pomažu kolokvijalizmi koji povezuju sve funkcionalne stilove, pa tako i ta dva.

3.1.5. Raspad sinonimijskih veza

3.1.5.1. Srpskohrvatski jezik – jedan ili dva jezika?

Politički utjecaj na stvaranje jedinstvenoga tzv. „hibridnog jezika“[49] južnoslavenske zajednice povijesno gledajući započeo je idejno još 1850.[50] godine i trajao gotovo 100 godina, točnije

[49] Hibridni je jezik svaki onaj jezik koji je nastao miješanjem dvaju ili više jezika, u kojem svaka riječ zadržava svoje značenje kakvo je imala i u jeziku iz kojega je uzeta.

[50] Bečki dogovor, iako neformalan dogovor hrvatske (Mažuranić, Kukuljević, Demetar, Pacel, Pejaković), srpske (Daničić i Karadžić) i slovenske strane (Miklošič) često se spominje kao povijesni događaj zbog prvoga pokušaja približavanja zajedničkih nacionalnih književnih jezika u jedan. Ideja o jednom jeziku rezultat je ilirizma – južni

do 1954.[51] Kroz raznoimene državne zajednice (od Države SHS, Kraljevine Jugoslavije te SFRJ[52]) intenzivirao se rad na spajanju hrvatskoga i srpskoga jezika i stvaranju „hibridnoga“ nazvanoga srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski, hrvatsko-srpski, iako se unatoč snažnim intencijama i nakon 1954. do 1991. to nikada nije dogodilo. Temelji toga jezika pogrešno su postavljeni, uglavnom na političko-povijesnim činjenicama, a ne na lingvističkim kako bi i bilo primjereno jezicima. Iako je na deklarativnoj razini država SFRJ državnim aktima uredila pravo na određenje svakoga naroda na svoj vlastiti jezik, neprecizna formulacija usporednih naziva srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika nakon Novosadskoga književnoga dogovora omogućila je shvaćanje tih dvaju naziva kao sinonima, što nije pomoglo u razumijevanju ravnopravnosti tih dvaju jezika nego upravo suprotno. Iza naziva srpskohrvatski jezik nesmetano se preko snažne centralističke jezične politike jezičnoga jedinstva nametao srpski književni jezik kao zajednički jezik Srba i Hrvata, koji je u praktičnom životu imao prednost primarno zbog dominacije administrativnoga središta tadašnje državne zajednice, a zatim i zbog djelovanja srpskoga unitarizma. Time se značenje hrvatskoga u srpskohrvatskom nazivu zanemario i stavio u neravnopravan položaj. Analogijom navedenih namjera, srpskohrvatski jezik trebao je postati središnjim jugoslavenskim jezikom, službenim jezikom SFRJ-a i poznat u inozemstvu pod tim nazivom, ali to nije nikada formalno postao. Srpskohrvatski se jezik pokušao ujednačiti na leksičkoj razini sinonimizacijom hrvatskih i srpskih riječi, stvaranjem popisa zajedničkih riječi i egalizacijom leksema kao sredstvom jezične politike. Pritisak se konkretno odnosio na leksik „(…) općeuporabnoga i službenoga, a djelomično i strukovnih nazivlja“ (Samardžija 2002b: 141). Time se u javnom životu stvarao privid jezičnoga jedinstva, a sve ostale jezične razlike u fonologiji, morfologiji i sintaksi stavljale su se u drugi plan, prešućujući ih ili svodeći ih na minimalne ili beznačajne.

Hrvatski i srpski jezik oduvijek su egzistirali kao dva različita jezika, iako među njima postoji velika sličnost. Ta sličnost izlazi iz činjenice da su istoga podrijetla kao i ostali slavenski

---

Slaveni su jedan narod pa bi analogijom trebali imati jedan jezik. „Pola stoljeća je bio zaboravljen!“ (Brozović 1998).

[51] Novosadski dogovor iz 1954. rezultirao je zaključcima kako je jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca jedan jezik, pa je i književni koji se razvio oko dva središta, Zagreba i Beograda, jedinstven s dva izgovora: ijekavskim i ekavskim, da je u nazivu jezika u službenoj uporabi nužno istaknuti oba njegova dijela (i hrvatski i srpski), da su ravnopravna oba izgovora (ijekavski i ekavski) i oba pisma (latinica i ćirilica), da je potrebno izraditi priručni rječnik hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnoga jezika, terminološke rječnike i zajednički pravopis.

[52] U tri je navrata država mijenjala svoje ime: 1943. iz Demokratske Federativne Jugoslavije, 1945. u Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, te konačno ime 1963. u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.

jezici, što ne znači da je riječ o istom jeziku. Babić spominje sličnost između hrvatskoga i srpskoga jezika u postocima koja iznosi čak 80 %.

Prilikom izrade zajedničkoga pravopisa i rječnika forsirale su se zajedničke riječi, a prikrivale različite. U praksu su preko politike, administracije i vojske u Hrvatsku ušle srpske riječi koje se nikada nisu prije koristile pa su se odjednom počele upotrebljavati kao srpski sinonimi hrvatskim riječima, za razliku od nekih srbizama[53] koji su imali svoje mjesto u hrvatskom standardnom jeziku, čime se htjelo naglasiti jezično bogatstvo zajedničkoga jezika. Dugogodišnje hrvatsko opiranje prihvaćanju srpskih riječi objektivan je odraz prirode jezičnoga osjećaja izgrađenoga generacijama u hrvatskoj jezičnoj tradiciji čija zajednica odbija prihvatiti strane riječi. Da jezični osjećaj nije zanemariv čimbenik, potvrđuje i citat: „Na balkanskoj vjetrometini jezično osjećanje je izoštravano ne samo izobrazbom, odgojem i perom, već i mačem“ (Durić 2009: 142). No, ipak je bilo previše razlika unutar tako zamišljenoga jednoga književnoga jezika s dva izgovora, u dva središta, s dva jednako važna pisma, i s pokušajem stvaranja unificiranoga jedinstvenoga rječnika i pravopisa. Previše posla oko nečega što bi trebala biti prirodna danost.

Hrvatska kulturna i jezikoslovna javnost nezadovoljna statusom svoga jezika 1967. godine otvoreno se suprotstavila jezičnomu unitarizmu, a tek su se od 1974. počeli postizati rezulati. Te je godine objavljen novi Ustav prema kojem je u Hrvatskoj službeni jezik hrvatski književni jezik[54] koji se nazivao i hrvatski ili srpski jezik, a imao je različit sadržaj od onoga novosadskoga.

3.1.5.2. Sinonimijske veze u srpskohrvatskom jeziku

U hrvatskom se jeziku sinonimija ili istoznačnost obično definira kao semantički odnos između dvaju ili više leksema koji pripadaju istoj vrsti riječi i koji imaju različite izraze, a sadržaji im se podudaraju djelomično ili potpuno (Samardžija 2003). U teoriji, prema definiciji, sinonimi su zamjenjivi u svim kontekstima i pritom ne mijenjaju svoje značenje, no u praksi samo mali broj potpuno identičnih leksema u značenju i primjeni zadovoljavaju taj

[53] Srbizmi su riječi koje se razlikuju prema hrvatskomu književnomu jeziku po položaju, funkciji ili značenju (Anić).
[54] Prema članku 138. u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski.

kriterij pa zato kao vrste sinonimije navode se istoznačnice i bliskoznačnice, odnosno potpuni i nepotpuni sinonimi (Anić 2003).

U stranoj literaturi, na primjer, Cruise (2004: 154) razlikuje tri tipa sinonima: „the apsolute synonyms, the propositional synonyms and the near-synonyms“. Silić (2006) proširuje navedenu diobu i razlikuje dublete (istoznačnice), sinonime (sličnoznačnice) i varijante (inačice)[55], ali problem razgraničenja i kriterij razlikovanja istoga i bliskoga značenja ostaje i dalje otvoren. Osnovni kriterij razlikovanja tih vrsta sinomima jest kontekst njihove uporabe. Ako je sinonim zamjenjiv u svim kontekstima, riječ je o istoznačnicama. Takvi se sinonimi preklapaju u sve tri osnovne komponente leksičkoga značenja: designaciji, konotaciji i domeni primjene.

Petrović (2005: 126) definira istoznačnice kao „riječi koje imaju u svojem semantičkom sadržaju isti arhisem i veći broj istih sema, koji imaju istu ekspresivnu i uporabnu vrijednost i koji u leksičkome sustavu zauzimaju isto mjesto“. U lingvistici, međutim, postoji mišljenje da u jezicima ne postoje ili su vrlo rijetki pravi, potpuni ili istoznačni sinonimi jer između svakoga para sinonimije postoji mala, ali ne zanemariva značenjska razlika. Tomu u prilog ide tvrdnja Fromkina i ostalih koji tvrde da nema dviju riječi koje su sinonimi, a da među njima nema barem male značenjske razlike (2003: 181).[56] Upravo je ta mala razlika navela jezikoslovce da uvedu u sinomiju i bliskoznačnost kao podvrstu. No,Tafra (2005) ima drugačije mišljenje. Ona tvrdi da bliskoznačnost nije i ne može biti vrsta sinonimije jer se istost (identičnost) ne može stupnjevati, jer nema kriterija za određivanje što je blisko značenje, pogotovo ako se uzme u obzir da nema jednoznačnih odgovora ni što je isto značenje. Da bi leksemi bili sinonimi, prema Tafri, moraju pripadati istomu idiomu, istomu leksičko-gramatičkomu i leksičko-semantičkomu sustavu, istomu vremenskomu odsječku te moraju imati isto značenje jer referiraju na isti referent.

Sinonimiju je moguće promatrati kroz semantički odnos podudaranja sadržaja dvaju ili više leksema koji čine sinonimijski niz. Formalnim spajanjem dvaju jezika, srpskoga i hrvatskoga, stvoreno je mnoštvo sinonima koji to zapravo nisu. Primjerice, u rječnicima su se navodili „sinonimi” *vazduh* i *zrak*, iako je posve jasno da onaj tko govori *zrak*, ne govori *vazduh*, i obratno. Danas se ti parovi smatraju istovrijednicama jednako kao što su slovenski

[55] Dublete su riječi različita izraza, istoga sadržaja, sinonimi su različita izraza, slična sadržaja, a varijante su riječi djelomično različita izraza i istoga sadržaja.
[56] „… that no two words ever have exactly the same meaning even if they are synonyms.“

samostalnik i hrvatska *imenica* te se mogu naći na lijevoj i desnoj strani nekoga budućega dvojezičnoga rječnika. Budući da je narav značenja izrazito otvorena i fluidna pojava koja bitno ovisi o iskustvu pojedinca, kulturi ili pripadnosti civilizacijskomu kontekstu, valja naglasiti da „sinonimijski se odnosi mogu promatrati samo u okviru istoga idioma i istoga vremenskoga odsječka“ (Tafra 2005: 269).

Na paradigmatskoj razini sinonimija je pojava u sustavu, dok je sinonimičnost pojava u kontekstu ili realizaciji (Petrović 2005). Kriterij za određivanje sinonimičnosti jest zamjenjivost u kontekstu jer sinonimi, ovisno o njemu, poprimaju ekspresivno, konotativno, odnosno vrijednosno značenje. Na sintagmatskoj razini sinonimi ne moraju pripadati istomu podsustavu, nego u pravilu pripadaju različitim jezičnim podsustavima (posuđenicama, arhaizmima, dijalektizmima, žargonizmima, kolokvijalizmima, nekrotizmima, eufemizmima, vulgarizmima i sl.).

Trebat će mnogo više istraživanja leksičkih odnosa u stotinjak godina djelovanja konvergentnih silnica između hrvatskoga i srpskoga jezika. Kad je riječ o sinonimijskim odnosima tipa *kino* i *bioskop*, ne možemo isključiti njihovo postojanje u idiolektima jugoslavenskih političara ili u nekim izdavačkim kućama, pa tako i u korpusu koji je bio osnova ovoga istraživanja. Činjenica je da su se neki dotadašnji leksički odnosi, pa i sinonimijski, raskinuli raspadom Jugoslavije i zajedničkoga komunikacijskoga prostora.

Iz današnjega stajališta treba razlikovati srpske riječi (*Vizant, boranija, zubarka* ...) i srbizme (*učešće, zborski, nauka, dozvoliti* ...). O odlasku srpskih riječi u pasivni leksik historizacijom nemoguće je govoriti jer one nisu ni pripadale hrvatskomu jeziku. „U srpskom i u hrvatskom jeziku se različite leksičke jedinice za iste pojmove i osobine koriste/rabe stoljećima“ (Durić 2009: 143). Uz velik broj zajedničkih slavenskih riječi svaki od ta dva jezika ima svoje riječi koje onaj drugi ne poznaje. U vrijeme zajedničke države bilo je pokušaja nametanja hrvatskomu jeziku takvih riječi. S druge strane, srbizmi su riječi koje su preuzete iz srpskoga jezika, prilagođene su i uklopljene u hrvatski jezik u različitim funkcionalnim stilovima. Od raspada države u kroatistici su, a i u široj javnosti te riječi bile izrazito markirane. One su u purističkom naletu zamjenjivane hrvatskim ekvivalentima i više nisu bile u nikakvim leksičkim odnosim, pa ni u sinonimijskim. O toj vrsti sinonimije pisao je Težak (1990). Naveo je uz prave sinonime, sličnoznačnice, tuđice, sinonimne tvorbene i padežne oblike i tzv. varijantne sinonime. U sociolingvističkim okolnostima u kojima se kao standardni jezik pojavljivao srpskohrvatski, moglo se govoriti o sinonimima pogotovo kada je većina vodećih

srpskih jezikoslovaca smatrala da je sav novoštokavski leksik ujedno i srpski, a hrvatski je samo njegova varijanta.[57] Danas je velik dio toga srpskoga leksika govornicima hrvatskoga čak i nepoznat pa je bespredmetno govoriti o mogućim sinonimima.

U prvotnom žestokom napadu na srbizme često su se krivo nazivali srbizmima i riječi koje su pripadale bivšemu društvenomu uređenju, sklonomu interacionalizmima, koji su bili uobičajeni u društvenom i političkom životu. Pretjerana borba protiv srbizama pridonijela je da se u neznanju izbacuju i pojedine hrvatske riječi jer su bile obilježene kao srbizmi, iako je među njima bilo, na primjer, internacionalizama koji su zajednički obama jezicima. S druge strane pojedine su se riječi svrstavale u srbizme i zato izbacivale, premda one u hrvatskom postoje, ali u drugom značenju. U tom su purističkom naletu tako stradile mnoge hrvatske riječi, npr. *nauka* i *naučnik*, *porodica*, *zanat*, veznik *da* itd. Prema tome, tu je riječ o zanemarivanju kontekstualne uvjetovanosti ostvarivanja značenja, značenjskih razlika, odnosno da neke riječi nisu srbizmi samo zato što u srpskom jeziku imaju značenje koje nemaju u hrvatskom (npr. *lice* 'osoba'). Takve riječi koje u hrvatskom jeziku imaju drugo značenje nego u srpskom (*voz sijena*, ali *vlak*) s normativnoga su stajališta prihvatljive jer su hrvatske. Iako „su srbizmi, isto kao i kroatizmi te općenito leksički korpus tzv. malih jezika, riječi poznate uglavnom samo malobrojnim izvornim govornicima, i područje je njihove uporabe minimalno, pa su stoga i njima pokrivena značenjska polja minimalna i podložna sitnim, jedva primjetnim značenjskim varijacijama samo u skladu s iskustvenim promjenama svojih govornika“ (Belaj 2005: 328). Tako promatravši značenjska polja hrvatskih i srpskih leksema ne valja izbacivati hrvatske riječi koje su hrvatski govornici sačuvali u njihovim značenjima unatoč utjecajima mnogih stranih jezika. Jezik koji se nazivao srpskohrvatski ima zajednički leksik u većem opsegu, ali ima i dva zasebna leksička sustava koji su se razvijali odvojeno stoljećima pod utjecajima različitih kultura. „Jezik koji se u srpskohrvatskim rječnicima prikazivao kao jedan nije nikada funkcionirao“ (Tafra 2005: 199).

[57] I dalje se u srpskoj lingvistici (usp. Klajn 1996), ali i u dijelu slavistike u svijetu hrvatski smatra varijantom policentričnoga srpskohrvatskoga jezika (usp. literaturu u Kordić 2010) premda hrvatski i srpski funkcioniraju kao dva standardna jezika.

3.2. Gramatičke promjene

Gramatičke se promjene u jeziku događaju dugotrajno i gotovo su neprimjetne jer obično nastaju prirodnim putem. Na leksičkom planu promjene su vidljive u tvorbi, u većoj plodnosti nekih tvorbenih načina, a rjeđe u morfologiji pojavom sve većega broja nesklonjivih riječi i pluralizacijom imenica koje su prije bile *singularia tantum*.

3.2.1. Čestota pojedinih tvorbenih načina

Tvorba je riječi lingvistička disciplina koja opisuje nastanak riječi, a ujedno uz posuđivanje i prevođenje najčešći je način stvaranja novih riječi i povećanja leksičkoga fonda nekoga jezika. Mjesto tvorbe riječi nalazi se između gramatike (morfologije) i leksikologije. Morfologijom se morfemi slažu u oblike riječi i nose gramatička obilježja, dok tvorbom nastaju riječi s leksičkim značenjem.

Tvorba je riječi najvažniji način kojim nastaju riječi jer jezik sam u sebi generira nove riječi. Ona obuhvaća načine oblikovanja i sredstva za oblikovanje novih riječi. Nove se riječi tvore na temelju tvorbenih uzoraka koji već postoje u jeziku. Polazišna točka od koje se kreće u tvorbi riječi jesu osnovna riječ i tvorenica. Prema E. Barić (1995), da bi se vidjelo kako je riječ nastala, treba utvrditi osnovnu riječ i usporediti ju s nizom riječi iste tvorbene vrste. Pritom se odredi i tvorbni uzorak kojim je tvorenica nastala. Između ta dva leksema mora postojati međusobna veza – izrazna i sadržajna. Ako ona postoji, za lekseme se kaže da su u tvorbenoj vezi koja može biti izravna ili posredna.

Velika je pažnja dana isključivo vezanju tvorbenih morfema pa analogno tomu navode se dva temeljna načina na koji mogu nastati tvorenice: „Tvorenice koje su motivirane jednim osnovnim leksemom nastale su izvođenjem i zovu se izvedenice. Tvorenice koje su motivirane dvama osnovnim leksemima nastale su slaganjem i zovu se složenice. Izvođenje i slaganje dva su osnovna postupka u tvorbi riječi u hrvatskome jeziku" (Samardžija 2003: 75–76). Prilikom tvorbene analize razlikuju se tvorbene sastavnice: tvorbena osnova i afiksi (prefiksi, sufiksi i infiksi) koji imaju funkciju rječotvornih morfema. O dvama temeljnim tvorbenim načinima slaže se većina jezikoslovaca, no pri daljnjoj klasifikaciji dolazi do razmimoilaženja.

Tako primjerice Babić navodi tri tvorbena načina: A. izvođenje (sufiksacija), B. slaganje i C. tvorba skraćenica. Zatim slijede 1. čiste složenice, 2. složeno-sufiksalna tvorba, 3. srašćivanje, 4. polusloženice, 5. prefiksalna tvorba, 6. prefiksalno-sufiksalna tvorba, 7. prefiksalno-složena tvorba. Kao načine bliske tvorbi (granična područja) navodi: a. unutarnja tvorba; b. preobrazba; c. prijenos značenja; d. višečlani nazivi; e. jezično stvaranje; f. potencijalne riječi; g. individualna tvorba; h. terminološka tvorba (Babić 1991: 35–51).

Samardžija razlikuje prave tvorbene načine: 1. sufiksalna tvorba, 2. prefiksalna tvorba, 3. prefiksalno-sufiksalna tvorba, 4. slaganje, 5. složeno-sufiksalna tvorba i 6. srastanje. Kao pomoćni tvorbeni način navodi konverziju (preobrazbu) (Samardžija 2003: 77–79).

Mihaljević i Ramadanović (2006) razlikuju čak 14 tvorbenih načina: 1. sufiksalna tvorba, 2. prefiksalna tvorba, 3. prefiksalno-sufiksalna tvorba, 4. slaganje, 5. složeno-sufiksalna tvorba, 6. srastanje, 7. srašteno-sufiksalna tvorba, 8. unutarnja tvorba, 9. tvorba polusloženica (polusloženična tvorba), 10. tvorba pokrata, 11. preobrazba ili konverzija, 12. tvorba prefiksoidnih tvorenica (prefiksoidizacija, prefiksoidacija), 13. tvorba sufiksoidnih tvorenica (sufiksoidizacija, sufiksoidacija) i 14. prefiksoidno-sufiksoidna tvorba (Mihaljević-Ramadanović 2006: 203–206).

Prema Klajnu (Klajn 2002: 6) sufiksacija (izvođenje), prefiksacija, slaganje i preobrazba (konverzija) četiri su ravnopravna tvorbena postupka u suvremenoj lingvistici.

Iz viđenoga očita je prilična jezikoslovna neujednačenost od definicija do broja tvorbenih načina, raznih i prilično brojnih kriterija koji se uzimaju kao polazišni za tumačenja nastanka novih riječi. Zadatak je ovoga istraživanja, među ostalim, vidjeti koji su najčešći tvorbeni načini koji se danas primjenjuju pri tvorbi novih riječi. Valja napomenuti da se ne promatraju samo nove domaće riječi, uzimaju se također i posuđenice, ali i njihovi tvorbeni modeli o kojima će također biti riječi.

3.2.1.1. Domaći tvorbeni načini

Najčešći tvorbeni načini u novije vrijeme su izvođenje i slaganje.

3.2.1.1.1. Izvođenje

Izvođenje je tvorbeni način u kojem je tvorenica u tvorbenoj vezi s jednom riječju. Stoga izvođenje novih riječi može nastati na tri načina: prefiksalnom tvorbom (*pri-zvuk*), sufiksalnom (*rad-nik*) i prefiksalno-sufiksalnom tvorbom (*bez-zemlj-aš*). Najčešća su prva dva modela. Primjenjujući različite kriterije, Tafra i Košutar drugačije gledaju na rječotvorje. „Ako se riječ tvori od jedne osnove pomoću prefiksa (*pre-blag*) ili sufiksa (*grad-ski*), prefiksacija i sufiksacija su podtipovi izvođenja, a ako se riječi tvore od dviju ili više osnova, podtipovi su slaganja (*o-bjelodaniti, Crnogor-ac*) jer im ono prethodi“ (2009: 97).

3.2.1.1.1.1. Prefiksalna tvorba

O prefiksalnoj tvorbi nema suglasnosti u literaturi je li ona izvođenje ili slaganje te je li neki morfem prefiks ili prefiksoid kao vezani leksički morfem. Većina smatra da prefiksacijom nastaju izvedenice, a ne složenice. Osnovna je razlika između prefiksa i prefiksoida što su prefiksi po podrijetlu najčešće prijedlozi, ali i riječce kao *ni, naj* i *ne* koje ne stoje kao samostalne riječi, dok su prefiksoidi punoznačne vezane osnove s leksičkim značenjem. „Prefiksoid bi dakle bio onaj dio tvorenice koji po podrijetlu nije prijedlog, a nalazi se u riječi na mjestu prefiksa“ (Horvat i Štebih Golub 2010: 3–4). Njime se stvaraju nove riječi jer po Klajnu (1978) prefiksoidi zadržavaju značenje cijelih riječi, a prefiksi imaju uopćeno značenje.

Prefiksalnim se tvorbenim načinom tvorbenoj osnovi s lijeve strane dodaje prefiks ili prefiksoid. U hrvatskoj se tvorbi ta posebna tvorbena osnova zove vezani leksički morfem (Barić 1995) koji je blizak prefiksima pa ih se još naziva prefiksoidima. Tvorba je prefiksoidima učestalija u novije vrijeme jer procesi internacionalizacije pružaju veći stupanj komunikacije u suvremenom svijetu te su zato interesantniji prefiksoidi pri tvorbi imenica kao što su: anti-, eks-, kvazi-, makro-, mikro-, neo-, post-, avio-, agro-, disko-, eko-, fono- te noviji koji prate suvremene razvojne modele u društvu pa su adekvatno i popraćeni prefiksoidima: agro-, bio-, eko-, etno-, euro-, narko-, psiho-, video-. Od domaćih prefiksoida u promatranom je razdoblju bio čest jugo- (*jugonostalgija*).

3.2.1.1.1.2. Sufiksalna tvorba

Sufiksalna je tvorba najčešći način tvorbe u hrvatskom jeziku, a tvorenica dobiva tvorbeni afiks na kraju riječi. Najčešći su sufiksi u novije vrijeme: -ijada (*biciklijada, kestenijada*), -ica (*perilica, odbijenica, suđerica*), -izacija (*balkanizacija, brežnjevizacija, kosovizacija*).

Promatrano je razdoblje obogaćeno i mnogim sufiksoidnim tvorenicama (*kulturocid, datoteka, igroteka*). I u standardnim i u supstandardnim varijetetima mnoštvo je prefiksoidnih i sufiksoidnih tvorenica, često i uz tuđice (*gastromarketing, megaparty, Špancirfest, Jarunfest, Bookfest*).

3.2.1.1.2. Slaganje

Slaganje je drugi najčešći tvorbeni način u hrvatskom jeziku kojim od dviju riječi nastaje jedna. Tako nastala riječ zove se *složenica*. Budući da su složenice u tvorbenoj vezi s dvjema riječima, one se tvore uz pomoć interfiksa -o- (*glasnogovornik*) ili, kada interfiks izostane, nultim interfiksom. U slaganje ulaze i sraslice prema Tafri i Košutar (2009) koje čine dvije sastavnice bez spojnika. Te „sastavnice složenice (i sraslice u onih koji ju imaju) mogu biti samo tvorbene jedinice, osnove (jednomorfemske ili višemorfemske) i tvorbeni morfemi, nikako samostalne riječi“ (Tafra i Košutar 2009: 97).

Treću skupinu složenica, ali nepotpune složenice čine polusloženice u kojima oba leksema čuvaju svoj naglasak, a povezani su spojnicom (*kamen-temeljac, spomen-ploča*).

3.2.1.1.2.1. Hibridne složenice i polusloženice

Da bi učinak internacionalizacije što više povezao sve aspekte života, pa tako i jezike, kao posljedica jezične internacionalizacije javlja se proces hibridizacije. On označuje miješanje jezičnih elemenata iz dvaju jezika, a posljedica je stvaranje novih hibridnih tvorenica. Horvat i Štebih Golub (2009) pritom razlikuju hibridne tvorenice motivirane anglizmima, tvorenice koje se sastoje od domaće osnove i strane vezane osnove, jukstapozicije i polisemijsko posuđivanje.

1. Prilagođeni anglizmi započinju sudjelovati u tvorbenim procesima, najčešće u sufiksalnom i prefiksalnom izvođenju (*dopingirati*).

2. Tvorenice koje se sastoje od domaće osnove i strane vezane osnove, najčešće su to grčkoga i latinskoga podrijetla koji imaju leksičko značenje (*ekolanac*).

3. Pod utjecajem engleskoga vrlo je česta jukstapozicija. „Riječ je o najčešće dvočlanim tvorbama sastavljenima od imenica koje se uvijek javljaju u određenom nepromjenjivom redoslijedu i od kojih prva određuje drugu. Prvi je član redovito nepromjenjiv, dok se drugi dio ponaša prema pravilima fleksije hrvatskoga“ (*internet bankarstvo*) (Horvat i Štebih Golub 2009: 412).

4. Polisemijsko se posuđivanje odnosi na prijenos značenja strane riječi na već postojeću riječ u hrvatskom jeziku (*pop ikona*).

Hibridne složenice i polusloženice vrlo su raširene u svim jezicima jer su to „riječi tvorene od sastavnica koje pripadaju raznim jezicima“ (Babić 1986: 44). Pojam je polusloženice objašnjen u prethodnom poglavlju, a „hibridna složenica odnosi se na polusloženice u kojima je jedan stranojezični element pridružen domaćoj riječi, ali polusloženica u cjelini nema uzor u stranom jeziku“ (Turk 2001: 272). Prema toj tvrdnji jukstapozicije preuzimaju stranu konstrukciju. S obzirom na njihovo podrijetlo u većini je jukstapozicija prvi element tuđica ili posuđenica (*čarter-let, duty-free prodavaonica, klima-uređaj, superzvijezda, trust mozgova, željezna lady*).

Za hibridne se složenice i polusloženice može reći da su granični oblik između posuđenice i doslovne prevedenice.

3.2.1.1.3. Analoška tvorba

Analoška tvorba nastaje analogijom prema istovrsnoj tvorenici (Barić 1995). Analoški je uzorak prvi tvorbeni uzorak u tvorbenom nizu. Ova je tvorba „zaliha potencijalnih riječi, npr. nije iskorišteno, a moglo se, *kupkinja* (< *kupac*) kao *sutkinja* (< *sudac*), *bilježnikinja* (< *bilježnik*) kao *vojnikinja* (< *vojnik*)“ (Tafra i Košutar 2009: 103). U tom rječotvornom modelu česti su neki sufiksi i sufiksoidi, npr. -teka, -net, -cid, -ijada. Za rezultat tvorbe prema modelu Tafra i Košutar (2009) nude naziv *naličnica*.

3.2.1.1.4. Tvorba kraćenjem

Tvorba kraćenjem ima dva načina: univerbizacija i tvorba kratica.

3.2.1.1.4.1. Univerbizacija

Univerbizacija je vrlo čest postupak tvorbe novih riječi u razgovornom stilu, žargonu ili profesionalnom žargonu. Tipična je i svojstvena njima zbog oslanjanja na jezičnu ekonomiju koju iziskuju svi jezici danas. Zato je ova tvorba rjeđa u ostalim stilovima koji ne trpe jezičnu ekspresivnost nego ustaljenost jezičnih konstrukcija. Riječ je o tvorbi nove riječi od dviju riječi, najčešće od pridjeva i imenice, ali i drugih, koje se krate. Ćorić (1996) definira univerbizaciju kao postupak (i rezultat) pretvaranja višečlanih sintaktičkih konstrukcija u jednu riječ tvorbenim sredstvima, a da pritom ne dolazi do promjene značenja. Univerbizacija se javlja u imenskim (*generalna proba – generalka, ljubavni roman – ljubić*) i glagolskim leksičkim skupinama (*stavljati datum – datirati*).

3.2.1.1.4.2. Tvorba kratica

Kratice su već dobro poznati elementi svakoga jezičnoga sustava. Vrlo su česte u ragovornom jeziku i žargonu, a u posljednje vrijeme učestale su i u standardnom jeziku. Postoje podijeljena mišljenja prema kojima kratice nisu riječi, za razliku od mišljenja da se kratice svrstavaju u neologizme.

Sukladno životnoj brzini i potrebi za ekonomičnošću danas je produkcija kratica mnogo veća nego prije zbog tehnoloških inovacija, utjecaja medija i novih riječi stranoga podrijetla. Analogno tomu, osim stvaranja domaćih kratica, znatan je priljev stranih. Osobito je intenzivan unos stranih kratica u različitim strukama povezanim s tehnologijama gdje bilo kakvo prevođenje označuje uštedu vremena, a i manju vjerojatnost nerazumijevanja. Iako su kratice istodobno problem pravopisa i tvorbe riječi, ovo je potonje mnogo interesantnije jer prati novija svjetska kretanja i doživljava unutarnje preobrazbe. Kratice su opisane u gramatikama i jezičnim priručnicima obično u poglavlju o tvorbi složenih skraćenica. „Za razliku od kratica koje se upotrebljavaju samo u pisanju (i sl., itd., npr.), a u govoru se čitaju

kao pune riječi (i slično, i tako dalje, na primjer) složene se skraćenice upotrebljavaju ne samo u pisanju nego i u govoru“ (Barić i dr. 1995: 299). Skraćenice se ovdje mogu definirati kao rezultat tvorbe, kao riječi koje su nastale skraćivanjem. Isto tako, prema dijelovima osnovnih riječi kojima se tvori složena skraćenica razlikuju se tri tvorbena uzoraka: uzorak početnih slova, slogovni uzorak i mješoviti uzorak. Sukladno tomu, u širem značenju riječi, kratice (skraćenice) mogu biti definirane kao rezultat procesa tvorbe riječi u kojem se prva slova (ili slogovi) grupe riječi pišu i izgovaraju kao riječi. Krati se jedna ili više riječi. Osnovni uvjeti koje tvorba kratica mora zadovoljiti jesu ekonomičnost i razumljivost. Današnja poplava kratica zahtijeva i složeniju njihovu razredbu koja pravi primarnu razliku između jednostavnih kratica i složenih kratica (pokrata[58]).

Jednostavne kratice (abrevijacije) nastaju pokraćivanjem jedne riječi na prepoznatljivo slovo ili više slova. Obično se pišu malim slovima s točkom na kraju, a čitaju se kao neskraćena izvorna riječ ili skup riječi u odgovarajućem gramatičkom obliku.

Pokrate su složene kratice (pravopisni naziv) koje nastaju kraćenjem višečlanih imena na početna slova osnovnih riječi (ZET), početne slogove osnovnih dijelova riječi (INA) te kombinacijom početnih slova i slogovnoga uzorka (HINA). Pišu se velikim slovima i bez točke, a čitaju se prema nazivima slova ili kao samostalne leksičke jedinice. Postoje i tzv. leksikalizirane pokrate izvedene od prvih slogova višerječnih naziva u kojima je samo početno slovo veliko (*Nama – Narodni magazin*).

Ubrzani gospodarski razvoj i kratki komunikacijski oblici u općoj užurbanosti pogodovali su stvaranju raznih tipova kratica. U hrvatski je jezik ušlo mnoštvo stranih kratica ne samo u izvornom obliku nego i u izvornom čitanju, a naravno stvarale su se i domaće kratice. Kao da su se počela gubiti pravila za njihovu tvorbu jer su se uz strane kratice preuzimali i strani tvorbeni modeli. Tako je Babićev opis tvorbe skraćivanjem riječi dopunjen još trima načinima: apokopom, aferezom i kontrakcijom (Muhvić-Dimanovski 2001). Prema Simeonu (1969) apokopa je, između ostaloga, otpadanje jednoga ili više slova (glasova) na kraju riječi; gubljenje ili namjerno izostavljanje zadnjega glasa, sloga ili dijela riječi, dok je afereza pak izostavljanje jednoga ili više glasova na početku riječi. Kontrakcija je sažimanje riječi kada se piše početak i kraj, a katkad i koje slovo iz sredine.

[58] Pokrata je hrvatska istoznačnica za internacionalizam akronim (Hudeček i Mihaljević 2009: 52).

U engleskoj se literaturi spominje *clipping* (rezanje), odnosno kraćenje na početku riječi, na kraju riječi i kraćenje s obje strane riječi. Kontrahirani se oblici u engleskome nazivaju *blends* (Muhvić-Dimanovski 2001: 192). Prema Bellmannu (1980), o kojem piše Muhvić-Dimanovski, razlikuju se multisegmentne u koje ulaze skraćenice, akronimi i kontrakcije te unisegmentne skraćene riječi koje čine inicijalne skraćenice i finalne (Muhvić-Dimanovski 2001: 192).

Kod jednostavnih kratica jasna je njihova tvorba. No, kod složenih kratica postoji nekoliko načina kojima se zamjenjuju složenice, dvočlani ili višečlani izrazi. Tu je riječ o redukciji sintagmatskih izraza, sigliranju[59] te „rezanju u živo“ (Muhvić-Dimanovski 2001: 193). Pokrate (kratice) nisu prema nekima riječi i ne bi trebale ulaziti u tvorbu riječi. Prema Trasku pokrate nisu jedinstven tvorbeni način, nego je riječ o trima tvorbenim načinima: izrezivanje, akronimi i inicijalizmi.

Danas je učestalo preuzimanje složenih kratica uglavnom iz engleskoga jezika koji se pokazao vrlo plodnim izvorom za popunjavanje leksika gotovo svih drugih jezika. Engleske su kratice prihvaćene kao nove riječi (npr. UNESCO), pa se po istom predlošku stvaraju i hrvatske kratice od hrvatskih imena, ponajprije banaka (ZABA), gospodarskih subjekata (HEP – Hrvatska elektroprivreda) ili institucija (FER – Fakultet elektrotehnike i računarstva). Koliko je snažna njihova prihvatljivost, pogotovo onih leksikaliziranih, pokazuju neke kratice koje su preuzete iz engleskoga jezika, a koje su se već toliko udomaćile u hrvatskom da ih više nije potrebno prevoditi (npr. *radar*). Kratice, dakle, nameće jezična ekonomija i praksa, a razumljivost je drugi imperativ i pri tvorbi i pri usvajanju.

3.2.1.2. Strani tvorbeni načini

Da zbrka s popisom brojnih tvorbenih načina bude veća, s posuđenicama i prevedenicama preuzimani su i strani tvorbeni modeli. Riječ je o infiksaciji, ali i o fuziji i reduplikaciji koje dopuštaju slobodnije spajanje i ponavljanje jezičnoga materijala te o jukstapoziciji.

[59] Sigle nastaju od početnih slova tako da se čitaju odvojeno kao u abecedi ili leksikalizacijom čime nastaju akronimi.

3.2.1.2.1. Jukstapozicije

Posljednjih godina u hrvatski jezik prodiru analitičke konstrukcije koje njemu nisu svojstvene. One su vrlo česte, baš kao i leksičke jedinice preuzete iz stranih jezika. Riječ je o konstrukcijama u kojima se hrvatska forma *pridjev* + *imenica* (*dopinška kontrola, bejzbolska palica*) zamjenjuje stranom konstrukcijom, uglavnom po uzoru na engleski jezik (*doping kontrola, bejzbol palica*) sintagma se sastoji od dviju imenica, hrvatske i engleske, ili obiju hrvatskih, odnosno od stranih riječi. U takvim skupinama prva je imenica nepromjenjiva, a druga se ponaša u skladu s fleksijskim zakonitostima hrvatskoga jezika (*kontakt podatak, kontakt podatka*). Takvih je konstrukcija sve više (*Pula film festival, kontakt policajac, Nike tenisice, Škoda servis* …). Dakle, riječ je o uporabi imenica u atributnoj ili apozicijskoj službi ispred glave imeničkoga skupa. O takvu modelu *imenica* + *imenica* pisao je davno Bujas (1957/58: 62): „U našoj štampi susrećemo se često s pogrešnim, našem jeziku potpuno stranim, pisanjem vlastitog imena pred općom imenicom u službi atributa ili apozicije, što je izrazit utjecaj engleskog jezika“ te Barić i Malić (1976/77). Filipović (1966) napominje da je jukstapozicija čest oblik tvorbe u mnogim jezicima pod utjecajem engleskoga, no nažalost ne daje nikakve primjere. Danas je situacija s primjerima bitno drugačija. Učestalost tvorbe polusloženica generira od pojedinih imenica niz drugih kombinacija u kojim se one uvijek ponašaju jednako, a to je da dopunjuju izraz kao pridjev. Zato je Ćorić (2008: 121–123) uveo termin *analitički pridjevi*. To su pridjevi koji istodobno mogu funkcionirati kao imenice, pridjevi i prilozi. Isto tako, kao neskolonjivi dijelovi konstrukcije funkcioniraju skraćeni oblici imenica i pridjeva. Autor je analitičkim pridjevima nazvao i prefiksoide i samostalne imenice stranoga podrijetla koje se često javljaju kao prvi član u jukstapozicijama. Riječ je zapravo o sintaktičkoj inovaciji koja je granična pojava između tvorbe riječi i sintaktičkoga odnosa te neki autori (Starčević 2006) razlikuju osim predatributa i predapozicije. Horvat i Štebih Golub (2010) smatraju da se predatributima u jukstapozicijama ne izriče samo posvojnost nego i tipičnost (*kino program*), mjesto (*internet adresa*), sredstvo (*internet bankarstvo*), svrha (*bebi oprema*), sadržaj (*trač novine*), materijal (*najlon vrećica*), ciljna skupina (*gay turizam*), pripadnost skupini (*macho mladoženja*), svojstvo (*bofl roba*), sastav (*gris knedla*). Isto tako, uvode i termin postapozicije s obzirom na položaj dvaju elemenata – determinativa i nominala koji su obično u odnosu D – N. No, „u slučajevima predapozicija (…) nominal dolazi ispred determinativa (ne *grupa Iris*, već *Iris grupa*; ne *tenisice Nike*, već

Nike tenisice)“ (Horvat i Štebih Golub 2010: 11). U posljednje vrijeme sve su češće osim dvočlanih jukstapozicija i višečlane kao što su *Motovun film festival, hands free uređaj*.

Takve sintaktičke jezične inovacije, praktične i ekonomične, ali sasvim izvan jezične norme, najviše su rezultat snažnoga utjecaja medija i publicistike, odnosno raznovrsnih pritisaka marketinških oglašavanja stranih tvrtki koje nastoje sačuvati vlastita imena kao prepoznatljiv i jedinstven pojam u svijetu. Smatraju da imena marke proizvoda i usluga imaju izravan pristup potrošačima koji ionako zavedeni ideologijom Zapada i zapadne kulture nekritički odabiru ono što je pomodno, a ne ispravno. Zato se gubitak fleksije očituje u sintaktičkim posuđenicama koje čine nesklonjiva imenica (ime) koja određuje drugu imenicu (*BMW automobil, Loreal krema*).

Koliko god ova pojava bila zanimljiva i produktivna, ona ne pripada hrvatskomu jeziku i treba ju ispravljati u skupinu *pridjev + imenica, imenica + imenica u genitivu* ili *imenica + prijedložni izraz* u odgovarajućem padežu (*bejzbolska palica* umjesto *bejzbol palica, vozač taksija* umjesto *taksi-vozač, centar za fitness* umjesto *fitness-centar*).

3.2.1.2.2. Kontrakcija / fuzija / blending

Iako postoji nekoliko naziva, riječ je o tvorbenom tipu kojim nastaje nova jezična jedinica „kombiniranjem i fuzioniranjem neznačenjskih dijelova dviju (daleko najčešći slučaj, veoma rijetko triju) postojećih punoznačnica“ (Marković 2009: 228). Prijedlog domaćega naziva za ovu stranu jezičnu tvorbu jest *stopljenica*, a tvorbeni način *leksičko stapanje* (Marković 2009: 229). U engleskom je jeziku puno takvih stopljenica, neke je hrvatski preuzeo i usvoji (*smog – smoke + fog, motel – motor + hotel*), a neke po tom uzorku sam stvara (*hrengleski – hrvatski + engleski*). Ta je pojava kraćenja bila poznata i prije, poslije Drugoga svjetskoga rata u hrvatski su ušle ruske riječi nastale po istom modelu (*kovhoz – kollektivnoe hozjajstvo*), a i hrvatski je stvarao svoje stopljenice (*Kavkaz, maspok*). Budući da postoji mnogo načina kraćenja jedne ili više riječi, Tafra i Košutar (2009) predložile su naziv *kraćenice* za riječi nastale svim tipovima kraćenja. Muhvić-Dimanovski (2005) ovu tvorbu naziva kontrakcijom ili sažimanjem, a novu riječ *skraćena riječ*. Za novije je riječi nastale fuzijom specifično da se vrlo česte upotrebljavaju u medijima, posebno u novinarstvu, diskursu reklama te kao sastavni dio pojedine struke. Stopljenice su, dakle, podrijetlom posuđenice, uglavnom anglizmi koji su

svoju pretvorbu već doživjeli u svom jeziku i kao takvi su prihvaćeni kao sastavni dio hrvatskoga leksika. O sličnoj pojavi u srpskom jeziku govori i Bugarski (2003). On naziva taj proces stvaranja novih riječi stapanjem, sažimanjem ili kontaminacijom, a rezultat te pojave naziva *slivenicama* prema Klajnovoj ideji (2002: 91–92). Kako je ekonomičnost sveprisutna na svim razinama ljudskoga življenja, to i u ovm slučaju pogoduje da se sve češće tvori kraća, jedna riječ od postojeće leksičke skupine.

3.2.1.2.3. Reduplikacija

Reduplikacija u jeziku označuje „ponavljanje istovjetnoga jezičnog materijala, odnosno sustavno ponavljanje fonoloških, fonetskih i morfoloških jedinica (fonema, slogova, afikasa, dijelova osnove ili osnove u cijelosti), kojim ponavljanjem nastaje nova jezična jedinica veličine riječi“ (Marković 2009: 224). Ponavljanje jezičnoga materijala, odnosno reduplikacijskom tvorbom dobiva se značenje pojačavanja koje je vrlo rijetko u domaćim leksemima, ali se očituju u naslijeđenim (*papar*, *dadem*) i posuđenim leksemima (*barbar*, *bonbon*).

3.2.1.2.4. Infiksacija

Infiksacija je strana leksička tvorba i prilično rijetka u hrvatskom jeziku, ali posljednjih godina prisutna uglavnom u razgovornom diskursu ili žargonu. Može se reći da je specifična za govor mladih jer uporebom stranih riječi i posuđenica prenose se u jezik i strani tvorbeni načini. Infiksacija je postupak u tvorbi riječi kojim se u sredinu riječi umeće afiks (točnije: infiks) koji tu riječ proširuje ulančavanjem morfema te tako riječi mijenja ili modificira značenje.

Kako je u hrvatskoj gramatici (Barić i dr. 1995) opisana samo tvorba izvođenja prefiksacijom i sufiksacijom, o infiksaciji kao postupku u tvorbi riječi nema govora, ali ima o afiksu infiksu, morfemu koji se umeće u slog, a katkad i između dva sloga u tvorbi riječi ili oblika, a služi kao gramatičko sredstvo tvorbe oblika. Barić i dr. (1995) tumače infiks tek kao umetak, odnosno infiksni morfem. On se u hrvatskom jeziku javlja u sljedećim oblicima. Kod

jednosložnih osnova obično se u množini produžuju množinskim umetkom -ov-, (*dom-ov-i*) i -ev- (*oč-ev-i*), zatim kod imenica srednjega roda s umetkom -n- (*rame-n-a*), -v- (*podne-v-a*), -t- (*djete-t-a*), -es- (*čud-es-a*) te u slučaju kada infinitivna osnova ima infiks -v- (*plju-v-a-ti*) ili -j- (*si-j-a-ti – sijem*) ispred morfa -a-. Međutim, Marković (2009) upućuje na dvojaki problem takve tipologije. Prema definicijama infiksa (Trask 1992, Spencer 2007) infiks mora intervenirati u korijen ili prekinuti koji morfem u riječi, što se ne događa s tipologijom infikasa prema E. Barić jer oni u njoj imaju funkciju sufiksa.

Marković (2009) upozorava na vezu infiksacije s tmezom[60] koja se u hrvatskom nalazi „u prefigiranih neodređenih zamjenica u konstrukcijama s prijedlozima (što je posvećeno i normom, usp. *nitko : ni od koga, nikoji : ni pod kojim, koješta* : *koje s čime*), kadšto u stilematičnim razgovornim oblicima rastavljanja superlativa klitikom (kopulom, zamjenicom) kao u *naj smo luđi* (grafit koji je dospio i do knjiga o supkulturama), *naj mi je gore* …, ili pak radi ritmizacije teksta u primjerima poput *manje-više su → manje su više, to nam je dobrodošla pomoć → to je dobro nam došla pomoć* i sl.“ (Marković 2009: 222). Zbog rastavljanja po tvorbenome šavu ne govori se o pravoj infiksaciji. Pravi primjer infiksacije (*doviđénja vam → dovi-vam-đénja*) rijedak je primjer karaktrističan za razgovorni jezik i ne predstavlja ozbiljniju tvorbu novih riječi.

3.2.2. Pluralizacija imenica

Imenice kao promjenjiva vrsta riječi uz ostale imenske riječi (zamjenice, brojeve i pridjeve) nose u sebi osim leksičkoga značenja i gramatičko značenje. Gramatičko se značenje najčešće obilježava nekim gramatičkim kategorijama, a u slučaju imenica to su rod broj i padež.[61] Kategorija broja vrlo često dovodi do zabuna u gramatičkom smislu s obzirom na leksičko-semantičko značenje pojedinih imenica prema kojima se imenice razvrstavaju na brojive i nebrojive. Dakle, semantički se kriterij primjenjuje u razlikovanju brojivosti odnosno nebrojivosti, a ne gramatički. Brojivost je sintaktičko obilježje[62] imenica koje obuhvaća izraz i sadržaj. Sadržaj brojivosti neke imenice odnosi se na njezino svojstvo jediničnosti u odnosu na mnogost. Pod kategorijom izraza broja u gramatici podrazumijeva se morfološko svojstvo imenica da formalno iskažu barem jednu od dviju postojećih mogućnosti paradigme broja:

[60] Tmeza prema Bagiću (2010) u Rječniku stilskih figura označuje rastavljanje izvedenice (ili ustaljena izraza) umetanjem jedne ili više riječi između njezinih sastavnica.
[61] Kategorija se određenosti smatra četvrtom kategorijom imenica koja je povezana s brojivošću (Znika 2002).
[62] Chomsky osim brojivosti navodi i druga sintaktička obilježja imenica kao opće, živo, ljudsko i apstraktno.

jedninu i/ili množinu. Dakle, „kategorija brojivosti temelji se na leksičkom značenju imenica. To značenje može biti dvojako strukturirano: kao jedinično ili kao nejedinično. Temelji se na opreci jedno ≠ mnogo“ (Znika 2002a).
Kako se imenicama opisuju bića, predmeti, pojave, neki od tih sastavnih dijelova izvanjezične zbilje nisu u mogućnosti imati singular, odnosno plural jer su označene u značenjskom smislu kao apstraktna, cjelovita tvar ili pojava, a time i nedjeljiva. Zato su neke imenice *singularia tantum*, odnosno *pluralia tantum*. Nebrojivost imenica *singularia* i *pluralia tantum* proizlazi iz toga „jer im sadržaj u temeljnom značenju nije pojmljiv kao jediničnost kojoj bi u opreci stajala mnogost“ (Znika 2002b: 41). Takve imenice koje nemaju jedninu i množinu nisu nepravilne imenice. Razlog zašto nemaju jedninu ili množinu leži u njihovu značenju, iako, gramatički gledano, nema prepreka za njihovu potpunu paradignu broja.

Kategorija broja vrlo je živa kategorija jer imenice prelaze iz nebrojivih u brojive, i obratno pa se ta granica pokazuje vrlo tankom. Zbog promjene svoga primarnoga značenja imenica može promijeniti kategoriju brojivosti i gramatičku paradigmu. Mijenjanje gramatičke paradigme imenskih riječi ovisi o kontekstu u kojem se one nalaze jer sintaktički i leksički odnos s drugim riječima konkretizira njihovo značenje, o čem ovisi i kategorija brojivosti.

Pluralizacija je imenica pojava koja je krajem 80-ih godina 20. stoljeća zahvatila jezik tadašnjih medija i koja je prešla u druge funkcionalne stilove. Riječ je o apstraktnim imenicama *singularia tantum* koje su se u društveno-političkim, ekonomskim i dr. kontekstima tadašnje države sve češće pluralizirale kako bi se naglasila distinkcija podvrsta pojmova koje te imenice znače i tako su se proširivala značenja tih imenica (Gošić 1993). Time se dobivaju konkretnija značenja, drugačija od osnovnoga. Apstraktne imenice poput *nacionalizam, šovinizam, socijalizam, separtizam, partikularizam* i dr. dobivaju množinske oblike u jeziku medija te tako ruše gramatička pravila i ustaljuju se čestom uporabom. Danas se tendencija pluralizacije apstraktnih imenica još više proširila pa se gotovo i ne proskribiraju njihovi množinski oblici.

Unatoč tomu što većina imenica ima potpunu kategoriju broja izraženu jedninom i množinom, velik broj imenica danas koje nisu brojive postaju promjenom značenja brojive. Do zabune dolazi pluralizacijom imenica *singularia tantum* koje, gramatički gledano, imaju naoko punu morfološku strukturu i od njih se tvore množinski oblici, osobito tvarnih imenica i apstraktnih (*sol-soli, radost-radosti*). Pluralizacija je moguća jer se za imenice *singularia* i *pluralia tantum* drži da imaju nepravilnu (defektnu) sklonidbu, što nije točno jer one imaju

samo nepotpunu paradigmu, s tim da se formalno od imenica *singularia tantum* mogu tvoriti množinski oblici, dok se od *pluralia tantum* ne mogu ni formalno tvoriti jedninski oblici. Znika navodi neke od načina pomoću kojih se tvore množinski oblici promjenom značenja „(…) postupcima značenjske singularizacije, konkretizacije, svođenja na razinu vrste, izražavanjem različitih pojavnih oblika općega pojma, metonimijom i sl.“ (Znika 2002b: 42).

1. Postupcima značenjske singularizacije dolazi do pluralizacije. „Ako se te imenice semantički razviju tako da u tom novom značenju postanu brojive njihova je množina regularna: *dva srebra* ('dvije srebrne medalje')“ (Tafra 2005: 21). Tomu treba dodati i pluralizaciju metonimijom za koju bi vrijedio isti navedeni primjer. Također, procesom apelativizacije uz metonimiiju nastaju eponimi *volt —> volti, sendvič —> sendviči*) ili uz pomoć osobina nositelja imena mogu nastati množinski oblici: „Goethei se ne rađaju svaki dan (ljudi poput Goethea…)“ (Znika 2002b: 48).

2. Postupcima konkretizacije moguća je pluralizacija „tek kad se imenicama za tvari značenje konkretizacijom suzi, pa su pomišljive kao vrste tvari ili kao tvari koje postoje na različitim mjestima“ (Znika 1999: 856).
   Primjer: *pijesak —> Podravski pijesci*

3. Svođenjem na razinu vrste kad „značenje se opredmeti, tj. kad znači vrstu (…), može imati i množinske oblike. Tada postaje od nebrojive brojiva imenica i kvantifikacija je moguća glavnim brojevima: *njegova su dva vina osvojila zlatnu medalju*“ (Tafra 2005: 21).

4. Izražavanjem različitih pojavnih oblika općega pojma pomoću broja kao vrste riječi najtočnije se može utvrditi određena količina. Međutim, izbrojivu količinu ne određuju samo brojevi nego i neki drugi kvantifikatori koji mogu zamijeniti broj, a to su ponajprije imenice koje svojim sadržajem izriču količinu što se može upotrijebiti kao mjera (*čaša, vagon, paket, šaka, tona* …) i količinski prilozi količine (*mnogo, malo* …)

Dakle, najčešće se događa da nebrojive imenice *singularia tantum* mogu postati brojivima promjenom njihova leksičkoga značenja temeljenoj na opreci jedno : mnogo, dok potpuno identičan reverzibilan proces od množinskih oblika *pluralia tantum* nije nikako moguće ni uz promjenu značenja napraviti jedninski oblik.

Dosadašnja se jezikoslovna literatura bavila višeznačnošću imenica na leksikološkoj razini, dok se višeznačnošću gramatičkih kategorija, pa i kategorijom broja koja je uvjetovana uporabom imenica u različitim leksičkim vezama u kojima se na sintagmatskoj razini mijenja njihovo leksičko značenje, ali i gramatičko, vrlo malo bavila (Tafra 2005, usp. poglavlje *Leksičko značenje i gramatička kategorija broja*). Ne uočavaju se promjene gramatičkih obilježja riječi zbog promjene njihova značenja. Ilustrirat ćemo to jednim primjerom. Terminologizacijom je dobiven pravni naziv *izbori*. Nije riječ o množini imenice *izbor* jer ta apstraktna imenica i nema množinu, posrijedi je nova riječ koja je kao pravni naziv svrstana u imenice *pluralia tantum* i koja treba u rječnicima imati svoju natuknicu (Tafra 2005: 74).

3.3. Načini nastanka novih leksičkih jedinica

Nove leksičke jedinice ulaze u gramatički i leksički sustav. Najčešće nastaju na četiri načina: jezičnim posuđivanjem, prevođenjem ili kalkiranjem, tvorbom novotvorenica te oživljavanjem.

3.3.1. Jezično posuđivanje

Jezično posuđivanje, nastalo u dodiru s drugim kulturama, pripada najstarijemu načinu obogaćivanja leksičkoga fonda. Jezici se oduvijek razvijaju u dodirima s drugim jezicima i kulturama. Istraživanje jezičnih dodira počelo je krajem 18. i početkom 19. stoljeća pojavom poredbeno-povijesne metode, a procvat doživljava u drugoj polovici 20. stoljeća. Prvi je naziv u nas za primanje elemenata stranoga jezika u domaći bio lingvističko ili jezično posuđivanje, a od 1953. počeo se koristiti novi naziv jezici u kontaktu.[63] Teorija se jezika u kontaktu razvila u posebnu disciplinu – kontaktologiju. Jezično posuđivanje događa se na svim jezičnim razinama, na razini fonologije, morfologije, sintakse, semantike, leksikologije, frazeologije. Sve posuđene jedinice nazivaju se posuđenicama.

[63] Termin *jezici u kontaktu* postao je uobičajen nakon pojave monografije Uriela Weinreicha *Languages in Contact* (1953) kada je je potisnuo stariji naziv *lingvističko posuđivanje*.

Lingvisti 19. stoljeća bili su zaokupljeni mišlju o miješanju jezika. Rasmus Rask je izražavao sumnju da miješani jezici uopće postoje, a August Schleicher te Max Müller tvrdili su da miješani jezici ne postoje. Tek je Hugo Schuchardt isticao upravo suprotno da nema jezika koji nije nemiješan i zaključio da je jezično miješanje nepotpuna dvojezičnost, odnosno bilingvizam[64] (Filipović 1986: 20). Johannes Schmidt nastavlja misao o miješanju jezika teorijom valova prema kojoj se jezične inovacije šire poput koncentričnih krugova, a koji se povećavaju s udaljenošću.

U 20. stoljeću naziv „miješani jezici" pokazao se vrlo neprikladnim. Antoine Meillet ističe da takav izraz „pobuđuje misao da bi jedan sličan jezik mogao rezultirati iz mješavine dvaju jezika koji se postave u jednake uvjete, a da se ne bi moglo reći je li neki jezik nastavak jezika A ili jezika B" (Filipović 1986: 25). On smatra da se mogu preuzeti elementi iz drugoga jezika posebno u području leksika, ali na posuđivanje u području glasova ili gramatike gleda kao na iznimke jer su to zatvoreni sustavi koji ne primaju strane elemente. Stoga je leksik upravo onaj sloj jezika koji prima posuđenice i nema jezika čiji leksik ne sadrži posuđenice (Filipović 1986: 25).

Počecima moderne kontaktne lingvistike smatra se rad Einara Haugena koji predlaže prikladniji naziv: *posuđivanje* umjesto *miješanje*. Prema njemu jezično je posuđivanje proces kojim dvojezični govornici prenose određeni obrazac iz jednoga u drugi. Načela posuđivanja su importacija i supstitucija[65]. Weinreich 1953. daje sintetski pregled interferencije definirajući je kao „devijacije od norme koje se javljaju u govoru bilingvnih govornika kao rezultat njihova poznavanja više od jednog jezika" (Filipović 1986: 36). To je zapravo trenutak kada dvojezični govornik nije u mogućnosti držati dva jezična koda odvojenim nego se gubi granica između jezika davaoca i jezika primaoca. Filipović razlikuje pritom primarnu i sekundarnu adaptaciju. Primarna adaptacija označuje prilagodbu posuđenice sustavu jezika primaoca, za razliku od sekundarne gdje se potpuno prilagođena posuđenica dalje razvija kao bilo koja druga domaća riječ. Adaptacija se zbiva na fonološkoj, morfološkoj, ortografskoj te semantičkoj razini. Da bi se lakše razumjele promjene u analizama jezičnih dodira, Filipović uvodi dva naziva: 1. posredno posuđivanje (*intermediary borrowing*) i 2. neposredno posuđivanje (*direct borrowing*). Kod posrednoga se posuđivanja primanje ostvaruje uz pomoć

[64] Lingvisti 19. stoljeća vide bilingvizam kao jedan od uvjeta za jezično posuđivanje.
[65] *Importacija* označuje uvođenje novih, dotad nepostojećih jedinica u sustav jezika primaoca, a *supstitucija* njihovu zamjenu sredstvima kojima već raspolaže jezik primalac.

jezika posrednika. Prilikom neposrednoga posuđivanja ostvaruje se izravna veza dodira dvaju jezika.

Osim navedena dva tipa jezičnoga posuđivanja Samardžija (2003) navodi i treći, kružni tip posuđivanja koji se temelji na kombinaciji prethodna dva tipa. Naime, kružno se posuđivanje javlja kod onih jezika kod kojih je posuđivanje dugotrajan proces, a oba jezika imaju ulogu davaoca i primaoca. Događa se da jezik primalac posudi neki leksem iz jezika davaoca pa onda nakon nekoga vremena jezik davalac natrag posudi isti leksem. Takvo se posuđivanje naziva kružnim (Samardžija 2003: 50).

Do posuđivanja dolazi iz nekoliko razloga. U svakom jeziku, pa i u hrvatskom, postoje leksičke praznine koje se popunjavaju riječima iz drugih jezika koja su gotova rješenja za vlastiti jezik. Također, domaće riječi nisu dovoljno precizne svojim značenjem te se ne podudaraju sa značenjem preuzete posuđenice. No, danas se može govoriti o posuđivanju radi prestižnoga statusa jezika, odnosno trenda ili zemljopisne bliskosti, političke i kulturne interakcije dvaju jezika.

Danas se posuđuje najveći dio neološkoga leksika. Najviše je riječ o anglizmima te angloamerikanizmima, uglavnom nazivima iz audiovizualnih te elektroničkih medija. Iako se naziv *posuđivanje* uvriježio u domaćoj leksikologiji, rezultat posuđivanja iz jezika davaoca u jeziku primaocu osim *posuđenica* naziva se i *primljenica*.[66] Pojam posuđivanja (odnos dvaju jezika u dodiru) obuhvaća sljedeće vrste:

a) internacionalizmi

b) egzotizmi

c) eponimi

d) prevedenice (kalkovi)

e) usvojenice

f) tuđice.

S obzirom na to da jezično posuđivanje obuhvaća i primanje posuđenica kojima se u njihovu izrazu jasno vidi njihovo strano podrijetlo poput internacionalizama, eponima i egzotizama,

[66] Autorice Frančić, Hudeček i Mihaljević (2005) smatraju naziv *primljenica* primjernijim jer je primanje jednosmjeran proces, a ne reverzibilan.

zaključuje se da se jezično posuđivanje ne iscrpljuje samo u posuđivanju leksema kao cjeline, nego se mogu preuzeti i neki drugi elementi. Tu je riječ o preuzimanju, na primjer, samo značenja ili pak stranih tvorbenih modela.

3.3.1.1. Semantičko posuđivanje

Semantičko je posuđivanje moguće samo ako u jeziku postoji već leksem koji se može polisemizirati. Najčešće se semantičke posuđenice koriste za imenovanje novih pojava u jeziku. Riječ je o pojavi gdje pod utjecajem stranoga jezika domaća riječ dobiva novo značenje, što znači da se ne posuđuje riječ nego njezino značenje. Semantičko posuđivanje prema definiciji Louisa Deroya ne obuhvaća samo čitave riječi nego „posuđuju se i dijelovi riječi, morfemi i fonemi. Ali često dolazi do toga da se u strani jezik uzima nešto što je mnogo nematerijalnije; nova značenja koja se dodaju starim značenjima tradicionalnih riječi“ (Filipović 1986: 155). Tako Mihaljević (1992) razlikuje nekoliko tipova semantičkoga posuđivanja koji vrijede za hrvatski jezik:

1. prijenos značenja
2. pretvaranje općih riječi u nazive
3. preuzimanje naziva iz drugih struka i
4. posuđivanje iz drugih jezika sa stajališta jezika u kontaktu.

3.3.2. Prevođenjem (kalkiranjem)

Prevedenice ili kalkovi samo su jedan od načina jezičnoga posuđivanja koji nastaju zbog jezičnoga i kulturnoga isprepletanja. To je svaki oblik reprodukcije stranih tvorbenih jedinica jedinicama vlastita jezika (Muhvić-Dimanovski 1992). Kod kalkova su bitna dva elementa: način tvorbe i sinkroniziranje tvorbenih elemenata između dvaju jezika. „U istraživanju prevedenica uzimaju se u obzir jezične i izvanjezične pretpostavke preslikavanja stranih obrazaca. Jezične su pretpostavke što veća podudarnost u tvorbi i značenju stranojezičnog uzora i pretpostavljene prevedenice“ (Turk i Opašić 2010: 301).

Prilikom prevođenja važno je poznavati izvanjezični kontekst koji pokazuje na temelju kojega je obrasca pojedina prevedenica ušla u jezik jer strani uzor ima važno mjesto u oblikovanju leksema i samoga značenja.
U Rječniku stranih riječi kalk je definiran kao „preuzeta riječ ili fraza iz stranog jezika nastala doslovnim prevođenjem [utisak ← njem. Eindruck]; pakovak, prevedenica“ (Anić i Goldstein 2007: 282). Slično i Klaić (2004: 649) definira kalk kao „naziv za osobitu jezičnu pojavu kada se iz stranog jezika ne uzima sama riječ nego samo njezin 'unutrašnji oblik', tj. njezino značenje, npr. prema grč. enchiridion, lat. manuale, njem. Handbuch - hrv. priručnik (grč. heir, lat. manus, njem. Hand = ruka); neki naši mladi lingvisti upotrebljavaju za kalk izraze: pakovak, prevedenica (časopis Jezik)“. U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku kalk se tumači kao „preuzeta riječ ili fraza iz stranog jezika nastala doslovnim prevođenjem [kamenotisak ← njem. Steindruck]: prevedenica, pakovak“.

Istraživanje kalkova datira još s početka 19. stoljeća (Humbolt, Heinzel), iako je prva značajna tipologija kalkova vezana uz rad njemačkoga lingvista Wernera Betza iz 1949. On je napravio prvu ozbiljniju klasifikaciju podijelivši najvišu kategoriju posuđeno jezično blago na 1. posuđenice (strana riječ/tuđica, asimilirana posuđenica/usvojenica) i 2. kalk/prevedenica (doslovna prevedenica, djelomična prevedenica i formalno nezavisni neologizam) (Turk 1997: 87). Njegova je tipologija otvorila brojne nesuglasice i oko tipologije i oko terminologije koja je ostala neusuglašena.

U Hrvatskoj Babić (1986: 48) prevedenicama zove one riječi „koje su načinjene po uzoru na strane riječi tako da je preuzeto strano značenje, a strane su jedinice zamijenjene domaćima“. Turk je (1997: 98) na temelju uspoređivanja kalkova u drugim jezicima i prijedlozima domaćih autora predložila sljedeću razredbu kalkova:

1. Leksički kalk (doslovna prevedenica, djelomična prevedenica, poluprevedenica, formalno nezavisan neologizam, frazeološki kalk)

2. Semantički kalk (s gledišta izraza razlikuju se homofoni i heterofoni semantički kalk)

3. Sintaktički kalk.

Prijevodi u Hrvatskoj nisu novoga datuma, još je Tomo Maretić (1924: XIV) primijetio nedosljednost u prijevodima: „(…) zašto se prevode samo neke, a vrlo mnoge ostaju neprevedene, na pr. akademija, fanatizam, general, kriza, magnet, ministar, moda, politika, republika, simpatija, temperamen(a)t i t. d.? Dakle neka se prevode ili sve svetske reči ili neka

se uopće ne prevode! Ovo bi drugo nama bolje dolikovalo, jer mi hoćemo da budemo Evropljani. Tuđih reči ima u svakom današnjem evropskom jeziku, u jednom više, u drugom manje, nije dakle ni za nas nikakva sramota, što dosta imamo tuđica i u prostonarodnom i u književnom jeziku. Razuman pisac upotrebljavat će tuđice razumno, t. j. samo one, koje su potrebne, jer za njih nema dobrih zamena."

Uzori prema kojima su nastajali leksemi u hrvatskom jeziku klasični su jezici, u manjoj mjeri talijanski, od druge polovine 18. stoljeća njemački, a u vrijeme formiranja hrvatskoga znanstvenoga nazivlja njemačkim uzorima bili su priključeni češki i mađarski te u novije doba engleski.

3.3.3. Tvorbom neologizama

Prema podrijetlu leksema postoje dva temeljna načela širenja novih leksema. Jedan je tvorba leksema prema hrvatskim tvorbenim pravilima, a drugi je prihvaćanje stranih leksema i njihova prilagodba hrvatskim tvorbenim načinima ili adaptacija na razini fonologije ili morfologije. Sa sociolingvističkoga stajališta prihvaćanje odnosno neprihvaćanje neologizama rezultat je duge hrvatske tradicije koja se javlja ili kao pozitivan proces jer se prihvaćanjem stranih riječi popunjavaju praznine u vlastitom jeziku i time jezici postaju međusobno slični za komunikaciju. S druge strane, socijalni čimbenici, u prvom redu neimenovani predmeti i pojave moraju dobiti svoju materijalizaciju u nekom obliku, a njihova uporabnost ovisi o naklonjenosti govornika određenoj jezičnoj formulaciji. Muhvić-Dimanovski razlikuje uzroke stvaranja neologizama kao što su pojave novih pojmova/predmeta/pojava koje treba imenovati, potom pojave novih naziva kao dodaci već postojećima (ekspresivni nazivi – derogativni, vulgarni, eufemistički, šaljivi itd., stilistički – žargon, formalni/neformalni, razni registri, pragmatički čimbenici – jezična ekonomija, estetski razlozi, pomodni trendovi, trenutačna inspiracija i sl.) te povijesni, politički i drugi (Muhvić-Dimanovski 2005: 4). Samardžija formira dvije skupine razloga koji utječu na postanak novih riječi. To su izvanjezični ili društveni te puristički „kad se nastoji hrvatskom riječi zamijeniti posuđena“ (Samardžija 2003: 33). Problem koji se nadovezuje uz neologizme jest brojnost različitih naziva za ono što se tumači novom riječju pa se u hrvatskom množe sinonimi: *novotvorenica*, *neologizam* i *kovanica*.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (Anić i dr. 2002: 837) definira *novotvorenicu* kao „riječ ili izraz novijeg postanja, osjeća se kao nov te ne pripada ustaljenoj jezičnoj tradiciji, može nastati razvijanjem područja na koje se riječ odnosi ili razvijanjem unutarjezične stilizacije (parobrod, telefon, alunirati, ekologija, kisik; popridjevljenje, samobitnost, dražica, brzoglas, bitnica)“.

Neologizam je u Velikom rječniku hrvatskoga jezika i Hrvatskom enciklopedijskom rječniku jednako definiran kao „nova riječ, jezična novotvorina, kovanica ili posuđenica iz drugog jezika; novotvorenica“. Klaićev Rječnik stranih riječi (2002: 937) objašnjava neologizam kao: „nova riječ, jezična novotvorina (obrat govora, gramatička osobitost)“. Babić (1981: 81) tumači neologizam kao novi leksem, ali i leksem koji nosi sobom i stilsko određenje koje podrazumijeva vremensko-čestotne odrednice.

Hrvatski enciklopedijski rječnik (2002: 620) kovanicom smatra „riječ koja je dobivena sastavljanjem dviju prepoznatljivih riječi koje se osjećaju kao posebni dijelovi, a ona sama osjeća se kao novotvorina ili se prepoznaje kao model poznat u drugom jeziku [kolo(a) + dvor ← *kolodvor*: *Bahnhoff*, njem.; *nogomet* → domet, puškomet, namet]“.

Usporedbom definicija vidljivo je da većina njih obuhvaća iste komponente, a to je da se govori o novoj riječi u određenom jezičnom sustavu. S toga aspekta one moge biti novotvorenice (*božićnica*), prave strane riječi (*flash, paparazzo*), tuđice i prevednice (*play off – doigravanje*) i primljenice (*kamp, modem*). Toj se skupini pridružuju i oživljenice (*domovnica*) jer one prema svojoj vremenskoj dimenziji, bez obzira na to što su već stvorene, dolaze u javnu uporabu u aktivni jezik iz pasivnoga kao nove riječi, nepoznate široj jezičnoj zajednici (Samardžija 2005). Kategoriji novih riječi pripadaju i dijalektizmi koji su ušli u širu uporabu, kao i ponovno oživljeni arhaizmi (Brozović-Rončević i Sočanac 1998: 31). Tomu nizu novih riječi pripada i vrlo široko područje semantičkih posuđenica (*miš*), odnosno neosemantike[67]. Iz toga se može zaključiti da je „novi leksem“ usko vezan uz vrijeme koje određuje njegov nastanak i njegovu egzistenciju u jezičnom sustavu. Prema tome, svi su leksemi u jednom trenutku bili novi, a kad će izgubti svoj status „novoga“, ovisit će o dinamici njihova (ne)prihvaćanja unutar jezičnoga sustava.

Zbog opširnosti razredbe što sve ulazi u područje novih riječi još je 1984. Guy Rondeau razlikovao formalne i značenjske neologizme te primljenice. Slično njemu Alain Rey (1995: 68–70) podijelio je neologizme na formalne, semantičke i pragmatičke. Muhvić-Dimanovski

[67] Muhvić-Dimanovski tako naziva dodavanje novoga značenja već pridodanomu značenju.

razlikuje denominativne, kojima pripada većina neologizama, i stilističke. Stilistički su vrlo rijetki i specifični za pojedine pisce pa se takve „obično jednokratne uporabe novih riječi, najčešće označuju kao *hapaks*, ili *okazionalizam*, odnosno *prigodnica* kao što ih zovu neki naši autori“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 6). Muhvić-Dimanovski (2005: 7) nadalje kaže: „Strane se riječi odnosno posuđenice također dijele na dva tipa: jedno su denotativne posuđenice, a drugo konotativne. Denotativne su one koje su potrebne da bi se imenovali novi proizvodi, novi pojmovi stvoreni u nekoj drugoj zemlji, koji onda zajedno s tim pojmom donose i novu riječ. Konotativne posuđenice pak ne ulaze u jezik iz istih pobuda: one su posljedica prestiža što ga posjeduje neka država i njezino društvo; posljedica fascinacije nekim stranim stilom života, civilizacijskim tekovinama društva koje je u stanovitim razdobljima bilo uzorom drugima.“ Dalje razrađuje: „Nove se riječi mogu razvrstati u stanovite kategorije i prema raznim drugim kriterijima; tako neki autori razlikuju primarnu neologiju od one nastale prevođenjem. U prvu kategoriju spadaju nove riječi koje prate pojavu kakvoga novog pojma u konkretnom jeziku; druge samo prevode neki leksem ili stručni naziv koji već postoji u nekom drugom jeziku. Upravo je druga kategorija vrlo produktivna jer je svakodnevna praksa da se mnoštvo novih riječi iz općega jezika ili novoga nazivlja iz najrazličitijih područja prevodi kako bi se približili govornicima jezika primatelja“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 8).

Stoga, na temelju navedenoga, Muhvić-Dimanovski nudi sljedeću podjelu neologizama: 1. posuđenice, 2. pseudoposuđenice, 3. domaće nove riječi i 4. nove – stare riječi.

„Posuđenice tvore najveći dio neološkoga leksika jer je očito nemoguće očekivati kako će svaka nova riječ koja se u nekom jeziku pojavi zajedno s 'uvezenim' pojmom odmah biti prevedena“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 39). Pseudoposuđenice se tumače ovako: „Riječi toga tipa zaista predstavljaju apsolutnu novinu jer ne postoje kao model u stranom jeziku, nego se posve slobodno oblikuju u nekom drugom jeziku“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 47).

Domaće nove riječi tumači nastankom na sljedeći način: „U svakoj jezičnoj zajednici stanovit broj neologizama nastaje kao posljedica potrebe imenovanja nekih posve lokalno ograničenih novih pojava, pojmova ili predmeta. Obično je potreba za takvom vrstom novih riječi vezana uz neka intenzivnija društveno-politička previranja, uvođenje novih administrativnih mjera karakterističnih isključivo za određeno područje i slično. Logično je da se u takvim situacijama ne posiže za posuđivanjem iz drugih jezika jer treba naći novu riječ za novi pojam svojstven samo jednoj, domaćoj, jezičnoj zajednici. Budući da tu nema sadržajnoga poticaja

izvana, nema stranoga modela koji bi bio uzorom, jezik jednostavno koristi svoje 'unutarnje rezerve'" (Muhvić-Dimanovski 2005: 49).

Nove – stare riječi definirane su na sljedeći način. „Ovdje ne mislimo na oživljenice, tj. one stare riječi koje su iz različitih razloga bile potisnute u pasivni leksik pa su u stanovitome razdoblju revitalizirane. Relativno su brojne, naime, riječi koje ponekad sasvim neočekivano, a ponekad i iz sasvim očitih razloga dožive masovnu uporabu, odnosno na frekvencijskoj se listi naglo uspinju na vrlo visoko mjesto. Primjera takvih riječi u svim je jezicima mnogo: neke su prostorno ograničene, dok su druge u velikoj mjeri rasprostranjene širom svijeta" (Muhvić-Dimanovski 2005: 51). Autorica u tu skupinu ubraja riječi poput *tranzicija, globalizacija, terorizam* i sl.

Za razliku od navedene razredbe neologizama, Samardžija razlikuje 1. novotvorenice, 2. prevedenice, 3. nove posuđenice i 4. oživljenice, odnosno sve one lekseme koji su u određenom trenutku većini govornika neke jezične zajednice bili nepoznati (Samardžija 2002b: 17). Kod Samardžije definicija neologizama[68] ima bitno vremensko određenje koje ujedno utječe i na njihovu podjelu. Iz obiju podjela vidljivo je da postoje stanovite razlike i prilična neujednačenost u odnosu na neologizme. Primjer neusklađenosti je različita percepcija oživljenica.

Prema Zgusti (1971) svaki dobar rječnik koristi se dugo ili barem dovoljno dugo poslije objavljivanja, iako sve riječi ne zadržavaju svoj status. „Neke manje frekventne postat će jos rjeđe u uporabi, s tendencijom arhaičnosti i u krajnjem slučaju nestat će iz (općeg) leksika. Novi, moderni izrazi imaju važnu ulogu u stvaranju još novijih izraza. U svakom slučaju, i neproduktivnost arhaizama i produktivnost novih izraza upućuju na semantičke promjene. No, ima slučajeva da zastarjelice postanu oživljenice. Samo pogrešno zaključivanje može upućivati na neologizam umjesto na arhaizam koji je davno nestao, ali se u jednoj novoj, iz ranije perspektive dalekoj sinkroniji, ponovno počeo koristiti, i čak se statusom izjednačio s neologizmom (pogotovo ako je došlo i do semantičkog pomaka)" (Granić 2005: 277).

Neologizmi se promatraju kao svi leksemi koji su u određenom trenutku potpuno novi i nepoznati većemu dijelu jezične zajednice. Dobiveni su tvorbenim procesom, a njihov neološki status obuhvaća novost, prihvaćenost i uklopljenost u jezični sustav (Milković 2005).

[68] Neologizam je ovdje opći naziv za svaku novu jedinicu leksičkoga sustava, a ne u značenju novotvorenice.

Neologizmi se u hrvatskom jeziku tvore na nekoliko načina prema Muhvić-Dimanovski (2005):

1. Stvaranjem domaćim tvorbenim obrascima u kojima su najčešći:

   - sufiksi: -ijada, -ica/-nica, -izacija, -njak (*bundevijada, perilica, balkanizacija, likovnjak*)
   - prefiksoidi: cro-, euro-, mega- (*Cro Cop, eurozona, megajahta*)
   - sufiksoidi: -cid (*knjigocid, ekocid*)
   - kratice: polusloženice sa e- (*e-Hrvatska, e-knjiga*).

2. Sažimanjem nastaje nova riječ kombiniranjem prvoga dijela jedne riječi i drugoga dijela druge riječi. Ova je tvorba preuzeta iz engleskoga jezika (*blends*).

3. Semantičkom se neologijom proširuje ili dodaje značenje već postojećim jezičnim jedinicama (*pametan*: *pametna kartica*). Novo značenje riječi može dovesti do toga da se staro značenje u potpunosti istisne iz uporabe.

4. Stvaranje novih riječi metonimijom slična je tvorba prethodno navedenoj jer se također već postojećemu značenju pridružuje neko novo značenje (*plave kacige*).

5. Stvaranje novih riječi metaforom obuhvaća prethodno proces leksikalizacije metafore (*prozor, virus, petlja*).

6. Slobodne su tvorbe načini koji su često rezultat „pučke etimologije“, koja je često pogrešna (*francuski krumpir* i *francuska salata* ne nalaze se na francuskim jelovnicima).

7. Neologizmi nastali radi popunjavanja mjesta antonima jest tvorba gdje leksičku prazninu temeljenu na suprotnosti čine njihovi parnjaci (*odljev mozgova – priljev mozgova* 'povratak stručnjaka iz inozemstva').

Tvorba je riječi utvrdiva preoblikom, a značenje je proizvoljno pridruženo izrazu leksema. Među neologizmima bilo je uvijek dosta hapaksa[69] koji su se javili u većem broju osobito

[69] Pojam *hapaks* prvi je 1654. upotrijebio engleski pisac John Trapp u Bilješkama o Starom i Novom zavjetu, a označuje riječ koja se u jeziku pojavljuje samo jedanput, nije dio rječnika, a značenje je teško dohvativo.

devedestih kad su mnogi smatrali da trebaju napraviti domaću riječ na mjestu drugih koje su smatrali nehrvatskima.

3.3.3.1. Neologizmi u nazivlju

Strukovni leksik hrvatskoga jezika čini zasebno područje koje obuhvaća stručno nazivlje u raznim strukama. On sadrži nazive i profesionalizme koji svakodnevno rastu zahvaljujući ubrzanomu razvoju znanosti. Nove su pojave, predmeti i pojmovi preplavili razne znanosti, osobito tehničke, i time prouzročili generiranje novih riječi. Odabir naziva koji bi postao dio terminologije određenoga jezika mora zadovoljavati određene kriterije, a to su u prvom redu: proširenost, prihvatljivost, usklađenost s normom, duljina naziva, tvorbene mogućnosti, izbjegavanje višeznačnosti, nepromjenjivost značenja, usklađenost s pojmom, terminološkim sustavom, definicijom (Mihaljević 1993: 114–115). Osim navedenih kriterija moraju se poštivati i pravila za nastanak nazivlja pa tako hrvatski nazivi mogu nastati na sljedeće načine:

1. hrvatskom tvorbom
2. prihvaćanjem internacionalizama
3. prihvaćanjem stranih naziva
4. pretvaranjem riječi općega jezika u nazive terminologizacijom
5. preuzimanjem naziva iz druge struke reterminologizacijom
6. povezivanjem riječi u sveze (Hudeček i Mihaljević 2009: 49).

Osnovne tvorbene načine kojim nastaju hrvatske novotvorenice u nazivlju navode i Mihaljević-Ramadanović (2006):

1. sufiksalna (*računalo, pisač, nazivlje*)
2. prefiksalna (*učitati, pretkutnjak, međuspremnik*)
3. prefiksalno-sufiksalna (*potkrovlje*)
4. slaganje (*vatrozid, cjevovod, niskogradnja*)

5. složeno-sufiksalna (*glavobolja, jednoruk, dvotočje*)
6. srastanje (*zimzelen, vazdazelen, voltmetar*)
7. srašteno-sufiksalna (*crvenperka*)
8. tvorba polusloženica (*beta-inačica, analogno-digitalni, drift-napon*)
9. tvorba pokrata (kraćenjem jedne ili više riječi nastaje nova riječ).

3.3.4. Oživljenice

Naziv *oživljenica* definiran je istovjetno u Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika i Hrvatskom enciklopedijskom rječniku. To je leksem koji je iz pasivnoga leksika prešao u aktivni leksik. U udžbenicima su oživljenice leksemi koji su se zbog društvenih okolnosti ponovno vratili u aktivni leksik. Oživljenice se odnose na lekseme općega leksika i nazive (Samardžija 1995: 33).

Uz oživljenice nema suglasnosti o njihovu neološkom karakteru. Samardžija smješta oživljenice u neologizme, dok ih Muhvić-Dimanovski ne smatra neologizmima. Ako neologizam prema definiciji označuje svaku novu riječ u jezičnom sustavu, valja razlikovati i dvojnost gledišta. Sa Samardžijina motrišta oživljenica je nova riječ u odnosu prema govornicima jer je njima nepoznata i govornici ne znaju da je ona zapravo stara riječ. S druge strane, Muhvić-Dimanovski ne vidi oživljenice kao leksičku novinu u sustavu s pravom jer je ona već prije stvorena i stavljena na poček s obzirom na njezinu uporabu te u jezičnom sustavu zauzima mjesto. Dakle, problem oživljenica isključivo ovisi o govorniku. Ako čuje riječ koja pripada pasivnomu leksiku, reći će za nju da je oživljenica, a ako riječ prvi put čuje, izjasnit će se da je neologizam.

U pravilu oživljenica treba imati pri ulasku u aktivni sloj jednak izraz i značenje kao i onda kada je bila dio pasivnoga leksika. Oživljenica svojom pojavom u jeziku često zna nositi obilježje novoga, ali ona to nije nego je samo njezina pojava nova. „Govornici hrvatskoga jezika već su nakon Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967) počeli s oživljavanjem staroga leksika i neologizmima uspostavljati veze s prošlošću jer su osjećali da je leksički kontinuitet na mjestima bio napuknut zbog približavanja hrvatskoga i srpskoga, što je bilo uvjetovano ponajprije forsiranjem srpskoga, koji se, iako ne zakonski, ipak

nametao kao službeni državni jezik, ali i razvijenom komunikacijom u istoj državi (utjecaj tiska, TV, popularne glazbe, literature …)“ (Tafra 2005: 196).

Oživljenice su u 20. stoljeću u dva navrata zauzele leksički prostor hrvatskoga jezika, prvi put 1941. i drugi put 1990. Oba trenutka u hrvatskoj povijesti usko su vezana uz snažne političke i nacionalne osjećaje kojima se štitio hrvatski jezik očuvanjem hrvatskoga leksičkoga fonda. To su bile jedinstvene prilike povratka riječi koje su u zajedničkoj državi bile obilježene kao izazito „hrvatske“ ili tzv. kroatizmi, a od 1918. sustavno potiskivane, osobito vojno i administrativno nazivlje. Odjednom u novim okolnostima dobivaju priliku za svoje novo rođenje i zauzimaju svoje mjesto u aktivnom leksiku. Ovo posljednje oživljavanje 1990. Šipka (2006) vidi kao dvostruko oživljavanje, kao re-reanimaciju stanja iz povijesti i stanja iz 1941. No, konotacije na 1941. godinu plod su dviju pogrešaka, s jedne strane neznanja jer je većina oživljenica imala mnogo dužu povijest, neke i nekoliko stoljeća, i s druge strane pretjeralo se s količinom pa je materinski jezik nekima postajao nerazumljiv. Tako se postizao suprotan učinak, stvarala se odbojnost kod hrvatskih govornika, a i negativan stav stranih slavista prema jakomu jezičnomu purizmu. Ustrajavanje hrvatskih vlasti preko administracije na čistoći hrvatskoga jezika dovelo je do apsurdne situacije u kojoj je neutemeljeni povratak oživljenica udaljio hrvatske građane od hrvatskoga jezika. Dok se izbacivao leksik koji je imalo podsjećao na zajedništvo sa srpskim, istodobno su u hrvatski prodirale brojne engleske riječi koje se nisu ni stigle prilagoditi. Na osnovi ondašnje jezične konfuzije zbog eliminiranja srbizama, internacionalizama i leksika staroga društvenoga sustava otvorio se prostor u leksiku koji je valjao popuniti hrvatskim riječima, a koje je Lučić nazvao *uvedenicama*. Pod tim nazivom on naziva „samo one neologizme, arhaizme, stilistički obilježene oblike i ostale jezične elemente koji su, zahvaljujući utjecaju jezične politike (uglavnom preko medija), zauzeli mjesto onih dotadašnjih oblika koje je velik dio jezične zajednice smatrao dijelom svoga identiteta. Za uvedenice je karakteristična promjena statusa (*promidžba, dužnosnik*), registra (*glede*) ili frekvencije (*pozornost*). Ivo Škarić takve oblike naziva kroatizmima i opisuje ih kao 'komunikacijski i jezično-strukturalno nevažne likove visokoga simboličkog naboja [...] koji pojačano ocrtavaju hrvatsku samobitnost' (Škarić, 2005, 122). Nives Opačić naziva ih pak oživljenicama ili zastarjelicama, neke čak i priglupnicama (Opačić, 1999)“ (Lučić 2007: 338–339). Odgovor na postavljeno pitanje „Zar je nešto hrvatskije samo zato što se rabilo u 18. ili u 19. stoljeću i potom se iz jezika izgubilo, nego ono što je bilo živo do danas …“ (Opačić 1999: 556) u to je vrijeme bio potvrdnoga znaka, no jezična se zajednica uspjela othrvati leksičkomu nasilju od pretjeranoga broja nepotrebnih oživljenica. Nisu

prihvaćeni svi prijedlozi, a neki su od njih bili okazionalne pojave. Kako je 1990. hrvatsko društvo postalo tranzicijsko, tako je i hrvatski leksik, tvrdi Tafra (2005), u tranziciji pa je nejasno jesu li se govornici hrvatskoga jezika nekih dotadašnjih riječi jednostavno odrekli, potisnuli ih u pasivan sloj, ili su one u nekom sinonimnom odnosu s oživljenicama i novotvorenicama.

Opravdanost vraćanja oživljenica u novije doba svakako treba tražiti u činjenici da je hrvatski leksik imao već u drugoj polovici 19. stoljeća izgrađeno znanstveno nazivlje, osobito pravno i vojno koje je u sklopu jugoslavenskih zajednica bilo sustavno potiskivano. Ta je činjenica nepojmnjiva dijelu stranih lingvista koji misle da su srpske riječi, među kojima ima i turcizama, uklonjene iz hrvatskoga i zamijenjene novoiskovanim riječima utemeljenim na „čistim“ hrvatskim morfemima (Halliday i dr. 2004).[70] Koji su to i kako izgledaju pravi hrvatski morfemi, sasvim je nebitno s obzirom na to da hrvatski jezik nije trebao izgrađivaati nikakve nove riječi jer su leksemi desetljećima i stoljećima već postojali.

S druge strane, povratak oživljenica nije poželjan ako je očit gubitak u semantičkom smislu. Samo zbog purističkih težnji izgubiti semantički potencijal „izgurane“ riječi gubitak je za standardni jezik. „Takav pristup iznimno je opasan po standardni jezik jer u konačnici dovodi do uklanjanja njegova elementarnog svojstva – svojstva polifunkcionalnosti koje čini pet makrostilova (znanstveni, administrativni, publicistički i razgovorni kao stilovi tzv. kolektivne stilistike te književnoumjetnički kao stil individualne stilistike) s većim ili manjim brojem mikrostilova“ (Belaj 2005: 325). Standardnomu su jeziku potrebne mogućnosti izbora jezičnih jedinica da bi se mogle zadovoljiti sve komunikacijske potrebe njegovih govornika, naravno u okviru propisane norme, a normativnost u smislu čvrstoga i nepopustljivoga propisa ima zadaću čuvanja i razvijanja izražajnih mogućnosti standardnoga jezika.

3.3.5. Sematički procesi kojim nastaju nove riječi

Prema tradicionalnomu shvaćanju tvorba je riječi vezana isključivo uz morfologiju, odnosno tumačenje da riječi nastaju tako da se morfemi udružuju u riječ. Međutim, činjenica je da

[70] „Until the dissolution of the old Yugoslavia, most of us believed there was a language called Serbo-Croatian. Now there are books telling us that such a language never existed, and that Serbian and Croatian were always distinct languages. Nowadays words considered to be originally Serbian (or even Turkish) are purged from Croatian and replaced by newly coined words built from 'purely' Croatian morphemes“ (Halliday i dr. 2004: 114).

nove riječi nastaju na načine koji izlaze iz okvira gramatike te se ne mogu valjano morfološki objasniti pa su onda takvi primjeri zanemareni i ostavljeni po strani. Razlog nemogućnosti eksplicitnoga tumačenja nastanka pojedinih riječi prema postojećim tvorbenim načinima jesu semantički procesi kojima nastaju nove riječi. Upravo o tome, drugačijem pogledu na tvorbu riječi, pišu Tafra i Košutar (2009) koje u tvorbu riječi uvode i semantičke procese nastanka novih riječi, o čemu u mnoštvu radova o tvorbenim načinima u hrvatskoj tvorbenoj literaturi nije bilo riječi ili se tek rubno usput ponešto doticalo. Autorice smatraju da nove riječi osim ulančavanjem morfema nastaju leksikalizacijom, onimizacijom, eponimizacijom, homonimizacijom i konverzijom. Rasprava o tome da li se tvorbom smatra samo ono što se može podijeliti na sastavne dijelove ovdje je sasvim nevažna jer ostaje činjenica da su to sve načini kojima nastaju nove riječi te da se popunjavanje leksika može valjano opisati samo ako se gramatika i semantika zajedno uzimaju u obzir.

3.3.5.1. Leksikalizacija

Leksikalizacija je vrlo čest proces u stvaranju novih leksičkih jedinica. U njemu se oblik riječi degramatikalizira i postaje riječ (prilozi *doma, noću*) ili se u leksičkoj skupini desemantiziraju sastavnice tako da cijela skupina ima značenje kao da je jedna riječ (*lijepa kata, volovsko oko*). Simeon tumači leksikalizaciju i kao „pretvaranje slobodnoga skupa riječi u vezani, koji u rečenici služi kao jedan sintaksni dio rečenice i koji izražava jedan jedinstveni pojam, takav koji nije jednak zbroju značenja pojedinih riječi“ (Simeon 1969: 754). U tom procesu riječi mijenjaju svoju vrstu riječi i prelaze u drugu vrstu riječi. Međutim, pritom se misli isključivo na jednorječnice, dok se višerječnice (Tafrin naziv) ostavljaju po strani kao leksikološki problem o kojem se ne raspravlja. Razlog tomu vjerojatno leži u tome što je tada nužno redefinirati leksičku jedinicu koja se obično u jezikoslovlju smatra jednorječnom. Zato Tafra (2005) ističe da su i višerječnice sastavni dio leksičkoga blaga hrvatskoga jezika. Procesom leksikalizacije obje su riječi upućene jedna na drugu i samo zajedno sadrže određeno leksičko značenje (*božja ovčica*) jer pojedinačna zasebna značenja svake riječi u višerječnici ne postoje. Zato Tafra (2005) razlikuje prema strukturi leksičke jedinice nastale leksikalizacijom jednorječne koje su izvedenice (*većinom*) ili sraslice (*očenaš*) i višerječne koje naziva sastavljenicama (*volovsko oko*). Najčešće se leksikaliziraju promjenjive vrste riječi (obično imenični oblici) i leksičke skupine. Višečlani leksemi obično dobivaju značenje koje je

specifičnije od kompozicijske vrijednosti svakoga od njihovih sastavnih elemenata, a time oni postaju zasebne leksičke cjeline.

3.3.5.2. Onimizacija

Onimizacijom (poimenjenjem) nastaju vlastita imena od općih imenica (*dunja – Dunja, višnja – Višnja, jagoda – Jagoda, ognjen – Ognjen, mirna – Mirna*). Ime je nova riječ koja nema leksičko značenje i koja nema ista gramatička obilježja s motivirajućom riječju, naime nema punu paradigmu broja.

3.3.5.3. Eponimizacija

Eponimizacija je proces suprotan od onimizacije. Riječ je o deonimizaciji, semantičkom procesu kojim se osobna imena pretvaraju u nazive, dakle o apelativizaciji. Riječ „eponim vrlo rano postaje polisemična“ (Mršić 2000) još u grčko vrijeme, što otvara mjesto dvama leksemima istodobno. Eponimizacija se jezično odvija na nekoliko načina, točnije na tri, od kojih se dva načina udaljuju od izvornoga oblika leksema strukturom ili brojem sastavnica (marksizam, Parkinsonova bolest) (Ravlić 2005). Zato je treći način onaj u kojem ime osobe, imenodavatelja, postaje imenoprimatelj – eponim, pa je razlika u tome da se počinje pisati malim slovom (npr. *Tesla – tesla*), ili se tek prilagođuju jeziku u koji se primaju i u kojem postaju apelativi (npr. u hrvatskom jeziku *Pascal – paskal*). Pritom treba isključiti primjere koji nisu dio hrvatskoga jezika nego su nastali u nekom drugom.
Budući da su posrijedi dva leksema, koja u hrvatskom imaju i različit izraz (razlikuju se pravopisno), oba leksema u leksičkom sustavu imaju svoje zasebno leksičko mjesto.

3.3.5.4. Homonimizacija

Nove leksičke jedinice mogu nastati i depolisemizacijom, odnosno homonimizacijom, što je dugotrajan povijesni proces, inače vrlo rijedak. Teoretski je moguće da se značenja u višeznačnice toliko udalje da izgube bilo kakvu semantičku vezu i da tako nastanu dvije riječi iz jedne. Tafra (1995: 36) smatra da su tako nastale dvije riječi: 1. park 'dekorativni park' i 2.

park 'skup vozila' (*vozni park*). Homonimizacija se potvrđuje postojanjem dviju tvorbenih porodica unatoč istomu etimonu (1. *parkovni, park-šuma,* 2. *parking, parkirati, parkiralište*).

3.3.5.5. Konverzija/preobrazba

„Preobrazba kao način nastanka novih riječi bitno se razlikuje od ostalih tvorbenih načina, i to upravo po tome što pri preobrazbi riječi ne mijenjaju svoj glasovni sastav. Ali kako ih mi prepoznajemo jednom kao jednu vrstu riječi, a drugi put kao drugu vrstu riječi, to su različite riječi“ (Barić i dr. 1995). Preobrazbom ili konverzijom nastaju nove riječi tako da promijene svoja gramatička obilježja pa iz jedne vrste riječi prijeđu u drugu vrstu. „Upravo to dobivanje novih gramatičkih obilježja tvorbeno je sredstvo pri preobrazbi“ (Barić i dr. 1995). Budući da nova riječ nastaje bez afikasa, Tafra (2005) naziva taj način nultim izvođenjem, dok ju (Samardžija 2003) naziva pomoćnim načinom, drugi pak rubnim, nepravim. Ona je zapravo granična tvorba između gramatičkoga i semantičkoga određenja riječi. Rezultat konverzije je zanemariv i slabo plodan prema Babiću (1986) i Samardžiji (2004), s čime se ne slaže Tafra (2005) koja je istražila konverziju kao gramatički i leksikografski problem te je nakon njezina rada[71] konverzija postala od rubnoga tvorbenoga načina ravnopravan s drugim načinima.

3.4. Tendencije u razvoju leksika

Krajem 20. stoljeća razvoj hrvatskoga leksika obilježavaju ponajviše ideologizacija, internacionalizacija i širenje analitizama

3.4.1. Ideologizacija/deideologizacija

O ideologizaciji i deideologizaciji kao mogućim uzrocima nekih leksičkih promjena u jeziku može se govoriti isključivo sa sociolingvističkoga stajališta. Jezična zajednica u određenim društvenim situacijama intervenira u leksik koji je oduvijek zrcalio različite promjene u društvu, pogotovo stupanj razvoja na kojem se nalazi društvo.

[71] Prvi put objavljen 1998.

Prilikom smjene društveno-političkoga poretka bilo koje društvene zajednice raste utjecaj određene ideologije koja se očituje u svim oblicima života. Vladajuće društvene grupe nameću svoj svjetonazor i vrijednosni sustav koji se mijenja kako se i vladajući izmjenjuju. U pluralnom društvu ne bi smjelo biti nikakvih naznaka ideologizacije jer ona obično ima negativnu konotaciju jer iskazuje interese pojedinih društvenih grupa, a ne zajednički društveni interes. Ideologizacija je jezika potpomognuta tijelima državne uprave te državnim medijima koji bitno usmjeravaju tijek razvoja jezične politike, a time i jezika. Pritom, razvoj jezika zna biti često u raskoraku s vlastitim tendencijama u kretanju. Tako se zbilo s hrvatskim jezikom 90-ih godina prošloga stoljeća.

Prije 1990. na snazi je bila izrazita ideologizacija lijeve orijentacije pa se moglo očekivati da će nakon 1990. doći do njezine smjene. Uvođenjem novih vrijednosnih sustava desne orijentacije može se reći da je došlo i do deideologizacije kao odraza izrazitoga otpora svemu što asocira na bivši sustav. No, proces deideologizacije s promjenom državnoga ustroja i ideološkoga okvira previše je zastranio u leksičko blago te doveo do nove ideologizacije (neoideologizacije) koji je odveo hrvatski jezik u drugu krajnost vođen izrazitim purizmom, o čemu svjedoče brojna izdanja jezičnih savjetnika. Rezultat je takve prakse gubitak mnogih riječi iz javne uporabe jer su svojom uporabnom čestotom bile na popisu nepoželjnih leksema zbog negativne konotacije na bivšu ideologiju. Takav je smjer teško mijenjati, posebno uz činjenicu da je hrvatski jezik duge purističke tradicije koje se nije lako osloboditi, a stanje se nije promijenilo sve do najnovijega vremena.

O ideologizaciji leksika hrvatskoga standardnoga jezika pisao je Samardžija (2002a). Prva ideologizacija bila je, prema Samardžiji, posljedica jugoslavenskoga političkoga sustava, koji on naziva totalitarnim. U to vrijeme on zapaža „bar četiri načina ideologizacije u leksiku", i to:

a) „proširenje sadržaja leksema novim, ideologiziranim značenjem", kao u primjeru imenice *element*, koja je „dobila značenje čovjek (građanin) kao politički negativan subjekt (RHJ), najčešće u množini (*elementi*) i/ili atribuirano neodređenom zamjenicom (*neki elementi*)";

b) „posuđivanje jezičnih jedinica koje su u jeziku davaocu (bar djelomično) ideologizirane, npr. *komitet*... kao naziv za organe SKJ";

c) „tvorba novih riječi kojima se pridružuje odmah samo ideologizirano značenje", npr. *klerofašizam, kleronacionalizam, kritizerstvo, politikanstvo* i sl.;

d) „eufemizacija (uglavnom kao sredstvo manipulacije)", pa je „tako ... riječ štrajk zamjenjivana sintagmom obustava rada, a riječ (ekonomska) kriza sintagmom (ekonomske) poteškoće" (Samardžija 2002a: 320).

Nastanak je ideologema nužan proces sa svakom društveno-političkom promjenom. Oni imaju snažnu identifikacijsku i homogenizacijsku ulogu bilo da je proces potpomognut službenom ili prešutnom jezičnom politikom.

3.4.2. Internacionalizacija leksika

U vrijeme globalizacijskih kretanja koja se vidljiva svakodnevno i u vlastitim životima od načina življenja i ugledanja na svjetske modele, uključivanja u svjetska događanja, proces internacionalizacije nameće se kao zbližavanje i suradnja država, naroda, ali i pojedinaca. Jača globalizacija zahtijeva i moćno sredstvo povezivanja, a to je medij komunikacije – jezik. Globalizacija je zahvatila, naravno, i jezike ne samo male nego i velike jer su se svi našli u novim okolnostima. Jasno su vidljivi prilično jaki utjecaji engleskoga, odnosno američkoga engleskoga koji nameće svoju normu i leksik svim jezicima razvijenoga svijeta, u prvom redu europskim jezicima, i pa tako i hrvatskomu. Ti procesi jezične globalizacije skrivaju se iza naziva *internacionalizacija* koji je zapravo blaža riječ, „eufemizam za angloamerikanizaciju" (Horvat i Štebih Golub 2010: 1).

U jezičnom smislu internacionalizacija obuhvaća procese posuđivanja stranih riječi i hibridizaciju riječi odnosno miješanje stranih i domaćih elemenata. Internacionalizacija u jeziku nije nova pojava s obzirom na brojnost grčkih i latinskih riječi, osobito latinskih (jezik katoličkoga nauka i poslije jezik znanosti i učenih ljudi) koji nadilaze granice svakoga pojedinoga jezika svojom prisutnošću u većini europskih jezika. Takve se riječi obično nazivaju internacionalizmi ili ponekad europeizmi (Spalatin 1990), a imaju isto značenje i u osnovi isti izraz. Dakle, internacionalizmi su prepoznatljivi po svojem obliku u raznim jezicima unatoč procesima prirodne prilagodbe transfonemizacijom i transmorfemizacijom (Filipović 1986: 68). No, tim dvama procesima internacionalizam je u različitim jezicima dobio svoju formu i značenje ovisno o vremenu i načinu ulaska samostalno ili preko jezika posrednika u jezik primalac. Time početna misao da su internacionalizmi prepoznatljivi po svojoj relativno čvrstoj etimologiji u različitim jezicima pa da analogno tomu imaju isto

značenje nije sasvim točna jer i oni doživljavaju svoje promjene kao i ostale riječi u nekom jeziku. Jedino područje koje sadržava relativno čvrste granice jesu internacionalizmi u okviru raznih struka.

U hrvatskom se jeziku stoga počeci internacionalizacije javljaju već pri počecima domaće pismenosti u prvim pisanim dokumentima koji su rađeni prema latinskim predlošcima. Već se tada javljaju prvi prijevodi ili prva prilagođavanja tadašnjemu hrvatskomu jeziku (Samardžija 2002b: 76). U vrijeme hrvatske leksičke obnove u drugoj polovici 19. stoljeća problem internacionalizacije hrvatskoga leksika uočio je i Bogoslav Šulek. Internacionalizme je posuđivao najviše iz njemačkoga, a u manjoj mjeri iz talijanskoga i mađarskoga jezika. Bio je velik zagovornik jezičnoga čistunstva i nastojao je sve što može pohrvatiti tako što se služio terminologizacijom postojećih hrvatskih leksema, posuđivanjem iz slavenskih jezika, vlastitim novotvorenicama te vlastitim prevedenicama (Gostl 1995), ali je zahvaljujući upravo njemu u hrvatski jezik osim bohemizama, slovakizama i njegovih novotvorenica ušlo i mnogo internacionalizama. U razdoblju NDH-a prednost pred internacionalizmima imali su hrvatski ekvivalenti, a nakon 1945. godine internacionalizmi su uglavnom potisnuli ionako kratkotrajnu uporabu hrvatskih zamjena za internacionalizme. To je najkraća, petogodišnja temeljna izmjena položaja internacionalizama u hrvatskom leksiku. Socijalizam kao ideologija u SFRJ-u bio je prožet internacionalnim duhom pa je jasno zašto su određeni internacionalizmi postali izrazito ideološki. Takav je smjer razvoja leksika bio karakterističan i za hrvatski jezik u vrijeme Jugoslavije, iako „još od sedamdesetih, a pogotovo od devedesetih, u hrvatskome jača purizam“ (Tafra 2005: 209). U novije vrijeme, točnije nakon 1990. internacionalizmi u hrvatskom jeziku opet su obilježeni negativnim stavom jer su u bivšoj državi forsirani na račun hrvatskih riječi. Premda se na pojačani purizam nenaklono gledalo, čak se u slavistici u svijetu povezuje s nacionalizmom, on nije od jučer jer je ugrađen u kulturu kao izraz višestoljetne težnje da se hrvatski jezik sačuva pred naletima posuđenica. Danas je sa stajališta teorije jezika u kontaktu u sveopćoj globalizaciji pomalo smiješno govoriti o pretjeranom purizmu jer živimo u vremenu agresivnoga nametanja globalnoga jezika – engleskoga, od kojega se nikakvim purističkim zahvatim ni jedan jezik ne uspijeva zaštititi. Tehnički napredak, razvoj komunikacijskih tehnologija i transporta u svijetu angloameričkoga govornoga područja utječe na imenovanje novih pojava i predmeta koji se odašilju u razne jezike koji postaju jezici primaoci jer zamjene adekvatno tvorene u danom trenutku u svojem jeziku nemaju, a ako zamjena i postoji, jezična ju zajednica mora prihvatiti ili ne prihvatiti. S obzirom na velik broj novih pojmova i novih naziva za njih mnogi idu linijom manjega otpora jer im je jednostavnije i lakše preuzeti stranu riječ te ju po potrebi

adaptirati u vlastitom jeziku. Osim na leksičkoj razini internacionalizacija je vidljiva na pravopisnoj i tvorbenoj razini. Ujednačavanje svih razina dovodi do približavanja jezika u globalnom smislu kao nužnost današnjega doba. Inzistiranje na domaćoj riječi pred internacionalizmom često narušava njihovu ekvivalentnost u kolokacijskim svezama pa se razlike javljaju ne samo na semantičkoj nego i na sintaktičkoj i pragmatičnoj razini. Antunović (2005) objašnjava semantičke razlike dvojako; prvo, subjektivan odabir domaćega leksema kao istoznačnice ne vrijedi za cjelokupnu zajednicu te drugo, interacionalizam i domaća riječ u odnosu su hiperonima i hiponima (*intenzivna – jaka zima*; *kontakt – doticaj*). Sintaktičko-semantičke razlike očituju se u kolokacijskim mogućnostima istoga leksema (*analiza slike – raščlamba slike*). Pragmatička nepodudarnost odnosi se na frekvencijsku komunikacijsku uporabu leksema jezične zajednice (*jingle – najavnica*), tipovima tekstova te sociolingvističkim obilježjima.

Tri su skupine internacionalizama danas u hrvatskom jeziku prema Samardžiji (2002b: 73):

1. internacionalizmi (stilski obilježeni) koje su istisnuli hrvatski sinonimi u službenoj komunikaciji (*univerzitet*)

2. internacionalizmi (nisu stilski obilježeni) koji su karakteristični za neslužbenu komunikaciju (*ambasada, sistem*)

3. internacionalizmi koji nemaju hrvatske ekvivalente čine najveću skupinu (*dekan, logika, politika*).

3.4.3. Širenje analitizama

U vrijeme tehnološkoga zamaha i svakodnevne brzine života potreba za ekonomičnošću jezika iznimno je porasla. Jezična se ekonomija često dovodi u vezu i s jezičnim posuđivanjem (usp. Filipović 1986: 189) kao temeljnom sociolingvističkom pojavom koja tuđicama, a poslije i posuđenicama daje neutemeljenu prednost pred domaćim riječima. Odraz jezičnoga kontakta ne ogleda se samo u području leksika koji je kao otvoreni sustav prvo i dominantno područje za konkretizaciju i uočavanje jezičnih dodira, nego je utjecaj vidljiv i na ostalim jezičnim razinama (npr. u pravopisu, sintaksi, frazeologiji). Leksička je interferencija samo uvod uvjetovan realnom društvenom nadgradnjom koja neki jezik može obogatiti, a u drugom može djelomice, ovisno o stupnju lingvističke motiviranosti i dominantnosti nekoga

lingvističkoga koda, dovesti do novoga tipa gramatičke strukture i do razlike tipološkoga karaktera. Odstupanja od gramatičkih pravila nisu nova pojava, jedino su u današnje vrijeme uzela maha jer masovni mediji u odnosu na strane jezike, osobito engleski, stvaraju novi kulturni obrazac čije konstrukcije, kako tvrdi Silić (2006: 196), „nisu stvar potrebe hrvatskoga standardnog jezika, nego stvar mode (usuđujemo se reći – 'potkrijepljene' ideologijom)“. Priklonjenost stranim jezičnim utjecajima danas, u prvom redu engleskomu jeziku koji je siromašan morfološkim i tvorbenim mogućnostima, olakšava preuzimanje njegovih gramatičkih oblika još više.

Sa sedam padeža i dva broja u imenskih riječi, tri lica, dva broja i tri roda u glagola i jos brojnim drugim oblicima u ostalim promjenjivim riječima, hrvatski se ubraja medu morfološki bogatije u klasi flektivnih jezika (Babić 1986). S obzirom na to da hrvatski jezik ima složenu gramatiku, za razliku od engleske, velika je diskrepancija u prevladavanju tih dvaju jezika. Hrvatska bogata padežna fleksija gubi svoje normativno mjesto u pojedinim preuzetim engleskim jezičnim konstrukcijama.

Blaga progresivna tedencija pojednostavljivanja jezika vidljiva je u svim funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnoga jezika. No, jezična je norma vrlo određena kad su u pitanju prodori stranih utjecaja u njegovu strukturu, što je sasvim opravdanao, ali sve nemoćnija jer „protiv te su norme i sve moguće tehnologije i sva javna glasila“ (Silić 2006: 196).

4. METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. Publicistički diskurs

Svaki standardni jezik, pa tako i hrvatski, autonoman je vid jezika, svjesno normiran i polifunkcionalan, stabilan u prostoru i elastično stabilan u vremenu. Te unutarnje odlike standardnoga jezika čine ga iznimno društveno važnim. Svaka komunikacija koja se obavlja na standardnom jeziku olakšava govornicima razumijevanje zbog ujednačenosti norma i funkcionalne situacijske prilagođenosti danoj društvenoj djelatnosti. Standardni je jezik ovisan o socioligvističkim zakonitostima pa na njega mogu utjecati društvene pojave poput kulture, civilizacije, nacije i sl. te ga svojom otvorenošću svjesno prilagođavati svojim pravilima. Kako funkcionalna stilistika proučava pravila po kojima se jezična sredstva uzimaju iz jezika i prenose kao informacija u ovisnosti o situaciji, kontekstu, sugovorniku i sl., funkcionalni se stilovi dijele na književno-umjetnički, novinarsko-publicistički, administrativni, znanstveni i razgovorni. Iako svaki od njih ima svoje tipične značajke, za potrebe ovoga istraživanja odabran je novinarsko-publicistički stil. „Novinarsko-publicistički (žurnalistički) stil najsloženiji je funkcionalni stil (hrvatskoga) standardnoga jezika. Neki novinarstvo (žurnalistiku) razlikuju od publicistike. Novinarstvo smatraju pisanjem i izdavanjem dnevnih i periodičnih novina, a publicistiku tiskanim materijalom aktualnog, književnoga i društveno-političkoga života u dnevnim i periodičnim listovima, časopisima i zasebnim tiskovinama“ (Silić 2006: 75). No, kako se oba područja bave sličnim aktualnim i dnevnim temama, ne čudi što zajedno obuhvaćaju jedan, isti funkcionalan stil. Izrazito objektivan stil, vezuje se za pisanu riječ novina, elektroničke medije od radija, televizije do interneta te se odlikuje raznovsnošću tekstova s obzirom na žanrove. Dvije su osnovne jezične funkcije ovoga stila: „referencijalna (funkcija saopćavanja) i konotativna (funkcija orijentacije na adresate, ubjeđivačka ili ideološka) (Katnić-Bakaršić 2001: 160). Prema autorici njime se prenose različite obavijesti, ali i nastoji se utjecati na publiku, mijenjati njezin stav ili mišljenje. Osim tih dviju funkcija, publicistika želi zadovoljiti i ostale funkcije novinarskih medija poput propagandne, popularizatorske, prosvjetiteljske, zabavne i pedagoške (Silić 2006). S obzirom na to da je tematski vrlo bogat stil, tako je i pristup temama žanrovski vrlo raznolik. Pritom valja razlikovati informativne i analitičke žanrove. Informativni žanrovi (informacija, vijest, kronika događaja) kao i analitički (članak, feljton, kolumna, intervju, komentar, reportaža) prate aktualna zbivanja i svojom su unutrašnjom strukturom

pojednostavljeni uporabom automatizma jezičnih sredstava, čime se olakšava široj društvenoj zajednici lakše razumijevanje danoga sadržaja. Tomu uvelike pomažu slikovitost, ustaljene fraze, šablone i klišeji, jednom riječju, žurnalizmi. Naravno, neutralna jezična sredstva primjerenija su i prijeko potrebna u informativnim oblicima gdje se mora očitovati jasan odnos spram činjenica za razliku od zabavnih, propagandnih i agitativnih sadržaja koji se upravo temelje na ekspresivnim i subjektivnim stavovima. Isto tako, zbog međusobnoga preklapanja dvaju područja tematike o kojima se piše, međusobno se razlikuju od publicističkoga podstilovi poput publicističko-znanstveni, memoarski, književno-publicistički i reklamni.

4.2. Jezik publicističkih formi

Jezik svih javnih medija danas ima „iznimno jak utjecaj (...), pa je utoliko i njegova odgovornost za kulturu (javne) uporabe jezika veća“ (Badurina 1998: 426). Publicistički diskurs obuhvaća raznovrsnost formi od vijesti kao osnovnoga oblika do feljtona, kritike i sl., što upućuje i na širok raspon uporabe jezičnih oblika ovisnih o sadržaju teksta. Zbog svoje velike elastičnosti između svakodnevnoga života koji prenosi čitateljima i jezika kojim se pritom služi zanimljiv je odnos razgovornoga i uzornoga standardnoga jezika. Kako se svojim sadržajem, odabirom tema i iskaza referira na svakodnevni život svih životnih područja, tako je iz publicističkoga stila nemoguće isključiti uporabu razgovornoga stila i jezika zajednice. Protočnost takvih elemenata zbiva se prilikom prenošenja iskaza govornika zajednice čime se nastoji njegovati živ jezik u medijima. S druge strane, od medija se očekuje uporaba standardnoga jezika koji je čvrsto normiran i ne bi trebao odstupati od postojećih pravila.

No, upravo zbog balansiranja između uzornoga standardnoga jezika i razgovornoga stila, ali i drugih stilova, jer se za pubicistički stil može reći da je sjecište različitih diskursnih tipova (administrativnoga, pravnoga, reklamnoga, akademskoga, umjetničkoga …), on je najprikladniji za ovo istraživanje jer leksik publicističkoga stila, odnosno jezik javnih priopćavala često zrcali stanje u jeziku.

Jedno od najvažnijih obilježja novinarsko-publicističkoga stila jest otvorenost prema riječima kako domaćim tako i prema riječima stranoga podrijetla, što je ovdje glavni predmet istraživanja. Spomenuta otvorenost novinskih izdanja rezultirala je promjenom odnosa prema standardnomu jeziku u smislu da se unose riječi kojima se dodvorava širokomu krugu čitatelja

u obliku pomodnih trendova (anglizmi) koji svojom uporabom dokazuju modernost, život sa stilom i okrenutost Zapadu. Također je tu prisutno i preklapanje stilova, odnosno značajke se jednoga stila ocrtavaju i nalaze u drugom, što mijenja u konačnici sliku jezika. Utjecaj purizma svojim beskompromisno strogim stavom i krivom primjenom na internacionalizmima koji su oduvijek dio publicističkoga stila samo su neki od leksičkih problema suvremenoga jezika publicistike danas.

4.3. Formiranje korpusa

4.3.1. Odabir uzorka

Publikacije odabrane kao uzorak za istraživanje promjena u leksiku najtiražnije su hrvatske dnevne novine: Večernji list, Novi list i Slobodna Dalmacija. Njihovim se odabirom nastojala obuhvatiti regionalna pokrivenost Hrvatske. Istraživanje obuhvaća razdoblje od 15 godina, a godine iz kojih su preuzeti leksemi su 1987, 1989, 1991, 1995, 1999. i 2003. Korpus navedenih godina čine članci preuzeti iz svakoga prvoga ponedjeljka u mjesecu veljači, travnju, lipnju, kolovozu, listopadu i prosincu, a odabrani članci u kojima se promatra leksik i njegove promjene vezane su uz rubrike svijet, domaće teme, kultura, crna kronika, sport i regionalne teme. Analiziran je leksik triju hrvatskih najtiražnijih tiskanih medija, dnevnih novina, a to su, kako je rečeno, Večernji list, Novi list i Slobodna Dalmacija.

4.3.1.1. Večernji list

Večernji list najpopularnije su hrvatske dnevne novine. Prvi se put pojavljuju 2. lipnja 1957. pod imenom Večernji vjesnik. Neko je vrijeme izlazio i pod imenom Narodni list, a konačno je svoje ime Večernji list dobio 1. srpnja 1959. koje je zadržao do danas. U vrijeme SFRJ-a Večernji je list bio najtiražniji dnevni list zahvaljujući svojim regionalnim izdanjima. Godine 1990. i nakon izbora vladajuće strukture pokazale su velik interes za Večernji list kao vrlo utjecajno javno glasilo nad kojim su željele imati kontrolu. To se dogodilo pod vodstvom HDZ-a, vladajuće stranke koja je kroz proces privatizacije lista dobila nadzor nad listom. Večernji je list tijekom Domovinskoga rata bio utjecajan list ne samo u domovini nego i u inozemstvu među Hrvatima u dijaspori, ali i Hrvatima u Bosni i Hercegovini. Dobru nakladu i

vodstvo među dnevnim listovima 1998. godine u travnju narušila je pojava Jutarnjega lista koji je preuzeo vodstvo među čitateljima vjerojatno i zbog zasićenosti informacijama koje su kontrolirale vladajuće strukture. Od prosinca 2000. godine dio je austrijskoga koncerna „Styria“ i tako je postao neovisan, objektivan te i dalje najprodavaniji dnevni list s regionalnim izdanjima.

Tablica 1. Datumi preuzetih tekstova iz Večernjega lista

VEČERNJI LIST						
	1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.
veljača	2. 2.	6. 2.	4. 2.	6. 2.	1. 2.	3. 2.
travanj	6. 4.	3. 4.	8. 4.[72]	3. 4.	5. 4.	7. 4.
lipanj	1. 6.	5. 6.	3. 6.	5. 6.	7. 6.	2. 6.
kolovoz	3. 8.	7. 8.	5. 8.	7. 8.	2. 8.	4. 8.
listopad	5. 10.	2. 10.	7. 10.	2. 10.	4. 10.	6. 10.
prosinac	7. 12.	4. 12.	2. 12.	4. 12.	6. 12.	1. 12.

4.3.1.2. Novi list

Novi list su dnevne riječke novine s najdužom novinarskom tradicijom dnevnih informacija koje je pokrenuo reformator hrvatskoga novinstva Frano Supilo 2. siječnja 1900. Supilo je uspio pronaći dobar recept uspješnoga novinarstva koji vrijedi i danas, od aktualnosti, stava, etičnosti, tehnološke inovativnosti do okrenutosti različitim profilima čitatelja. Iako je list u ratnim godinama bio zabranjivan i iako je često mijenjao ime pa se zvao Riečki Novi list, Primorski Novi list (1923), Sušački Novi list (1925), Riječki list (1947), uspio je konačno 1954. dobiti današnje ime te opstati i dogurati do drugoga svoga stoljeća kao ravnopravan konkurent ostalim dnevnim novinama.

[72] Pristup novinskomu izdanju od 1. 4. 1991. nije bio dostupan te je zamijenjen idućim brojem 8. 4. 1991.

Tablica 2. Datumi preuzetih tekstova iz Novoga lista

NOVI LIST						
	1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.[73]
veljača	2. 2.	6. 2.	4. 2.	6. 2.	1. 2.	3. 2.
travanj	6. 4.	3. 4.	8. 4.[74]	3. 4.	5. 4.	7. 4.
lipanj	1. 6.	5. 6.	3. 6.	5. 6.	7. 6.	2. 6.
kolovoz	3. 8.	7. 8.	5. 8.	7. 8.	2. 8.	4. 8.
listopad	5. 10.	2. 10.	7. 10.	2. 10.	4. 10.	6. 10.
prosinac	7. 12.	4. 12.	2. 12.	4. 12.	6. 12.	1. 12.

4.3.1.3. Slobodna Dalmacija

Slobodna je Dalmacija najtiražniji dnevni list u Dalmaciji. Prvi je broj izišao 17. lipnja 1943. Iako su to bile ratne godine, nepogodne za projekt izlaska novina, tadašnje partizane u Dalmaciji motivirao je upravo narodni pokret koji je tada bio u punom zamahu, a koji je osnutkom novina dobio svoje adekvatno glasilo o svojim akcijama i odnosima involviranih snaga u Drugom svjetskom ratu. Prvi je broj izišao pod imenom Dnevnik Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Dalmacije u vrlo otežanim uvjetima. Poslije Drugoga svjetskoga rata Slobodna Dalmacija nastavila je pisati o aktualnim događanjima u vrijeme druge Jugoslavije te je održala dugogodišnji kontinuitet svakodnevnoga izvještavanja do današnjih dana.

Tablica 3. Datumi preuzetih tekstova iz Slobodne Dalmacije

SLOBODNA DALMACIJA						
	1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.
veljača	2. 2.	6. 2.	4. 2.	6. 2.	1. 2.	3. 2.

[73] Tekstovi Novoga lista iz 2003. godine preuzeti su elektroničkim putem iz *online* izdanja.
[74] Pristup novinskomu izdanju od 1. 4. 1991. nije bio dostupan te je zamijenjen idućim brojem 8. 4. 1991.

travanj	6. 4.	3. 4.	1. 4.	3. 4.	5. 4.	7. 4.
lipanj	1. 6.	5. 6.	3. 6.	5. 6.	7. 6.[75]	2. 6.
kolovoz	3. 8.	7. 8.	12. 8.[76]	7. 8.	2. 8.	4. 8.
listopad	5. 10.	2. 10.	7. 10.	2. 10.	4. 10.	6. 10.
prosinac	7. 12.	4. 12.	2. 12.	4. 12.	6. 12.	1. 12.

4.3.2. Jezik odabranoga uzorka

Sve troje dnevne novine od svojih početaka imale su lekturu i redakturu teksta koja je ovisila o individualnom znanju i stavu autora prema jeziku iz čega izlazi prilična neujednačenost u intrepretaciji pravopisne, gramatičke, stilske i odabiru leksičke norme. Ozbiljniji pristup novinskim tekstovima i formiranju službi za lekturu novijega je datuma, osobito devedesetih godina kada se skrb za jezik naglo pojačala. Tada pristup stilskoj i jezičnoj obradi tekstova uključuje uklanjanje pravopisnih i gramatičkih pogrešaka te oblikovanje rečeničnih konstrukcija radi poboljšanja njihove čitkosti i razumljivosti. Korektura u okvirima ondašnjih tehničkih mogućnosti također nije bila na današnjoj razini pa je broj slučajnih pogrešaka, bilo tipografskih ili interpunkcijskih, nešto veći.

4.3.3. Priprema odabanoga uzorka

Navedeni uzorak nije u cijelosti postojao u digitaliziranom obliku, što je za potrebe istraživanja bilo nužno. Zato je odabranu građu bilo potrebno tehnički pripremiti za analizu u dvije faze.

U prvoj fazi sve odabrane stranice prikazanih datuma iz tablica su skenirane, osim datuma Novoga lista iz 2003. i datuma Slobodne Dalmacije od 7. 6. 1999. koje su bile u digitalnom obliku te preuzete *online* sa stranica arhiva istoimenih dnevnih novina.

[75] Tekstovi Slobodne Dalmacije od 7. 6. 1999. do 1. 12. 2003. preuzeti su elekroničkim putem iz *online* izdanja.
[76] Pristup novinskomu izdanju od 5. 8. 1991. nije bio dostupan te je zamijenjen idućim brojem 12. 8. 1991.

U drugoj su fazi skenirane stranice programom AbbyFineReaderom 9.0. dobile oblik Wordovih datoteka te su na taj način odabrane stranice dobile digitaliziran oblik koji je bio preduvjet za daljnju analizu.

Tablica 4. Omjer pojavnica i različnica prema godinama i novinama

		1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.
VL	pojavnice u tekstu	108 331	108 482	112 140	91 949	87 172	55 831
	različnice	26 985	26 689	26 486	23 950	22 737	16 788
NL	pojavnice u tekstu	100 715	112 643	94 479	82 219	92 670	157 245
	različnice	24 549	26 243	24 064	20 931	23 337	33 309
SD	pojavnica u tekstu	95 296	94 733	86 817	88 356	83 800	188 636
	različnice	24 238	24 775	22 390	22 883	21 496	38 500

4.4. Definiranje korpusa

U fazi definiranja korpusa stvoreni su popisi leksema internacionalizama, riječi iz srpsko-hrvatskoga jezika, oživljenica, neologizama, historizama, anglizama i ideologema iz prethodno utvrđenoga korpusa. Odabrani leksemi izdvojeni su proizvoljno uz pomoć programa Wordsmith 9.0. Pretraživani su korpusi prema godinama i dnevnim novinama sistematizirajući proizvoljno odabrane lekseme te je bilježena njihova frekvencija uporabe. Po završetku i obradi dobivenih rezultata primjenjivana je statistička analiza.

4.5. Metode analize

Za svaku skupinu istraživanih riječi provedene su dvije različite analize. Prvo, statistička je analiza trendova provedena uz pomoć analize varijance za zavisne uzorke, u kojoj su uzorci bile učestalosti pojedinih riječi u svakoj pojedinoj godini. Dnevni su listovi korišteni kao dodatni prediktor. Ova analiza omogućuje provjeru statističke značajnosti uzlaznoga ili silaznoga trenda tijekom godina, identifikaciju oblika trenda te provjeru statističke značajnosti

razlika u trendovima između pojedinih listova. Drugo, za svaku godinu pojedinačno provedena je analiza varijance razlika u učestalosti pojedinih skupina riječi, kao i razlika između dnevnih listova u pojedinoj godini. Rezultati tih analiza su vrijednosti F-testova za promatrane razlike te njihove pripadajuće statističke značajnosti (p). Prema uobičajenom kriteriju razlike koje su toliko velike da imaju manje od 5 % šanse ($p<.05$) nastati po slučaju smatraju se statistički značajnima. Rezultati svih analiza prikazani su u prilogu, a najzanimljiviji među njima navedeni su u tekstu koji slijedi. Sve su analize provedene u statističkom programu SPSS 17.0. Nadalje, za prikaz frekvencija leksema korišteni su jednostavni stupci, dok su kod anglizama i historizama korišteni indeksi kod kojih se kao bazna godina uzimala godina s najvišom frekvencijom.

5. REZULTATI I ANALIZA

Da bi se provjerila istinitost postavljenih hipoteza, prikupljeni su podaci o učestalosti pojavljivanja pojedinih leksema koji su razvrstani u nekoliko leksičkih skupina. Tako su napravljeni popisi internacionalizama, riječi iz srpsko-hrvatskoga jezika, oživljenica, neologizama, historizama, anglizama i ideologema u tri vodeća dnevna lista tijekom šest godina u razdoblju od 1987. do 2003. Za većinu riječi u svakoj od skupina pronađene su hrvatske istovrijednice, međutim za neke od promatranih leksema nije uočena ni zabilježena hrvatska zamjena. Zbog lakše obrade podataka razdvojeni su primjeri leksema s leksičkim zamjenama i bez zamjena. Za riječi sa zamjenom prikupljeni su podaci i o učestalosti uporabe zamjene. Tablica 5 prikazuje broj riječî o kojima su prikupljeni podaci te njihovu učestalost u svakoj pojedinoj godini. Podaci o učestalosti svih pojedinih riječi nalaze se u prilogu.

Za svaku promatranu skupinu riječi i svaki dnevni list izračunata je postotna učestalost riječi s leksičkom zamjenom te riječi bez zamjena od ukupne učestalosti svih riječi te godine u svakom pojedinom listu. Za svaku godinu i dnevni list zbroj postotaka je 100.

Tablica 5. Broj i učestalost analiziranih riječi

	Broj analiziranih riječi			Ukupna zabilježena učestalost riječi po godinama					
	Riječi sa zamjenom	Zamjene	Riječi bez zamjene	1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.
Internacionalizmi									
Večernji list	101	101	49	1442	1475	1721	1319	846	748
Novi list	101	101	49	1470	1706	1581	1309	1322	1945
Slobodna Dalmacija	101	101	49	1277	1224	1210	1233	1085	2085
Srpske riječi i srbizmi									
Večernji list	177	177	-	2210	2238	2701	2016	1838	1115
Novi list	177	177	-	2164	2562	2113	1983	1943	2791
Slobodna Dalmacija	177	177	-	1925	2029	1889	1876	1658	3236
Oživljenice									
Večernji list	77	77	42	885	912	1158	1049	1122	664
Novi list	77	77	42	859	957	937	1131	953	1779
Slobodna Dalmacija	77	77	42	920	814	842	1012	996	1923
Neologizmi									
Večernji list	20	20	194	152	198	372	308	396	267
Novi list	20	20	194	116	194	249	330	465	602
Slobodna Dalmacija	20	20	194	190	133	251	329	388	752

	Broj analiziranih riječi			Ukupna zabilježena učestalost riječi po godinama					
	Riječi sa zamjenom	Zamjene	Riječi bez zamjene	1987.	1989.	1991.	1995	1999.	2003.
Historizmi									
Večernji list	-	-	131	1027	935	630	304	171	57
Novi list	-	-	131	1345	1127	493	124	158	176
Slobodna Dalmacija	-	-	131	922	721	373	140	138	218
Historizirane kratice									
Večernji list	-	-	25	221	172	34	17	25	3
Novi list	-	-	25	308	296	57	10	14	13
Slobodna Dalmacija	-	-	25	249	198	74	24	17	49
Anglizmi									
Večernji list	14	14	135	153	197	147	156	132	117
Novi list	14	14	135	156	214	149	100	161	460
Slobodna Dalmacija	14	14	135	224	226	143	169	184	627
Ideologemi									
Večernji list	32	32	21	483	556	621	532	432	334
Novi list	32	32	21	516	506	532	617	494	828
Slobodna Dalmacija	32	32	21	371	305	410	522	528	872

5.1. Internacionalizmi

H1: Nakon 1990. godine internacionalizmi u hrvatskom jeziku zamijenjeni su hrvatskim leksemima.

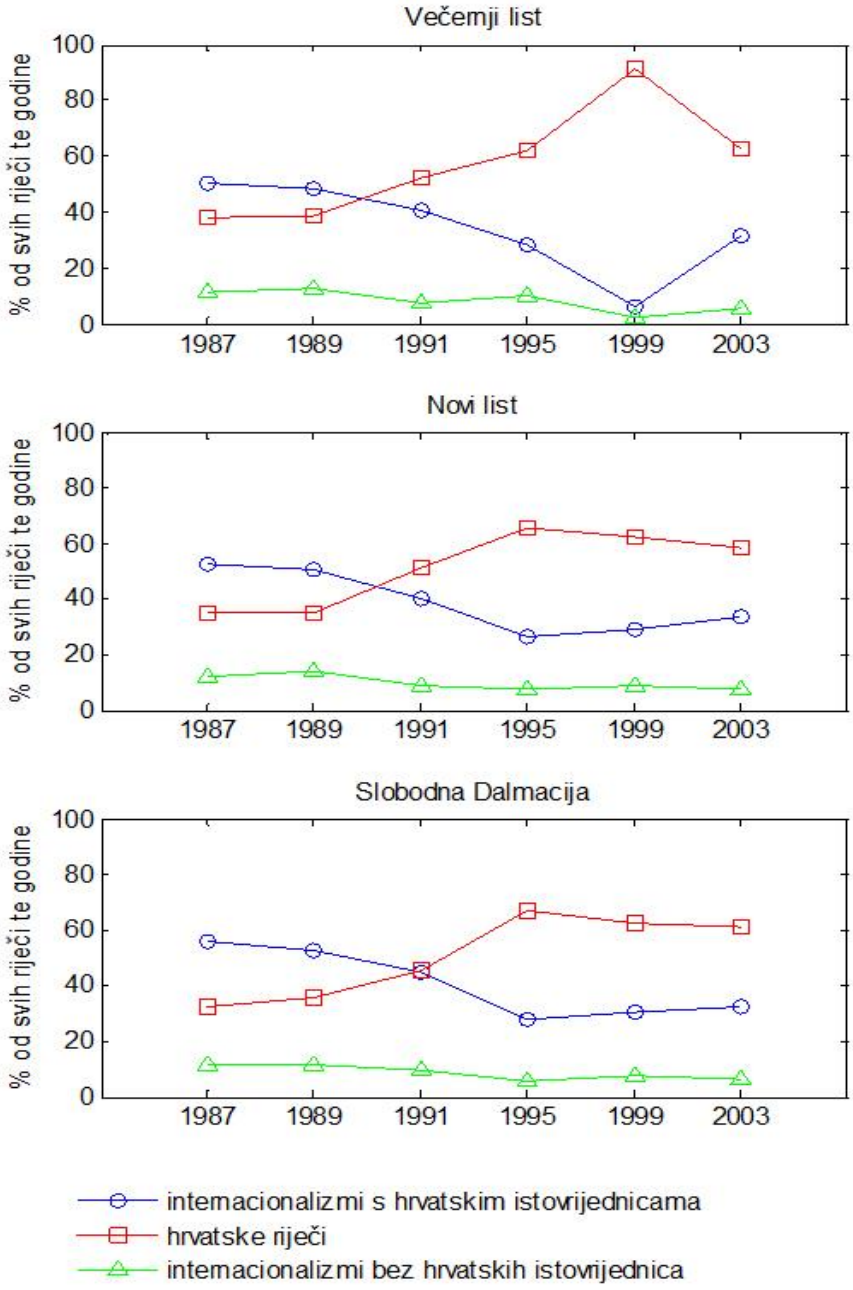

Slika 2. Učestalost internacionalizama s hrvatskim istovrijednicama te internacionalizmima tipičnim za publicistički stil u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine.

Slika 2 prikazuje učestalost internacionalizama u trojim istraživanim novinama. Prema podacima na slici vidljivo je da je 1987. i 1989. godine bila proširenija uporaba internacionalizama nauštrb postojećih hrvatskih riječi u dnevnim novinama. To potvrđuje i analiza varijance u kojoj su te razlike provjerene za svaku godinu posebno: internacionalizmi su bili češći nego postojeće sinonimne hrvatske riječi u svim novinama u 1987. godini ($F(1,600)=6.91$, $p=.009$) kao i u 1989. godini ($F(1,600)=5.59$, $p=.018$). Ta se činjenica može objasniti time što je socijalističko uređenje tadašnje države određivalo i bilo naklonjenije internacionalizaciji političkoga leksika u nastojanju objedinjavanja i ujednačavanja ideoloških termina socijalističkoga svijeta, što se preslikavalo u dnevni tisak. Takav je trend oslabio u vrijeme političkih previranja nakon 1989. kada započinje urušavanje SFRJ-a i kada započinje rat. Političke i društvene prilike usmjerene su egzistencijalnim problemima u državi, dok su jezična pitanja ostavljena po strani. S uspostavom hrvatske države jača jezični purizam koji je vidljiv na raznim jezičnim razinama, a jedna od njih je i odnos hrvatskoga prema internacionalizmima. Postojeći internacionalizmi zamjenjuju se hrvatskim istoznačnicama kojima se nakon te godine uvelike daje prednost. Osjećaj za purizam u odnosu na internacionalizme u Večernjem i Novom listu bio je nešto jači 1991. godine nego u Slobodnoj Dalmaciji. Pojačan purizam što se tiče internacionalizama u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji bio je u kraćem razdoblju do 1995. godine, nakon čega je vidljiv lagani rast uporabe internacionalizama od 10 %. Večernji je list bio u čišćenju svoga jezika od internacionalizama mnogo ustrajniji i u dužem razdoblju čak do 1999, nakon čega je neobično pojačan porast ponovne uporabe internacionalizama. Ta je razlika između dnevnih listova 1999. godine potvrđena i analizom varijance ($F(2,600)=6.36$, $p=.002$; vidi prilog za rezultate svih analiza). Razlog pojačanoj uporabi internacionalizama krajem 90-ih godina valja tražiti u nelingvističkim razlozima, a to je nastojanje vanjske politike Republike Hrvatske da država postane punopravna članica Europske unije. Želja za internacionalizacijom svega u svijetu opravdava se zajedničkim prosperitetom i nestankom bilo kakvih granica u međusobnoj komunikaciji, u čemu i jezik ima svoju važnu ulogu. Ideološka internacionalizacija komunističkoga svijeta do 1989. zamijenjena je internacionalizacijom pod okriljem Europske unije, odnosno kao posljedica svjetskih globalnih kretanja. Kao potvrda tomu iz grafikonâ je vidljivo da postotak internacionalizama u 1987, u početnoj godini istraživanja i u 2003. godini, završnoj, nije bitno promijenjen, samo je 20 % internacionalizama manje u uporabi, što upućuje na daljnji lagani trend rasta internacionalizama kao posljedice svjetskih kretanja.

Posebno je promatrana skupina internacionalizama u publicistici kao sastavni dio ekonomske, političke i drugih znanosti, odnosno strukâ, koji su ostali nepromijenjeni i koji čine oko 10 % riječi koje se koriste svakodnevno u novinama.

Trend uporabe internacionalizama koji imaju hrvatsku istoznačnicu ima oblik polinoma trećega stupnja ($F(1,300=33.78$, $p=.001$). Njihova je učestalost 1987. godine oko 50 % od svih analiziranih riječi 1987. i 1989. godine. Nakon toga učestalost im opada do 1995. godine u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji i do 1999. godine u Večernjem listu, te napokon blago raste do 2003. godine. Učestalost njihovih zamjena također ima trend oblika polinoma trećega stupnja ($F(1,300=20.53$, $p=.001$), ali u obrnutom smjeru: njihova je učestalost stabilna do 1989, nakon toga je u snažnom porastu do 1995. (NL i SD) ili 1999. (VL) te konačno u laganom opadanju do 2003. godine. Učestalost uporabe internacionalizama bez zamjene blago pada u cijelom promatranom razdoblju, slijedeći linearni trend ($F(1,144=11.88$, $p=.001$), s najvećim padom između 1989. i 1990. godine ($F(1,144)=8.95$, $p=.003$). Sva tri dnevna lista pokazuju slične trendove (nema statistički značajnih interakcija), osim što je učestalost internacionalizama bez zamjene značajno manja ($F(2,300)=6.81$, $p=.001$) u Večernjem listu 1999. godine nego u ostalim dnevnim listovima.

5.1.1. Aerodrom – zračna luka

Grafikon 1. Frekvencije leksema *aerodrom – zračna luka* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

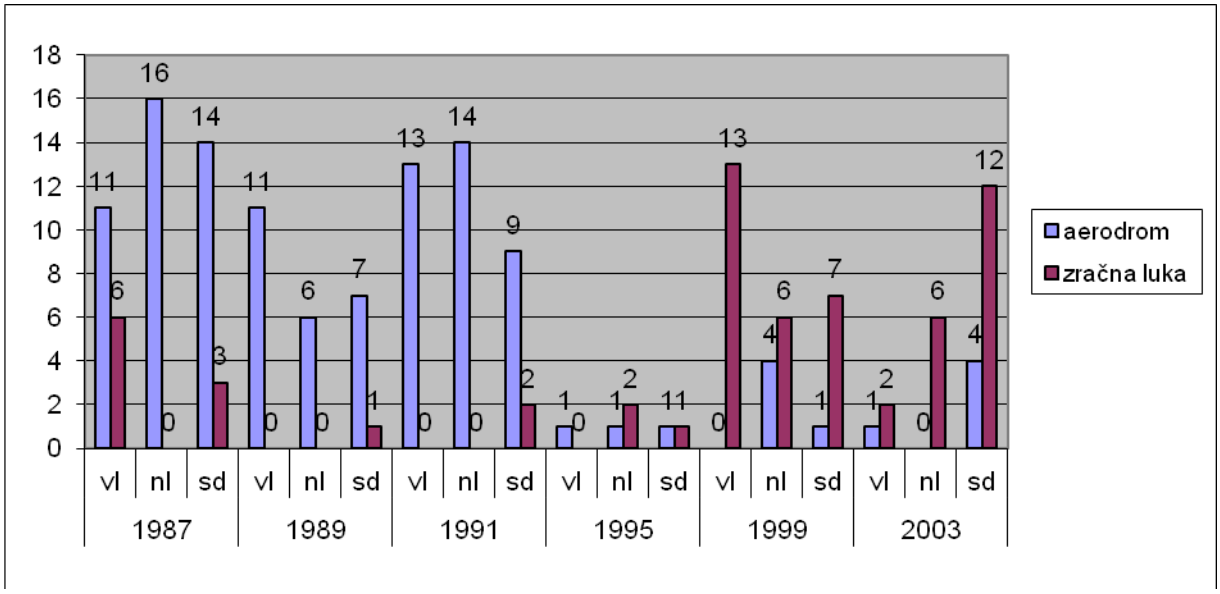

Sinonimni par *aerodrom* i *zračna luka* primjer je u kojem je zamijenjen internacionalizam hrvatskom riječju, u ovom slučaju, sintagmom. Iz tablice je vidljivo da je *aerodrom* bio vrlo frekventna riječ od 1987. do 1995, nakon čega je nastupio snažan pad frekvencije na samo 11,40 %. Nakon završetka rata *zračna luka* dobila je prednost u tekstovima promatranih novina. Samo u prve tri godine istraživanja 1987, 1989. i 1991. riječ *aerodrom* spominje se 88,6 %.

Iako je hrvatska zamjena *zračna luka* zabilježena 1987. u Večernjem listu i Slobodnoj Dalmaciji u samo 18 %, iduće istraživane godine 1989. smanjila se za 14 % te iznosi samo 4 %. U Novom listu naziv *zračna luka* u sve tri godine 1987. i 1989. i 1991. uopće nije zabilježen, a 1995. godine, u vrijeme ratnih zbivanja nazivi i *aerodrom* i *zračna luka* imali su zanemarivo mali broj pojavnica, a nakon toga prevlast je preuzeo naziv *zračna luka*. Zanimljivo je da se jedino u Slobodnoj Dalmaciji neprekidno pojavljuje naziv *zračna luka* tijekom ispitivanih godina, s tim da je 2003. broj frekvencija najveći. Večernji je list zabilježio najveću frekvenciju *zračne luke* 1999, ali bez kontinuiteta u pojavljivanju tijekom godina.

5.1.2. Ambasada – veleposlanstvo

Grafikon 2. Frekvencije leksema *ambasada – veleposlanstvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

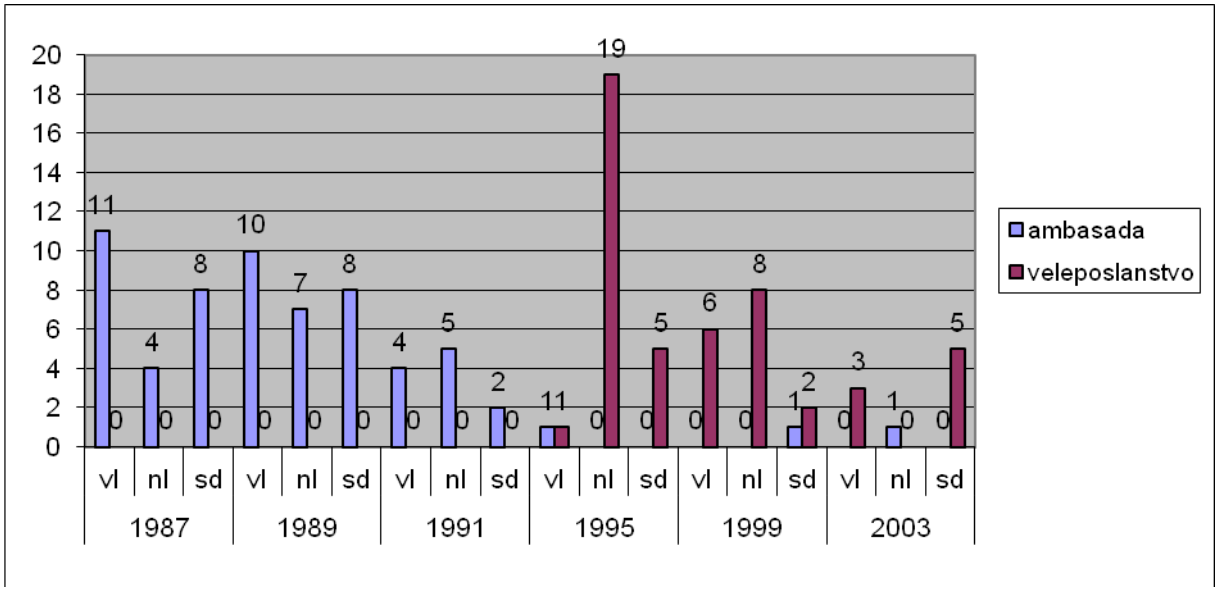

Leksem *ambasada* je općeprihvaćen internacionalizam u mnogim jezicima, međutim u hrvatskome je još u 19. stoljeću[77] dobio novotvorbom adekvatnu zamjenu. Leksem *veleposlanstvo* ponovno se upotrebljava, točnije od devedesetih, te je u potpunosti zamijenio i potisnuo leksem *ambasada*. Iako se internacionalizam koji put javlja, jasno je vidljivo iz grafikona da je to statistički nevažno i slučajna pojava koja će s vremenom, vrlo vjerojatno, posve nestati. Premda je omjer uporabe obaju leksema tijekom istraživanih godina za desetak posto veći u korist leksema *ambasada* (55,86 %), to nikako ne znači da je u prednosti, nego je rezultat činjenice da je leksem *veleposlanstvo* poslije ušao u uporabu. Iz grafikona se može vidjeti da se 1991. u vrijeme međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske mediji koriste internacionalizmom, a od 1995. on nestaje, dok *veleposlanstvo* bilježi svoju pojavu i rast. Znači da se u tom razdoblju između 1991. i 1995. zbila leksička zamjena.

Analogijom toga i leksem *veleposlanik* potpuno je potisnuo internacionalizam *ambasador* iz javne uporabe. Danas se on više ne koristi u značenju djelatnika međunarodne državne politike, osim u značenju obnašatelja dužnosti *ambasadora dobre volje* institucije UNICEF.

[77] Zabilježen je 1853. u JPT i u Šuleka.

Internacionalizam *ambasada* je u promatranom razdoblju najviše upotrebljavao Večernji list, a iznosi 41,94 %, a najmanje Novi list 27,42 %. S druge strane, novu je riječ preferirao Novi list čak 55,10 %, dok je najmanje rabio Večernji list u samo 20,41 % slučajeva.

5.1.3. Biblioteka – knjižnica

Grafikon 3. Frekvencije leksema *biblioteka – knjižnica* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

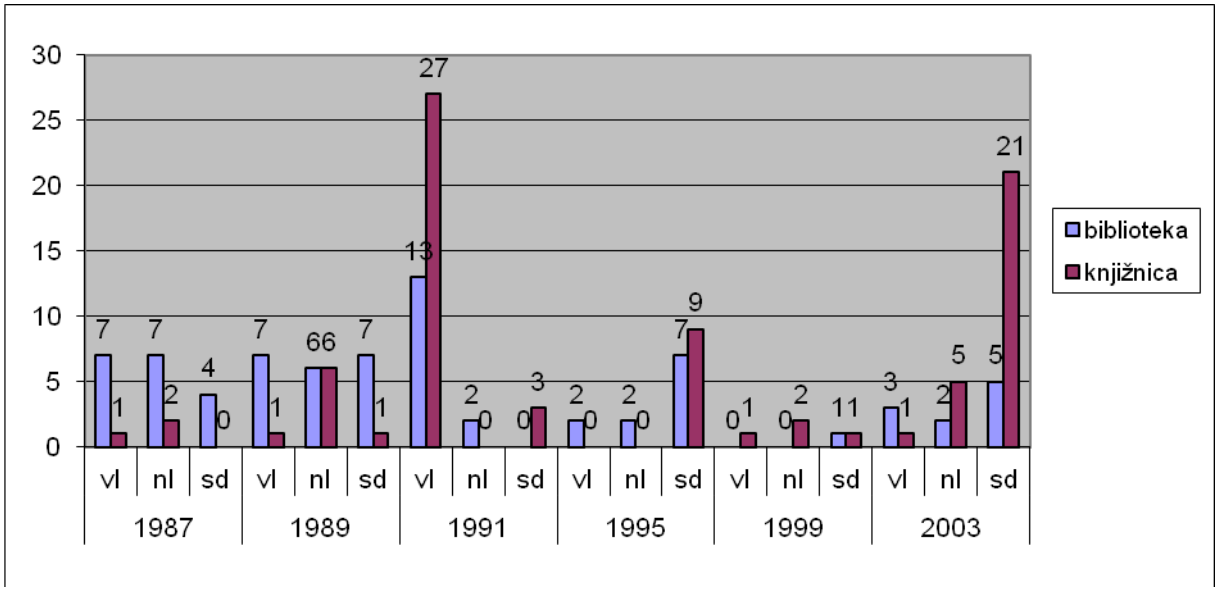

Suvišan internacionalizam *biblioteka*, uz sasvim uvriježenu domaću riječ *knjižnica*, nametao se u godinama 1987. i 1989. u sklopu „zajedničkoga" srpsko-hrvatskoga jezika iz čega se može uočiti da je leksem *knjižnica* postojao, međutim nedovoljne uporabne frekvencije. Ako se pogleda postotak uporabe obiju riječi, može se vidjeti da je gotovo izjednačen te da su obje riječi približno jednako zastupljene u dnevnim novinama. To iznosi 48,08 % za *biblioteku* te 51,92 % za *knjižnicu*. Prema uporabnoj frekvenciji leksema *biblioteka* najviše ju je, u čak 42,67 % slučajeva, upotrebljavao Večernji list, dok je najveći broj leksema *knjižnica* moguće naći u Slobodnoj Dalmaciji, a iznosi čak 43,21 % od ukupnoga broja frekvencija u istraživanim novinama i godinama.

Godine 1991. u Večernjm je listu prevagnuo odabir u korist leksema *knjižnica* u čak 2/3 od uporabe obaju leksema. U Slobodnoj je Dalmaciji također prednost dana leksemu *knjižnica*,

što se i nastavilo idućih godina. U Novom listu ta se izmjena dogodila nešto poslije u 1999. godini.

5.1.4. Centar – središte

Grafikon 4. Frekvencije leksema *centar – središte* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

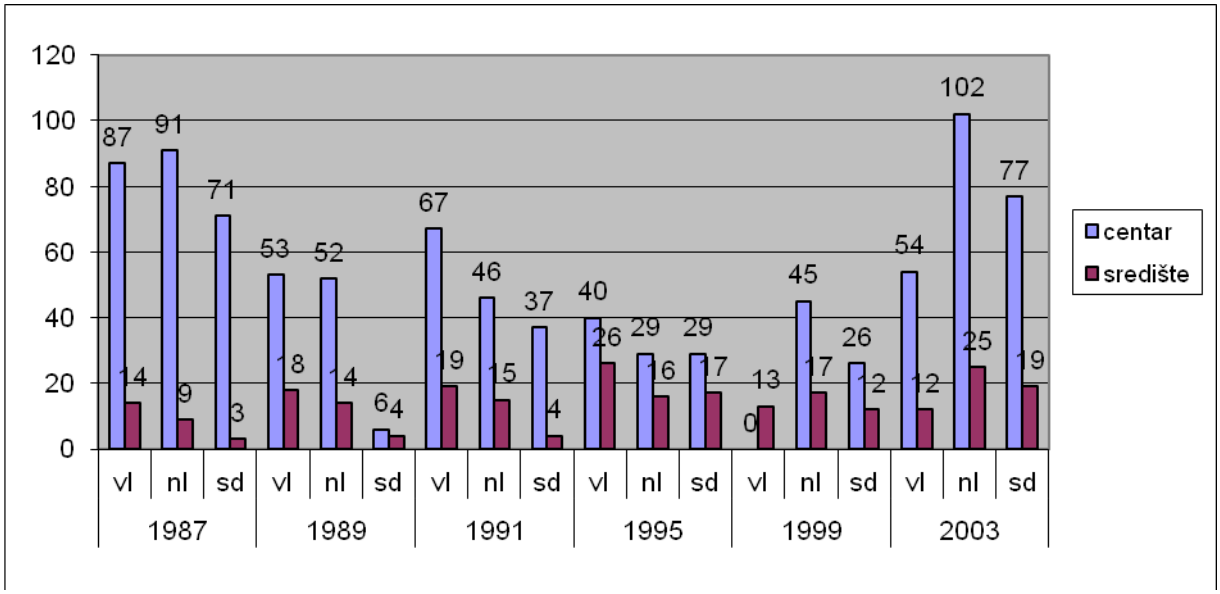

Internacionalizam *centar* ima brojna kontekstualna značenja, a ovdje je stavljen u sinonimni odnos s hrvatskom riječju *središte*. Prema grafikonu je vidljivo da je *centar* visoko frekventna riječ, i to izrazito u godini početka istraživanja i završetka, a u godinama između navedenih ima tendenciju laganoga pada i potom stagnacije. Godine 1987. leksem *centar* često se upotrebljavao u imenima ustanova (*Obrazovni centar, Centar za film, Opskrbni centar, Centar za istraživanje mora, Istražni centar Okružnoga suda, Hokejaški centar* …), a u novije vrijeme opet ima svoje čvrsto mjesto (*politički centar, trgovački centar, prepuni kafići u centru, pastoralni centar* ...). Zbog toga se može zaključiti da riječ *centar* ima mnogo veću ukupnu frekvenciju u svim ovim godinama i u svim listovima koja iznosi 78,53 % u odnosu na riječ *središte* koju čini 21,47 % ukupnih frekvencija. Najveću prednost leksemu *središte* od triju listova davao je Večernji list koja iznosi 39,69 %, potom Novi list od 37,35 % te najmanju Slobodna Dalmacija od 22, 96 % od ukupnoga broja riječi *središte* u korpusu. Od ukupnoga broja internacionalizma *centar* u korpusu najviše ga je upotrebljavao Novi list od

38,83 %, a najmanje Sobodna Dalmacija – ukupno 26,17 %. Iz svega je očito da je leksem *centar* neugrožen hrvatskom zamjenom *središte* zbog suženoga semantičkoga opsega hrvatske riječi, a i zbog utjecaja internacionalizacije koja kao posljedica globalnih kretanja utječe i na selekciju općeprihvaćenih i trivijalnijih rješenja, pa su tako poneki internacionalizmi poželjniji i neugroženi domaćim istoznačnicama.

5.1.5. Delegacija – izaslanstvo

Grafikon 5. Frekvencije leksema *delegacija – izaslanstvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

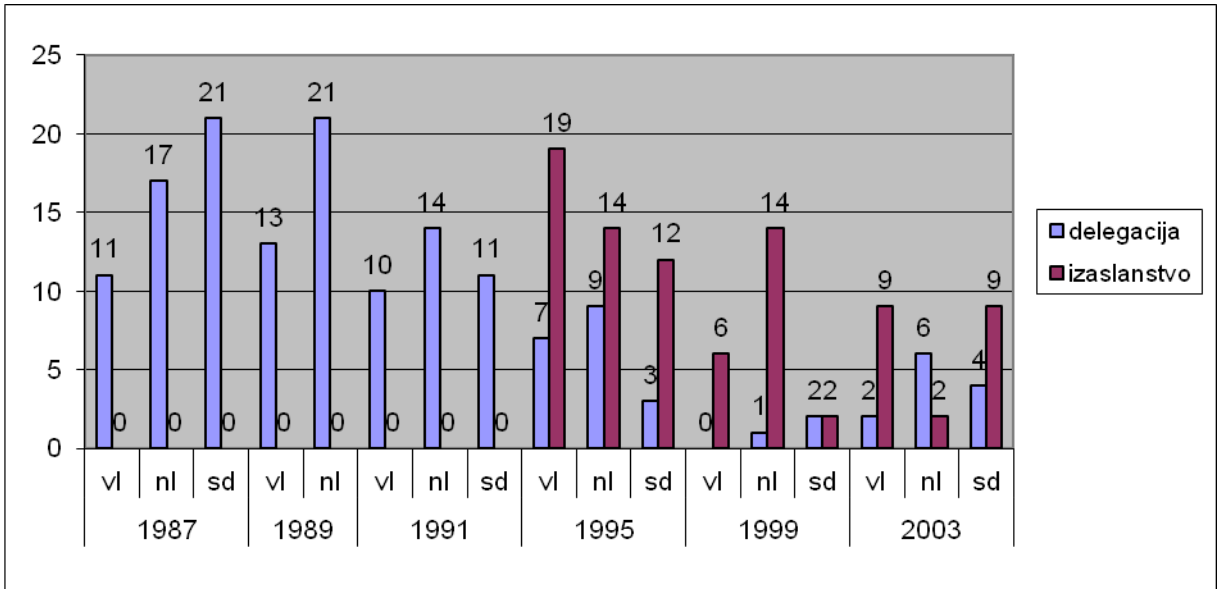

Delegacija je internacionalizam koji je očito izgubio svoje mjesto u javnoj uporabi. Na njegovo je mjesto došao leksem *izaslanstvo*. Zanimljivo je vidjeti da *izaslanstvo* nijednom nije zabilježeno u 1991, dok se leksem izaslanik[78] pojavljuje u korpusu Večernjega lista 1991. jednom, a 1989. dvaput, u korpusu Novoga lista 1991. triput, 1989. jednom i 1987. dva puta. U Slobodnoj se Dalmaciji pojavljuje 1991. jednom, 1989. čak šest puta i 1987. jednom. Dakle, može se zaključiti da je 1995. domaći leksem *izaslanstvo* zamijenio internacionalizam *delegacija*. Najvišu frekvenciju uporabe u promatranim godinama i listovima doživio je 1995. (70,31 %) i otada bilježi lagani pad. Godine 2003. njegova je frekvencija prepolovljena u

[78] Pogledati na primjeru u sljedećem poglavlju 4.5.5.3. Delegat.

odnosu na 1995. S obzirom na činjenicu da u prve tri godine provedenoga istraživanja, s naglaskom na 1991, nije bilo drugoga parnjaka sinonimnoga para, leksem *delegacija* najviše je upotrebljavao Novi list, čak 40 %, a najmanje Večernji list. U drugom dijelu istraživanih godina 1995, 1999. i 2003. isti je leksem smanjio frekvenciju uporabe za 3/4. Istodobno hrvatski leksem *izaslanstvo* najčestotniji je u Slobodnoj Dalmaciji, a potom u Večernjem listu. Iako *delegacija* nije u potpunosti istisnuta iz uporabe, ona čini zajedno tek 28,10 % uporabnoga prostora u novije vrijeme od 1995. do 2003. za razliku od prijeratnoga u kojem je apsolutno prevladavala.

5.1.6. Ekonomija – gospodarstvo

Grafikon 6. Frekvencije leksema *ekonomija – gospodarstvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

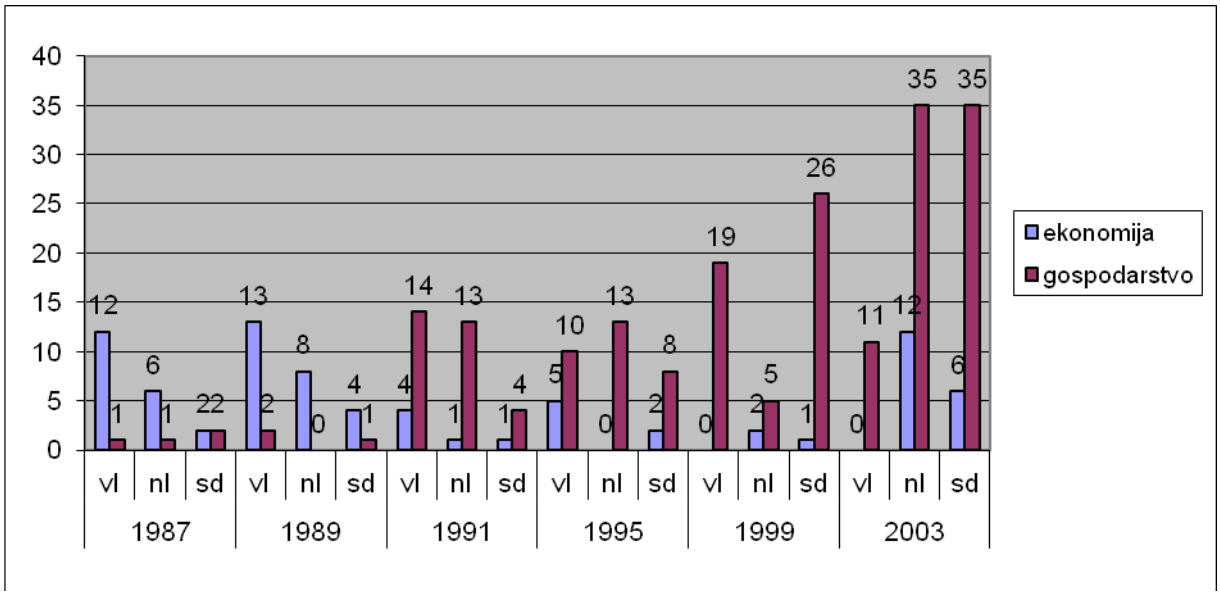

Internacionalizam *ekonomija* prilično je slabo zastupljen tijekom promatranih godina u novinama. Ukupna frekvencija u svim novinama iznosi 28,32 %, što čini gotovo jednu trećinu od ukupnoga broja obaju leksema. Iz grafikona je vidljivo da riječ *ekonomija* od 1987. bilježi lagani pad, ali je 2003. u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji doživjela porast u odnosu na protekle godine u istim novinama. No, od 1991. očita je nagla prevlast leksema *gospodarstvo* s tim da Slobodna Dalmacija preferira leksem *gospodarstvo* čak 82,61 % naprama leksemu *ekonomija* koji se koristi u istom listu tijekom godina samo 17,39 %. Potom slijedi Novi list s

frekvencijom od 69,79 % leksema *gospodarstvo* te Večernji list s postotkom frekvencije od 62,64. Večernji list u posljednje dvije istraživane godine 1999. i 2003. vodi se purističkom tendencijom te nema zabilježenoga leksema *ekonomija*, dok su Novi list i Slobodna Dalmacija u 2003. pokazale sklonost internacionalizaciji svoga leksika te povećale frekvenciju uporabe toga leksema.

5.1.7. Faktor – čimbenik

Grafikon 7. Frekvencije leksema *faktor – čimbenik* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

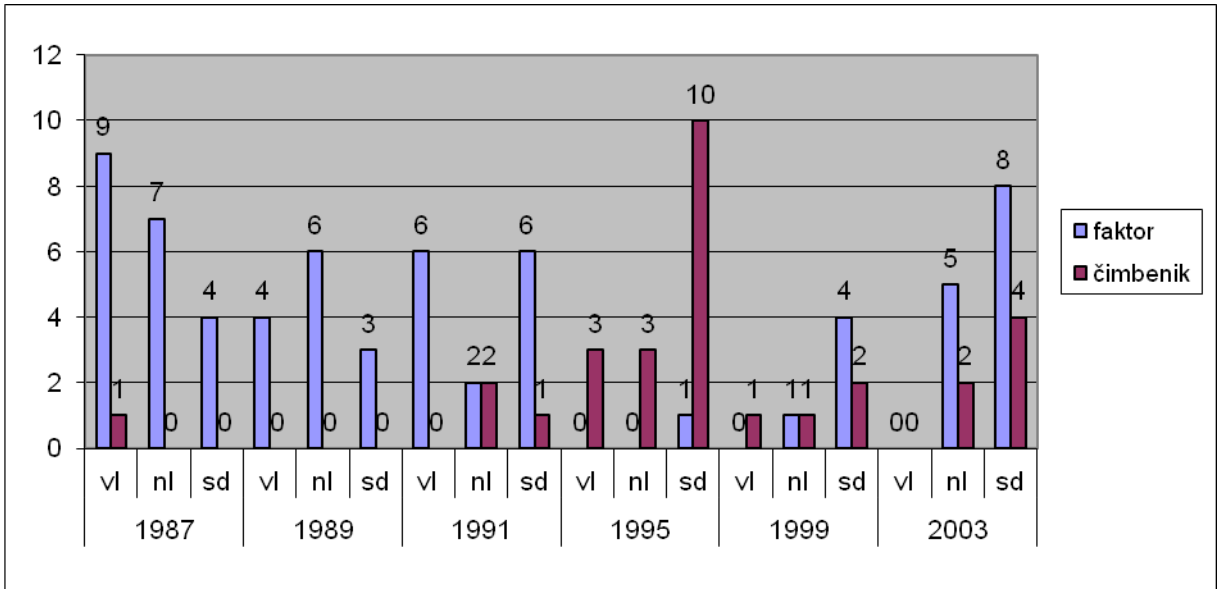

Internacionalizam *faktor* zamijenjen je leksemom *čimbenik*. *Čimbenik* je leksem koji je do 1991. bio gotovo izvan uporabe, a nakon smjene vlasti, točnije nakon ratne 1995. potisnuo je internacionalizam *faktor* iz uporabe te tako sebi osigurao prevlast u idućim godinama. *Čimbenik* je prema Pavešićevu Jezičnom savjetniku „loša kovanica prema gl. činiti; jer nema posebnog pridjeva čimben“ (Pavešić i dr. 1971: 54). To međutim nije smetalo medijima da daju prednost tomu leksemu.

Iako je 1995. pojava leksema *faktor* bila samo jednom zabilježena, u idućim istraživanim godinama vidljiv je povratak internacionalizma u uporabu, i to posebno u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji, što dokazuje tezu da nakon pojačanoga purizma on slabi i da jača

internacionalizacija leksika. Večernji list njeguje čistunstvo i ostaje pri svojem te zanemaruje internacionalizam i inzistira na hrvatskoj riječi *čimbenik*. Vjerojatno je razlog tomu što su te novine imale vrsnu lektorsku službu. Naravno, *faktor* je ostao u terminološkoj uporabi u kojoj *čimbenik* nije s njim u sinonimijskom odnosu.

5.1.8. Finale – završnica

Grafikon 8. Frekvencije leksema *finale – završnica* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

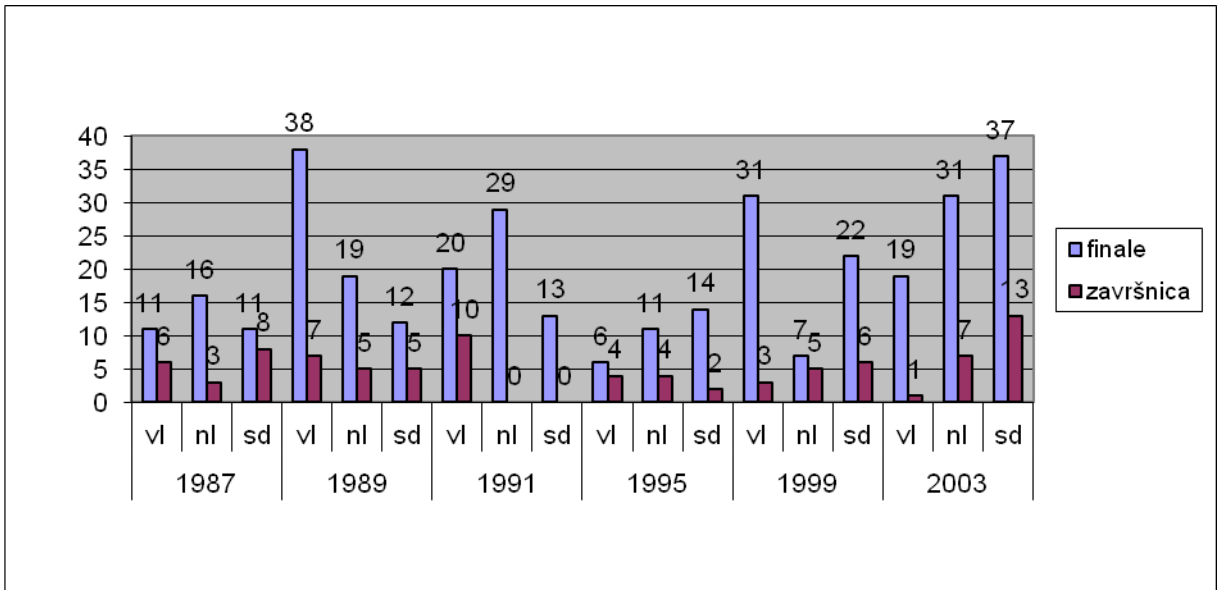

Gornja tablica sinonimnoga para *finale – završnica* prikazuje određenu kontinuiranu prednost leksema *finale* u odnosu na leksem *završnica*. Činjenica je da riječ *završnica* bilježi svoju pojavnost u svim trojim novinama. Javlja se i 1987. s 30,9 % pojava u odnosu na posuđenicu *finale*, dok u 2003. bilježi pad uporabe od 11,5 % u odnosu na 1987. godinu. S druge strane, riječ *finale* bilježi značajan porast uporabe od čak 80,5 %. Najvišu uporabnu frekvenciju internacionalizma *finale* imao je Večernji list 1989. te Slobodna Dalmacija 2003, a potom podjednaku 1999. Večernji list te 2003. Novi list. To je pokazatelj da su pojedini internacionalizmi, unatoč izrazito smanjenoj uporabi u godini 1995. koja je još bila ratna godina (u Večernjem listu smanjena uporaba čak šest puta, Novom listu tri puta, dok u Slobodnoj Dalmaciji dva puta), poslije doživjeli revitalizaciju. Razlog smanjenoj frekvenciji uporabe leksema *finale* valja tražiti u tome što je ona česta u sportskim prilozima, a naglasak

vijesti u 1995. bio je više usmjeren na ratna zbivanja u Hrvatskoj. Tu tvrdnju istodobno potvrđuje i leksem *završnica,* koji u isto vrijeme nije zabilježio rast. Omjer *finala* i *završnice* 1995. iznosi 75,6 % : 24,3 %. U Večernjem se listu i 1987. nalazi riječ *završnica,* a s promjenom vlasti frekvencija je dostigla najvišu točku, a zatim je uporaba svedena na minimum u korist leksema *finale*. S druge strane, Novi list i Slobodna Dalmacija nakon 1995, dakle 1999. i 2003. pokazuju blagi rast i otvorenost prema *završnici*, ali, također, nikako ne ugrožavajući internacionalizam *finale*. Budući da je *finale* česta sastavnica imena svjetskih sportskih natjecanja (Final Four, Final Fight), onda je razumljivo što mu hrvatska istoznačnica nije opasnost za opstanak. On je ujedno primjer internacionalizma koji je u blagom porastu prema frekvenciji uporabe.

5.1.9. Funkcionar – dužnosnik

Grafikon 9. Frekvencije leksema *funkcionar – dužnosnik* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

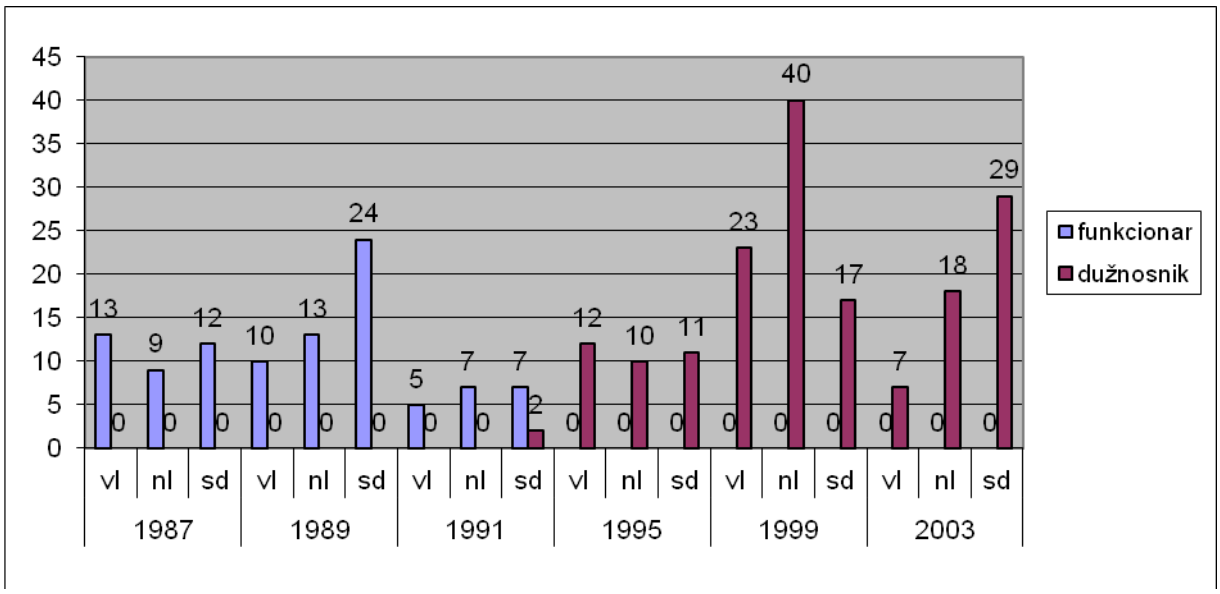

Leksem *funkcionar* vrlo je česta i rado upotrebljavana riječ u vrijeme bivše jugoslavenske države. U grafikonu je lijepo prikazana gotovo simetrična slika jedne riječi koja nestaje te prelazi u pasivni sloj i pojava te prodor i opstanak hrvatske riječi koja se uspjela dobro nametnuti i zauzeti svoje mjesto u korpusu. Leksem *dužnosnik* pokazala se izvrsnom

zamjenom nekadašnjega internacionalizma. Leksička je zamjena provedena u razdoblju nakon 1991, potpuna svakako do 1995, što se vidi iz grafikona.

U promatranom razdoblju leksem *funkcionar* najviše je upotrebljavala Slobodna Dalmacija, čak 43 %, dok su Večernji i Novi list ujednačeni s uporabom od 28 %, odnosno 29 %. S druge strane, najbolje je nova riječ prihvaćena u Novom listu s čak 40,24 %, dok je Slobodna Dalmacija prihvatila s 34,91 %, a Večernji list s tek 24,85 %, gotovo za 50 % manje od Novoga lista.

5.1.10. Kancelarija – ured

Grafikon 10. Frekvencije leksema *kancelarija – ured* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

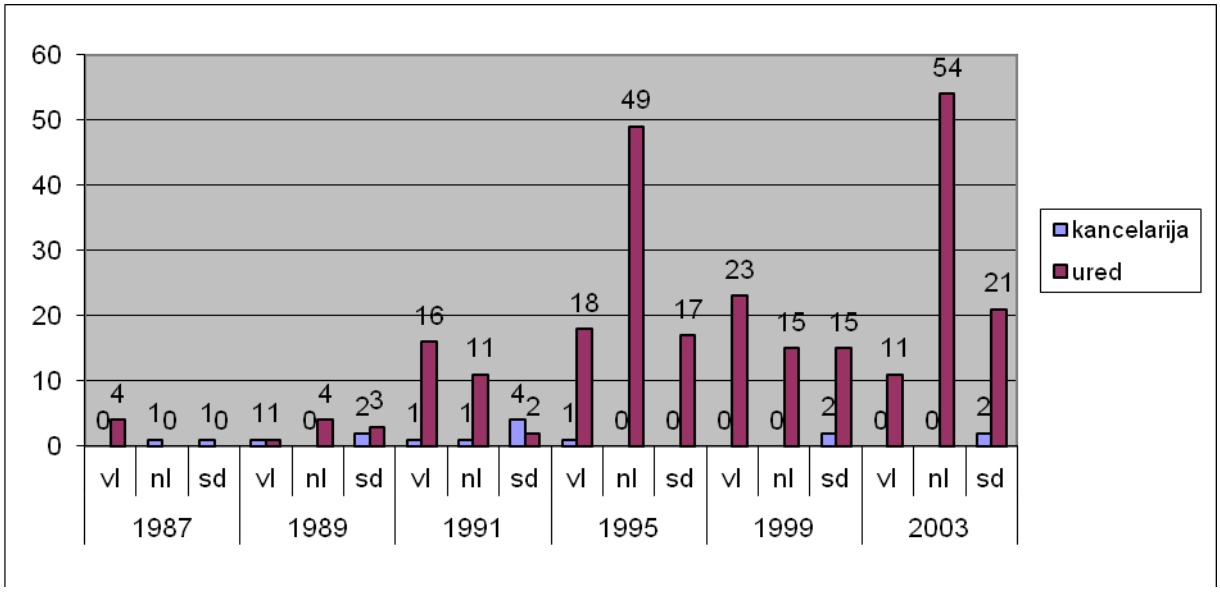

Iz gornjega grafikona može se vidjeti da internacionalizam *kancelarija* nikada nije ugrožavao hrvatsku riječ *ured* budući da se ta tvrdnja može potkrijepiti omjerom frekvencije uporabe koji iznosi 5,71 % za internacionalizam i 94,29 % za hrvatsku riječ *ured* u promatranom razdoblju. U predratnim godinama bila je slaba uporaba obiju riječi, no nakon 1991. frekvencija uporabe leksema *ured* bitno se povećala, dok je uporaba leksema *kancelarija* nestala osim povremenih, statistički gledano neznačajnih pojava u Slobodnoj Dalmaciji.

Znimljivo je da je Večernji list od 1987. imao jasan stav prema leksemu *kancelarija* te nije nikada, pa čak i daleke 1987. odabirao riječ *kancelarija* jer je i tada prednost imao *ured*.

5.1.11. Komisija – povjerenstvo

Grafikon 11. Frekvencije leksema *komisija – povjerenstvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

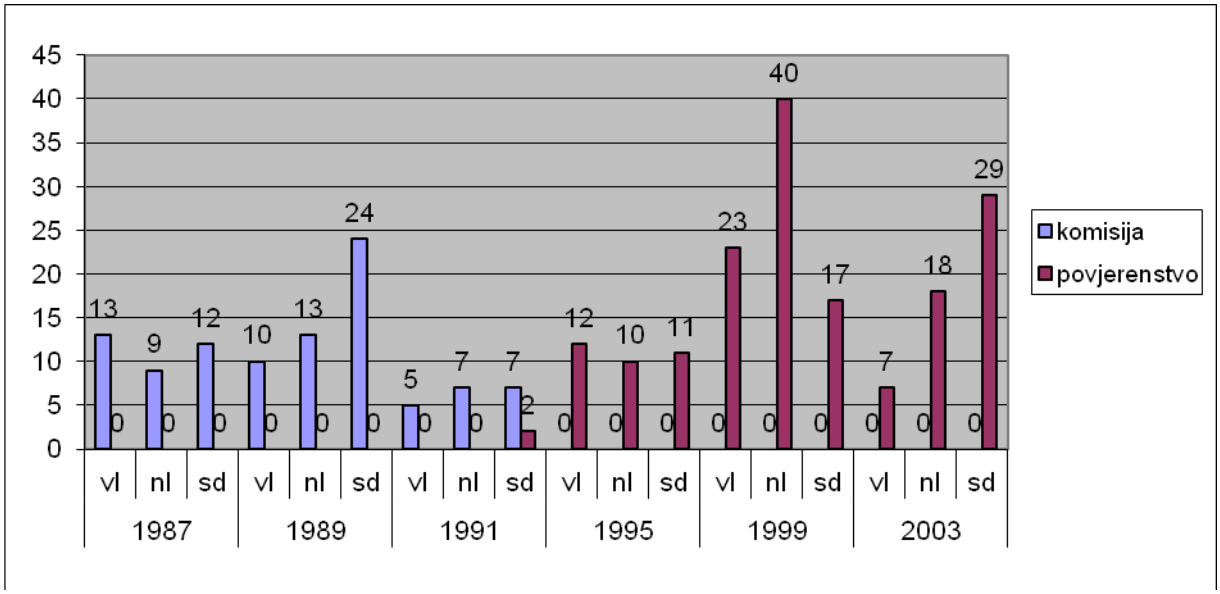

Prema grafikonu može se uočiti mnogo veća frekvencija uporabe leksema *komisija* od čak 78,01 % u odnosu na leksem *povjerenstvo* koja iznosi 21,99 % tijekom promatranoga razdoblja. Večernji je list najmanje u svojim tekstovima tijekom godina imao leksem *komisija* (28,20 %), ali je zato prvi po uporabi leksema *povjerenstvo*, što u postocima iznosi čak 40,70 % od ukupnoga broja pojava toga leksema. Ostala dva lista imaju gotovo sličan postotak uporabe riječi *komisija*, odnosno *povjerenstvo*. U Novom listu tijekom istraživanih godina on iznosi 36,39 % za *komisiju*, odnosno 31,40 % za *povjerenstvo*, dok je u Slobodnoj Dalmaciji nešto manji – 35,41 % za *komisiju* te za *povjerenstvo* 27,91 %.

U godinama 1987. i 1989. apsolutnu je prevlast imao leksem *komisija*, a kad se 1991. pojavila hrvatska riječ *povjerenstvo*, nije se čestota uporabe internacionalizma smanjila odmah, nego poslije tek od 1999. godine. Zanimljivo je da su u posljednje dvije godine istraživanja obje riječi doživjele izjednačavanje po važnosti te su se tako zadržale i internacionalizam i

hrvatska riječ, a time i svoj status u dnevnim novinama. U najvećem broju pojavnica riječ *komisija* javlja se u imenu Europska komisija u svim istraživanim novinama, dok je na drugom mjestu sintagma *prosudbena komisija*.

5.1.12. Muzika – glazba

Grafikon 12. Frekvencije leksema *muzika – glazba* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

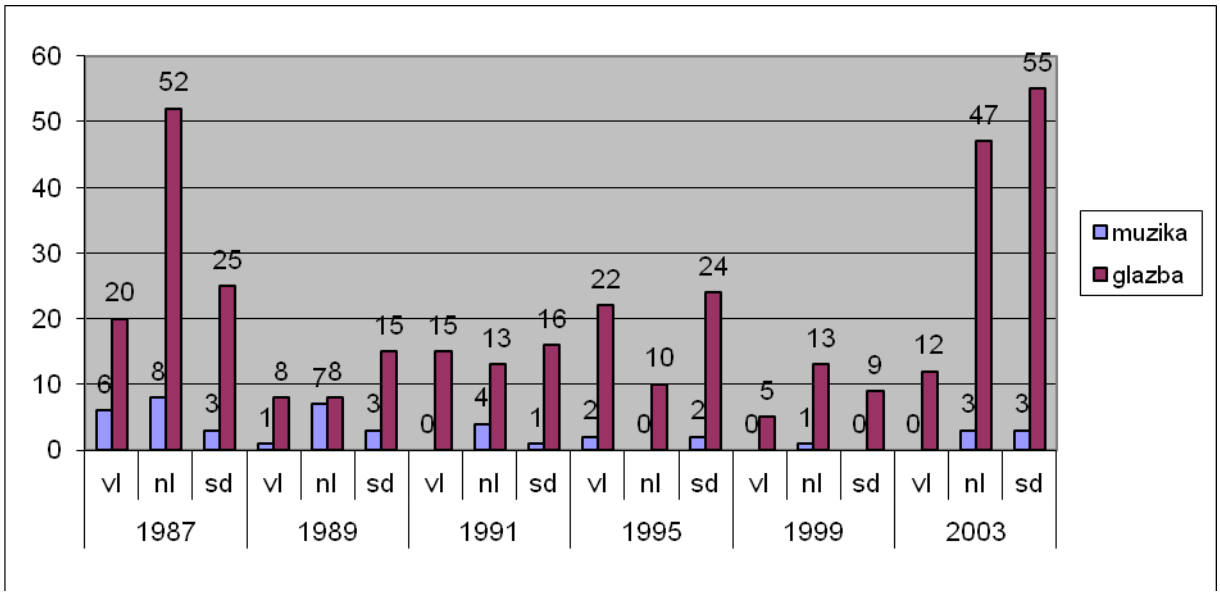

Sinonimni par *muzika – glazba*[79] zanimljiv je pogotovo što je leksem *muzika* vrlo rijedak u javnim glasilima za razliku od razgovornoga jezika. Iz grafikona se vidi da je pojava leksema *muzika* vrlo rijetka 1987. i 1989. u svim trojim novinama. Večernji je list nakon 1991. posve isključio iz svoga rječnika leksem *muzika* i otada držao kontinuitet uporabe domaćega leksema – *glazba*. Novi je list 1995. i 1999. broj pojavnica naziva *muzika* smanjio na minimum, dok je Slobodna Dalmacija također smanjila 1999. godine. Tek se 2003. ponovno vidi blagi povratak *muzike*, dok u Večernjem listu lektori i dalje ne puštaju *muziku*. Taj kasni otpor prema *muzici* 1995. i 1999. ima veze s Domovinskim ratom i otporom prema onomu što

[79] Iako se taj par smatra sinonimima, zapravo je *muzika* širi pojam. „Riječ *musices* nije ovdje izvedena iz latinskoga korijena, nego iz izvornijega grčkoga koji je obuhvaćao više od stvarnoga zvučanja i protezao se na spekulaciju o zvuku kao elementu kozmičkoga ustroja, te o simboličkoj vezi između apstraktnosti broja i poretka u fizičkom svijetu. Srednji vijek i renesansa su naslijedili taj složeni pojam, koji je mnogo širi od pojma 'glazba'“ (Bujić 2010: 22).

se smatralo tuđim ili zajedničkim sa srpskim. Tako je i *muzika* ušla u tu skupinu koja nije bila poželjna ni u razgovornom funkcionalnom stilu, a osobito ne u javnim glasilima jer se taj leksem doživljavao srpskim leksemom, a ne europeizmom latinskoga podrijetla. Tako je domaća riječ *glazba* zabilježena u kontinuitetu pojavljivanja u svim trojim novinama. U Novom listu 1987. od ukupne frekvencije 52 u 18 slučajeva spominje se leksem *glazba* kao dio imena ansambla „Limena glazba“. Ako se izuzme taj broj, ostaje frekvencija pojavljivanja koja iznosi 34, što upućuje na ujednačenost pojavljivanja istoga leksema s ostalim listovima iste godine. Godine 2003. u Novom listu zabilježeno je pet puta više, odnosno u Slobodnoj Dalmaciji udvostručenje frekvencije riječi *glazba* u odnosu na 1995, ratnu godinu.

5.1.13. Rezerva – pričuva

Grafikon 13. Frekvencije leksema *rezerva – pričuva* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

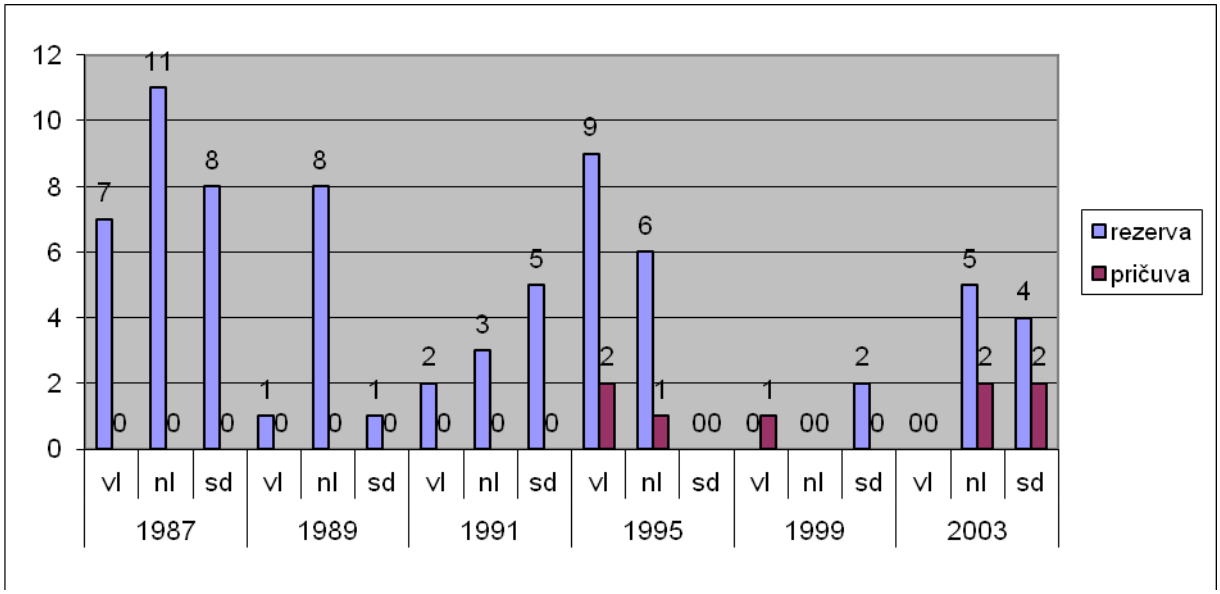

Sinonimni par *rezerva – pričuva* u dnevnim novinama pokazuje relativno malu frekvenciju pojavljivanja. Zanimljivo je primijetiti da se leksem *pričuva* pojavljuje 1995. i u Večernjem i u Novom listu. U sva tri lista, u svih šest godina frekvencija pojavljivanja leksema *rezerva* veća je u odnosu na *pričuvu*, a iznosi 90 : 10 posto. U godinama 1987, 1989. i 1991. leksem *rezerva* ima apsolutnu dominaciju – 100 %, dok posljednje tri godine istraživanja 1995, 1999. i 2003. taj se postotak mijenja u korist leksema *pričuva*. Tako *pričuva* preuzima gotovo ¼

frekvencije uporabe dotadašnje riječi *rezerva*. To u postocima iznosi 23,53 %, što nije zanemariva promjena. Najveći broj pojavnica leksema *rezerva* vezana je uz sintagmu *devizne rezerve*.

5.1.14. Teatar – kazalište

Grafikon 14. Frekvencije leksema *teatar – kazalište* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

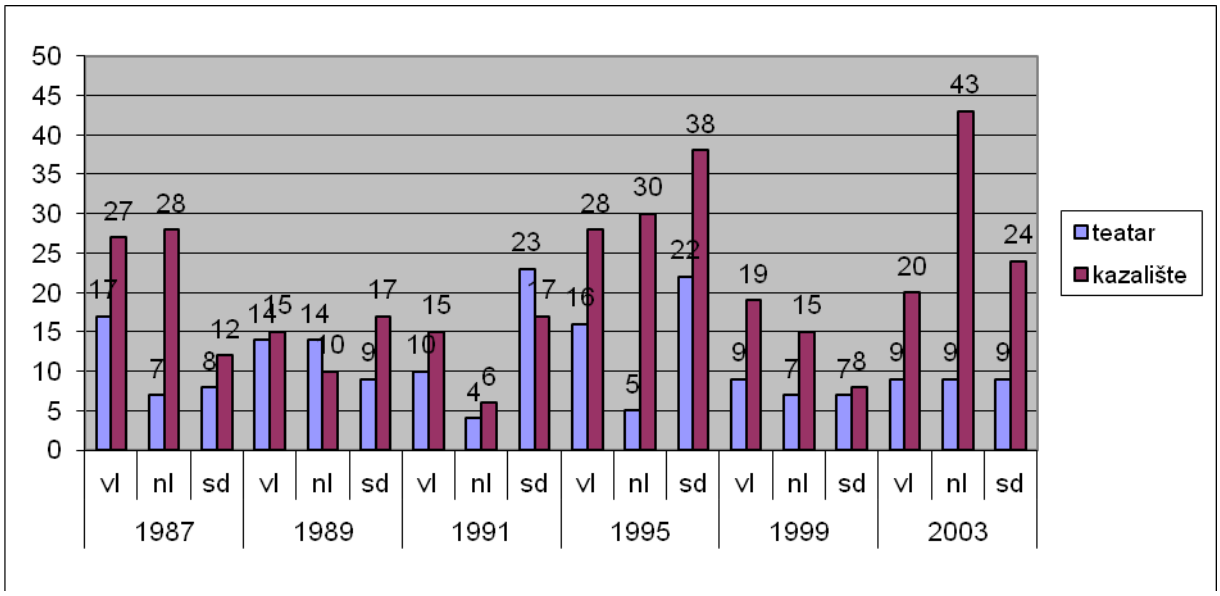

Teatar – kazalište je sinonimni par čije se sastavnice isprepliću tijekom godina od 1987. do 2003, što u postocima frekvencije iznosi 34,85 % u korist *teatra*, a to znači da se u nešto manje od dvije trećine slučajeva upotrebljava hrvatska riječ *kazalište*. Od trojih novina u promatranom razdoblju Novi list upotrebljava najviše leksem *kazalište*, čak 74,16 %, potom slijedi Večernji list sa 62,31 % te na kraju Slobodna Dalmacija s 59,79 %. Iz toga se može izvesti zaključak da postoji trend u kojem je prisutna prevlast riječi *kazalište* na štetu internacionalizma *teatar*, iako on čini gotovo trećinu frekvencije pojavljivanja tijekom promatranih godina. Isto tako, nešto veći porast uporabe riječi *kazalište* bilježi se 1995. godine u svim novinama, a Novi list bilježi i u 2003. značajan rast, dok se *teatar* nalazi u tekstovima i dalje, ali njegova čestota stagnira.

5.1.15. Zaključak

Na temelju prikazanih primjera vidljiv je pojačan trend zamjena internacionalizama hrvatskim riječima. Zamjena se odvijala uglavnom u vremenu od 1991. do 1995, dakle u vremenu pojačanoga jezičnoga čistunstva zbog teških ratnih stradanja, odnosno u vremenu velike osjetljivosti na nacionalne vrijednosti, među kojima jezik zauzima visoko mjesto. U tom čišćenju nepotrebnih tuđica i posuđenica nisu bili pošteđeni ni internacionalizmi, iako je jasno da se u svim kontekstima uvijek ne mogu svi zamijeniti hrvatskim istoznačnicama. Međutim, krajem promatranoga razdoblja 1999. do 2003. uočava se i povratak u uporabu pojedinih leksema koji su svoju revitalizaciju doživjeli zahvaljujući svjetskim trendovima internacionalizacije u kojima se na uporabu internacionalizama ne gleda kao na negativnu pojavu, nego upravo suprotnu kojom se radi na komunikacijskom povezivanju i prilagođavanju globalizacijskim procesima.

5.2. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi

H2: Nakon 1990. godine srpske riječi i srbizmi nestaju iz hrvatskoga jezika tako što na njihovo mjesto dolaze postojeće hrvatske riječi.

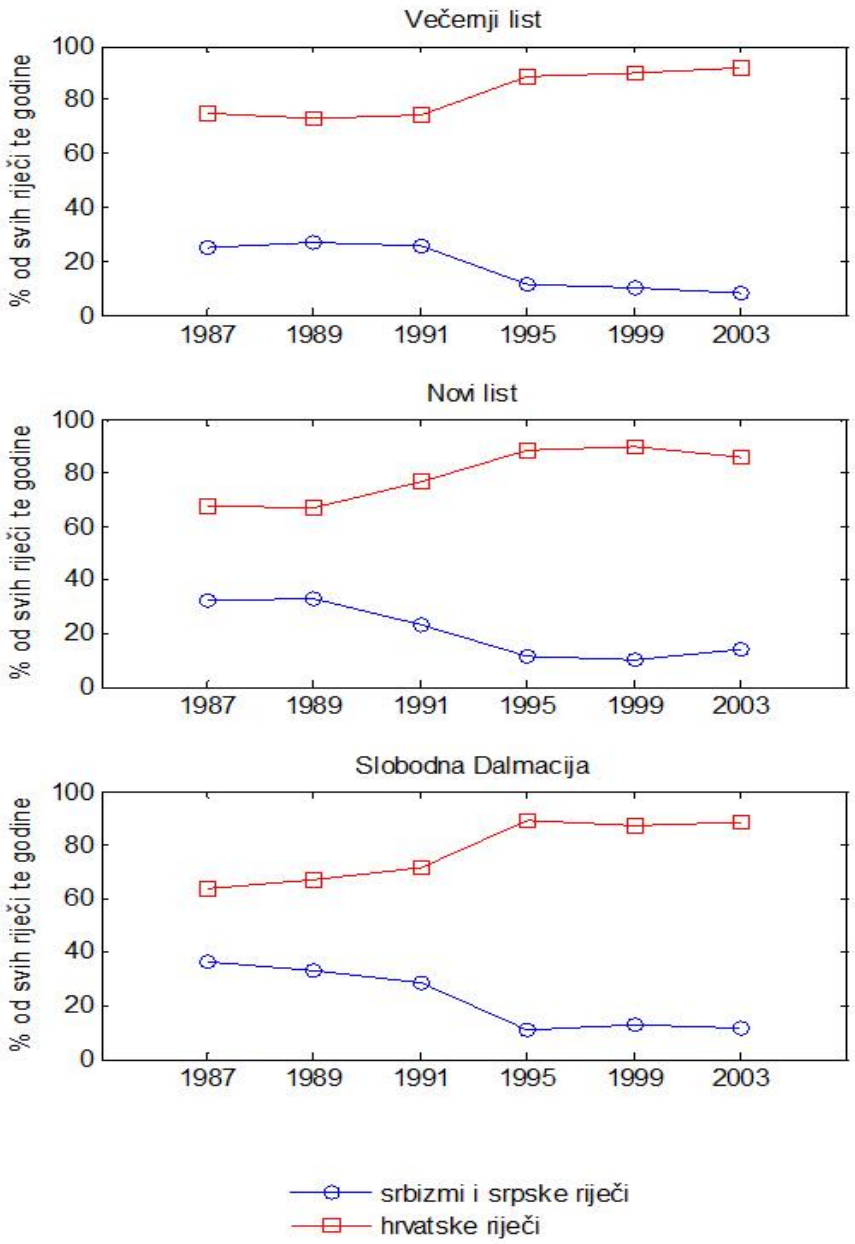

Slika 3. Učestalost srpskih riječi i srbizama[80] s hrvatskim istovrijednicama u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine.

[80] Srpskim riječima smatraju se riječi koje se nisu upotrebljavale u hrvatskome ni u razgovornom jeziku tipa *šargarepa*, a srbizmima riječi koje su se upotrebljavale u općem jeziku, npr. *uslov*, ili ograničeno, u nekom funkcionalnom stilu, npr. *major*. Ovdje su uzete pod srbizmima i riječi koje nisu srpskoga porijekla, ali su u

Na slici 3 prikazani su grafovi srpskih riječi i srbizama te hrvatskih riječi. Od trojih istraživanih dnevnih novina 1987. najviši postotak srpskih riječi i srbizama imala je Slobodna Dalmacija (36 %). S najmanjim postotkom srbizama i srpskih riječi bio je Večernji list (25 %). Večernji i Novi list (32 %) imaju relativno stabilan i sličan odnos prema srpskim riječima i srbizmima te se statistički gledano ovdje bitno ne razlikuju. Novi list 1989. bilježi lagani pad uporabe srpskih riječi zamjenjujući ih hrvatskim riječima do 1995, dok Večernji list započinje s uklanjanjem 1991. i završava 1995. To je godina završetka Domovinskoga rata koja objašnjava da je vrijeme jakoga utjecaja srpskoga jezika na hrvatski završeno i da srpskih riječi u hrvatskom jeziku uglavnom više nema. Slobodna Dalmacija imala je stalni lagani pad uporabe srpskih riječi i srbizama od 1987. do 1991, a 1995. dosegla je najnižu točku i time se ujednačila s ostalim dvojim novinama. Te blage razlike u trendovima vidljive su i u rezultatima zavisne analize varijance trendova uporabe srpskih riječi ($F(2,528)=2.76$, $p=.064$). Iako se u prijeratnom razdoblju jezik zvao hrvatskosrpski jezik, oduvijek se znalo koje su hrvatske riječi (npr. *osigurati*), a koje srpske riječi (npr. *obezbjediti*). Međutim, u razdoblju od 1995. do 2003. prisutna je postojanost postotka riječi koje su doista zajedničke riječi, i hrvatske i srpske. Ta se tvrdnja odnosi ponajprije na riječi koje su slavenskoga podrijetla (riječi tipa *nebo*), a tih je najviše u leksiku obaju jezika, ili su zajedničke posuđenice (riječi tipa *antropologija*). Takve su riječi dio hrvatskoga leksičkoga korpusa te iz toga razloga valja uvažavati sinkronijske zakonitosti i značenjske vrijednosti unutar sustava hrvatskoga jezika.

hrvatskom jeziku u vrijeme zajedničke države bile obilježene kao srpske. Neke od tih riječi bile su u sinonimijskom odnosu s hrvatskima, neke su bile i hrvatske, ali s drugim značenjem, ali je uglavnom njihova uporaba karakteristična za jedno vrijeme povijesti hrvatskoga jezika pa se mogu smatrati hrvatsko-srpskim leksičko-semantičkim analozima.

5.2.1. Autoput – autocesta

Grafikon 15. Frekvencije leksema *autoput* – *autocesta* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

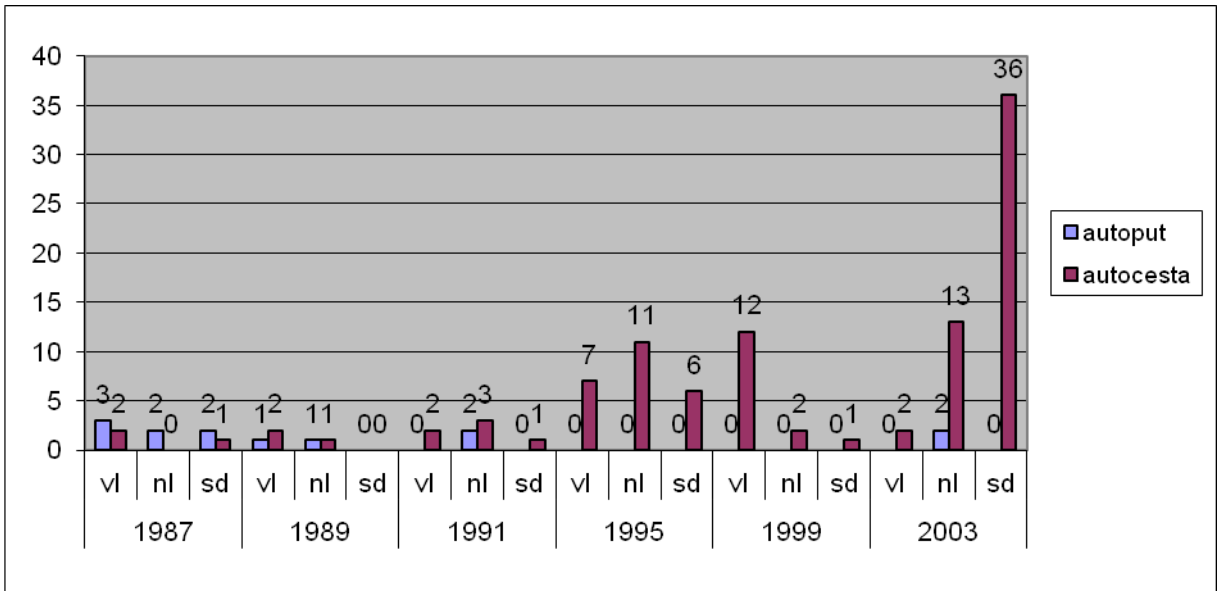

U odnosu leksema *autoput* i *autocesta* vidljiva je zamjena *autoputa autocestom*. Iako se u ukupnom postotku uporabe leksema *autoput* tijekom promatranih godina uočava tek 11,30 %, može se reći da je većinom rabljen u 1987. godini. U 88,70 % pojava leksema *autocesta* iščitava se znatna njegova prednost koja tijekom vremena nije bila linearna. Mala uporaba obaju leksema bila je 1987, 1989. i 1991, a tek je nakon tih godina bitno porasla uporaba leksema *autocesta* koji je zamijenio *autoput*. 1995. i 1999. godine izrazito se pazilo da se ne govori *autoput*. U Novom se listu 2003. ponovno pojavio leksem *autoput*, što ne predstavlja statistički gledano važnu razliku, ali može upućivati na oslabljenu purističku klimu u lektorskoj službi lista. Razlog velikoga broja spominjanja leksema *autocesta* u Slobodnoj Dalmaciji 2003. u odnosu na tek trećinu u Novom listu jest česta tema od regionalne važnosti povezivanje sjevera i juga Hrvatske autocestom te otvaranje pojedinih njezinih dionica.

5.2.2. Budžet – proračun

Grafikon 16. Frekvencije leksema *budžet – proračun* u istraživani godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

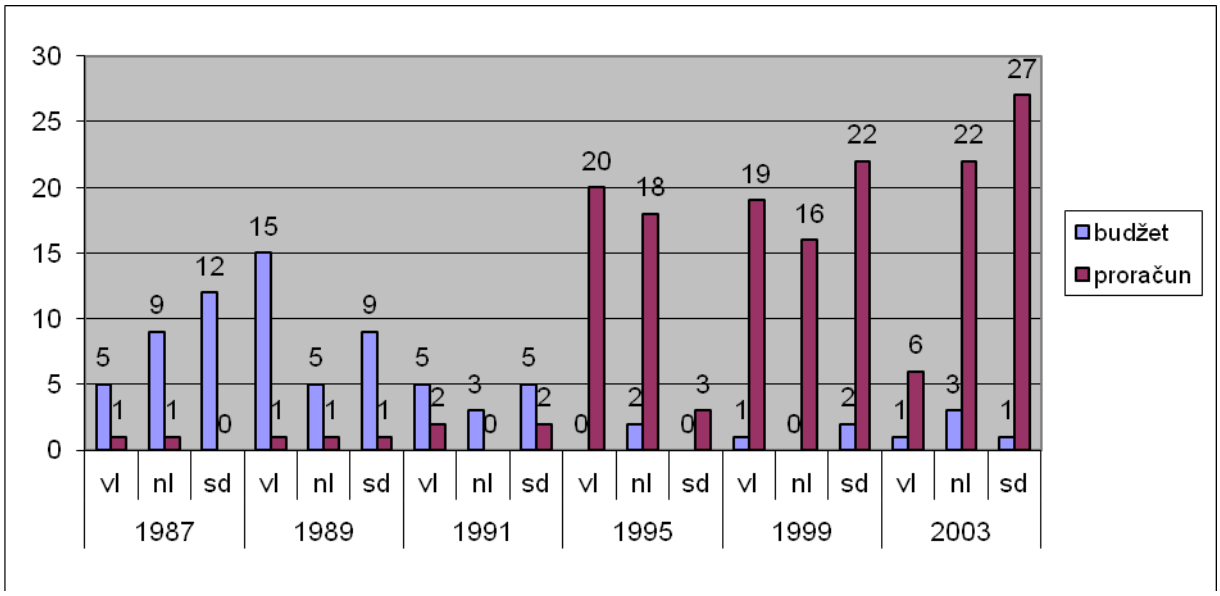

Prema gornjem grafikonu vidi se zamjena leksema *budžet* domaćim leksemom *proračun*. Iako je leksem *budžet* anglizam, pojam je preuzet iz ekonomske znanosti bivše države u kojoj je to bila vrlo čestotna riječ u kontekstu ekonomske politike države, potrošača i sl. Riječ *proračun* nije nova jer se pojavljivala i 1987. i 1989. s vrlo slabom frekvencijom u svim listovima. Uočljiva zamjena nastupila je nakon 1991. U razdoblju nakon 1991. do 1995. dogodila se leksička zamjena koja je vidljiva iz grafikona jer je u 1995. u Večernjem i Novom listu leksem *proračun* preuzeo mjesto *budžetu*. Slobodna je Dalmacija počela sa snažnijom uporabom domaće riječi tek 1999. Zamjena i frekvencija uporabe leksema *proračun* porasla je za 50 % u promatranom razdoblju, a omjer odnosa leksema *budžet* u ukupnom pojavljivanju iznosi 32,50 %, dok je kod leksema proračun 67,50 %. Valja istaknuti da leksem *budžet* nije posve istisnut, nego se i dalje nalazi gotovo u istoj mjeri kao i riječ *proračun* u vrijeme SFRJ-a i ratne 1991.

5.2.3. Dozvoliti – dopustiti

Grafikon 17. Frekvencije leksema *dozvoliti – dopustiti* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

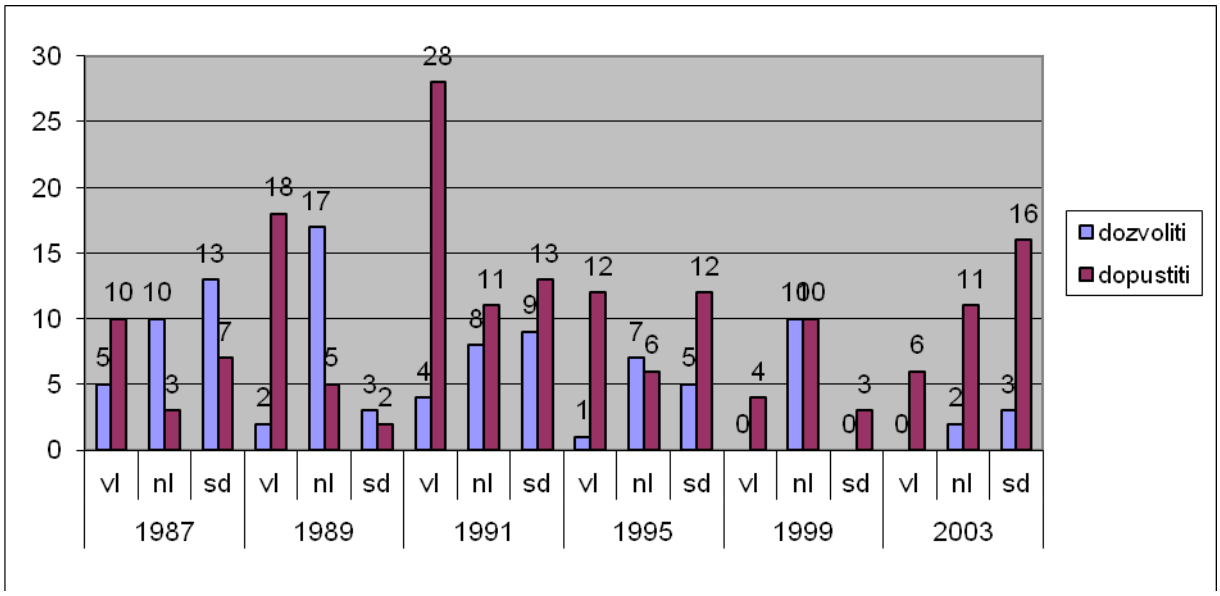

Glagol *dozvoliti* je rusizam koji je u hrvatski ušao preko srpskoga. Iako je odavno s normativnoga gledišta prednost imao glagol *dopustiti*, *dozvoliti* se ukorijenio, pogotovo u razgovornom stilu, a razloge treba tražiti što je imenica *dozvala* ostala nezamjenjiva. Odnos para *dozvoliti – dopustiti* ima priličnu raspršenost u svim promatranim listovima i godinama. Promatrajući sve te godine primjećuje se slabljenje frekvencije leksema *dozvoliti* i porast frekvencije uporabe leksema *dopustiti*. U ukupnoj frekvenciji uporabe omjer je obaju leksema oko 1 : 2, odnosno 35,87 % realizacije ima leksem *dozvoliti*, dok je riječ *dopustiti* u prevlasti sa 64,13 % tijekom promatranih godina u trojim novinama. Promatra li se prema listovima, može se uočiti da je Večernji list od 1987. pazio na jezik svojih priloga te je težio njegovanijemu jeziku. Tako se u samo 12,12 % slučajeva javlja leksem *dozvoliti*, dok Novi list i Slobodna Dalmacija zamjenjuju leksem *dozvoliti* s *dopustiti* tek 1991. s naglaskom da se i dalje u vrlo malom broju uporabe pojavljuje i 1999. i 2003, dok u Večernjem listu to više nije slučaj od 1999. Novi je list u čak 54,55 % rabio leksem *dozvoliti*, dakle u više od polovice od ukupnoga broja pojavljivanja u svim istraživanim novinama. Treba također naglasiti da je od tih 54,55 % u Novom listu čak 64,81 % uporabe obuhvaćeno u samo prve tri godine provedenoga istraživanja, dakle 1987, 1989. i 1991. Gledajući s druge strane, glagol *dopustiti* najmanje je zastupljen upravo u Novom listu, samo 25,99 % od ukupnoga postotka svih trojih

novina tijekom promatranih godina. Zato je Večernji list pokazao izrazitu naklonjenost pa je ta hrvatska riječ zauzela od ukupnoga postotka svih trojih novina čak 44,07 %, dok je Slobodna Dalmacija i s prvim i drugim leksemom u podjednakom omjeru.

5.2.4. Istovremeno – istodobno

Grafikon 18. Frekvencije leksema *istovremeno – istodobno* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

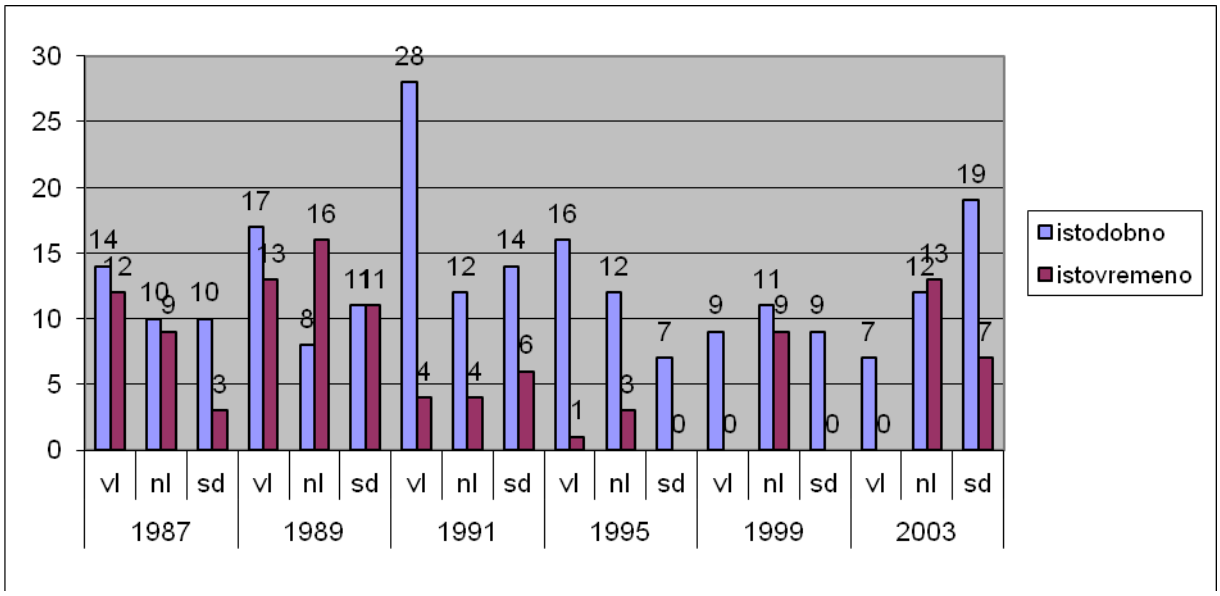

Uz postojeću hrvatsku riječ *istodobno* prilično se dobro nametnula i zajednička riječ *istovremeno*. Riječ je o paru koji se upotrebljava u hrvatskom, ali je riječ *istodobno*, zahvaljujući u prvom redu lektorima, obilježena kao hrvatska jer se u srpskom ona ne upotrebljava. U ukupnom broju frekvencije pojavljivanja tijekom vremena u svim trojim novinama prilog *istovremeno* čini čak 1/3, odnosno 32,94 %. Prema grafikonu njegov utjecaj znatno slabi nakon 1991. u svim novinama, osim u Novom listu u kojem je i prije smjene vlasti 1991, a i poslije, točnije 2003. postojala određena sklonost k prvoj riječi, a ne riječi *istodobno*. Lijepo se može vidjeti da je u ratnim godinama 1991. i 1995. njegova uporaba smanjena za ¼, odnosno 1/5, ali da je 1999. i 2003. u Novom listu vidljiv njegov povratak te se izjednačio s leksemom *istodobno*. Također je zanimljivo da i u Slobodnoj Dalmaciji u godinama 1995. i 1999. nema nijedne pojave leksema *istovremeno*, ali se 2003. opet pojavio zauzimajući gotovo 1/4 od ukupnoga broja pojava obaju leksema. Očito je da je jezična

politika Novoga lista i Slobodne Dalmacije manje puristička, dok je Večernji list ustrajno skrbio za čistoću jezika pa odatle u njem mnogo manje „propuštanja“ leksema *istovremeno*. Postotak njegove uporabe u Večernjem listu tijekom istraživanoga razdoblja iznosi tek 27,03 %, dok Novi list bitno prednjači s čak 48,65 %. Zato je po uporabi hrvatske riječi *istodobno* Večernji list na prvom mjestu s 40,27 %, dok je najmanje prostora dano u Novom listu, i to 28,76 %. Slobodna Dalmacija tu čini zlatnu sredinu rabeći oba leksema u sličnom postotku koji iznosi 24,32 %, odnosno 30,97 %, dajući dakle blagu prednost hrvatskomu leksemu.

5.2.5. Lični – osobni

Grafikon 19. Frekvencije leksema *lični – osobni* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

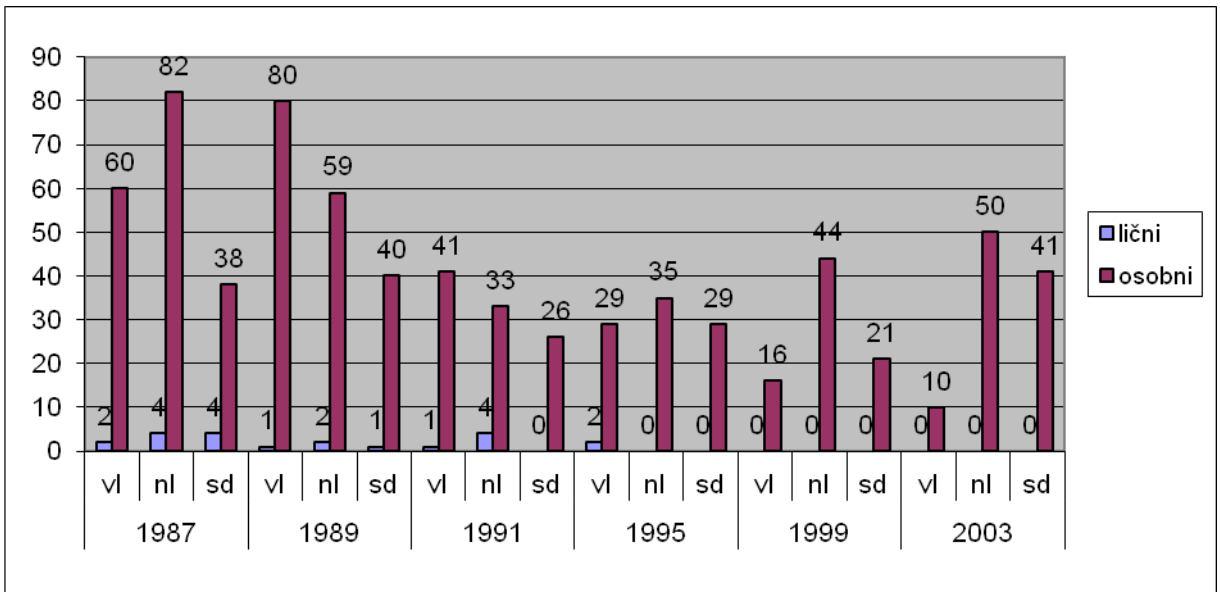

Leksem *lični* još je u vrijeme bivše države imao vrlo nisku frekvenciju uporabe u dnevnim novinama s obzirom na to da u hrvatskom jeziku *lični* znači samo 'koji se odnosi na lice glave'. Stoga su imenica *lice* 'osoba' i njezin pridjev *lični* odavno smatrani srbizmima pa je razumljivo što je riječ *lični* slabo zabilježena u dnevnim novinama i što je nakon 1991. sasvim nestala. Najveći broj uporabe u vrijeme predratnih godina uglavnom je vezan uz sportska pravila u sintagmi *lična greška* te uz osobnu dokumentaciju u sintagmi *lična karta*. Od sva tri lista Novi je list u vrijeme bivše države najviše upotrebljavao pridjev *lični* – čak 47,62 %, dok

je Slobodna Dalmacija najmanje – 23,81 % od ukupnoga broja svih frekvencija pojava toga leksema tih godina.

Apsolutnu prevlast tijekom istraživanih godina ima hrvatski leksem koji ima gotovo 100 % frekvenciju uporabe te iznosi 97,22 %.

5.2.6. Krivični – kazneni

Grafikon 20. Frekvencije leksema *krivični* i *kazneni* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

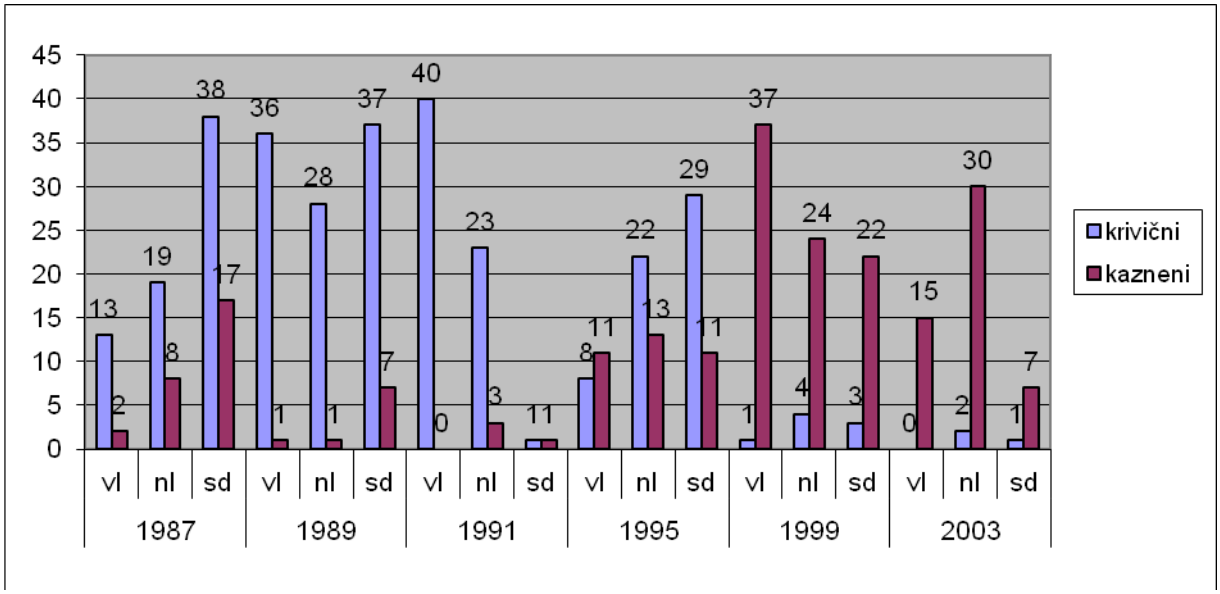

Na gornjem grafikonu prikazan je još jedan primjer zamjene srpskoga hrvatskim leksemom. Prema stupcima vidljiva je pretežna uporaba leksema *krivični* od 1987. do čak 1995, i to u regionalnim novinama Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji te iznosi 59,22 % od ukupnoga broja pojavnica u svim trojim novinama, dok je Večernji list iste godine uveo prevlast hrvatskih pravnih naziva i otad je potpuno istisnuo leksem *krivični*. Zanimljivo je spomenuti da u Slobodnoj Dalmaciji 1987. od ukupnoga broja pojavnica obaju leksema čak 1/3 čini leksem *kazneni*, što upućuje na njegovo postojanje, ali i na istisnutost iz javne uporabe. Također je zanimljivo da su oba leksema tijekom promatranih godina u okviru svojih postotaka *krivični* s 56,22 % i *kaznemi* s 40,78 % od ukupnoga broja pojavnica u svim novinama jednako zastupljena s trećinom u svakom od listova. Leksem *krivični* i dalje se

javljao u regionalnim novinama u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji 1999. i 2003, međutim, statistički gledano, posve neznačajno i neugrožavajući leksem *kazneni*.

5.2.7. Nauka – znanost

Grafikon 21. Frekvencije leksema *nauka* – *znanost* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

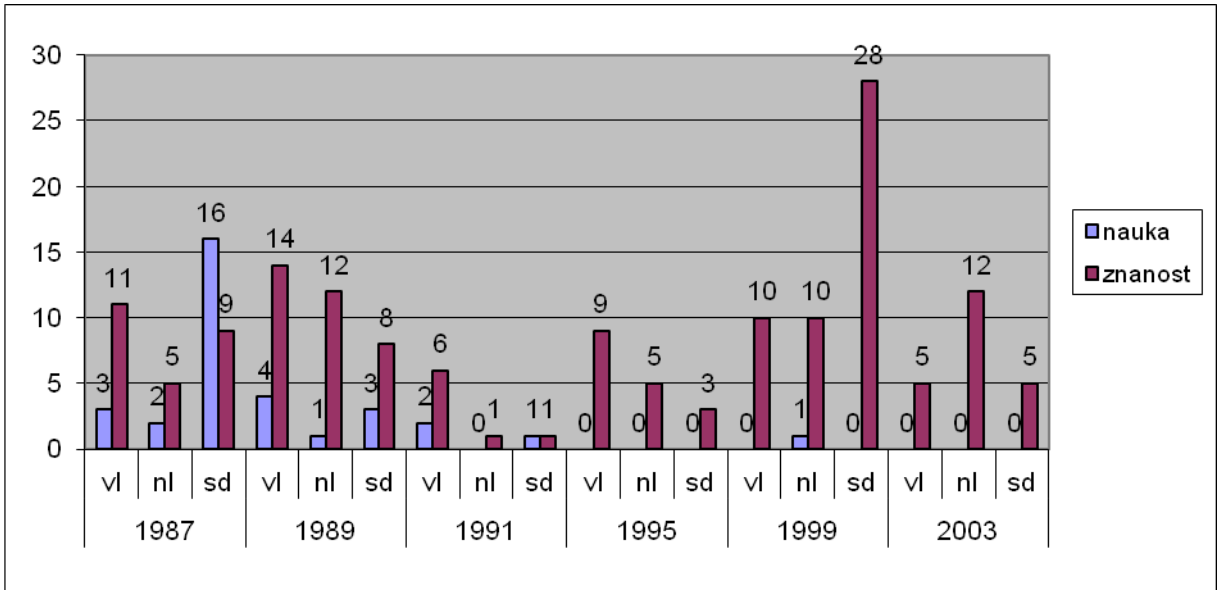

Pokušaj zamjene leksema *znanost* leksemom *nauka* u dnevnim novinama u vrijeme SFRJ-a pod krinkom zajedničkoga srpskohrvatskoga jezika (tako se zvao), nije uspio, barem nije posljednjih godina ondašnje države jer se naziv *znanost* upotrebljavao od 19. stoljeća, s tim da je od Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika postao prestižan. Prema grafikonu samo u prve tri istraživane godine omjer je uporabe obaju leksema 1 : 2, odnosno leksem *nauka* upotrebljavao se u 32,32 %, a leksem *znanost* u 67,68 % slučajeva. U hrvatskome *nauka* ima drugo značenje, ali u značenju 'znanost' tipični je srbizam. U početku je istraživanja još visok postotak uporabe srpskoga leksema, no smjenom vlasti u Hrvatskoj taj leksem potpuno nestaje iz uporabe. Godine 1999. javlja se samo jedna pojavnica toga leksema, ali kao dio imena – Srpska akademija nauka i umetnosti.

U prijeratno vrijeme najvišu distribuciju srpskoga leksema imala je Slobodna Dalmacija s čak 60,61 %, a najmanju Novi list s tek 12,12 %. U isto to vrijeme najosjetljiviji list na jezičnu pravilnost pokazivao je Večernji list koji je s čak 46,27 % preferirao hrvatski leksem *znanost*.

5.2.8. Nivo – razina

Grafikon 22. Frekvencije leksema *nivo* – *razina* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

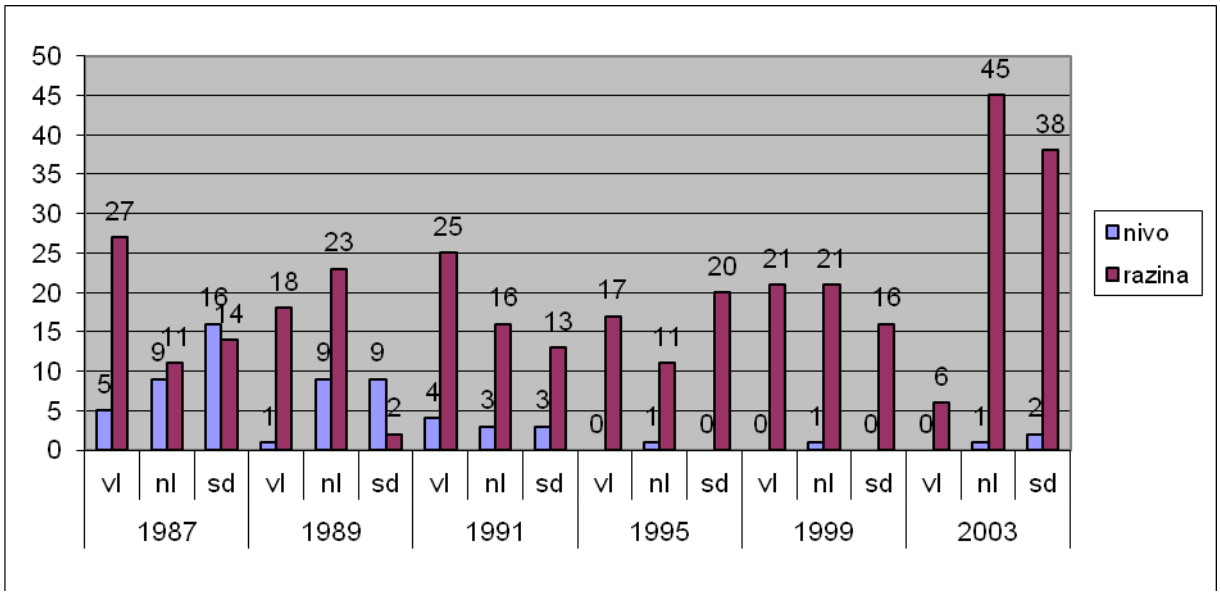

Nivo je također jedna od riječi, iako francuskoga podrijetla, koja se u hrvatskome upotrebljavala pod utjecajem srpskoga jezika koji je inače skloniji stranim riječima. U hrvatskome postoji istoznačnica *razina* koja može zamijeniti *nivo* u svim kontekstima. Iako se iz grafikona vidi da leksem *nivo* nije nikada ozbiljno ugrozio hrvatsku riječ, vidi se i da je u regionalnim dnevnim novinama bio konkurencija hrvatskomu. Omjer uporabe dvaju leksema u istraživanim novinama i godinama jest 15,63 % : 84,31 % u kojem leksem *razina* ima daleko veću prednost te je podjednako raspoređena njegova uporaba u svim trojim novinama. Međutim, vidljivo je da osamostaljivanjem i hrvatske države i hrvatskoga jezika u javnim glasilima broj pojavnica leksema *nivo* bitno opada i da ne ugrožava hrvatski leksem *razina*. U Večernjem je listu od 1995. potpuno isključen, dok je u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji pojavljivanje svedeno na minimum u korist hrvatskoga leksema. Postotak uporabe leksema

nivo tijekom istraživanih godina u Večernjem je listu vrlo malen i iznosi 15,63 %, dok je najveći u Slobodnoj Dalmaciji s 46,88 %.

5.2.9. Oblast – područje

Grafikon 23. Frekvencije leksema *oblast* – *područje* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

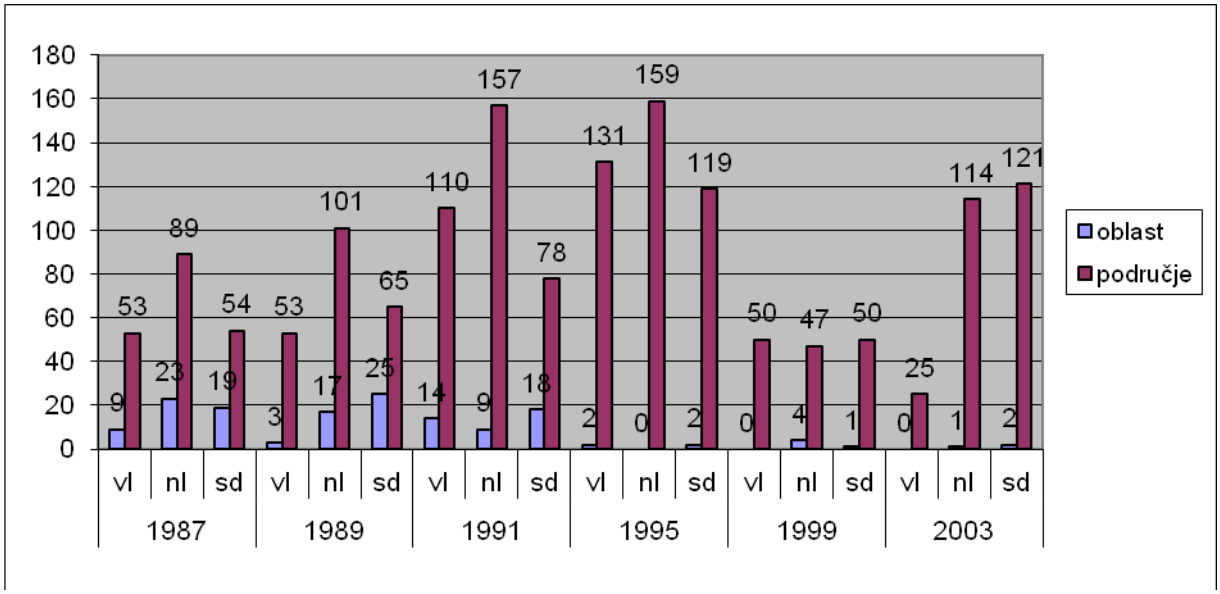

Frekvencija je uporabe leksema *oblast* bila u vrijeme bivše države niska, a od 1995. taj se leksem gotovo izgubio. Omjer ukupnoga pojavljivanja u svim istraživanim novinama tijekom godina jest 8,64 % nasuprot leksema *područje* koji iznosi 91,36 %. Najmanju uporabu te riječi u prve tri istraživane godine u vrijeme postojanja SFRJ-a bilježio je Večernji list – 18,98 %, potom Novi list 35,77 % i najviše 45,26 % Slobodna Dalmacija. Nakon 1991. leksem *oblast* ima vrlo malu frekvenciju uporabe[81] te ne predstavlja statistički relevantnu značajku.

[81] Sreće se, primjerice u sjemenarstvu, u kojem je oblast širi pojam od područja jer se neka oblast dijeli na područja.

5.2.10. Organ – tijelo

Grafikon 24. Frekvencije leksema *organ – tijelo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

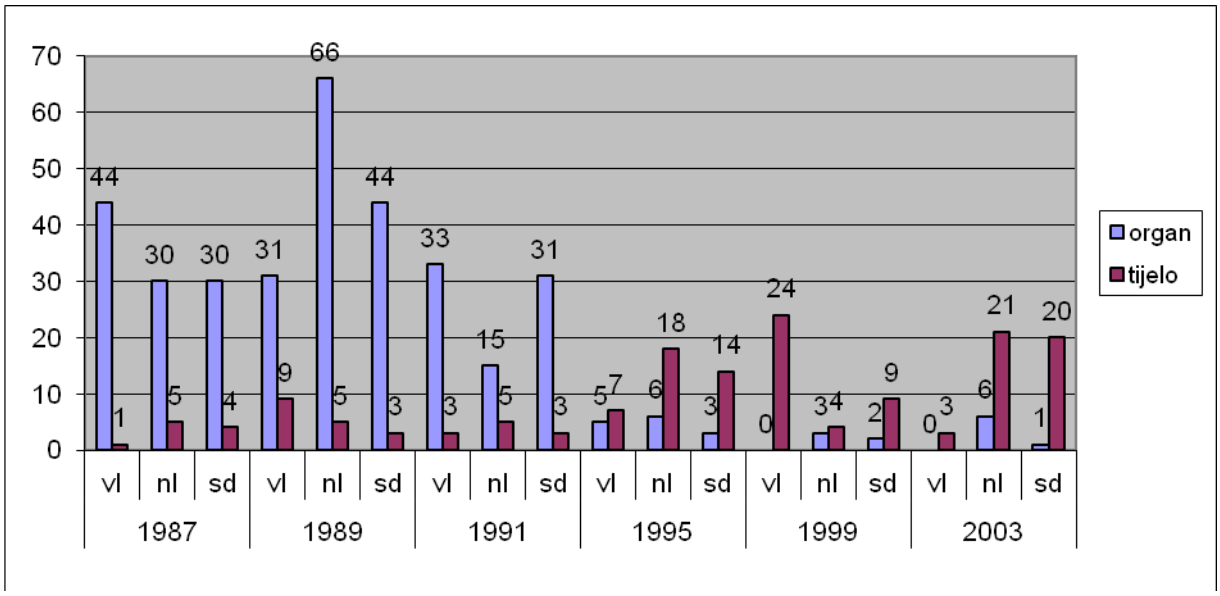

U političkom kontekstu organizacije vlasti u Jugoslaviji vrlo je čest bio leksem *organ*, odnosno u hrvatskom jeziku *tijelo*. Ovdje nije riječ isključivo o srpskoj riječi jer se leksem *organ* javlja i u hrvatskom jeziku, ali kao naziv u anatomiji, a u ovom kontekstu, *organ vlasti*, *organi reda* u hrvatskom se jeziku ne koristi. Uporaba leksema *organ* u dnevnim novinama bila je prilično visoka u Jugoslaviji te je od ukupnoga broja frekvencije uporabe tijekom svih istraživanih godina iznosila čak 68,90 %. Zamjena *organa tijelom* dogodila se smjenom vlasti i nastupila je nakon 1991. godine. Međutim, uporaba leksema *tijelo* nije ni približno dosegla frekvenciju bivšega, nego je prepolovljena te iznosi samo 31,10 % u ukupnom zbroju svih pojavnica promatranih godina. Iz grafikona je vidljivo da se sintagma *tijelo vlasti* u svim dnevnim novinama javljala i prije 1991, prije smjene vlasti, ali u jako malom broju frekvencija. Ozbiljnija uporaba te sintagme vidi se od 1995, no, kao što je rečeno, u bitno smanjenom broju pojavljivanja. Najveći broj sveza sa starim leksemom, ali i novim od ukupnoga broja pojavljivanja imao je Novi list s vrlo sličnim postocima 36,00 % i 36,71 %.

5.2.11. Saobraćaj – promet

Grafikon 25. Frekvencije leksema *saobraćaj – promet* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

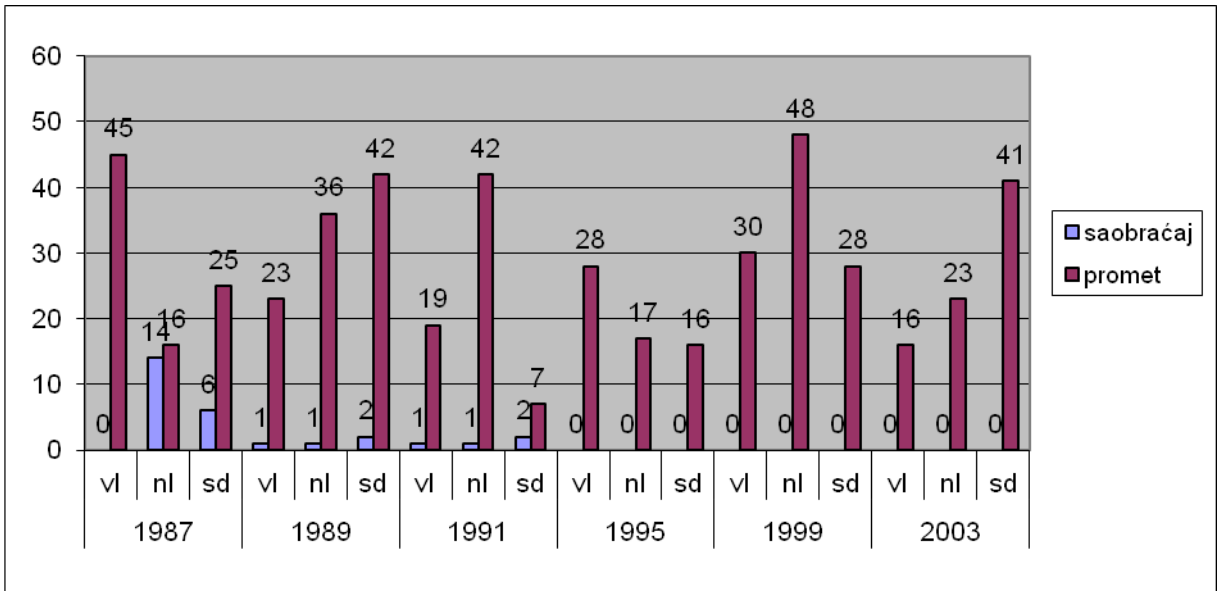

Saobraćaj[82] je još jedan leksem koji nije uspio istisnuti u hrvatskom jeziku domaći leksem *promet*. Njegova se uporaba bilježi u 1987, 1989. i 1991, a nakon toga leksem *saobraćaj* potpuno je izbačen iz javnih glasila. Zanimljivo je da 1987. u Večernjem listu nije zabilježena ni jedna pojavnica leksema *saobraćaj*. Najveći broj pojavnica toga leksema bilježi Novi list iste godine. Od ukupnoga broja pojavnica obaju leksema tijekom istraživanih godina Večernji je list rabio samo 7,14 % leksem *saobraćaj*, dok je Novi list čak 57,14 %. Međutim, ako se uzme u obzir da ukupan omjer obaju leksema u istraživanim godinama iznosi 5,28 % za leksem *saobraćaj* i 94,72 % za leksem *promet*, onda je taj podatak u okviru tih 5,28 % prilično beznačajan. Od 1995. ni u jednim novinama nije zabilježen leksem *saobraćaj* i time je potpuno istisnut iz uporabe u dnevnim novinama, a omjer pojavnica leksema *promet* prilično je ravnomjerno raspoređen u Večernjem i Novom listu te u Slobodnoj Dalmaciji (32,07 %, 36,25 % i 31,67 %).

[82] U „srpskome saobraćaj ne znači samo promet, nego i veze među ljudima“ (Babić 2004: 184).

5.2.12. Spisak – popis

Grafikon 26. Frekvencije leksema *spisak – popis* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

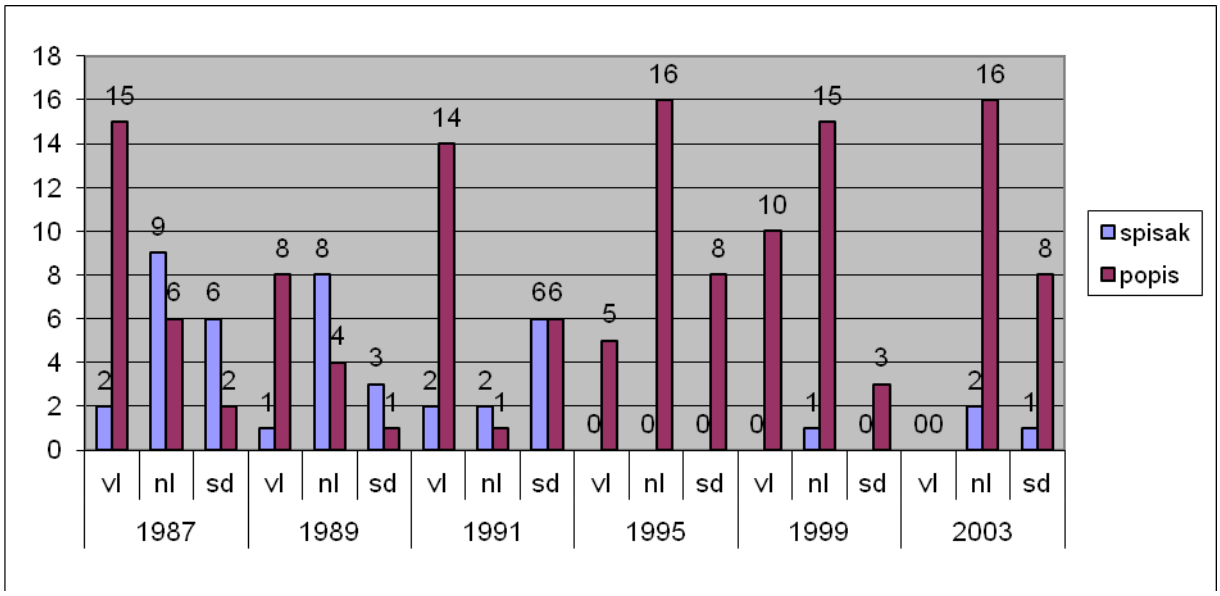

Spisak je leksem koji je nametnut iz srpskoga preko administarivnoga jezika i koji je uspio preživjeti pa se čak i danas sreće u razgovornom jeziku. Iako u ukupnom postotku uporabe tijekom istraživanih godina čini gotovo ¼, odnosno 23,76 %, s vremenom se *spisak* gubi iz javnih glasila. Iz grafikona je očita njegova visoka uporaba u 1987. i 1989. godini u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji te iznosi čak 51,16 %, odnosno 37,21 %, dok je u Večernjem listu njegova uporaba gotovo neznatna i iznosi samo 11,63 %. Nakon 1991. leksem *spisak* pada u zaborav u korist *popisa* čak i u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji. Osjetljivost za jezik u ratnoj godini izrazito je snažna pa grafikon ne bilježi ni jedno pojavljivanje *spiska*, ali poslijeratno vrijeme dopušta si slobodu, pa tako i u Novom listu i u Slobodnoj Dalmaciji lektorske službe propuštaju ponegdje srpske riječi, no neznatno i bezopasno za hrvatski jezik.

5.2.13. Štampa – tisak

Grafikon 27. Frekvencije leksema *štampa – tisak* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

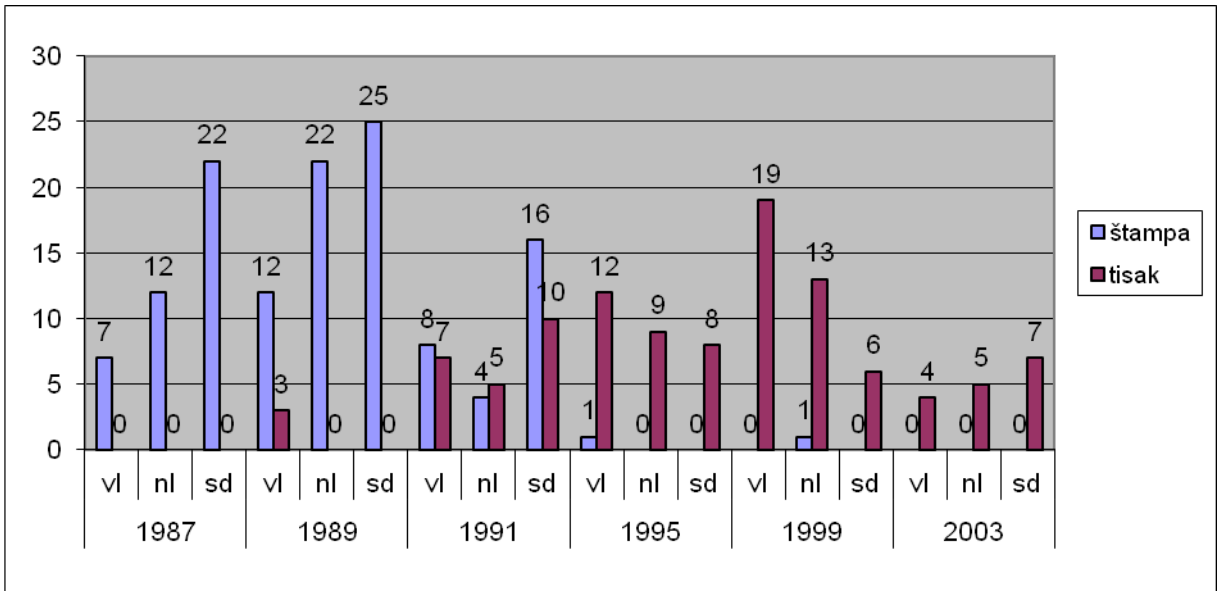

Prema gornjem grafikonu u leksičkom paru *štampa – tisak* vidljiva je zamjena leksema *štampa* leksemom *tisak*. Ovdje je riječ o talijanizmu koji je također nametnut u vrijeme jugoslavenske države kao zajednička riječ, dok je *tisak* bio potisnut. Promjena se javlja već 1989. u Večernjem listu koji prvi daje prednost hrvatskoj riječi. Ostale novine uvode leksem *tisak* na svoje stranice tek 1991, od 1995. godine riječ *štampa* više se ne javlja u značajnoj frekvenciji kao nekad, a od 2003. nijednom nije zabilježena. Oba su leksema po ukupnom broju pojavnica prilično ujednačena. Nešto je veći postotak u korist leksema *štampa* te iznosi 54,17 %, dok leksem *tisak* bilježi 45,83 % uporabe tijekom promatranih godina. Bitno veću prednost u tom razdoblju hrvatskoj riječi daje Večernji list, a iznosi 42,73 %, za razliku od ostalih dvaju listova koji daju gotovo podjednaku važnost *tisku*, što iznosi u Novom listu 29,09 % i Slobodnoj Dalmaciji 28,18 %.

5.2.14. Uhapsiti – uhititi

Grafikon 28. Frekvencije leksema *uhapsiti – uhititi* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

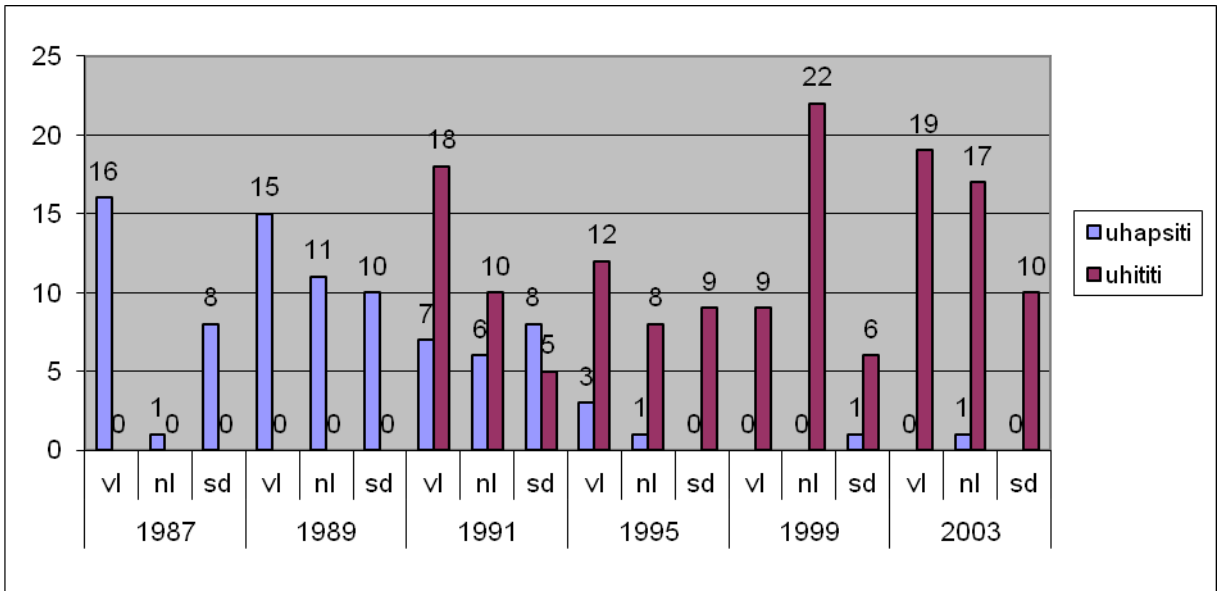

Glagol *uhapsiti* u jugoslavenskoj je državi potpuno prevladavao i u općem i u terminološkom jeziku. Ni 1987. ni 1989. nije zabilježen sinonim u dnevnim novinama. Tek se 1991. javlja riječ *uhititi* koja potpuno mijenja sliku i potiskuje leksem *uhapsiti*. Od 1995. leksem *uhapsiti* sasvim je zamijenjen leksemom *uhititi* te eventualna pojedinačna javljanja u dnevnim novinama svedena su na minimum i statistički gledano ne predstavljaju nikakvu bitnu značajku osim propusta lektorskih službi. Unatoč tomu što je u prve dvije istraživane godine leksem *uhapsiti* postojao bez zamjene, frekvencija njegove uporabe od 37,77 % nije uspjela nadmašiti frekvenciju uporabe hrvatskoga leksema *uhititi* koja je iznosila 62,23 % pojavnica u svim dnevnim novinama tijekom vremena. Zanimljivo je da je u promatranom razdoblju oba leksema najviše rabio Večernji list. U svim trojim novinama tijekom istraživanoga vremena leksem *uhapsiti* korišten je 43,59 %, dok leksem *uhititi* 40,00 %. Važno je napomenuti da se Novi list uspio približiti i s 39,31 % gotovo ujednačiti s Večernjim listom u uporabi leksema *uhititi*.

5.2.15. Uslov – uvjet

Grafikon 29. Frekvencije leksema *uslov – uvjet* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

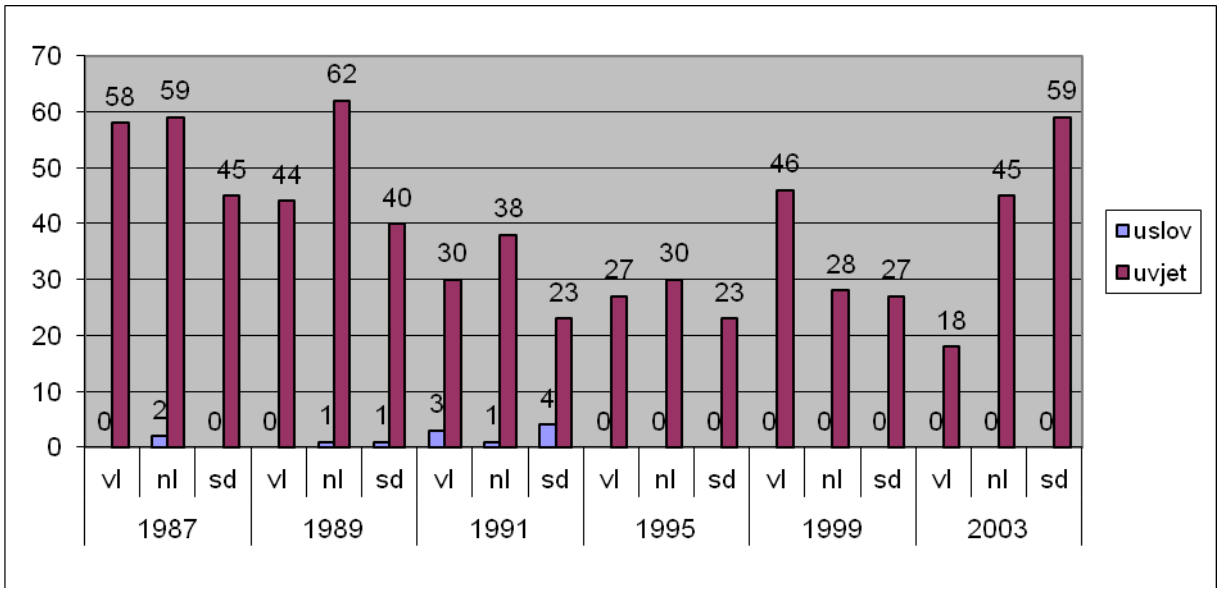

Odnos ovoga para sličan je odnosu para *dozvoliti – dopustiti*. Riječ je o rusizmima koji su preko srpskoga prodrli u hrvatski jezik i koji su u Jugoslaviji bili često u uporabi, iako su ih i onda lektori progonili. Uporaba srbizma *uslov* zabilježena je do osamostaljivanja Hrvatske. Od ukupnoga broja pojavnica tijekom promatranoga vremena najviše ih je u Slobodnoj Dalmaciji – 41,67 %, zatim u Novom listu – s trećinom pojava, dok ih je u Večernjem listu najmanje, tek s četvrtinom.

Nakon 1991. leksem *uslov* nije se pojavio u istraživanim novinama, iako ni njegov udio do te godine od samo 1,68 % od ukupnoga broja pojavnica tijekom istraživanih godina nije ostavio značajnijega traga.

5.2.16. Utisak – dojam

Grafikon 30. Frekvencije leksema *utisak – dojam* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

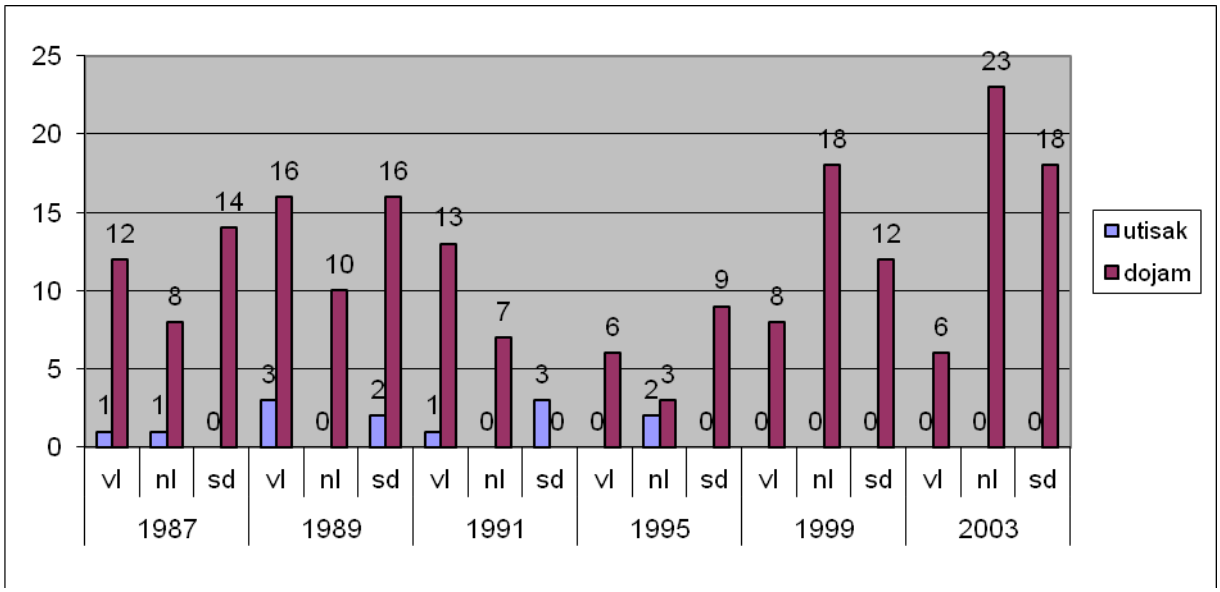

Utisak je jedan od leksema koji je u razgovornom jeziku češći nego što je to prikazano u grafikonu njegove uporabe u dnevnim novinama. Iz grafikona se može vidjeti da se leksem *utisak* prilično slabo upotrebljavao u vrijeme bivše države i ratnih godina, međutim njegovo je pojavljivanje neznatno u odnosu na uporabu hrvatskoga ekvivalenta. Leksem *utisak* je prevedenica njemačke riječi *Eindruck*, dok je *dojam* rezultat golemoga prinosa Bogoslava Šuleka popunjavanju hrvatskoga leksika u 19. stoljeću, u ovom slučaju njegova posuđivanja iz češkoga. Udio je uporabe obaju leksema u promatranim novinama i tijekom istraživanih godina 6,13 % za *utisak* te 93,87 % za *dojam*. Hrvatska riječ *dojam* prevladava tijekom vremena nad leksemom *utisak*, a od 1995. Večernji list i Slobodna Dalmacija posve su istisnule *utisak* te tako od 1999. u svim se dnevnim novinama koristi isključivo leksem *dojam* te se ujednačuje njegova uporaba (30,65 %, 34,67 % i 34,67 %).

5.2.17. Zaključak

Na temelju iznesenih primjera i analize može se primijetiti da je utjecaj srpskoga jezika do 1989, odnosno 1991. bio još uvijek jak, iako je od ustavnih promjena 1974. godine pomalo

popuštao. Jezična je politika tadašnje države davala prednost „zajedničkim“ leksemima jer su oni bili poznati hrvatskim govornicima, dok su mnoge hrvatske riječi bile potiskivane, a neke čak i zabranjivane, naravno ne službeno, nego „crnim listama“, cenzurom i autocenzurom primjerice na radiju ili u izdavačkim kućama, pa njihova uporaba u javnim glasilima, u ovom slučaju dnevnim novinama, izostaje. Kad je riječ o leksičkim parovima tipa *dozvoliti – dopustiti*, u to su vrijeme oni bili sinonimi pa se zato nalaze potvrde i za hrvatske parnjake, dok je drugačiji slučaj s parovima tipa *uhapsiti – uhititi*. U prvom slučaju može se govoriti o istovremenosti njihova pojavljivanja, o sinonimiji koja se u dosta slučajeva raspala, a u drugom o raznovremenosti i o nepostojanju sinonimijskih odnosa jer je jedan (*uhititi*) zamijenio drugi (*uhapsiti*) pa je tu na djelu samo semantička ekvivalentnost. Danas ih sve smatramo srbizmima. Kako je naziv srpsko-hrvatski (i srpskohrvatski) jezik bio paravan za promicanje i uvođenje srpskih riječi u hrvatski, tako se u jugoslavenskom razdoblju dogodilo da su se izmiješale hrvatske i srpske riječi, ali uglavnom na razini službenoga, adminstrativno-političkoga diskursa. U prilog tomu do 1991. prikazani su rezultati prilično visokih frekvencija pojavnica odabranih leksema koji ne pripadaju hrvatskomu jeziku, nego „zajedničkomu“ srpsko-hrvatskomu leksiku.[83] Budući da su mediji izvrstan promicatelj noviteta u jeziku, dnevni se tisak pokazao kao adekvatan način širenja unificiranoga jezika, srpsko-hrvatskoga. Umjetna sinonimizacija brzo se raspala s raspadom države i njezine jezične politike. Zanimljivo je da su govornici hrvatskoga jezičnoga područja oduvijek jasno razlikovali hrvatski leksik od onoga drugoga, tuđega, čak i kad i nije bilo jezičnih normativnih priručnika i različitih razlikovnika koji su se pojavili nakon 1990. godine. „Zajedničke“ riječi, dakle srbizmi (*uslov, uhapsiti, štampa*), uglavnom su posuđenice u srpskom jeziku. Hrvatski se i srpski jezik upravo razlikuju po odnosu prema posuđenicama jer je hrvatski jezik oduvijek u mnogo manjoj mjeri posuđivao strane riječi, što sa srpskim nije bio slučaj. Srpski je jezik rado prihvaćao posuđenice pa se i jedan dio internacionalizama učvrstio u hrvatskom zbog jugoslavenske jezične politike. Naravno da su *pasoš, ambasada, januar* bile poželjne riječi jer *putovnica, veleposlanstvo, siječanj* nisu bile razumljive na cijelom području. Jezična se politika nakon 1991. mijenja jer se raspada jugoslavenska država, a time i ideja o zajedničkom jeziku. Raspadaju se dotadašnje mnoge sinonimijske veze i dio tih leksema mijenja svoj status pa postaju tuđice, a dio ostaje kao srbizmi koji se tu i tamo pojavljuju, obično u razgovornom jeziku (*učešće, dozvoliti, utisak*), ali i u nekom funkcionalnom stilu. Srbizmi nestaju iz uporabe u dnevnim novinama zahvaljujući i lektorima, dok se jedan dio tih

[83] Ovdje treba ponovno naglasiti da nije riječ o zajedničkom leksiku naslijeđenom iz istoga slavenskoga izvora.

sinonimnih parova (*budžet – proračun*) još labavo drži, što ponekad ovisi i o političkim elitama koje su na vlasti. Na temelju iznesenih rezultata može se zaključiti da je Večernji list u najmanjoj mjeri u odnosu na Novi list i Slobodnu Dalmaciju rabio srbizme, njegujući tako hrvatsku riječ.

5.3. Oživljenice

H3: Nakon 1990. hrvatski su jezik preplavile oživljenice.

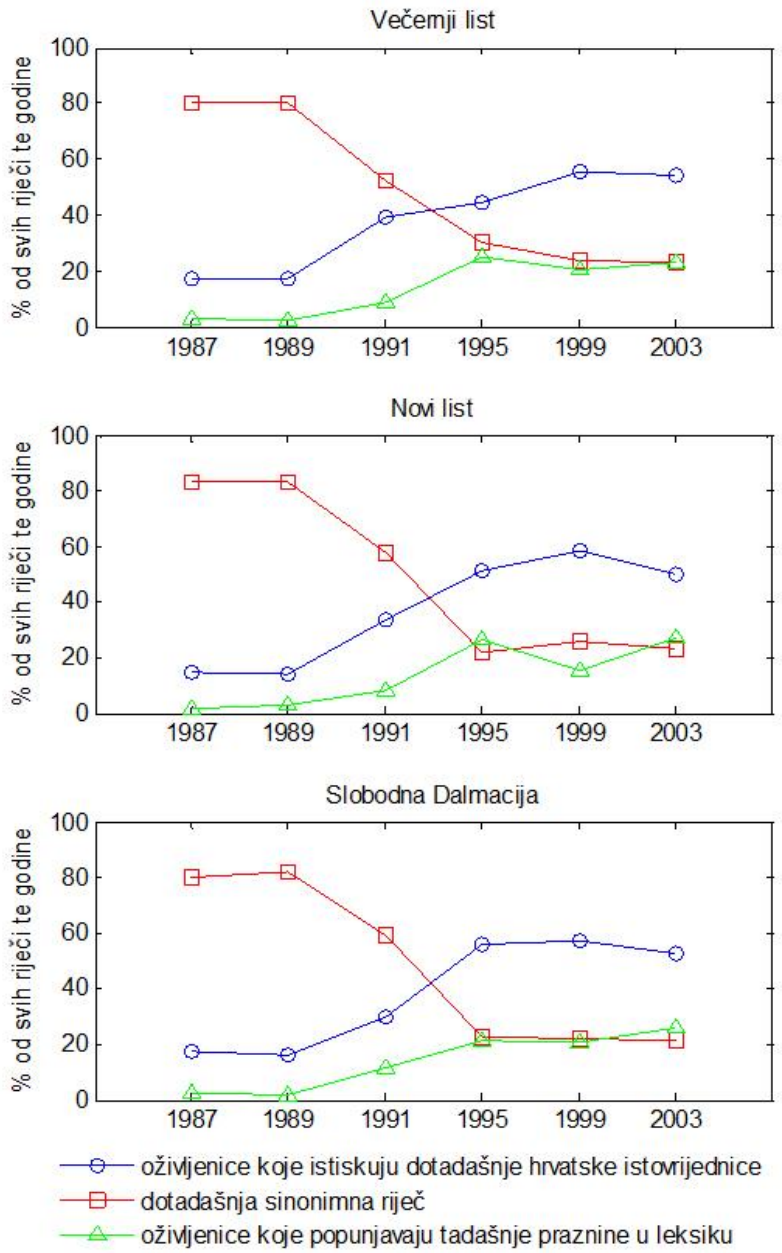

Slika 4. Učestalost oživljenica s dotadašnjim hrvatskim istoznačnicama u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine.

Slika 4 prikazuje oživljene riječi koje se pojavljuju u dnevnim novinama te potiskuju dotadašnje sinonime. Iako se oživljenice javljaju u svim trojim novinama u vrlo niskom postotku ispod 20 %, ta se slika već nakon 1989. bitno mijenja. U vrijeme političkih previranja u Europi, pada Berlinskoga zida, rata u Hrvatskoj, mijenja se i leksička slika hrvatskoga jezika. Od 1989. u svim istraživanim dnevnim novinama bilježi se porast riječi koje su godinama bile potisnute u korist srpskih riječi i srbizama (F(1,228)=24.33, p=.0001). Slobodna Dalmacija pokazuje da je prva postigla 1995. najviši postotak uporabe od 60 % oživljenica od kontinuiranoga porasta oživljenica u svim trojim novinama. Večernji list i Novi list taj su postotak dosegli 1999. godine. Riječi koje su se do 1995. javljale kao sinonimi oživljenica izgubile su na važosti uporabe čak 60 % (F(1,228)=11.93, p=.0001) te sada čine u sva tri lista oko 20 %.

Pritom je važno spomenuti i one riječi koje popunjavaju tadašnje praznine u leksiku. Riječ je o leksemima koji se javljaju također nakon 1989. i bilježe lagan porast od 30 % (F(1,123)=9.22, p=.003).

5.3.1. Djelatnik – radnik

Grafikon 31. Frekvencije leksema *djelatnik* – *radnik* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

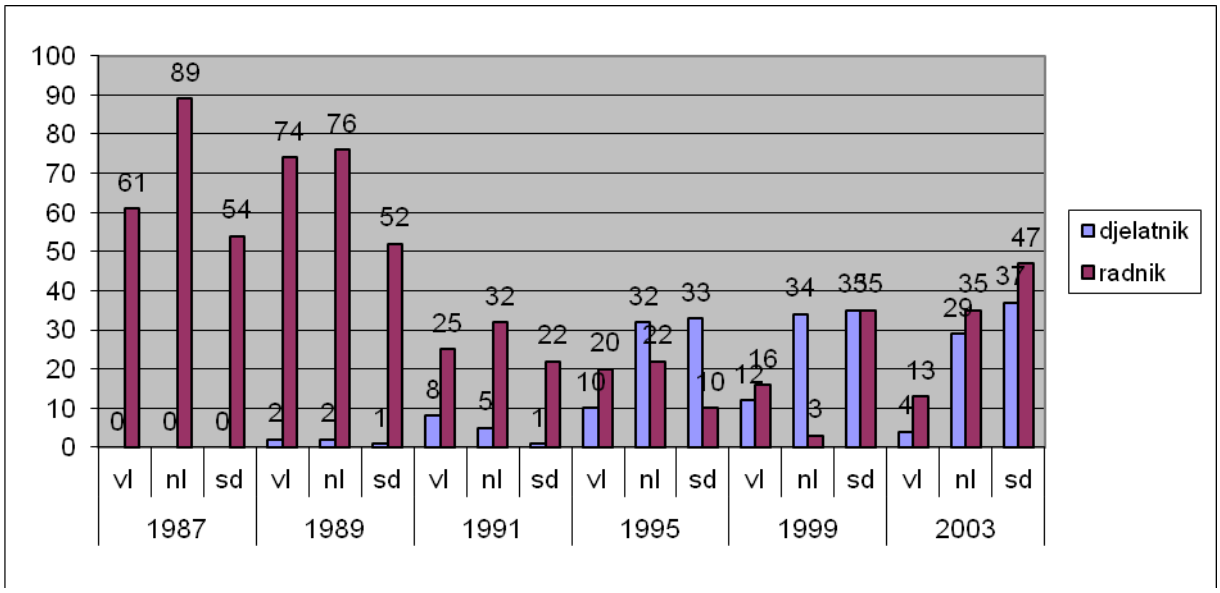

Gornji grafikon prikazuje leksičku zamjenu leksema *radnik djelatnikom*. Utjecaj novonastale državne administracije koja je u prvom redu istisnula leksem *radnik*, a potom mediji proširili, doveo je do toga da se inzistiralo na uporabi leksema *djelatnik* jer se o radnicima i radništvu u prethodnoj državi previše govorilo i stvarala se negativna konotacija pri spomenu te riječi jer je izazivala asocijacije na komunizam. Zato je nova država trebala novi naziv pokretačkoga mehanizma gospodarstva te se *djelatnik* pokazao sjajnom zamjenom. Međutim, „ni jedan rječnik hrvatskoga jezika (stariji od 1990. godine) nema imenicu *djelatnik* u sinonimiji s imenicom *radnik*. Starija značenja imenice *djelatnik* jesu: *radni dan* i *aktivist* (prema *djelatan* = aktivan)“ (Opačić 2009: 49).

Prema grafikonu omjer obaju leksema u dosta su velikom raskoraku jer leksem *djelatnik* čini tek ¼ od ukupnoga broja uporabe leksema u svim promatranim godinama. To znači da postotak pojavnica leksema *radnik* tijekom istraživanoga vremena i dnevnih novina iznosi 73,40 %, dok je drugi leksem iskorišten tek u 26,60 % pojava. Leksem *djelatnik* nije novi jer se iz grafikona nazire njegova uporaba i u 1989. u sva tri lista, ali statistički neznačajno. Nešto intenzivnija uporaba počinje nakon 1991. godine s time da je leksem *radnik* i dalje u uporabi, ali je njegova frekvencija upola smanjena u odnosu na frekvenciju u godinama 1987. i 1989. Tako je u samo 1987. i 1989. visoka frekvencija leksema *radnik* i iznosi čak 60,06 %, dok je ostatak od 39,94 % raspoređen u ostale četiri istraživane godine. Večernji se list tako pokazao u ovom slučaju najzatvoreniji u odnosu na ostala dva lista sa samo 14,69 % uporabe novoga, oživljenoga leksema. S druge strane, i Novi list i Slobodna Dalmacija gotovo su ujednačili svoje prihvaćanje novoga leksema tako da je i postotak uporabe u ta dva lista sličan, a iznosi 41,63 %, odnosno 43,67 % u promatranom vremenu. Ne može se reći da je leksem *radnik* nestao iz uporabe, ali znatno mu je smanjena uporaba jer mu je sinonimni dio para oteo određen broj uporaba.

5.3.2. Glasovati – glasati

Grafikon 32. Frekvencije leksema *glasovati* – *glasati* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

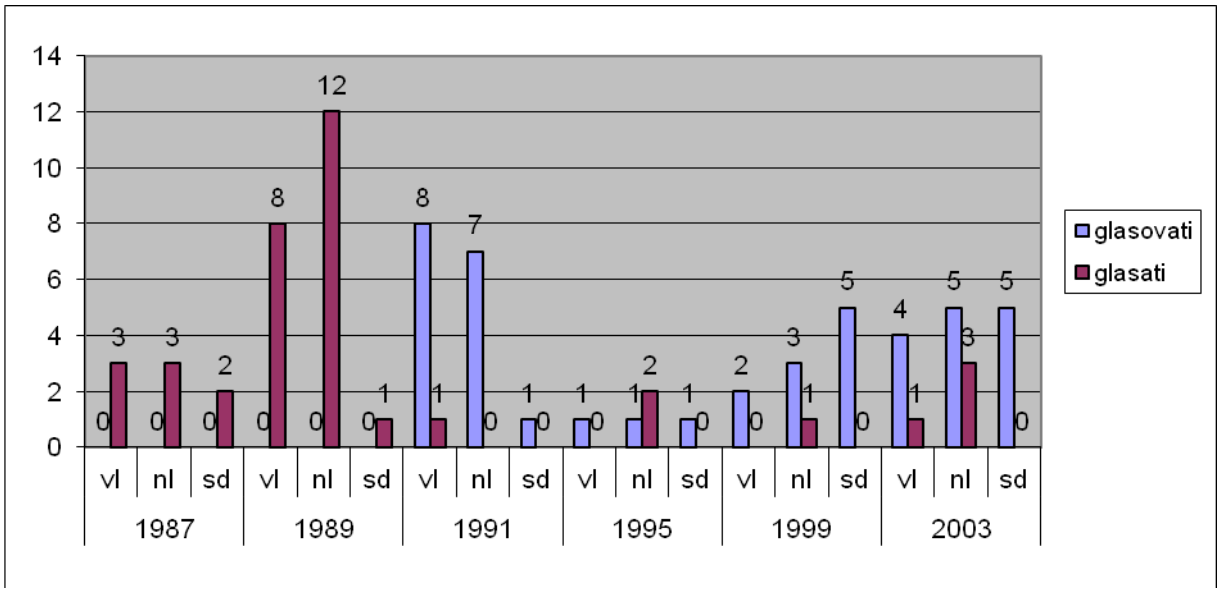

Političke prilike u bivšoj državi i vijećanja o njezinoj sudbini, ali i društvena kretanja u Europi razlog su povećanja broja uporabe leksema *glasati* iz 1987. u 1989. da bi nakon 1991. njegova uporaba kao političkoga naziva gotovo nestala. Na njegovo je mjesto došla oživljenica *glasovati* koja je te iste godine zbog prvih parlamentarnih izbora u Hrvatskoj postigla najveću frekveciju uporabe u svim novinama. Iako se kod Parčića spominje *glasovanje* po uzoru na talijansku riječ *votazione*, kod Pavešića se u Jezičnom savjetniku preporučuje *glasati* jer je *glasati* „u značenju 'dati za što svoj glas pri izboru' bolje nego *glasovati*, jer je prikladnije za izvođenje drugih riječi“ (Pavešić i dr. 1971: 81).

Međutim, nakon 1991. u svim sljedećim istraživanim godinama pojavio se ponovno leksem *glasati* u minornom broju pojavnica u Novom listu te u Večernjem, dok je Slobodna Dalmacija ostala vjerna svojoj promjeni odabira leksema od 1991. Udio je uporabe obaju leksema tijekom svih istraživanih godina u promatranim novinama sličan, a iznosi za *glasovati* 53,75 % i 46,25 % za leksem *glasati*.

Sva tri lista tijekom promatanoga razdoblja imaju podjednaku distribuciju leksema *glasovati* (34,88 %, 37,21 %, 27,91 %). Najviše pojavnica riječi *glasati* ima Novi list, a iznosi 56,76 %, a najmanju 8,11 % Slobodna Dalmacija. Večernji je list tu s prosječnim udjelom od 35,14 %.

5.3.3. Izvješće – izvještaj

Grafikon 33. Frekvencije leksema *izvješće – izvještaj* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

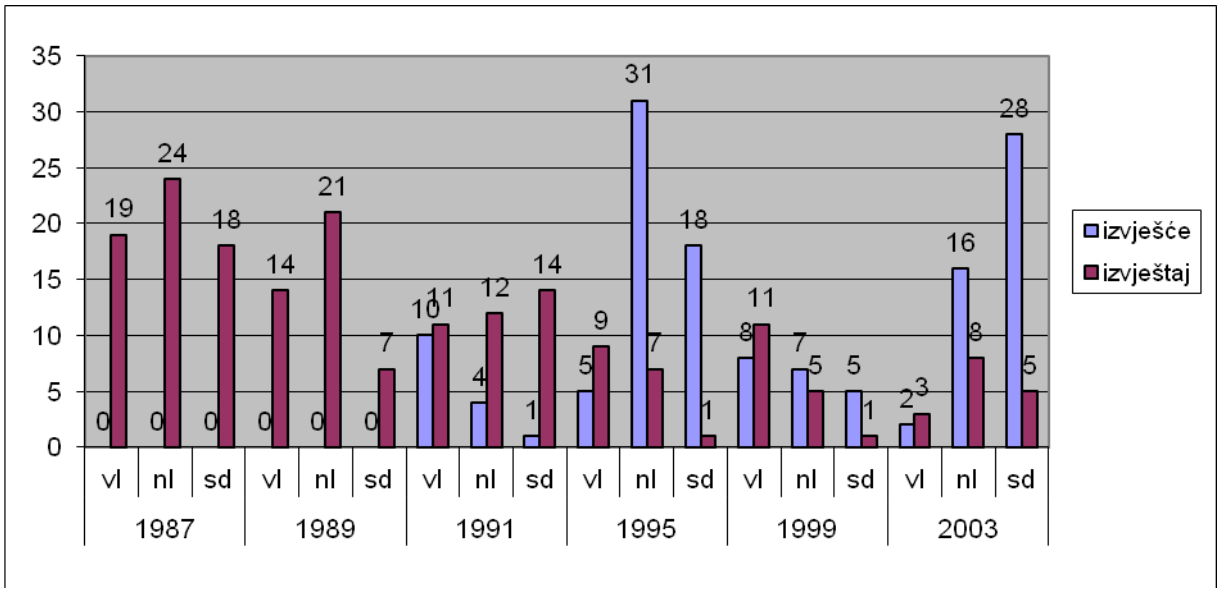

Izvješće je jedna od riječi koja je oživljena s novom političkom vlasti i prilično se dobro uspjela adaptirati u javnom životu, iako je *izvještaj* sastavni dio hrvatskoga leksika i bolja riječ jer se od nje može tvoriti pridjev. Postotak uporabe nove riječi tijekom svih istraživanih godina iznosi 41,54 %, što je manje od riječi *izvještaj*, ali prema podacima iz grafikona vidi se da njezina frekvencija uporabe raste. U početnim dvjema godinama leksem *izvještaj* imao je apsolutnu prevlast i u odnosu na ostale četiri istraživane godine čini više od pola uporaba, točnije 54,21 %. Ostatak od 45,79 % raspršen je na ostale godine. Još je i 1991. snažna uporoba leksema *izvještaj*, međutim tu se pojavljuje oživljenica te u Večernjem listu gotovo se izjednačuje sa starim leksemom, dok je u ostalim novinama njegova uporaba tek u začecima s vrlo slabom frekvencijom. No, zato u ratnoj godini 1995. u Novom listu i Slobodnoj Dalmacji *izvještaj* gubi na važnosti i dobiva na značenju leksem *izvješće*. Riječ je o prilično visokim udjelima koji iznose 42,96 % u Novom listu te 38,52 % u Slobodnoj Dalmaciji. Zanimljivo je da Večernji list od 1991. nije pokazao preveliku naklonost novomu leksemu jer je tijekom promatranih godina rabio istodobno oba leksema, ali prevagnula je nešto češća uporaba leksema *izvještaj*, što iznosi 57,63 %.

5.3.4. Odvjetnik – advokat

Grafikon 34. Frekvencije leksema *odvjetnik – advokat* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

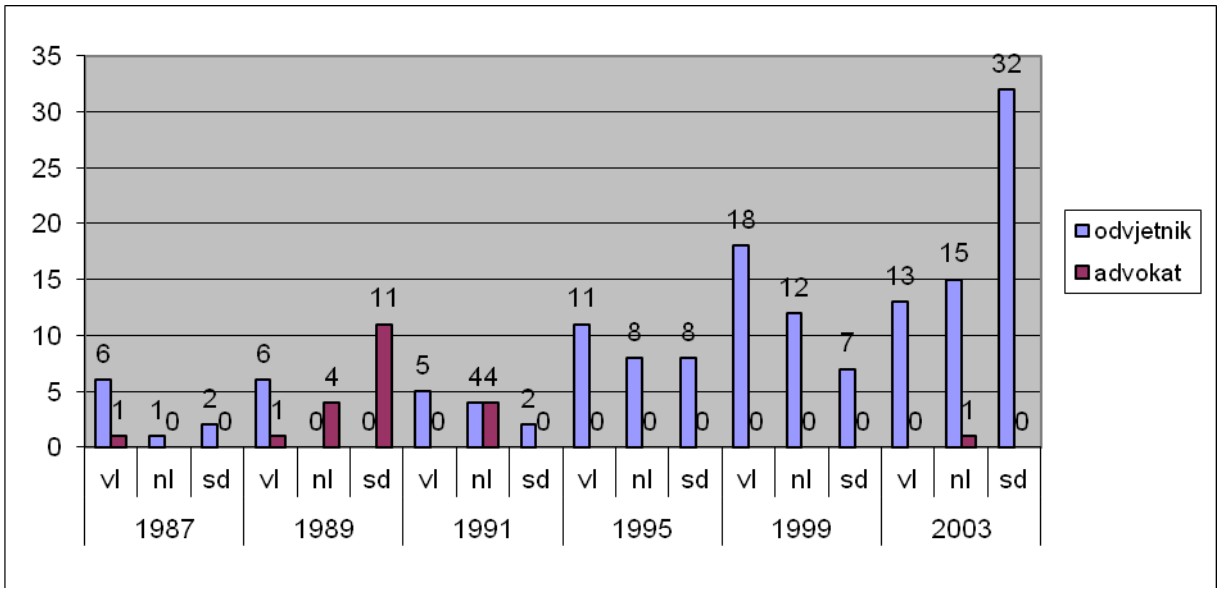

Iako dnevne novine prikazuju slabu frekvenciju ovoga para, iz grafikona se može također uočiti puristička tendencija u svim promatranim dnevnim listovima da nakon 1991. i smjene dotadašnje vlasti prvi odabir pada na postojeću hrvatsku riječ *odvjetnik*. Iako je postojalo isprepletanje obiju riječi u vrijeme zajedničke države, njihova je uporaba bila prilično mala te se ne može tvrditi o prevlasti jednoga leksema. No zato se može primijetiti da je leksem *odvjetnik* otprije prisutan u dnevnim listovima, međutim očit je pojačan uzlazni trend od 1995, dok je internacionalizam istisnut iz javne uporabe.

5.3.5. Ophodnja – patrola

Grafikon 35. Frekvencije leksema *ophodnja – patrola* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

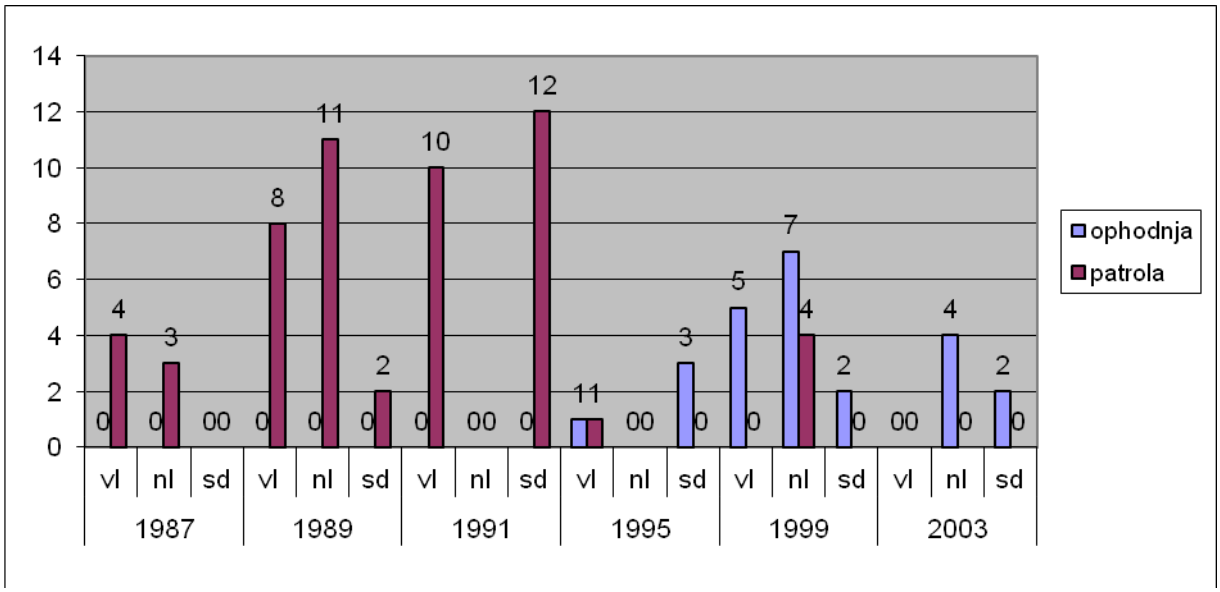

Ophodnja je još jedna u nizu oživljenica koje se javljaju u novom društveno-političkom poretku. Svoje pojavljivanje u dnevnim novinama bilježi 1995. godine i tako potiskuje dotadašnji leksem *patrola*. U prijašnjim godinama nije zabilježena, što daje zaključiti da je imala status riječi koju nije poželjno koristiti u javnim glasilima. Iako je prema grafikonu omjer rabljenja obiju riječi tijekom vremena u raskoraku jer je očito da je leksem *patrola* češće u uporabi za više od 50 %, točnije 69,62 %, nego što je to oživljenica *ophodnja* s 30,38 %. Razlog tomu jesu promijenjene društvene i političke prilike koje nisu tražile njihovu uporabu. Isto tako, u prve tri promatrane godine apsolutno je dominirao leksem *patrola*. Promotre li se samo posljednje tri godine istraživanja, u kojima se pojavljuje alternativa, onda je omjer bitno izmijenjen. Pritom je Novi list najviše rabio oba leksema: 45,83 %, odnosno 80 %. Ta je nivelacija najizrazitija u 1999. godini kada podjednako upotrebljava oba leksema.

Večernji je list tijekom promatranih godina najmanje upotrebljavao leksem *ophodnja*, a Slobodna je Dalmacija riječ *patrola* nakon 1991. posve izbacila iz uporabe te je tako oživljenica počela svoj novi život.

5.3.6. Postaja – stanica

Grafikon 36. Frekvencije leksema *postaja – stanica* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

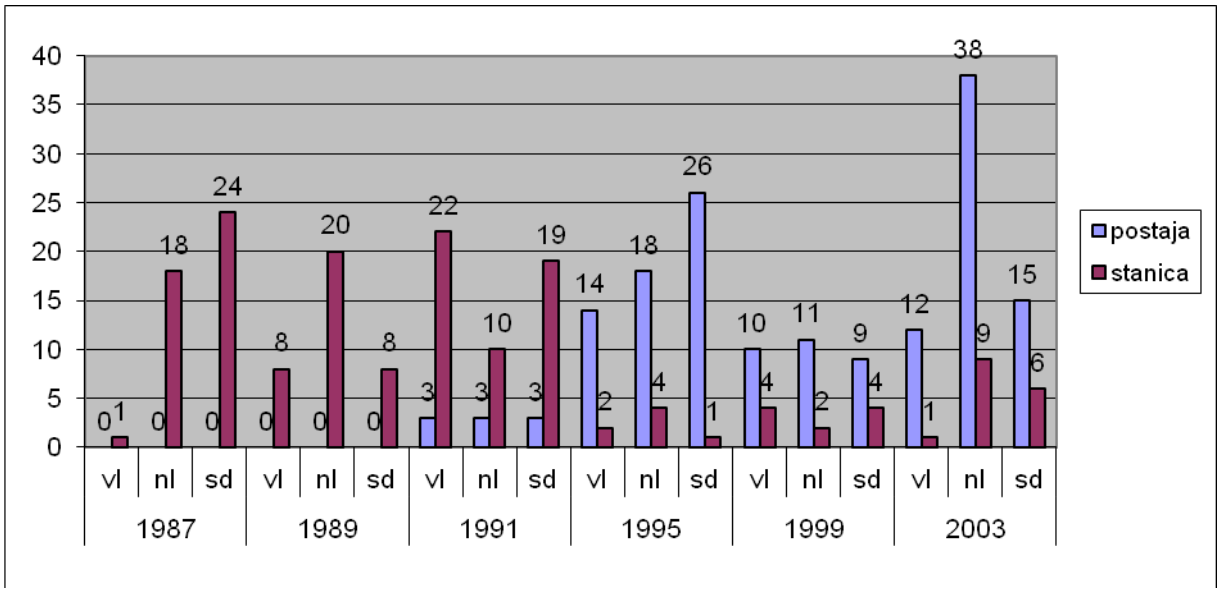

Ovaj je sinonimni par gotovo izjednačen u ukupnom postotku uporabe tijekom istraživanih godina. Omjer iznosi 49,85 % za *postaju* i 50,15 % u korist leksema *stanica*. Unatoč većemu postotku uporabe leksema *stanica* iz grafikona je jasno uočljiva zamjena *stanice* oživljenicom. Pritom valja napomenuti da je samo u prve dvije godine riječ o vrlo visokoj uporabi leksema *stanica* jer nije imao sinononimnu zamjenu. Uporaba tada iznosi čak 48,47 %, što je gotovo polovica od ukupnoga broja pojavnica leksema *stanica* tijekom promatranih godina, a ako se uzmu u obzir prve tri godine istraživanja, onda taj rezultat iznosi čak 79,75 %.

Budući da oživljenica nije zabilježena u 1987. i 1989. godini, jasno je da je leksem *stanica* imao 100 % uporabu. Prva previranja javljaju se 1991. kada je zabilježena sinonimna oživljenica, međutim još uvijek nezapažena utjecaja. Prava leksička zamjena dogodila se 1995. kada je uporaba dotadašnjega leksema znatno smanjena, ali još je aktivna, no beznačajno u odnosu na oživljenicu te iznosi u svim listovima 20,25 %. Iako je *postaja* riječ koja svojim značenjem pretpostavlja stajanje na nekom mjestu, devedesetih su godina i državne i druge ustanove (*policijske, radijske stanice*) doživjele također promjenu naziva (*policijske, radijske postaje*), što objašnjava uzlazni trend toga leksema.

Novi je list u promatranom razdoblju imao najveći postotak uporabe oživljenice – 43,79 %, a najmanje Večernji s 23,53 %, što je izvrstan podatak jer je leksem *postaja* preuzeo 82,26 % uporabe u svim novinama od 1995.

5.3.7. Pristojba – taksa

Grafikon 37. Frekvencije leksema *pristojba – taksa* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

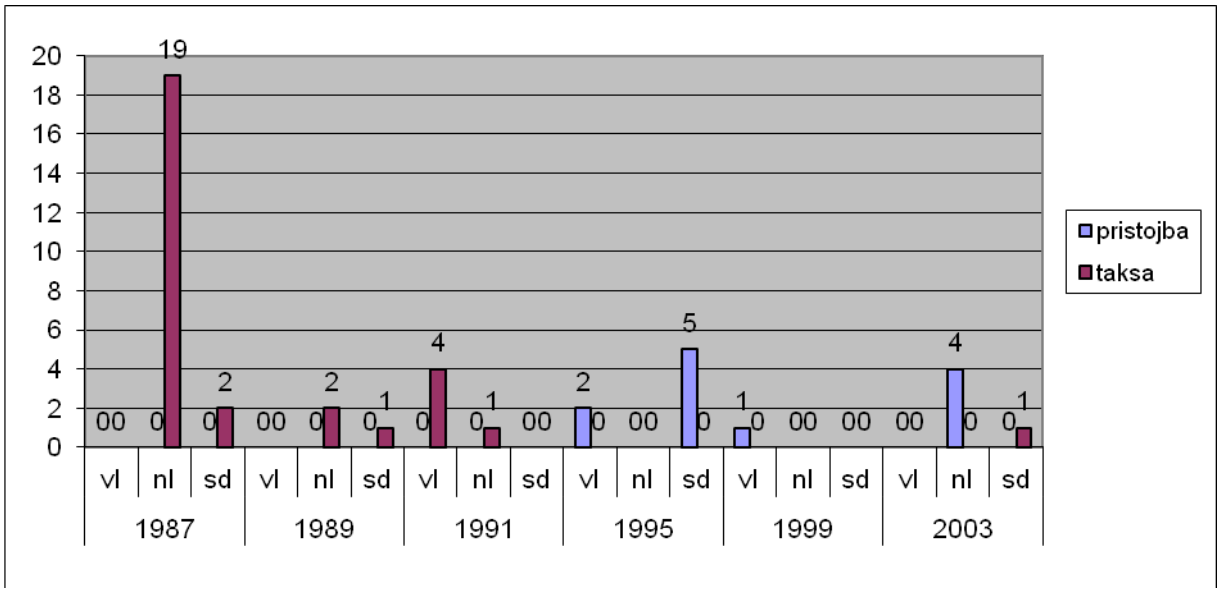

Prema podacima iz grafikona vidljivo je da ovi leksemi nisu frekventni u dnevnim novinama, međutim i iz ove slike mogu se iščitati određeni zaključci. Vrlo se lijepo vidi leksička zamjena; do 1991. upotrebljava se riječ *taksa*, a od 1995. zamijenjena je oživljenicom *pristojba*. Opet je ključna godina smjena vlasti u društveno-političkom kontekstu koji je omogućio takvu izmjenu. Slučajno pojavljivanje leksema *taksa* u Slobodnoj Dalmaciji u 2003. godini ne predstavlja statističku značajnost jer je jako mala. Omjer uporabe obaju leksema u istraživanim godinama je 28,57 % za leksem *pristojba*, dok je 71,43 % za leksem *taksa*. Riječ je o gotovo zrcalnoj zamjeni leksema jer je u prve tri istraživane godine leksem *taksa* 100 % u uporabi, dok je u zadnje tri leksem *pristojba* gotovo 100 % , točnije 92,31 %.

5.3.8. Putovnica – pasoš

Grafikon 38. Frekvencije leksema *putovnica – pasoš* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

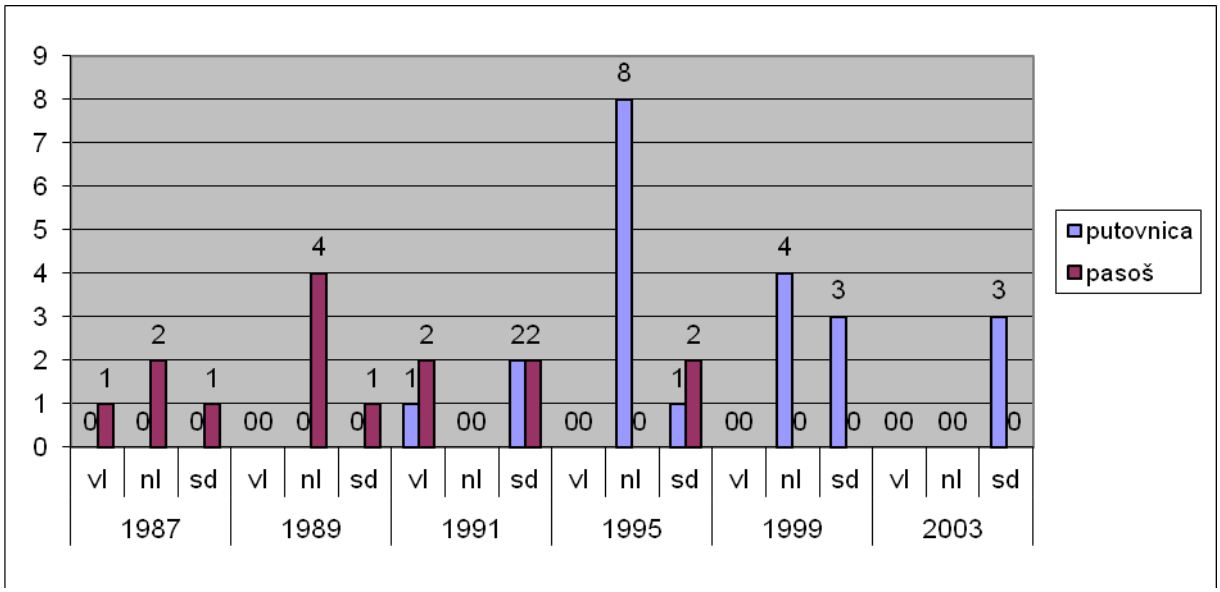

Smjena vlasti i nova organizacija institucija i administracije dovela je i do leksičke izmjene naziva putnoga dokumenta. Bivša je država taj dokument nazivala *pasošem*, a nova je iskoristila već postojeću staru riječ *putovnica*. Njezino je pojavljivanje u skladu s novim državnim ustrojem od 1991. Uporaba leksema *pasoš* u Slobodoj Dalmaciji 1995. nije pokušaj vraćanja staroga naziva, nego novinarskoga naglašavanja vlasništva putnoga dokumenta osobe u tekstu članka. Nakon 1991. leksem *pasoš* je historiziran te ga u dnevnim novinama nema. Omjer uporabe obaju leksema tijekom istraživanih godina u svim promatranim novinama za leksem *putovnica* je 59,46 %, a za leksem *pasoš* je 40,54 %.

5.3.9. Ravnatelj – direktor

Grafikon 39. Frekvencije leksema *ravnatelj – direktor* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

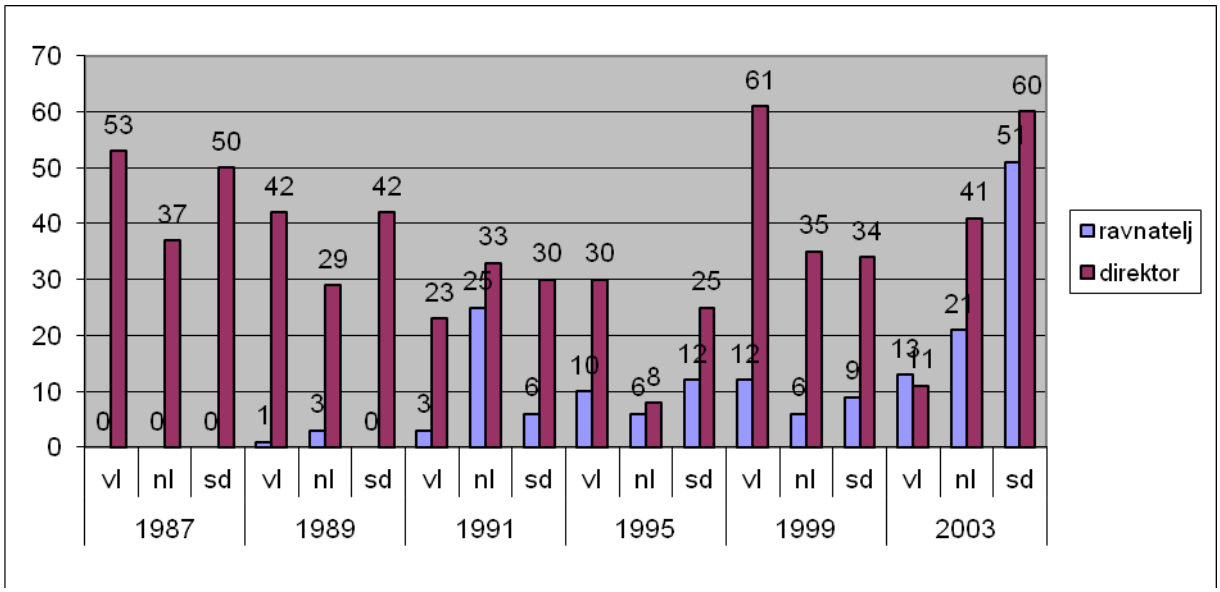

Ravnatelj je jedan od oživljenih leksema koji je tijekom istraživanih godina pokušao konkurirati postojećemu leksemu *direktor*, međutim u tome je uspio, ali zamijeniti ga i preuzeti vodeće mjesto nije uspio. Već se 1989. nazire prvi pokušaj oživljavanja, međutim vrlo slabo i nezamjetno. Godine 1991. leksem *direktor* dobiva zamjenu koja je uzela određen broj mjesta uporabe dotadašnjemu leksemu, no prema grafikonu nedovoljno snažno. Udio zamjene tijekom istraživanih godina iznosi 21,65 % uporabe leksema *ravnatelj* i 78,35 % leksema *direktor*.

Ako se promotri udio uporabe od 1991, jer u 1987. i 1989. prevladava riječ *direktor* s čak 39,29 %, što čini 2/5 od ukupnoga broja pojavnica istoga leksema tijekom promatranoga razdoblja, jasno je zašto je tako visok postotak uporabe leksema *direktor*. Ako se zato izuzmu prve dvije godine i pogleda udio u iduće četiri kada je postojala određena zamjena, onda se vidi da je leksem *direktor* i dalje visoko frekventna riječ jer zauzima 69,20 %, dok leksem *ravnatelj* tek 30,80 %. Od 1991. Slobodna Dalmacija u svojim tekstovima najviše koristi oba leksema (44,83 %, 38,11 %), dok je Večernji list najmanje rabio leksem *ravnatelj*, tek 21,84 %.

5.3.10. Skladba – kompozicija

Grafikon 40. Frekvencije leksema *skladba – kompozicija* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

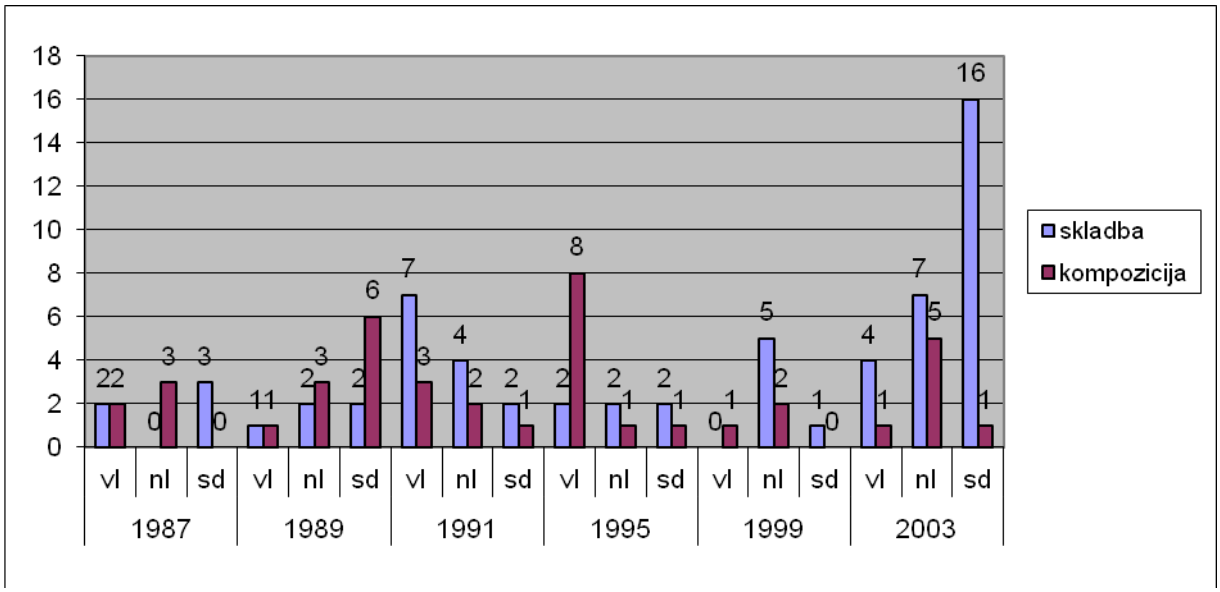

Unatoč malim frekvencijama leksem *skladba* zadržao se sve te godine. U srpsko-hrvatskom jeziku preferirao se internacionalizam, leksem *kompozicija*, pa je tako i u grafikonu uočljivo da nakon 1991. frekvencija uporabe toga leksema opada, ali se u potpunosti ne gubi, nego kao i leksem *skladba* u jugoslavenskom razdoblju postoji u smanjenom broju pojava. 60,19 % je broj pojavnica leksema *skladba* u promatranom razdoblju, dok je 39,81 % broj pojavnica leksema *kompozicija*. Zanimljivo je da je Slobodna Dalmacija najviše rabila riječ *skladba*, čak 21,95 %, a najmanje leksem *kompozicija* 21,95 %.

5.3.11. Skrb – briga

Grafikon 41. Frekvencije leksema *skrb – briga* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

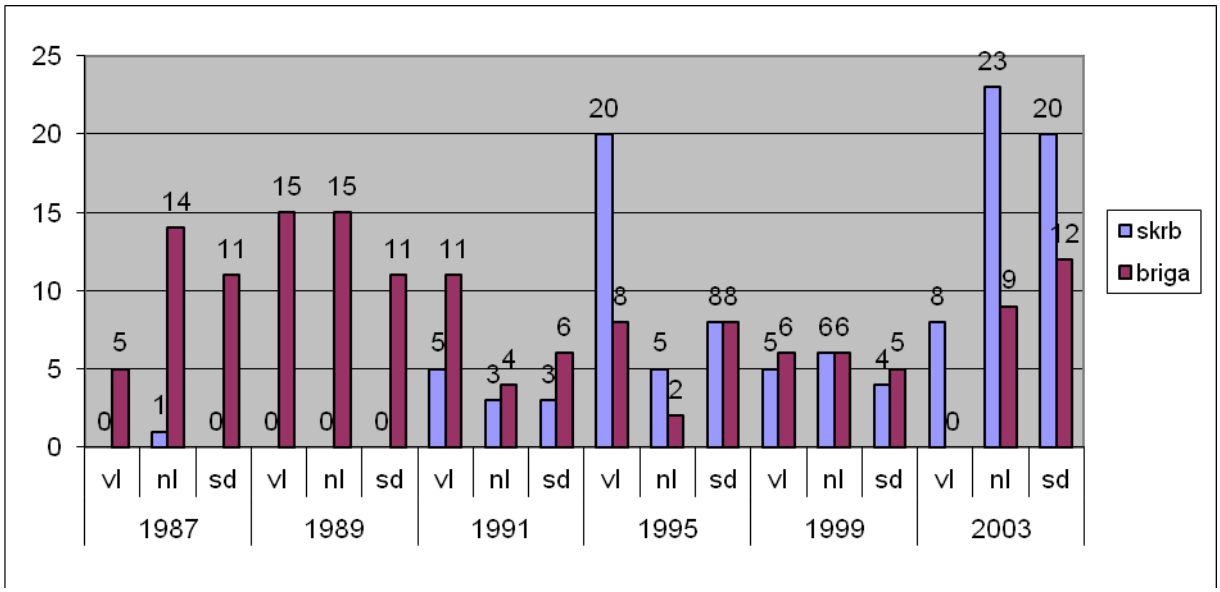

Sinonimni par *skrb – briga* ima prilično visoku frekvenciju uporabe. Iz grafikona je vidljivo da je *briga* učestaliji leksem tijekom promatranih godina, a i u postocima njegova je uporaba 57,14 %, dok 42,86 % pripada leksemu *skrb*. Leksem *briga* nešto se više koristio u 1987. i 1989. godini jer nije imao adekvatnu zamjenu, a leksem *skrb* u bivšoj državi nije bio primjeren za javnu uporabu. Unatoč tomu u Novom je listu zabilježena frekvencija 1, i to 1987. godine, što upućuje na propust lektorske službe zbog njegove nepoželjnosti u javnoj uporabi. Međutim, nakon 1991. slika se bitno mijenja i u uporabu ulazi i leksem *skrb* koji nikada nije ugrozio leksem *briga*, ali je ušao i bilježi rast osobito u regionalnim novinama Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji.

Odnos trojih novina prema obama leksemima tijekom istraživanih godina prilično je ujednačen tako da svaki od listova rabi po trećinu svakoga od leksema, *skrb* (34,23 %, 34,23 %, 31,53 %) i *briga* (30,41 %, 33,78 %, 35,81 %).

5.3.12. Vojarna – kasarna

Grafikon 42. Frekvencije leksema *vojarna* – *kasarna* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

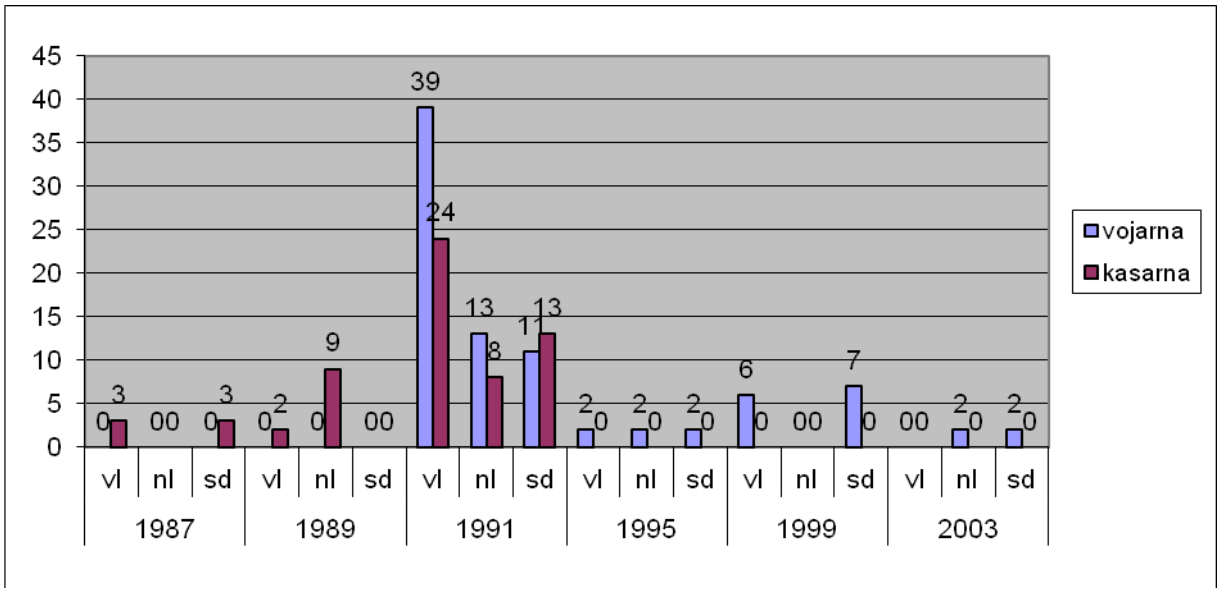

Na gornjem je grafikonu prikazan utjecaj vojnoga leksičkoga para koji je adekvatno pridružen godini rata 1991. Broj ukupnih frekvencija obaju leksema u toj je godini mnogo veći od ukupnoga broja svih godina zajedno. Za leksem *vojarna* samo u 1991. on iznosi 73,26 %, dok je za leksem *kasarna* 71,43 % u odnosu na ostale godine. Nakon 1991. *kasarna* nestaje iz uporabe jer ima negativnu konotaciju budući da ne pripada hrvatskomu jeziku, a i nametnuta joj je uporaba od 1918. kada je iz službene uporabe istisnuto vojno (domobransko) nazivlje.

Ukupan je broj pojavnica obaju leksema tijekom istaživanih godina 58,11 % u korist leksema *vojarna*, dok je stari naziv bio u uporabi samo 41,89 %. U Večernjem je listu najveća frekvencija obiju riječi 54,65 % te 46,77 %, dok je najslabije korišten leksem *vojarna* u Novom list s 19,77 %, a *kasarna* u Slobodnoj Dalmaciji s 25,81 %.

5.3.13. Nazočnost – prisustvo

Grafikon 43. Frekvencije leksema *nazočnost – prisustvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

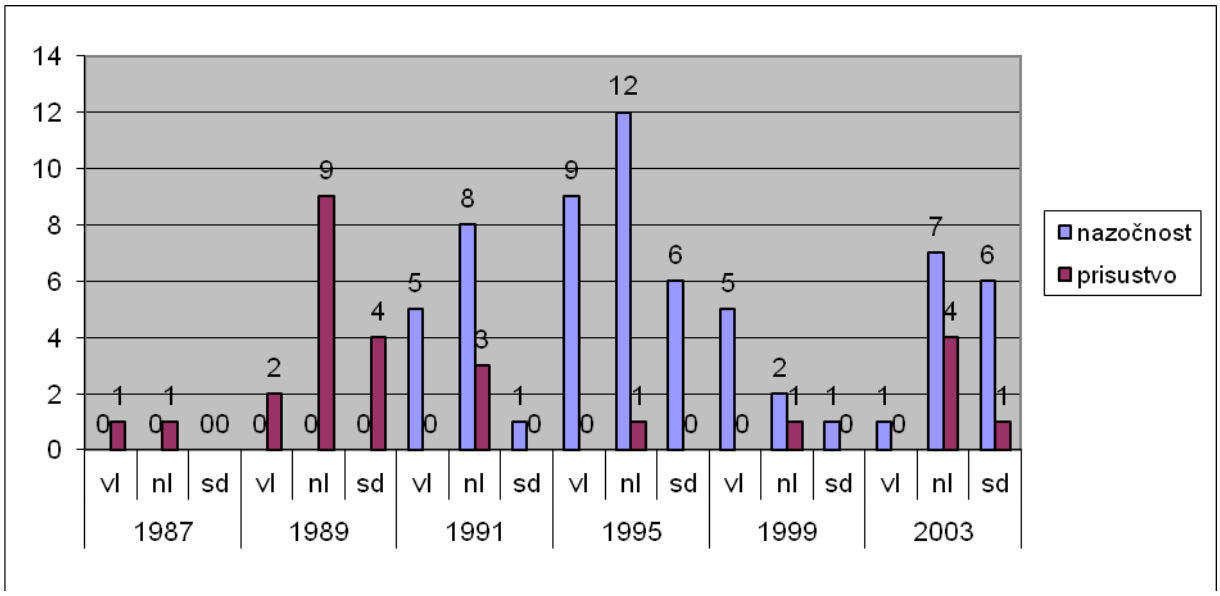

U primjeru gornjega para vidljiva je nagla leksička zamjena, iako omjer uporabe leksema češće korištenoga u 1987. i 1989. godini čini tek nešto manje od 1/3 od ukupnoga broja pojavnica obaju leksema tijekom istraživanih godina. Mnogo više upotrebljavani leksem *nazočnost* čini 70,00 % uporabe. *Nazočnost* je devedesetih godina postao „hrvatskiji“ leksem, pa je i iz grafa vidljiv njegov nevjerojatan trend rasta bez obzira na neprimjerenost njegove uporabe u svakom kontekstu. U tom purističkom čišćenju nije se uopće uočavalo da mjesto srbizma *prisustvo* postoji hrvatska riječ *prisutnost* i da nema nikakva razloga za njezino izbacivanje iz uporabe te da postoji razlika u značenju, odnosno da se *nazočnost* upotrebljava za osobe, a *prisutnost* za neosobe. Oba su leksema izazivala priličnu konfuziju jer su se smatrali sinonimima i iste uporabne vrijednosti pa ne čudi da je jedan leksem nestao iz uporabe zbog nepoželjnosti, dok je drugi povećao svoju uporabnu čestotu i u kontekstima u kojima mu nije mjesto.

U Novom se listu, za razliku od ostalih dnevnih novina, tijekom svih istraživanih godina pojavljuje i dalje leksem *prisustvo* ravnopravno kao i leksem *nazočnost*, no u bitno smanjenom broju pojavnica.

5.3.14. Topništvo – artiljerija

Grafikon 44. Frekvencije leksema *topništvo – artiljerija* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

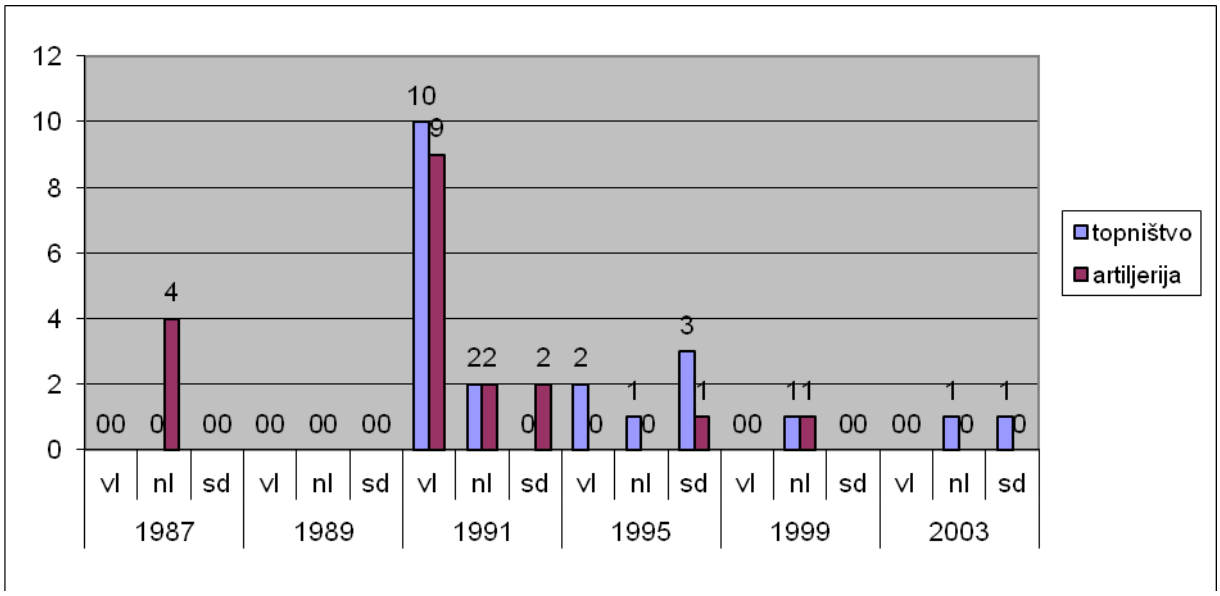

Budući da leksički par *topništvo – artiljerija* nije čest u tekstovima dnevnih novina jer pripada vojnoj terminologiji, a o vojnim se rodovima rijetko u ovom tipu novina piše, iz gornjega se grafikona može pročitati upravo suprotno. Jasno se vidi prekid mirnodopskoga razdoblja i početak rata 1991. te time i pojačana frekvencija obaju leksema.

Do ratne godine nije zabilježena pojava leksema *topništvo*, ali se u 1991. oba leksema još poprilično izjednačuju i podjednako zauzimaju frekvenciju uporabe u svim novinama, završne ratne godine 1995. nestaje istodobno pojačano pojavljivanje obaju vojnih naziva, a time i leksema *artiljerija* te ostaje samo leksem *topništvo*.

Iako su oba leksema brojem pojavnica prilično ujednačena, leksem je *topništvo* u maloj prednosti s 52,50 %, dok ostatak od 47,50 % pripada leksemu *artiljerija* tijekom istraživanih godina. Večernji list prednjači u uporabi obaju leksema (57,14 %, 47,14 %), dok je najmanje o vojnim rodovima pisala, a time i rabila oba naziva Slobodna Dalmacija (19,05 %, 15,79 %).

5.3.15. Zaključak

Raspadom SFRJ-a prekinule su se i službene jezične veze s bivšom državom te se pojavila praznina u javnom jeziku koju je trebalo ispuniti. U tom trenutku, početkom devedesetih godina, uspostavom hrvatske države, hrvatska je vlast svojom jezičnom politikom otvorila širom vrata hrvatskomu leksiku koji se od 1918. godine uglavnom nije upotrebljavao u javnoj komunikaciji, osim pojedinačno, u nekih pisaca. S tim je oživljenim leksikom popunjena praznina koja je nastala čišćenjem jezika od posuđenica, ali i od hrvatskih riječi koje su iz neznanja izbacivane samo zato što su asocirale na bivšu državu. Stariji su govornici oživljenice prihvatili bez problema, dok je mlađima trebalo više vremena da ih prihvate, a poneke i ne prihvate (*postaja, skrb*).

5.4. Neologizmi

H4: Nakon 1990. u dnevnim novinama raste tvorba neologizama.

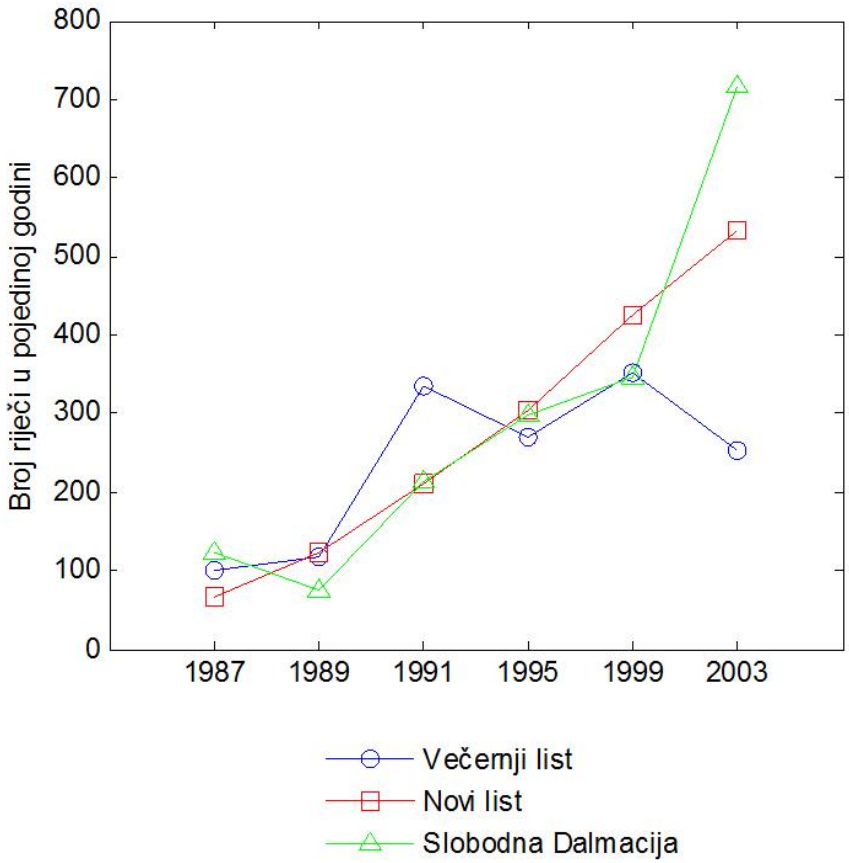

Slika 5. Učestalost neologizama u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine.

Slika 5 prikazuje odnos trojih dnevnih novina i neologizama. Godine 1987. sve troje su dnevne novine bile ujednačene što se tiče broja neologizama koji su ušli u tadašnje brojeve ($F(2,639)=1.09$, $p=.336$). Od 1989. broj je neologizama u porastu u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji, dok je Večernji list pokazivao suzdržanost prema njima vjerojatno zbog lektorske veće kritičnosti. To se osobito vidi u razdoblju ratnih godina od 1991. do 1995, ali i od 1999. kada neologizmi u Večernjem listu prolaze razne filtre i kad se ne smatraju poželjnima. Novi list tijekom godina pokazuje kontinuirani uzlazni trend uporabe neologizama kao i Slobodna Dalmacija koja je u razdoblju od samo četiri godine udvostručila uporabu neologizama i time pokazala svoju otvorenost, ali i spremnost prema novim pojavama u jeziku. Te su razlike u

trendovima uporabe neologizama između dnevnih listova potvrđene zavisnom analizom varijance (F(2,639)=1.09, p=.336; vidi prilog za sve rezultate).

Od ukupnoga broja pronađenih neologizama u trima dnevnim listovima napravljena je analiza novotvorenica. Nađeni novi leksemi razvrstani su prema načinu tvorbe u sljedeće skupine:

5.4.1. Sufiksalna tvorba

5.4.1.1. Sufiks -ijada

Tablica 6. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom *-ijada* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
balkanijada	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
biciklijada	0	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
bikijada	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Krležijada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
kulenijada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
limačijada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
luciferijada	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
maturijada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0
norijada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
olimpijada	0	0	3	3	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	8
rašomonijada	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
robinzonijada	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
studentijada	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
štrapacijada	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
univerzijada	4	3	27	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0

Sufiks -ijada pokazao se na prijelazu iz osamdesetih u devedesete godine prošloga stoljeća prilično plodnim. Već se 1987. u vrijeme Univerzijade u Zagrebu izvode nove riječi *balkanijada* i *robinzonijada, biciklijada* i *studentijada, luciferijada* i *štrapacijada* po modelu *olimpijada,* odnosno *univerzijada*. Omjer uporabe novih riječi u odnosu na tada visoko frekventnu riječ *univerzijada* u velikom je raskoraku. Od ukupno 141 pojavnice svih riječi u istraživanim godinama 110 pojavnica odnosi se na riječ *univerzijada*, što iznosi 78,01 %. Ako se izuzme riječ *univerzijada* u sva tri lista 1987. godine, dobije se prirodnija slika raspodjele pojava leksema sa sufiksom -ijada.

Jedna od novih zanimljivih riječi jest *bikijada* koja označuje tradicionalnu borbu bikova u Kaštelanskoj zagori i spominje se prvi put u Slobodnoj Dalmaciji 1991. Iste godine u Slobodnoj Dalmaciji također je zabilježena riječ *rašomonijada* u značenju 'nastavljanje nerazumijevanja uključenih strana u dijalog'.

Godine 1995. Novi list bilježi riječ *limačijada* koja je nastala kao rezultat popularne dječje emisije Turbo limač show. Riječ *limač* nastala je iz zagrebačkoga šatrovačkoga govora te zahvaljujući tomu postala raširenom i razumljivom svima.

Potom je 1999. godine zabilježena još jedna riječ u Novom listu – *Krležijada,* ime predstave glumačke družine. U 2003. Večernji list bilježi nove riječi *kulenijada* i *norijada,* a Novi list *maturijada*. Iz svih navedenih primjera može se zaključiti da sufiks -ijada označuje uglavnom priredbu, društveno zbivanje te otvara još brojne mogućnosti nastanka novih riječi.

5.4.1.2. Sufiks -ica

Tablica 7. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -ica u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
bojišnica	0	0	0	0	0	0	19	0	0	2	0	3	0	0	0	0	0	1
božićnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	0	0	0	0	0
dionica	0	0	0	0	1	0	11	4	1	17	0	0	12	8	6	0	5	37

dopusnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
igraonica	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
izbornica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
konačnica	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	0	2	5
limačica *žarg.*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
najavnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
odbijenica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
poboljšica	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
povrćarnica	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
pristupnica	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
sapunica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
smjehuljica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0
strojnica	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	1	0
suđerica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
špagerica	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
tečajnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
tipkovnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
trica	4	2	8	1	0	1	0	2	3	0	1	5	0	1	1	4	3	13
uskrsnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
uspješnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2	1
voćarnica	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Brojnost navedenih primjera potvrđuje i činjenicu da je ovaj sufiks jedan od najplodinijih imeničnih sufiksa. Služi za tvorbu imenica koje označuju razne stvari. U tablici je prikazan i pokoji neologizam iz osamdesetih, npr. *trica*. Riječ je o novoj riječi koja se javljala u košarci označujući 'tri boda' te je ostala u uporabi pa je još osamdesetih prestala biti novom. Jednako se dogodilo i sa sportskim nazivom *završnica* koji se javlja tijekom cijeloga razdoblja.

Neologizam je npr. *bojišnica* koji se s obzirom na ratna zbivanja u Hrvatskoj često upotrebljavao 1991. godine, dok je rjeđe 1995. godine označujući područje vođenja borbe.

Dopusnica pak postaje naziv za sve one pismene dozvole ili dotadašnja odobrenja u administrativnom diskurzu.

Božićnica je naziv za trinaestu plaću u radnoj godini koja se pojavila u Večernjim listu u visokoj frekvenciji uporabe. Analogno tomu je izvedena i *uskrsnica*, u značenju dara zaposlenima u novčanom obliku u uskrsno vrijeme, no u ovom korpusu nije zabilježena nijedna potvrda. Nova je riječ i *uspješnica* koja je tek od 2003. s nešto češćom uporabom pokušala zamijeniti dotadašnji anglizam *bestseller*. Riječi novijega datuma su *dopusnica, najavnica, odbijenica, poboljšica* i sl. Neke od novotvorenica sa sufiksom -ica (*suđerica, perilica, tečajnica*) nisu zabilježene u našem korpusu, iako su se pojavile devedesetih.

5.4.1.3. Sufiks -lica

Tablica 8. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -lica u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
čistilica	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
izbjeglica	0	11	4	2	4	6	9	16	22	13	28	21	19	28	22	6	4	7
perilica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
pržilica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Sufiksom -lica tvore se imenice od infinitivnih osnova nesvršenih glagola koje označuju stvari i osobe. Tako je npr. *izbjeglica* neologizam zato što je proširio svoje značenje. Osim što je označivao osobu koja je prognana, tijekom Domovinskoga rata, leksem *izbjeglica* je svojom visokom frekvencijom uporabe počeo označivati osobu prognanu iz jednoga dijela u drugi dio Republike Hrvatske. Izvedenica *čistilica* 1989. zabilježena je u Slobodnoj Dalmaciji u značenju 'stroj koji čisti'.

5.4.1.4. Sufiks -izacija

Tablica 9. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -izacija u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
afrikanizacija	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
balvanizacija	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
debalkanizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
debrežnjivizacija	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
destaljinizacija	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
detitotizacija	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
europeizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
fleksibilizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
globalizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	1	0	4
internacionalizacija	0	0	1	0	1	0	1	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
kompjutorizacija	2	0	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
libanonizacija	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
mitologizacija	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
parcelizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
politizacija	6	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
popularizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	0	0	0	1	2
privatizacija	0	0	0	0	1	1	2	3	3	20	4	0	4	16	8	8	25	40
problematizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
tajkunizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
vodovodizacija	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Sufiksom -izacija uglavnom se tvore one izvedenice kojima se žele opisati određena događanja koja društvena javnost može primijeniti na druga područja. Pokazatelj su trenutačnih aktualnih zbivanja. Tako se, na primjer, riječ *balvanizacija* javila 1991. godine, a

njome se željelo ukazati na nered na hrvatskom teritoriju uoči Domovinskoga rata. Unatoč tomu što se upotrebljavala samo 1991. i što joj je mala frekvenicja u odnosu na promatrane godine, riječ je dobila svoje značenje vrlo određeno i specifično, te se točno zna, s današnjega aspekta gledanja, na koji se događaj iz povijesti misli.

Pojavnica *globalizacija* zabilježena je u korpusu tek krajem devedesetih, što je i u skladu s načinom življenja i tadašnjim ratnim okolnostima hrvatskoga društva u prvih pet godina egzistiranja Republike Hrvatske.

Potom *privatizacija*, riječ koja je postigla najvišu frekvenciju uporabe u gornjoj tablici, označila je i novo razdoblje u hrvatskom gospodarstvu. Pretvorba državnoga vlasništva u privatno popraćena je tada novim leksemom dotada za jugoslavenske pojmove nepoznatim.

5.4.1.5. Sufiks -ik

Tablica 10. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -ik u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
dužnosnik	0	0	0	0	0	0	0	0	2	12	10	11	23	40	17	1	18	29
izbornik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	4	1	6	5	10	16	31
koštovnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
masovnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
pobočnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3	2	1	0	0	0
predočnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
pristupnik	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
pročelnik	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	7	0	1	2	6	3	9	7
sljednik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	1	0	0	0
upisnik	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	3	2
vremenik	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
vrhovnik	0	0	0	0	0	0	0	3	7	0	0	1	0	0	1	2	8	5

Sufiks -ik sudjeluje u tvorbi i označuje osobu, vršitelja radnje m. r. te stvar (*vremenik, koštovnik, predočnik*). Iako navedene riječi jesu neologizmi, njih zabilježenih u godinama istraživanja nema. No zato je *dužnosnik* nova riječ koja označuje visoko pozicioniranu osobu pri vlasti koja obavlja određenu dužnost. *Izbornik* tako postaje nova riječ u sportskoj terminologiji koja označuje sastavljača državne reprezentacije.

5.1.4.6. Sufiks -ač

Tablica 11. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -ač u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
diskač	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
limač	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0

U korpusu su zabilježene i dvije riječi koje ne pripadaju standardnomu jeziku, nego žargonu, a sufiks -ač u tim primjerima krati riječ.

5.1.4.7. Sufiks -ak

Tablica 12. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -ak u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
uradak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	4	1
uručak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

lažnjak	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nacrtak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
naputak	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	1	1	1	1	1	0	5
oklopnjak	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
prijavak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1
privitak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
slobodnjak	0	0	1	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1

Sufiks -ak je prilično plodan sufiks u tvorbi novih riječi. Svi navedeni primjeri iz gornje tablice označuju stvari. *Uradak* je neologizam koji označuje rad ili zadatak te se rabi npr. u sintagmama *domaći uradak, školski uradak* i sl. Radni materijal dobio je svoj naziv – *uručak*. *Nacrtak* je neologizam u značenju 'sažetak' ili 'rezime nekoga rada, članka ili knjige'. Tako i pisana uputa o nekom proizvodu ima svoj novi naziv – *naputak*. U računalnoj tehnologiji kao dio elektroničke pošte koji se zasebno šalje s porukom javlja se naziv *privitak*.

Oklopnjak i *slobodnjak* u žargonu se javljaju u značenju 'ojačano vozilo', dok *slobodnjak* ima više značenja: 'slobodni udarac' i 'umjetnik' sl. U istraživanom novinskom korpusu neologizam je upotrijebljen u tri značenja: 'slobodni potez u sportu', 'pristaša stranke Slobodnih' i 'slobodna osoba u feudalno doba'.

5.1.4.8. Sufiks -ba

Tablica 13. Frekvencije leksema tvorenih sufiksom -ba u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
pomirba	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	2	0	0	0
postrojba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	15	18	24	4	20	3	12	13
pretvorba	0	0	0	0	0	0	14	12	9	7	2	0	4	4	5	1	1	24
udružba	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0

zamjedba	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
zgodba	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tvorba je sufiksom -ba postala vrlo omiljena nakon 1990, ali više u drugim funkcionalnim stilovima nego u novinarskom.

5.1.4.9. Sufiks -stvo

Tablica 14. Frekvencije leksema tvorenoga sufiksom -stvo u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
vrhovništvo	0	0	0	0	0	0	12	1	22	1	3	4	0	0	1	0	0	0

Leksem *vrhovništo* od 1991. godine javlja se u značenju ukupne političke, zakonodavne i izvršne vlasti, a sufiks -stvo označuje skup članova nekoga društva. Premda je riječ postojala i u 19. stoljeću, s obzirom na to da se nije upotrebljavala, njezina je pojava devedesetih djelovala jednako kao, na primjer, pojava riječi *suđerica*, dakle posve novo.

5.1.4.10. Sufiks -ara

Tablica 15. Frekvencije leksema tvorenoga sufiksom -ara u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
komunjara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Sufiks -ara poslužio je u tvorbi imenice *komunjara* koja pogrdno označuje osobu komunističkoga političkoga uvjerenja.

5.1.4.11. Sufiks -ski

Tablica 16. Frekvencije leksema tvorenoga sufiksom -ski u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
komunjarski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Od gornje imenice *komunjara* izvodi se i pridjev *komunjarski*.

5.4.2. Prefiksalno-sufiksalna tvorba

Tablica 18. Frekvencije leksema tvorenih prefiksalno-sufiksalnom tvorbom u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
izvandomovinstvo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
novokomponiran	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	0
sučelje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1	0

Izvandomovinstvo je leksem koji je tvoren kako bi bio zamjena grčkoj riječi *dijaspora*, no u korpusu nije zabilježena nijedna njegova pojavnica. *Sučelje* je neologizam koji pripada

informatičkomu leksiku, a označuje premosnicu između računalnoga sustava, odnosno programa i korisnika uz pomoć kojega upravljamo računalom, koristeći se pritom ulaznim uređajima.

5.4.3. Slaganje

Tablica 19. Frekvencije leksema tvorenih slaganjem u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
glasnogovornik	0	0	0	0	0	0	0	2	0	10	13	1	23	29	12	10	12	10
srboarmija	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
srbočetnik	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
srboslavlje	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Leksem *glasnogovornik* rezutat je novoga doba i njegovih potreba. Devedesetih godina mediji inzistiraju na službenim izjavama javnih institucija i tvrki koje uvode glasnogovornike, ovlaštene djelatnike da u njihovo ime održavaju odnose s javnošću na posebnim konferencijama za novinstvo. Tijekom devedestih godina najviši je rast ovaj leksem postigao u 1999. godini. Još je jedan leksem nastao kao rezultat vremena, ovaj put ratnih događanja. Godine 1991. nastaje složenica *srbočetnik* kojom se naglašava negativan odnos prema neprijateljskoj vojski.

5.4.4. Složeno-sufiksalna tvoba

Tablica 20. Frekvencije leksema tvorenih složeno-sufiksalnom tvorbom u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.	1989.	1991.	1995.	1999.	2003.

	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
državotvorje	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
dvosobnjak	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
žrtvoslovlje	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
dalekovidnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0

Dalekovidnica je primjer leksema koji je tvoren da bi zamijenio postojeću riječ *televizija*, no postigla je negativan učinak te se javlja u ironičnom smislu. U istraživanom korpusu pronađena je jedna njegova potvrda u Novom listu 1999. *Žrtvoslovlje* je neologizam, ali u ovom korpusu nije nađena nijedna pojavnica, a javlja se u značenju 'znanstvena disciplina koja proučava žrtve rata i druge velike nesreće u ljudskom društvu'. *Državotvorje* je novi leksem koji je potvrđen u Slobodnoj Dalmaciji 1991. godine, a znači 'uspostava političke vlasti na teritoriju neke države'. Leksem *dvosobnjak* nastao je osamdesetih i potvrđen je u Večernjem listu 1989. u značenju 'dvosobni stan'.

5.4.5. Hibridne polusloženice

5.4.6.1. Strani prefiksoidi i sufiksoidi

U hrvatskom, kao i u drugim jezicima, raste broj prefiksoida. U istraživanju su pronađeni sljedeći prefiksoidi koji su zabilježeni onako kako se nalaze u novinama:

agro-: agroekologija, agro-grupa, agrokemija, agrokombinat, Agrokomerc, agrokompleks, Agrokor, agroprema, agro-prerada, agropromet, agrotehnika, agrozajednica

alko-: alkotest

auto-: auto majstor, auto-cesta, auto-cisterna, autogol, autogram, autoguma, autokamp, automat, automodelarstvo, auto-moto, automotodrom, autoprijevoznik, auto-polica, autoportet, autoput, autosaobraćaj, autostrada, auto-taxi, autotrolej, auto-vagon.

bio-: bioetika, biogenetika, biokemija, bio-terorizam, biouređaj

cro-: crocop, crodux, cromedia

disko-: disko-klub, disko-maraton, disko-muzika, disko-saund, diskovečer

džambo-: džambo-džet

eko-: eko centar, eko kamp, Eko Kvarner, eko kviz, eko oko, eko sajam, ekosustav

etno-: etno grupa, Etno spektakl, etnoelement, etnoglazba, etnomuzikolog, etnonaselje, etno-pop, etnoprojekt, etnoscena, etno-suživot

eu-: eu-optužba

euro-: Euro Disney, euro-čaša, eurogol, euro-kup, euroizbori, euroliga, eurolinija, euronaslov, euro-parlamentarac, euro-pogodak, euroraketa, euro-snage

foto-: fotooprema, fotoreporter, foto-agencija, fotoaparat, foto-dokumentacija, fotogalerija, foto-kino fotoklub, fotokopija, fotokopirni aparat, fotomaterijal, foto-model, fotomonografija, foto-pano, fotopapir, fotoradnja, fotoreporter, fotoreporterka, fotorobot, foto-sekcija, fotoslužba, foto-svjedočanstvo, fotozapis

gastro-: gastro-bolesti, gastrokultura, gastrosusret

info-: info-tvrtka

krim-: krim policija, krimi-literatura, krimipriča, krim-obrada

latino-: latino-verzija

mega-: megacentri, megacruiser, megamarket

narko-: narkomafija, narkotržište

para-: paradržava, paramilitarac, paravojnici, paravojska

psiho-: psihoanaliza, psihoterapeut, psihoterapija

ski-: ski-aranžman, skicentar, skijazz, skipas, skistaza

super-: superanaliza, superbogataš, superdivizija, superfinale, superintendant, super-kup, superliga, superluksuz, superluksuzan, supermarket, superpajkan, superprovodnost, super-rekorder, superrevizija, super-specijalist, super-spektakl, superstar, supertanker, suprveleslalom, supervizor, superzvijezda

turbo-: turbo diesel, turbo motor

ultra-: ultracrven, ultradesnica, ultragas, ultraljevičar, ultramaraton, ultramaratonac, ultranacionalizam

video-: video snimanje, videoekran, video-film, video-glamour, video-igra, video-igra, video-kamera, videokazeta, video-klub, video-manijak, videonadzor, videopredstava, video-prezentacija, videoprojekcija, videoprojekt, videorad, videorekorder, video-snimka, videospot, videostvaralaštvo, videoteka, videotraka, videoumjetnost, videoumjetnici, videozapis, videozid

Zabilježeni su i ovi sufiksoidi:

-cid: urbocid, kulurocid

-fest: filmfest, urbofest, tv-fest.

5.4.6.2. Domaći prefiksoidi

Dva su domaća prefiksoida bila jedno vrijeme vrlo plodna:

jugo-: jugoagent, jugoarmija, jugo-avijacija, jugociljevi, jugodiplomacija, jugofederacija, jugogeneral, jugo-glasnost, jugo-komunistički, jugokriza, jugokup, jugo-liga, jugo-mafija, jugo-okruženje, jugo-parazitstvo, Jugopravoslavija, jugopremijeri, jugo-prostor, jugosekstet, jugosoldatetski, jugo-srpski,, jugo-trofej, jugo-turizam, jugotvorevina, jugo-vaterpolo, jugo-vojska, jugo-zlato

srbo-: srbo-četnički, srbokomunistički, srboteroristički.

Frekvencija navedenih prefiksoida i sufiksoida prema godini i novinama uporabe izgleda ovako:

Tablica 21. Frekvencije prefiksoida i sufiksoida u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
agro-	17	15	5	2	5	5	1	1	3	3	0	0	0	0	0	1	0	5
alko-	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
auto-	16	22	0	16	3	6	5	4	1	8	37	0	2	4	1	3	7	0
bio-	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	1	1	2
-cid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	2	3	0	0	0	0
cro-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1
disco-	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
džambo-	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
eko-	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	9	0	2	1	6	1	1	0
etno-	0	0	0	0	0	0	2	1	0	1	0	0	0	0	0	1	2	5
eu-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
euro-	8	0	0	1	0	0	3	1	1	1	0	1	2	0	3	0	2	0
-fest	0	0	5	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0
foto-	0	9	5	5	0	6	6	0	9	3	2	6	3	3	3	2	5	0
gastro-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	2
info-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
jugo-	15	11	42	3	25	28	11	9	43	2	0	0	2	4	0	6	0	0
krim-	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	2
latino-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
mega-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1
narko-	0	0	0	3	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
para-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	2	3	0	0	0	0
psiho-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1
ski-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	6	0	0	0	0
srbo-	0	0	0	0	0	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
super-	7	11	7	4	8	4	1	2	3	6	2	0	2	0	4	5	5	0
turbo-	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ultra-	0	2	0	0	1	0	1	0	3	0	0	0	0	1	0	0	1	0
video-	3	1	7	5	3	5	1	1	0	5	1	8	2	2	4	5	13	0

Od ukupno 770 pojavnica s prefiksoidima i sufiksoidima tijekom svih istraživanih godina i u svim novinama najviše ih bilježe prefiksoid *jugo-* (201), potom *auto-* (135), *super-* (73), *foto-* (67) i *video-* (66).

U jugoslavenskom su razdoblju najfrekventnije složenice sa sljedećim prefiksoidima: *jugo-* (124), *auto-* (63), *agro-* (49), *super-* (41), *foto-* (25) i *video-* (24). Ako se pogledaju prefiksoidi i sufiksoidi koji u tom istraživanom razdoblju nisu postigli nijednu pojavu od ukupno 362 pojavnice u 1987. i 1989, to su *džambo-*, *eu-*, *gastro-*, *info-*, *-cid*, *latino-*, *mega-*, *para-*, *psiho-*, *ski-* i *srbo-*.

Njihova je uporaba u posljednje dvije godine 1999. i 2003. smanjena na 180 pojavnica, što je za upola manje od početnih dviju godina istraživanja. Od toga su najfrekventnije složenice sa sljedećim prefiksoidima: *video-* (26), *auto-* (17), *foto-* (16) i *super-* (16) imaju isti broj pojavnica kao i *bio-* (12) i *jugo-* (12) te *eko-* (11). U 1999. i 2003. nisu postigli nijedan ostvaraj ovi prefiksoidi i sufiksoidi: *džambo-*, *-fest*, *latino-*, *srbo-* i *turbo-*.

Zanimljiv je trend izmjene prefiksoida i sufiksoida tijekom vremena koji ocrtavaju društvene promjene. Tako od najčešćega prefiksoida *jugo-*, koji je u vrijeme Jugoslavije bio apsolutno dominantan, krajem devedesetih, u drugim društveno-političkim okolnostima, on više nije važan. S druge strane, prefiksoid *video-*, koji je krajem osamdesetih tek bio naznaka začetka nove videogeneracije i bio na 5. mjestu, krajem devedesetih, u vrijeme razvijene videotehnologije postigao je najvišu frekvenciju. *Auto-* i *foto-* ostaju visoko u uporabi i u jednom i drugom razdoblju, što ukazuje na jednaku važnost društva prema tehničkim inovacijama. U osamdesetima važan prefiksoid *agro-* u devedesetima gubi značenje, a *bio-* i *eko-* dolaze do izražaja, što je pokazatelj zaokreta suvremenoga života.

5.4.6. Jukstapozicije

Tablica 22. Frekvencije jukstapozicija u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
Internet agencija[84]	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
balvan revolucija	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0
banana država	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
gala party	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Internet disidentica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Internet marketing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Internet stranica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0
Internet tržište	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Internet-ogledalce	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
jogurt revolucija	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
latino party	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
STOP AID party	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
vikend obilazak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
vikendica bloketara	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0

Do devedestih se ne može uopće govoriti o proširenosti takva načina tvorbe naziva. U korpusu je zabilježena samo jedna jukstapozicija u Večernjem listu 1989. Nakon 1991. javlja se zanimljiva konstrukcija *balvan revolucija* u Slobodnoj Dalmaciji koja ima potvde i u Večernjem listu 1995. Te godine bilježi se i *banana država* u značenju 'politički nestabilna država'. Strane konstrukcije preuzete zajedno sa stranom riječju jesu primjeri *Internet tržište* i sl. Prema gornjem grafikonu vidljiv je porast uporabe jukstapozicija u svim dnevnim novinma.

[84] Primjeri se navode u pravopisnom liku kakav je zabilježen u korpusu.

5.4.7. Kontrakcija

Tablica 23. Frekvencije leksema tvorenih kontrakcijom u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
istrodizijak	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
agrokor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0
balvanokracija	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
bankomat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
ekocid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
ekofon	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
etnocidan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
eurokaz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0	0
eurovizija	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
fotka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
kulturocid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
mobitel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	2	7	3	21
Srboslavija	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	1	0	0	0	0	0	0

Prema tvorbi kontrakcijom u korpusu devedesetih godina u dnevnim listovima pronađeni su sljedeći primjeri nastali sažimanjem:

istrodizijak Istra + afrodizijak

Agrokor Agronomija + korporacija

balvanokracija balvan + demokracija

bankomat banka + automat

ekocid ekologija + genocid

ekofon ekologija + telefon

etnocidan etno + genocidan

eurokaz euro + kazalište

eurovizija europa + televizija

fotka fotografija + slika

kulturocid kultura + genocid

mobitel mobilni + telefon

Srboslavija Srbija + Jugoslavija.

5.4.8. Infiksacija

Kao što postoji tvorba novih riječi tako da se riječi spajaju, u korpusu je zamijećen i jedan primjer infiksacije. U Večernjem listu iz 1995. nalazi se riječ *Jugopravoslavija*. Nastao je umetanjem druge riječi „pravoslavni“ u Jugoslaviju. Iako je takva tvorba rijedak slučaj pronađen u korpusu, dobar je pokazatelj nove jezične kreativnosti po uzoru na strane jezike:

Jugo-pravoslav-ija.

5.4.9. Zaključak

Prema provedenoj analizi u korpusu je zabilježen određen broj neologizama, što znači da su dnevne novine otvorene za jezične inovacije. Ovdje nije dan nagasak na oživljene riječi koje su zapravo u sadašnjem vremenu nove, niti na prevedenice ili posuđenice, nego na riječi koje su tvorene domaćim ili stranim tvorbenim načinima. Zabilježena je novotvorba i jednim i drugim načinom. Od domaćih tvorbenih načina najproduktivnija je sufiksalna tvorba.

Utjecaj stranih uzoraka vidljiv je u tvorbi složenica s prefiksoidima i sufiksoidima te višerječnih naziva u kojima je prva sastavnica imenična umjesto pridjevna, kako jezična norma traži. Također je u korpusu pronađeno nekoliko potvrda za tvorbu kontrakcijom.

Ovom se hipotezom željelo pokazati da je hrvatski jezik devedesetih godina iskorištavao svoje velike tvorbene mogućnosti te da su se dnevne novine pokazale kao pogodan medij koji afirmira nove leksičke jedinice o kojima čitatelji odlučuju hoće li ih prihvatiti ili neće. Zanimljivo je da su dnevne novine, koje bi kao javno glasilo trebale pisati hrvatskim standardnim jezikom, vrlo lako preuzimale strane tvorbene uzorke te su olako slijedile svjetska strujanja u svim oblicima života, pa tako i u jeziku.

5.5. Historizmi

H5: Smjena političkoga režima nakon 1990. smijenila je i tzv. umjetni jezik komunističkoga svijeta.

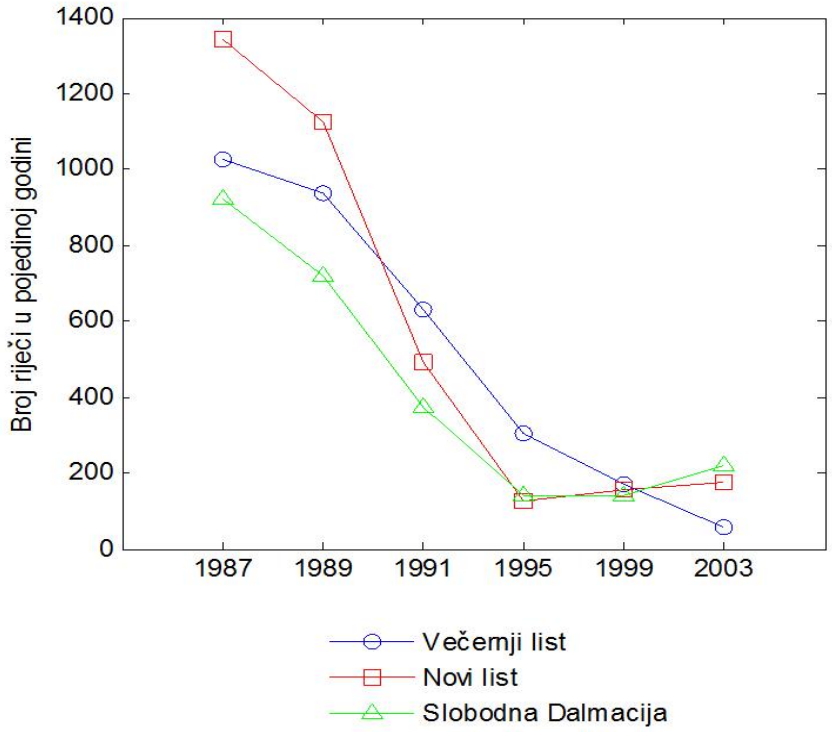

Slika 6. Učestalost historizama u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine

Slika 6 prikazuje riječi koje su u vrijeme SFRJ-a bile visoko frekventne, a koje su smjenom društveno-političkih prilika doživjele historizaciju i prešle u pasivni leksik. Prema grafu vidljivo je da je najviše riječi koje su doživjele prelazak u pasivni leksik koristio Novi list, potom Večernji list, a najmanje Slobodna Dalmacija (te međusobne razlike postoje, međutim statistički gledano nisu značajne). Tu je ponajprije riječ o političkom podstilu administrativnoga stila hrvatskoga standardnoga jezika. Već 1991. sve troje novine bilježe prepolovljenu frekvenciju leksema korištenih 1987. (linearni trend $F(1,390)=46.02$, $p=.0001$), a 1999. sve su istraživane novine ujednačile svoju uporabu (kvadratni trend $F(1,390)=13.30$, $p=.0001$) s tim da su Novi list i Slobodna Dalmacija zadržali kontinuitet, dok je Večernji list pokazao jači purizam i kod historizama čiju je frekvenciju sveo na minimum (razlike između dnevnih listova 2003. godine: $F(2,390)=3.16$, $p=.043$).

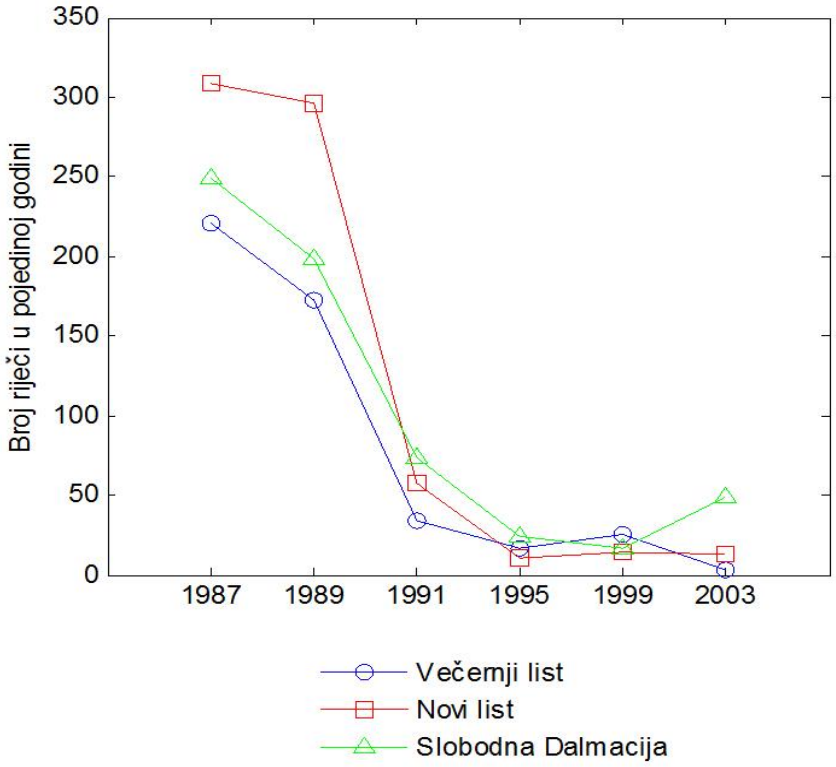

Slika 7. Prikaz historiziranih kratica

Gornji graf prikazuje učestalost uporabe kratica koje su se koristile u vrijeme SFRJ-a, a koje su s propašću jugoslavenske države također doživjele historizaciju prelaskom u pasivni sloj leksika. Lagani pad uporabe kratica vidljiv je u razdoblju od 1987. do 1989, a do 1991. pad je postao snažan (kvadratni trend $F(1,72)=14.80$, $p=.001$), što se tumači činjenicom da su kratice smjenom vlasti i nastankom nove države postale nekorisne i neuporabljive u novim okolnostima te su doživjele marginalizaciju. Tijekom godina vidljivo je iz grafa da je u historizaciji kratica prednjačio Večernji list svodeći uporabu na minimum, dok su Novi list i Slobodna Dalmacija elastičniji i dopuštaju i u novije vrijeme njihovu uporabu, ali u znatno smanjenoj mjeri nego što je to bilo u SFRJ-u.

5.5.1. Borac

Tablica 25. Frekvencije leksema *borac* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
borac	10	40	41	16	36	32	14	14	1	9	15	7	2	2	4	0	16	28

Grafikon 45. Indeksi uporabe leksema *borac* (bazna je godina 1987)

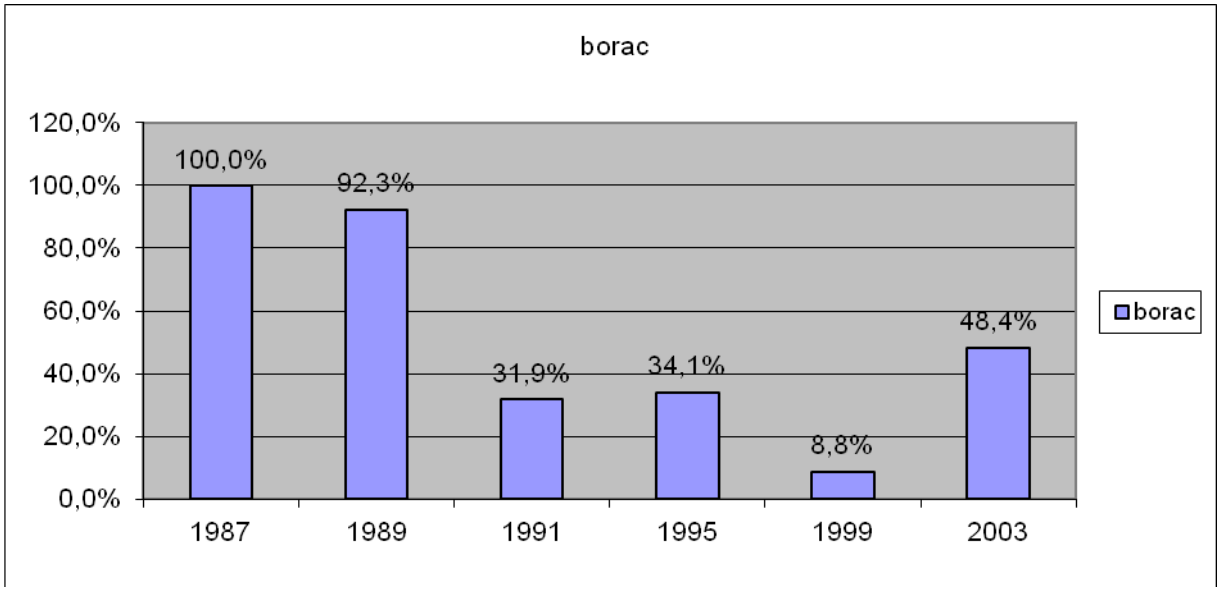

Visoko frekventna riječ u vrijeme bivše države imala je nekoliko različitih konteksta uporabe. Iako se mnogo veći broj pojavnica odnosio na bivše sudionike Narodnooslobodilačke borbe, drugi je dio pojavnica leksema *borac* označivao sportske klubove koji su nosili isto ime. Od ukupnoga broja pojavnica u 1987. i 1989. godini podjednako visok udio uporabe imali su Novi list (43,43 %) i Slobodna Dalmacija (41,71 %), dok je najmanje 14,86 % rabio isti leksem Večernji list. Godina 1989. zbog najveće frekvencije uporabe ovoga leksema uzeta je kao bazna godina za izračun indeksa. Nakon 1990. vidljiv je nagli pad uporabe u prva dva spomenuta lista, dok je Večernji list zadržao 1991. i 1995. sličnu frekvenciju. U ratnoj 1991. leksem *borac* gubi značenje sudionika NOB-a i uglavnom se javlja u značenju sudionika u Domovinskom ratu. Pritom se naglašava razlika između „srpski borac“, odnosno „hrvatski borac“ kako ne bi dolazilo do nejasnoća o čijim je borcima riječ. To je međutim bilo kratkotrajno jer u želji da se izbjegne izjednačavanje srpskih i hrvatskih vojnika, uveden je

naziv *hrvatski dragovoljac* koji se u ovom istraživanju pojavljuje tijekom 1995. godine. To objašnjava zašto je i u idućim godinama znatno smanjena uporaba leksema *borac*.

U Večernjem listu 1995. godine, budući da se iz tablice vidi da taj list i dalje drži kontinuiranu uporabu, leksem *borac* upotrijebljen je isključivo u kontekstu *boraca* stranih vojski (čečenski, britanski borci). Također bilježe se i *borci* u tekstu o Savezu boraca Hrvatske koji je Večernji prenio kao feljton iz dnevničkih zapisa tadašnjega hrvatskoga predsjednika.

U Novom listu od 15 pojavnica leksema *borac* 7 je upotrijebljeno u kontekstu „borci antifašističke borbe“, dok je u 2 slučaja zabilježeno u kontekstu „boraca Domovinskoga rata“, a ostali u kontekstu „boraca za ljudska prava“ i boraca stranih vojski.

Slobodna je Dalmacija imala jasan stav o tome tko su borci. Tako je od sedam pojavnica u toj godini četiri su upotrijebljene u tekstu o srpskim vojnicima i vojnicima Armije BiH. Hrvatski se vojnik ne naziva borcem. Ostale se tri pojavnice odnose na nazive vojnika stranih vojski te na naziv tvrtke iz Travnika.

Godine 1999. sve novine mnogo manje rabe taj leksem, a ako ga i koriste, onda ga smještaju u sportsku rubriku, i to nevezano uz ikakve političke konotacije. Godine 2003. ponovno se aktualizira tema antifašizma pa se od ukupnoga zbroja u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji oko 50 % odnosi na spominjanje boraca NOB-a, dok se u Večernjem listu te iste godine i ne spominje riječ *borac*.

5.5.2. Bratstvo i jedinstvo

Tablica 26. Frekvencije sintagme *bratstvo i jedinstvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
bratstvo i jedinstvo	9	9	19	10	10	11	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0

Grafikon 46. Indeksi uporabe sintagme *bratstvo i jedinstvo* (bazna je godina 1987)

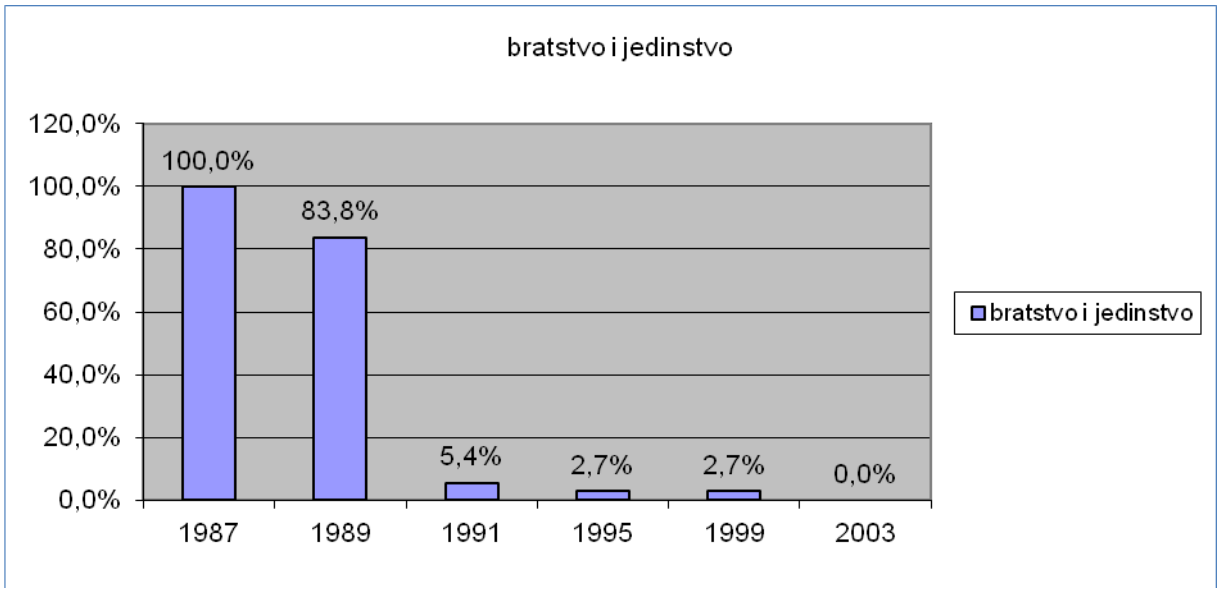

Sintagma *bratstvo i jedinstvo* poznati je slogan koji je nastao u vrijeme Drugoga svjetskoga rata i koji je obilježio razdoblje jugoslavenske države postavši njezinim geslom. Njime se nastojao njegovati bratski odnos među narodima i narodnostima zajedničke države te ravnopravan odnos svih socijalističkih republika. Iz grafikona se vidi kako je do početka devedestih ta sintagma bila visoko frekventna u dnevnim tiskovinama i da je nakon 1990. evidentno nestala iz javne uporabe s malim, gotovo neznačajnim utjecajem ostajući tekovinom minuloga vremena. Kao bazna godina za izračun indeksa uzeta je 1987. zbog najveće frekvencije uporabe.

5.5.3. Delegat

Tablica 27. Frekvencije leksema *delegat* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
delegat	7	30	7	29	34	4	2	7	3	1	6	0	0	0	0	0	2	3

Grafikon 47. Indeksi uporabe leksema *delegat* (bazna je godina 1989)

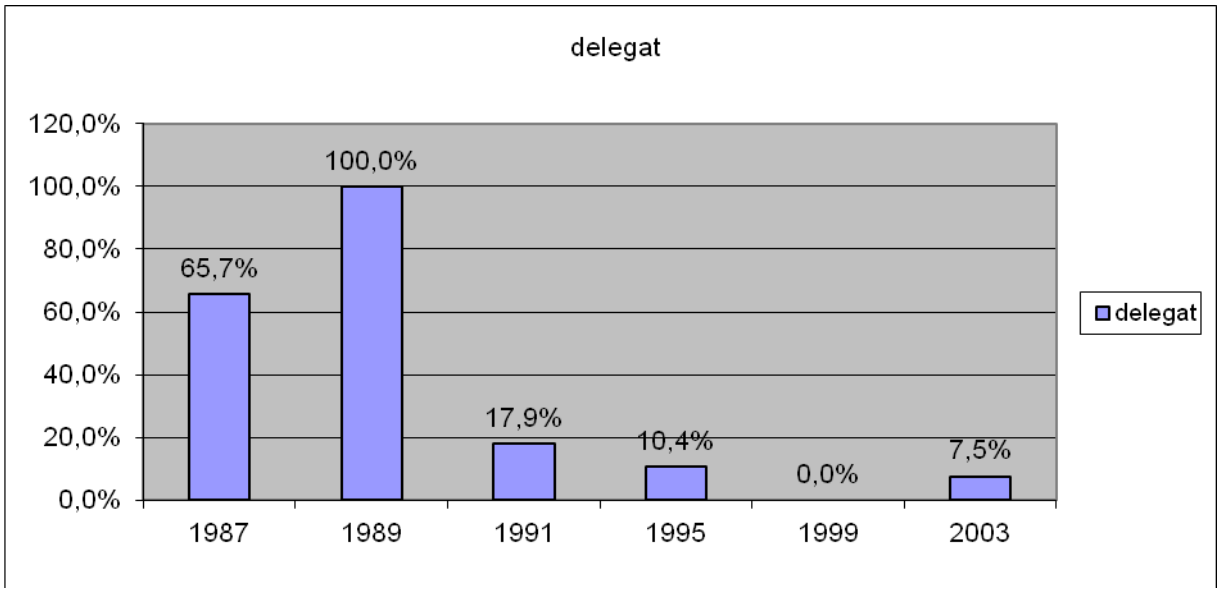

Ovaj je internacionalizam često vezan uz političko djelovanje te je u SFRJ-u bio puno češće u uporabi nego devedesetih godina. Devedesete godine bilježe pad uporabe leksema *delegat* jer je na njegovo mjesto došao leksem *izaslanik*. Posebno su Večernji list i Novi list često koristili taj leksem u 1987. i 1989. – 28,89 %, odnosno 58,52 %, dok je s 12,59 % Slobodna Dalmacija najmanje upotrebaljavala taj leksem u ukupnom broju frekvencija tijekom promatranih godina. S obzirom na to da je 1989. ova riječ postigla najvišu frekvenciju uporabe, ta je godina uzeta kao bazna za izračun indeksa.

Iz tablice je vidljivo da su dvije pojavnice leksema *delegat* iz 2003. godine u Novom listu. U oba je slučaja *delegat* upotrijebljen u članku, što je odluka autora teksta, iako se iste godine javlja u istom broju i leksem *izalanik*. U Slobodnoj je Dalmaciji u sva tri slučaja, koliko se pojavljuje, dio iskaza sugovornika u intervjuu, čime se zapravo prenosi jezična kultura intervjuirane osobe. Večernji je list tom prilikom, kao i prethodne godine, ostao vjeran drugomu, domaćemu nazivu *izaslanik* te nije upotrijebio nijednom leksem *delegat*.

5.5.4. Drug

Tablica 28. Frekvencije leksema *drug* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
drug	9	10	11	11	3	9	2	1	4	3	0	0	0	0	0	0	0	9

Grafikon 48. Indeksi uporabe leksema *drug* (bazna je godina 1987)

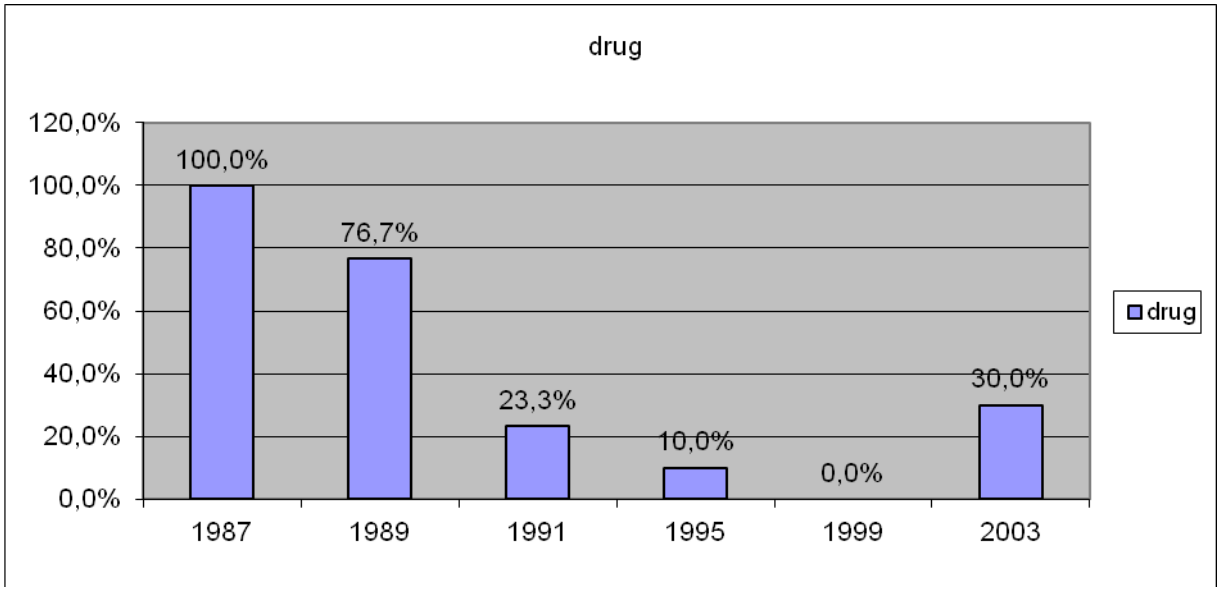

Drug je slavenska i hrvatska riječ, no unatoč tomu razdoblje od 50 godina komunističke vlasti učinilo je svoje na njegovu štetu. Naime, intenzivna uporaba kojom su se oslovljavali članovi Komunističke partije, ali i svi sudionici u tadašnjem društvu bivše države, nakon 1991. postala je mrska i nepoželjna. Ta je činjenica vidljiva i iz gornjega grafikona koji bilježi pad uporabe. Za izračun baznoga indeksa uzeta je zbog najviše frekvencije uporabe u korpusu godina 1987.

Večernji je list 1995. u dva od tri puta u svojim tekstovima upotrijebio leksem *drug* u ironičnom smislu, a u preostalom kao iskaz sugovornika o prošlim jugoslavenskim vremenima.

U 2003. samo je u Slobodnoj Dalmaciji čak 9 pojavnica leksema *drug*. Nije riječ o propustu, nego je objavljen tekst povodom 60. godišnjice osnutka VIII. dalmtinskoga korpusa u kojem

je autor u 7 navrata uporabio taj leksem aludirajući na oslovljavanje u nekadašnjoj državi čime je ta riječ stilski obojena. Međutim, u Obiteljskom zakonu, u sintagmi *bračni drug* u značenju 'bračni partner' *drug* je sasvim uobičajena riječ.

5.5.5. Kolektiv

Tablica 29. Frekvencije leksema *kolektiv* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
kolektiv	12	37	22	20	18	31	3	8	3	0	0	0	0	0	0	1	1	2

Grafikon 49. Indeksi uporabe leksema *kolektiv* (bazna je godina 1987)

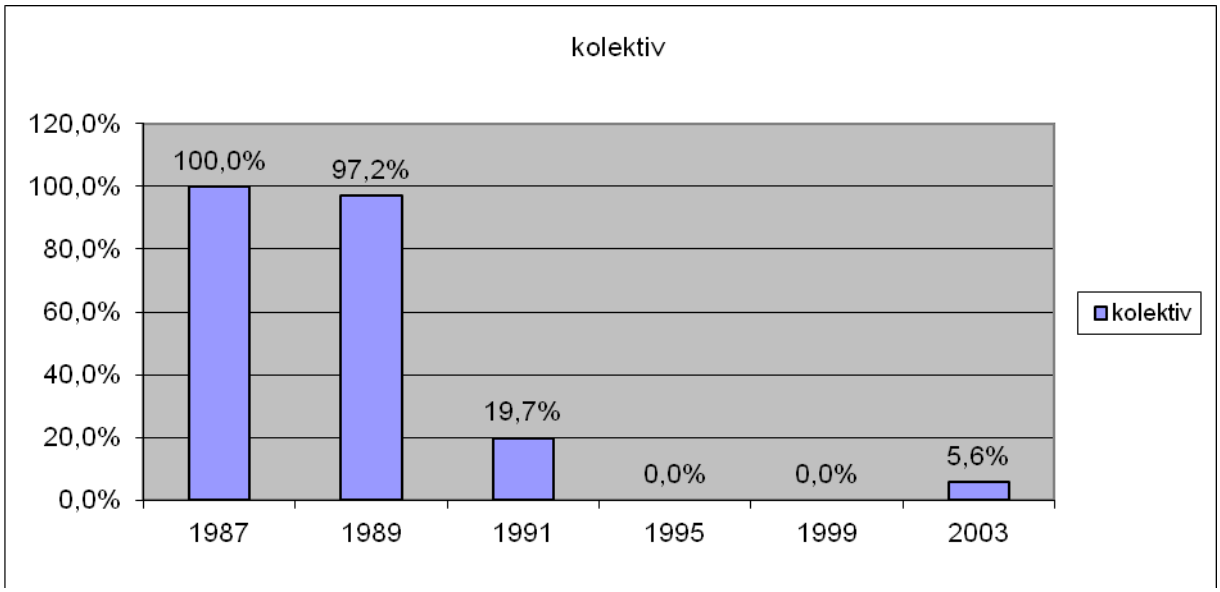

Kolektiv je još jedan internacionalizam koji je u bivšoj državi zauzimao visoko mjesto u leksiku tadašnje države. Kako je u to vrijeme izrazito promovirana ideja jednakosti i zajedništva svih građana, jasno je zašto je taj leksem bio visoko frekventan. Obično je korišten u kolokacijskim svezama kao što je *radni kolektiv*, *tvornički kolektiv* i sl. U tim su godinama Novi list i Slobodna Dalmacija gotovo podjednako uvelike koristili taj leksem s 39,29 % i 37,86 % od ukupnoga broja pojavnica u 1987. i 1989. Kao bazna godina za izračun indeksa uzeta je godina 1987. zbog najviše frekvencije uporabe toga leksema te godine.

Nakon smjene vlasti 1991. njegova je uporaba znatno smanjena i gotovo je nestao iz dnevnih glasila. Godine 1995. i 1999. nije zabilježena nijedna pojavnica toga leksema, ali se 2003. ponovno pojavio, ali u sportskim rubrikama sva tri lista, što je pokazatelj da ovaj internacionalizam poprima druge konotacije te tako ostaje u uporabi, doduše slabo, ali posve ne nestaje.

5.5.6. Komunist

Tablica 30. Frekvencije leksema *komunist* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
komunist	49	61	17	17	38	21	22	2	12	6	2	2	4	8	3	0	1	1

Grafikon 50. Indeksi uporabe leksema *komunist* (bazna je godina 1987)

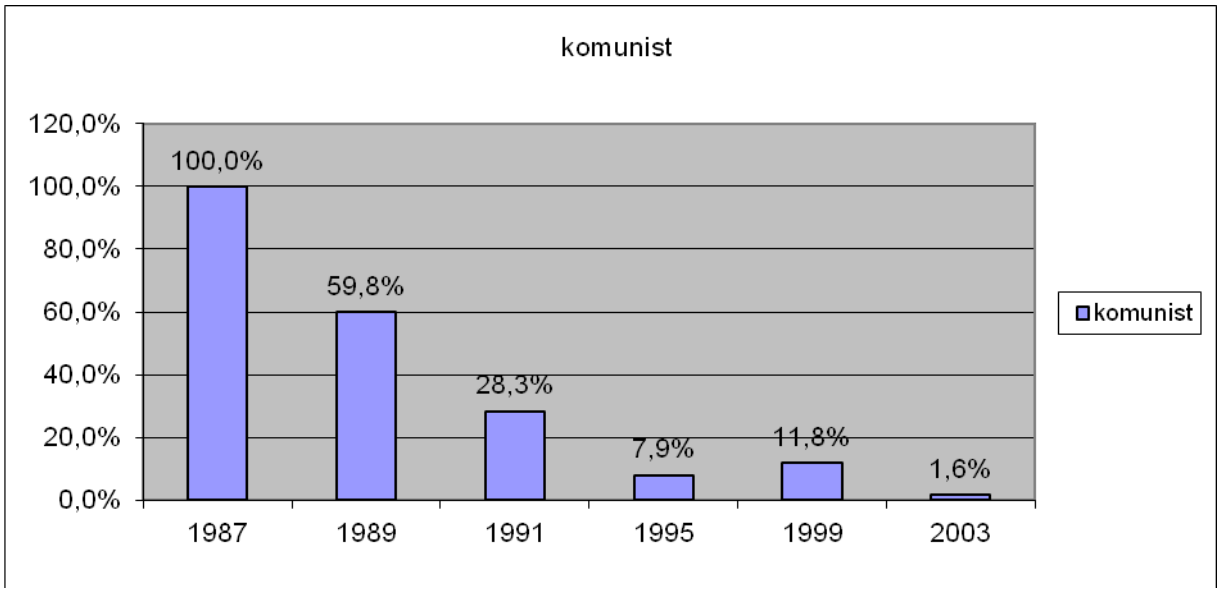

O leksemu *komunist* koji je više od 50 godina bio visokofrekventan u uporabi, i to ne samo u dnevnim novinama, mnogo je toga rečeno. Ono što se vidi iz ovoga grafikona jest da je najveći udio od ukupnoga broja pojavnica tijekom istraživanih godina postignut u 1987. godini koja je pritom uzeta kao bazna za izračun indeksa, dok je 1989. zabilježen pad. Nakon sloma komunističkoga uređenja, smijenjeni su i akteri besklasnoga društva pa je tako i

njihova uključenost u javnom života pala, a s vremenom, prema grafu, gotovo i nestala. Unatoč uspostavi novih društvenih odnosa, 45 godina postojanja jedne države u kojoj se njegovala jedna retorika razlogom je što nije bilo moguće odmah isključiti leksem *komunist* iz javnoga života u poslati ga u povijest. To je leksem koji je još godinama nakon 1991. bio sastavni dio omiljenih političkih tema, na što upućuju i podaci iz gornje tablice. Visok broj pojavnica s godinama slabi kao i aktualnost tematike.

Ukupno je 266 pojavnica ovoga leksema tijekom promatranih godina. Od toga ga je Novi list s 42,11 % najviše puta spomenuo. Potom je s 36,64 % Večernji list, dok je najmanje Slobodna Dalmacija s 21,05 %. Ako se promatraju samo prve dvije godine, onda je njegova distribucija izrazito visoka, čak 76,31 % u odnosu na ostale godine.

5.5.7. Maršal

Tablica 31. Frekvencije leksema *maršal* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
maršal	17	9	16	5	1	5	3	3	2	0	1	1	0	1	1	0	1	1

Grafikon 51. Indeksi uporaba leksema *maršal* (bazna je godina 1987)

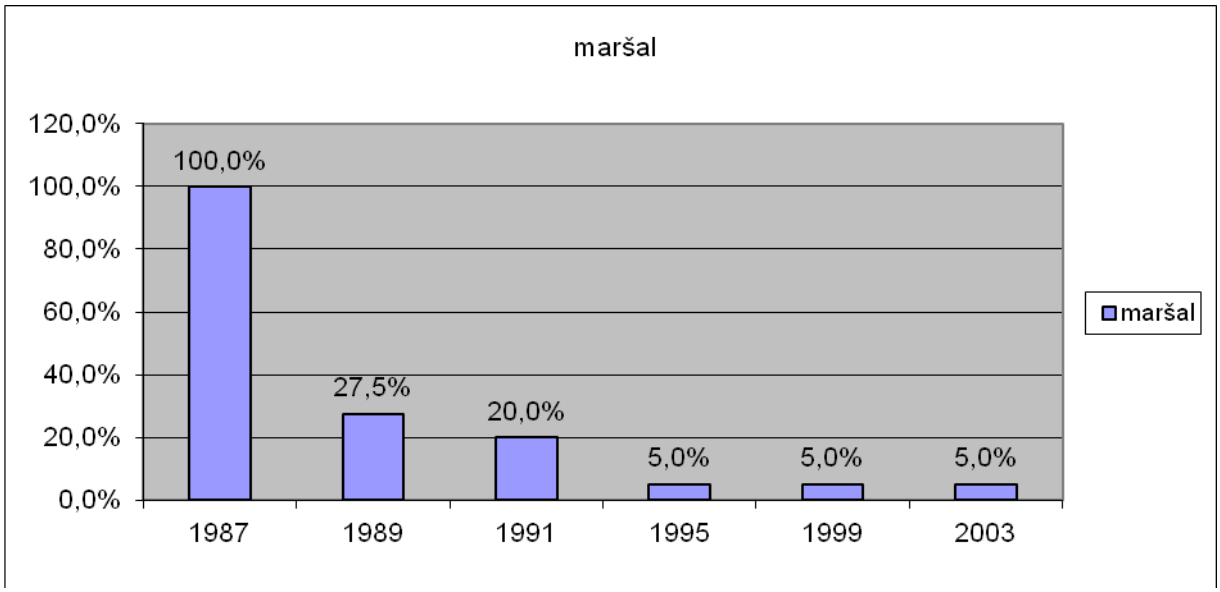

Leksem *maršal* označuje najviši čin u nekim vojskama. Tako je po uzoru na sovjetsku vojsku bivšega SSSR-a takav status u nomenklaturi titula preslikan na jugoslavensku vojsku jer je od 1943. Josip Broz Tito bio proglašen maršalom te je osovljavanje njega tom titulom tijekom godina postalo uobičajno i često. Kako su vijesti u svim dnevnim novinama u 1987. i 1989. tematski bile okrenute komunističkomu svijetu – SSSR-u, NR Kini, Kubi i sl., tako je i pojava leksema *maršal* bila povećana jer je također i u tim zemljama vrijedila ista ljestvica oružanih činova. Zbog toga je u Večernjem listu 1987. visoka frekvencija leksema *maršal* jer je upotrijebljen u vijestima o drugim maršalima iz drugih država (smjena maršala Sokolova u SSSR-u i imenovanje Koldunova), ali je *maršal* također postao vrlo čest u imenima ulica i trgova jugoslavenskih gradova, škola, tadašnjih kasarni i dr.

Prema podacima u istraživanim novinama nakon 1991. frekvencija uporabe toga leksema znatno opada. Povremeno je pojavljivanje uglavnom svedeno na spominjanje ulica i trgova koji u devedestima nisu promijenili ime. Ako se usporede podaci iz tablice, može se vidjeti da je mnogo više upotrijeljen leksem prije devedesetih, u 1987. i 1989. godini čak 78,46 % u odnosu na ostale četiri istraživane godine te da prema grafikonu doživljava pad i stagnaciju. Za izračun indeksa ovoga primjera zbog visoke frekvencije uporabe uzeta je 1987. godina.

5.5.8. Omladinac

Tablica 32. Frekvencije leksema *omladinac* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
omladinac	24	9	3	16	8	1	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Grafikon 52. Indeksi uporabe leksema *omladinac* (bazna je godina 1987)

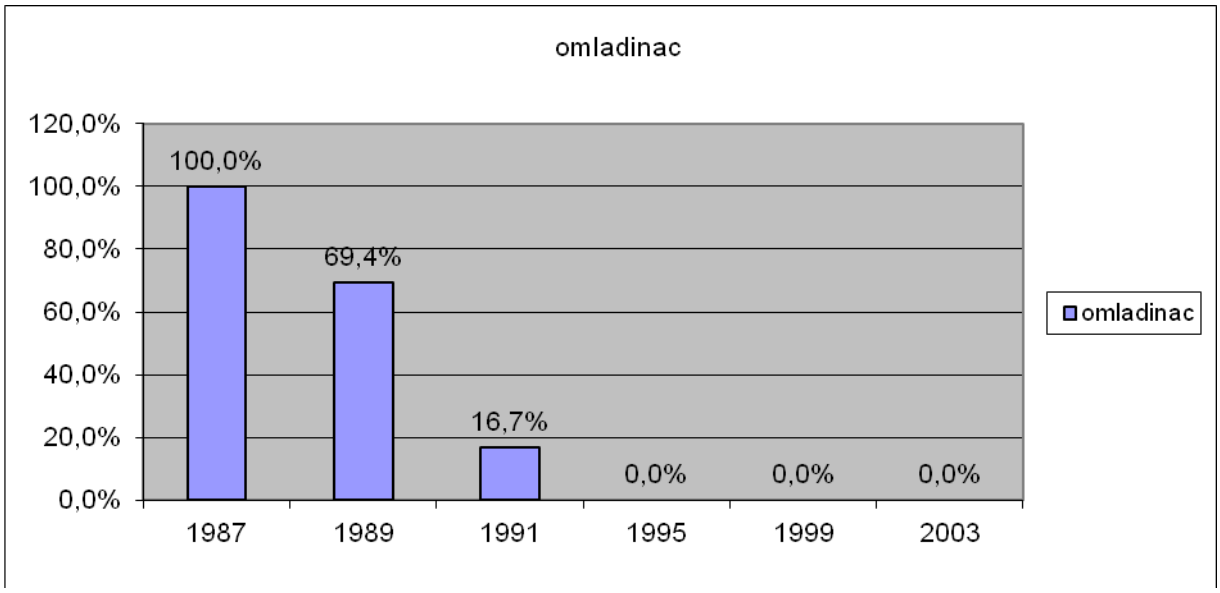

Biti *omladinac* u vrijeme SFRJ-a označivalo je izuzetnu čast. U okviru jugoslavenske indoktrinacije riječ je označivala drugi stupanj članstva između pionira i komunista kojim se veličala tekovina Narodnooslobodilačke borbe te lika i djela Jospa Broza Tita.

Vidljivo je prema gornjoj slici da je rad i utjecaj omladinske organizacije pao i potom uspostavom nove države potpuno nestao. Za izračun je ovoga primjera uzeta 1987. godina jer je te godine taj leksem postigao najvišu frekvenciju uporabe.

Devedesetih je godina leksem *omladinac* u političkom značenju posve nestao, dok je u uporabi ostao samo onaj u sportskim tekstovima označujući natjecatelja u dobi do 18 godina.

5.5.9. Proleter

Tablica 33. Frekvencije leksema *proleter* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
proleter	3	1	0	7	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Grafikon 53. Indeksi uporabe leksema *proleter* (bazna je godina 1989)

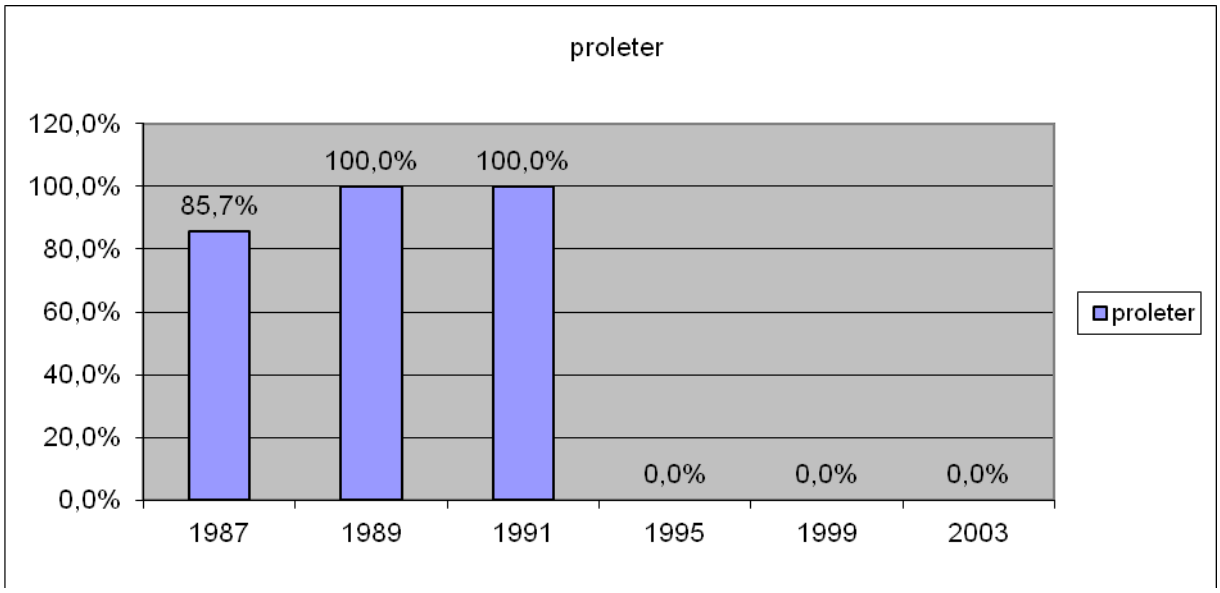

Leksem *proleter* često se upotrebljavao u socijalističkom svijetu s obzirom na to da označuje pripadnika radničke klase koja je lišena vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, a koji prodajom svoje radne snage zarađuju sredstva za život.

U dvije godine 1989. i 1991. frekvencija je uporabe toga leksema u korpusu ista te je uzeta kao bazna za izračun indeksa. U ukupnom broju pojavnica, tijekom svih istraživanih godina, zanimljivo je da se leksem *proleter* javlja u tom značenju samo jednom u Večernjem listu, dok je u svim ostalim slučajevima upotrijebljen kao ime. Tako npr. u 1987, uz već spomenuto značenje, označuje ime časopisa i tvrtke. Godine 1989. javlja se u imenu nogometnoga i rukometnoga kluba, kao dio imena pojedinih tvrtki, klubova i sl., što znači da se već i prije 1991. i nastupa novih kapitalističkih odnosa leksem *proleter* vrlo slabo upotrebljavao.

5.5.10. Propaganda

Tablica 34. Frekvencije leksema *propaganda* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
propaganda	5	4	11	9	10	5	7	5	4	4	0	1	0	2	1	1	2	0

Grafikon 54. Indeksi uporabe leksema *propaganda* (bazna je godina 1989)

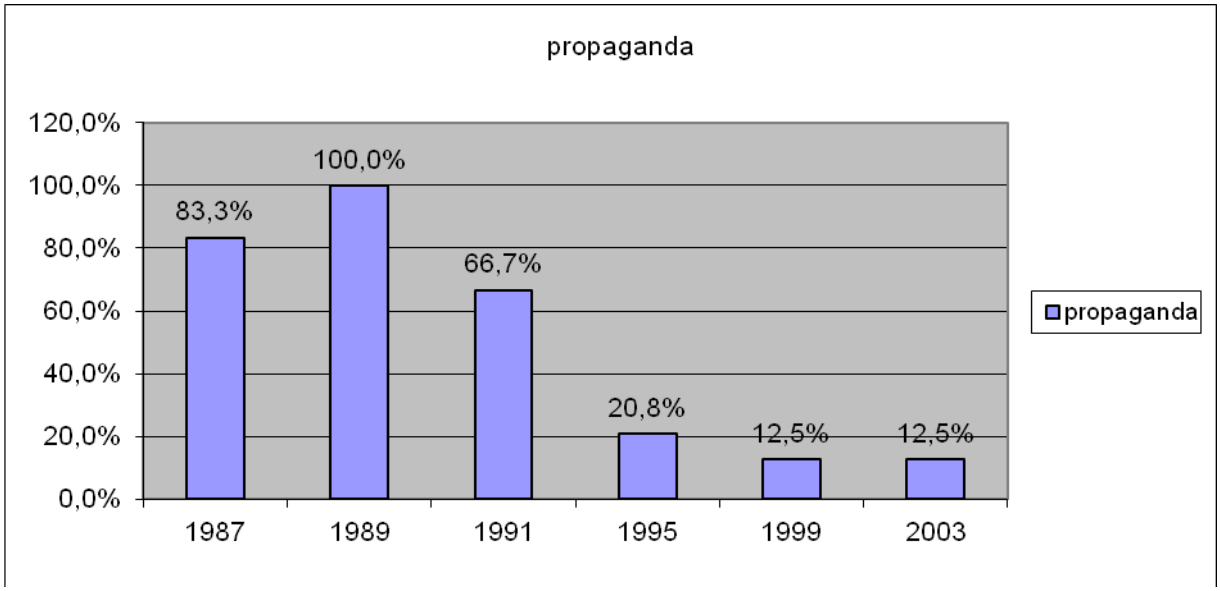

Propaganda je leksem koji je u bivšoj državi označivao organizirano širenje političkih ideja radi oblikovanja zajedničke svijesti svih građana. Uporaba toga internacionalizma zasjenila je hrvatsku riječ *promidžba* jer se dobro uklopio u politički diskurz i tadašnju ideologiju pa to objašnjava njegovu visoku frekvenciju do devedesetih.

Za izračun indeksa uzeta je 1989. zbog najviše frekvencije uporabe ovoga leksema. Sva tri su lista u gotovo podjednakom omjeru od 1/3 koristila ovaj leksem: Večernji list najviše 36,62 %, Novi list 32,39 %, a Slobodna Dalmacija 30,99 % od ukupnoga broja pojavnica. Od toga samo u prve tri godine izrazito je visoka frekvencija uporabe od 84,50 % jer se tek od 1995. vidi znatno smanjena uporaba jer je na njegovo mjesto došao hrvatski leksem *promidžba*. Međutim, teško je izjednačiti ta dva leksema jer je leksemu *propaganda* pripao negativan

predznak jer se u 1995. godini javlja u značenju određene politike, što pokazuju primjeri: *nacistička propaganda*, *ustaška propaganda*, *srpska propaganda*, *predizborna propaganda* i *državna propaganda*.

Međutim, u 2003. godini odnos se prema tomu leksemu mijenja i nema više političko obilježje jer se javlja u istom značenju kao i leksem *promidžba*. Tako je 1999. u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji rabljen u ovim primjerima: *turistička propaganda* i *voditeljica propagande*, a 2003. u Večernjem i Novom listu *služba propagande, voditeljica marketinga i propagande*, što se danas s vremenskim odmakom vrlo vjerojatno ne bi pisalo.

5.5.11. Revolucija

Tablica 35. Frekvencije leksema *revolucija* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
revolucija	16	22	22	27	27	18	7	1	7	7	2	3	0	2	0	2	1	5

Grafikon 55. Indeksi uporabe leksema *revolucija* (bazna je godina 1989)

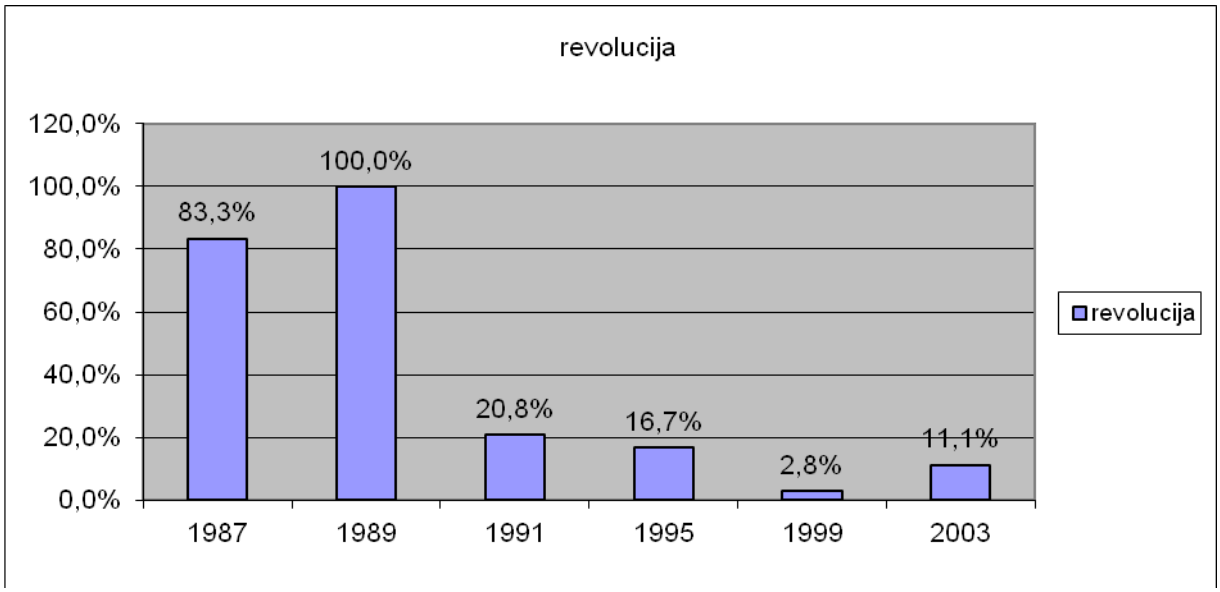

Revolucija je još jedan leksem koji je bio omiljen u jugoslavenskoj državi. Veličanje korjenitih promjena u političkim, društvenim i ekonomskim odnosima u 20. stoljeću od Oktobarske revolucije do uspostavljanja jugoslavenske države revolucionarnom borbom bilo je vrlo važan dio propagande kojom su se nastojale njegovati tekovine tadašnje države.

Revolucija je s obzirom na značenje koje joj je tadašnje društvo pridavalo našla mjesta i u imenima ulica i trgova. Od 1991. znatno je smanjena uporaba leksema i tada se počinje koristiti uglavnom u sintagmama, npr. u Večernjem je listu te godine zabilježena *jogurt revolucija* iz 1988, a *balvan revolucija* u tri navrata. Ostalih 11 pojavnica je što dio imena Vijeće revolucije, a što nazivi *industrijska revolucija*, *Oktobarska revolucija*, *antibirokratska revolucija* i sl. Zanimljivo je da u 1999. ni u Večernjem listu, ni u Slobodnoj Dalmaciji u odabranim tekstovima nema nijedne pojavnice nekad frekventnoga leksema.

Isto tako, od samo osam zabilježenih pojavnica u 2003. leksem *revolucija* dolazi samo u jednom primjeru u značenju političke revolucije („Castro, koji je na vlasti od revolucije 1959.“), a ostale pojavnice označuju nagle izmjene (*turistička revolucija*, *životinjska revolucija* i sl.). Očito je da se s tom godinom *revolucija* u političkom značenju potrošila i da se uglavnom izgubila iz uporabe. Bazna je godina za izračun indeksa ovoga primjera 1989. zbog najveće frekvencije uporabe u toj godini.

5.5.12. Samoupravljanje

Tablica 36. Frekvencije leksema *samoupravljanje* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
samoupravljanje	14	32	7	1	8	3	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0

Grafikon 56. Indeksi uporabe leksema samoupravljanje (bazna je godina 1987)

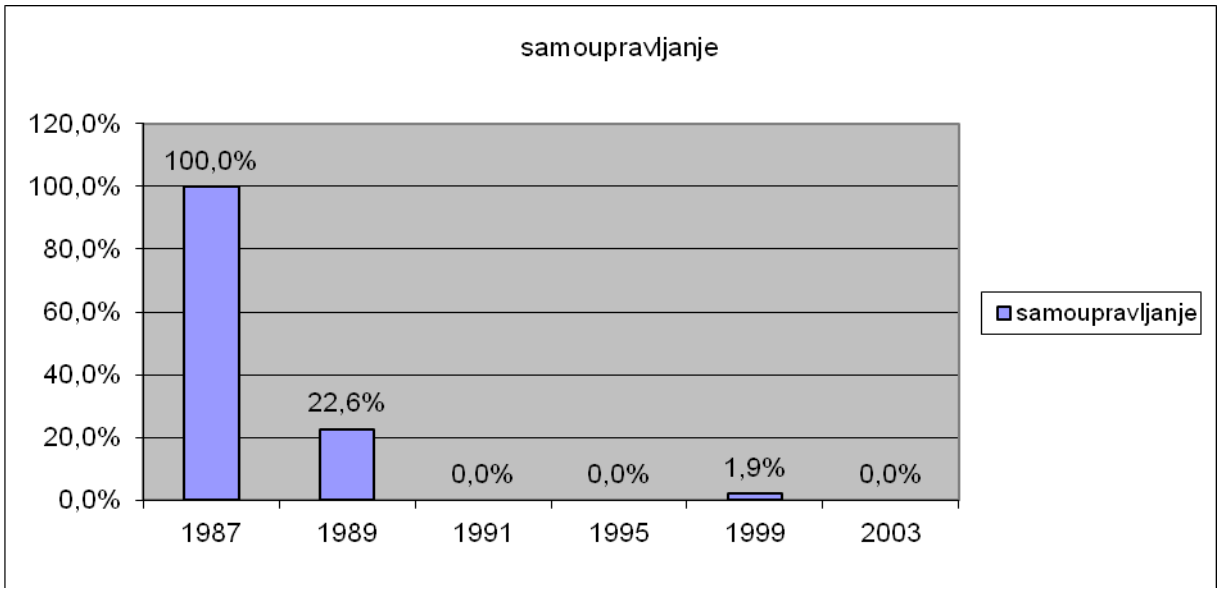

Samoupravljanje je leksem vrlo čest u socijalizmu, a označuje koncept prema kojem radnici upravljaju poduzećima i raspolažu prihodom i mogućom dobiti. Budući da je taj projekt bivšega društvenoga uređenja postojao dok je postojao i SFRJ, iz gornjega je grafikona vidljivo da nakon smjene vlasti u Republici Hrvatskoj nije bilo više aktualiziranja te tematike. Kao bazna godina za izračun toga primjera uzeta je 1987. U 1999. godini bilježi se samo jedna pojava toga leksema, i to kao dio iskaza sugovornika u intervjuu.

5.5.13. Savjet

Tablica 37. Frekvencije leksema *savjet* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
savjet	25	17	20	17	23	22	7	9	9	10	0	7	2	2	1	2	2	1

Grafikon 57. Indeksi uporabe leksema *savjet* (bazna je godina 1987)

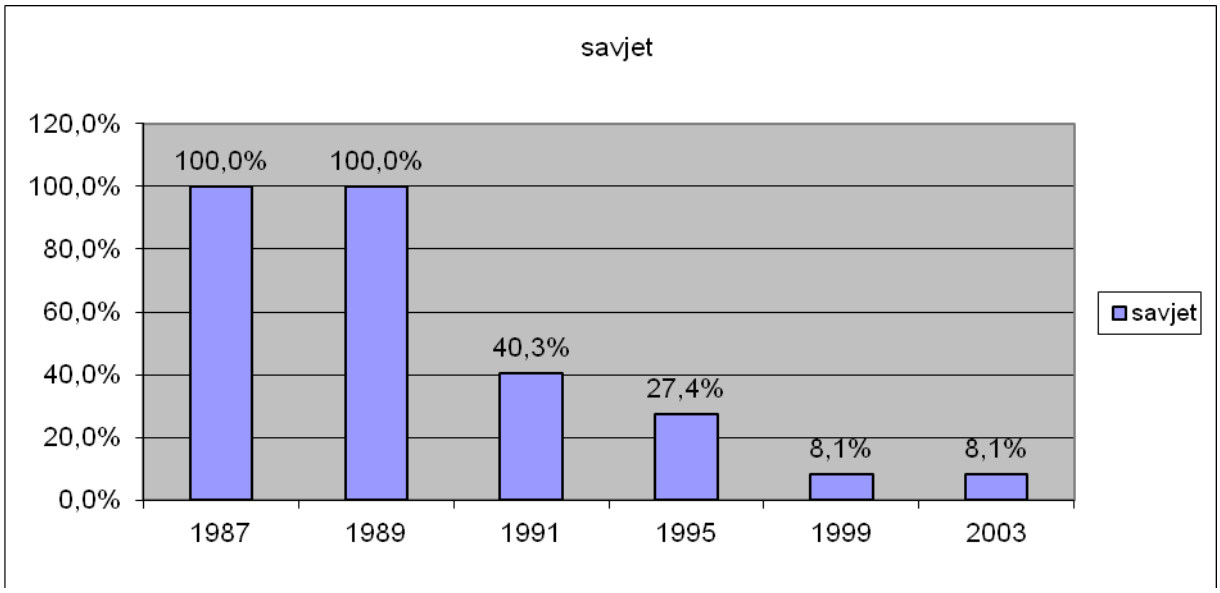

Rusizam *savjet* lako je prihvaćen u jugoslavenskoj državi te su se njime imenovala razna tijela u državnom ustroju. Prema grafikonu u posljednje dvije godine postojanja SFRJ-a izrazito je visoka distribucija njegove uporabe, što je upotrijebljeno kao baza za izračun indeksa. Leksem se javlja u značenju 'vijeće' ili 'odbor'.

Broj pojavnica upola se smanjio u 1991. godini u odnosu na prethodne dvije godine, a ravnomjerno su raspoređene po listovima. Leksem *savjet* potvrđen je uglavnom u kolokacijskim svezama *Radnički savjet*, *Kućni savjet*, *Savjet općine*, *Savjet za narodnu obranu*, *Savjet mjesne zajednice*, *Prosvjetni savjet* i sl. Prostor primjene toga leksema dosta je, dakle, širok čak još i 1995. godine. I 1999. godine u Večernjem se listu u dva navrata koristi leksem *savjet* kao dio imena: „članovi Savjeta projekta reforme“ i „predsjednik Savjeta …“, ali i u Novom listu također u imenu. *Savjet* je potvrđen 2003. godine također u imenima državnih vijeća i tvrki, što je znak da nije potpuno izbačen iz uporabe.

5.5.14. Udruženi rad

Tablica 38. Frekvencije sintagme *udruženi rad* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
udruženi rad	53	39	11	9	15	12	0	4	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Grafikon 58. Indeksi uporabe sintagme *udruženi rad* (bazna je godina 1987)

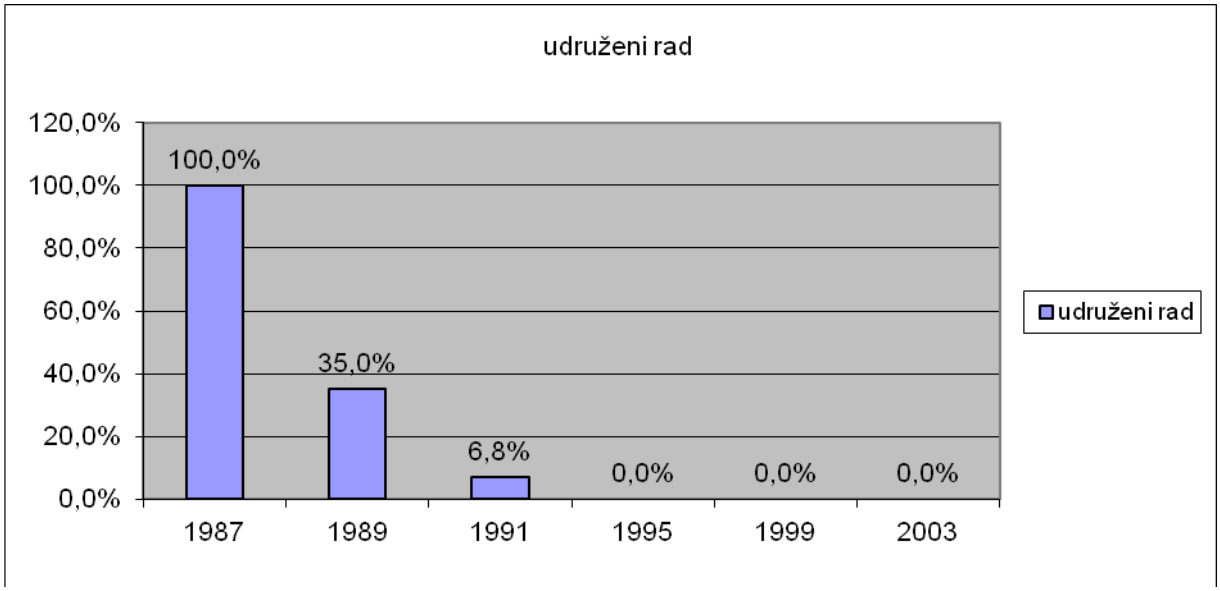

Udruženi rad još je jedna sintagma koje više nakon 1991. nema u uporabi jer pripada nazivlju teorije samoupravnoga socijalizma u 1970-im i 1980-im. Taj je naziv označivao radnike koji rade i privređuju te zajednički dijele ostvarenu dobit. Za izračun baznoga indeksa uzeta je 1987. godina, godina najveće uporabe toga naziav. Već iduće godine njegova je uporaba u dnevnim novinama svedena na 1/3. To se može objasniti društvenim prilikama koje su se 1989. događale u SFRJ-u, odnosno da su gospodarske teme pale u drugi plan pred burnim političkim previranjima uoči početka rata u tadašnjoj državi. Godine 1991. još se samo u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji pisalo smanjeno o *udruženom radu*, a nakon toga sintagma nestaje iz uporabe i odlazi u povijest.

Tablica 39. Historizirane kratice

		1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
		vl	nl	sd	vl	nl	sd	vl	nl	sd	vl	nl	sd	vl	nl	sd	vl	nl	sd
AFŽ	Antifašistička fronta žena	1	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije	1	0	0	3	2	3	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
CK	Centralni komitet	65	34	43	20	68	21	2	0	0	5	0	3	0	4	0	0	0	0
GNO	Gradski narodni odbor	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NOB	Narodnooslobodilačka borba	2	7	2	7	1	5	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	2	3
NOP	Narodnooslobodilački pokret	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0
NOR	Narodnooslobodilački rat	1	5	2	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7

ONO	Općenarodna odbrana	1	2	6	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OOUR	Osnovna organizacija udruženog rada	23	25	38	10	19	13	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OSIZ	Osnovna samoupravna interesna zajednica	0	0	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OUR	Organizacija udruženog rada	25	8	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
OZNA	Odjeljenje za zaštitu naroda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RSIZ	Republička samoupravna interesna zajdnica	0	1	2	1	3	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
SAP	Socijalistička autonomna pokrajina	2	2	1	6	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SIV	Savezno izvršno vijeće	0	13	23	0	20	6	1	12	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0

SIZ	Samoupravna interesna zajednica	28	36	9	37	27	20	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije	2	2	0	2	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SUBNOR	Savez udruženja boraca NOR	2	10	7	2	8	11	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SUP	Sekeretarijat unutrašnjih poslova	3	7	7	13	0	17	2	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TANJUG	Telegrafska agencija Nova Jugoslavija	60	127	104	61	133	85	10	25	37	1	1	1	0	3	1	0	0	0
UDB	Uprava državne bezbednosti	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
UOUR	Ugovorna organizacija udruženog rada	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZAVNOH	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske	2	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Brojne su kratice otišle u povijest zajedno s društvenim uređenjem koje su upravo one obilježavale. Nestankom pojmova koje su imenovale, nestale su i one.

5.5.15. Zaključak

Prema provedenoj analizi primjera može se zaključiti da je zbog izvanjezičnih društveno-političkih izmjena određeni broj leksema, visoko frekventnih u uporabi u vrijeme SFRJ-a, otišao u pasivni leksik. Činjenica je da su društvene i političke okolnosti drugačije i da nema potrebe za njihovom uporabom, osim ako se njima ne žele pojasniti neke povijesne pojave i činjenice. Međutim, neki su leksemi doživjeli historizaciju samo jednoga svoga značenja, dok su neki proširili svoje semantičko polje te se koriste u novim kontekstima i jezičnim situacijama poput riječi *omladinac*, *revolucija* i sl. bez izazivanja asocijacija na bivša vremena.

5.6. Anglizmi

H6: Nakon 1990. hrvatski jezik preplavljuju anglizmi.

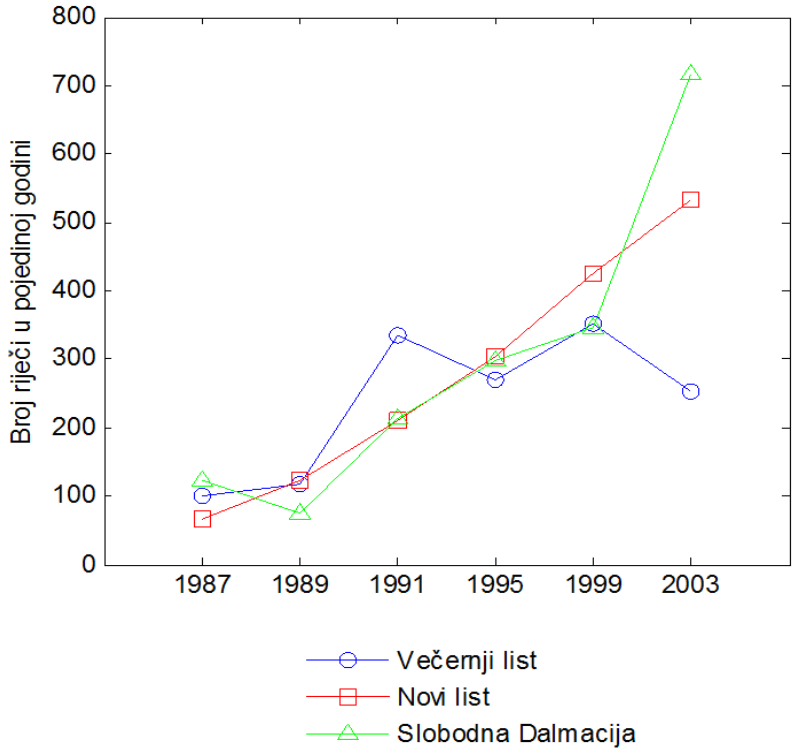

Slika 8. Učestalost anglizama u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine

Prema gornjem grafikonu odnos dnevnih novina prema anglizmima u početnim godinama istraživanja i posljednjim bitno je izmijenjen. Stav dnevnih publikacija u Jugoslaviji bio je prilično krut prema anglizmima i dosta ujednačen. Slobodna je Dalmacija malo odskakala (iako statistički gledano nije značajno) prema broju prihvaćenih i objavljenih anglizama u odnosu na Večernji i Novi list 1987. te pokazala otvorenost ka anglizmima. Godine 1991. u vrijeme početka Domovinskoga rata sve troje novine pokazale su ujednačenost prema odabiru i broju anglizama te su zadržale do 1999. konstantu. Tek je 1999. godine došlo do razmimoilaženja u uređivačkoj politici dnevnih novina prema anglizmima, rezultirajući u statistički značajnoj razlici u uporabi anglizama među dnevnim listovima 2003. godine ($F(2,438)=4.20$, $p=.016$). Najmanji otpor anglizmima i potencijalnu prijetnju pokazala je

Slobodna Dalmacija koja je u samo četiri godine utrostručila frekvenciju uporabe anglizama. Potom ju je slijedio Novi list koji je udvostručio taj broj, dok je Večernji list pokazao u istom razdoblju negativan trend. Lektorska je služba u Večernjem listu nastojala zaustaviti sve veći prodor anglizama u hrvatski komunikacijski prostor. Razlike u trendovima uporabe anglizama u trojim dnevnim listovima potvrđene su i rezultatima zavisne analize varijance ($F(2,438)=5.51$, $p=.004$).

5.6.1. Biznis

Tablica 40. Frekvencije leksema *biznis* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
biznis	3	0	3	1	1	1	3	2	1	1	1	1	0	1	0	0	1	3

Grafikon 59. Indeksi uporabe leksema *biznis* (bazna je godina 1987)

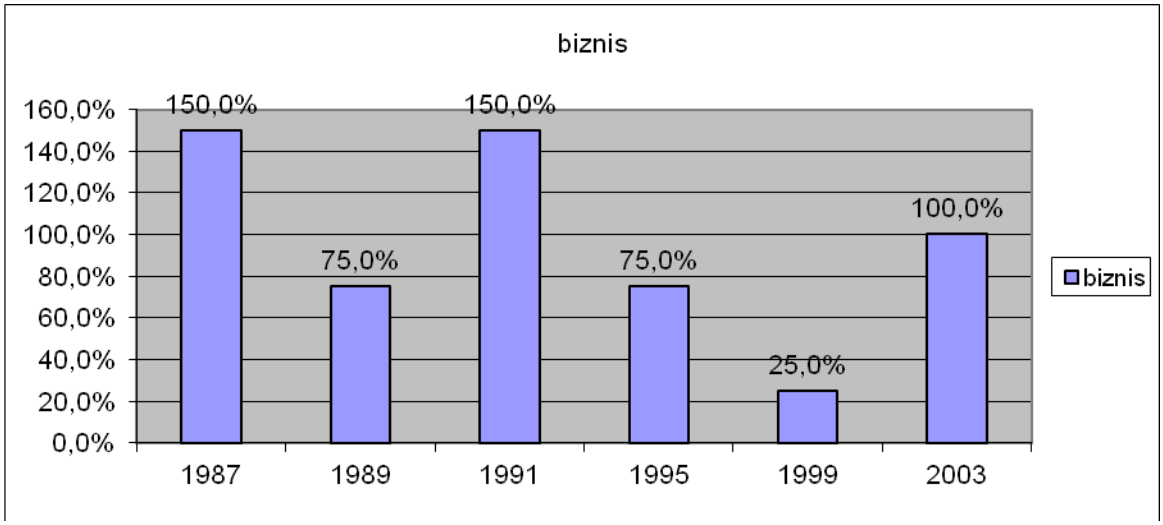

Svoj prodor u hrvatski jezik anglizam *biznis* ostvario je već osamdesetih godina 20. stoljeća i postao vrlo čest leksem u promatranom dnevnom tisku kao što je i vidljivo iz grafikona. Vrlo je učestao u rubrikama o gospodarstvu budući da je riječ o ekonomskom terminu u značenju posla, poduzeća ili trgovine, ali i poslovanja s velikim kapitalom te ugovaranja velikih poslova. Zbog široke primjene toga leksema u različitim tekstovima dnevnih novina, leksem je tijekom promatranih godina vrlo učestao, ali od 1991. do 1999. bilježi lagani pad, no u 2003. broj se pojavnica naglo povećao u odnosu na prethodnu istraživanu godinu. Večernji

list i Slobodna Dalmacija podjednako su upotebljavali leksem *biznis*, dok je najmanje Novi list. Kao bazna godina za izračun indeksa uzeta je 1987. godina.

5.6.2. Derbi

Tablica 40. Frekvencije leksema *derbi* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
derbi	2	0	11	4	0	1	3	1	3	0	2	4	1	3	4	0	0	17

Grafikon 59. Indeksi uporabe leksema *derbi* (bazna je godina 2003)

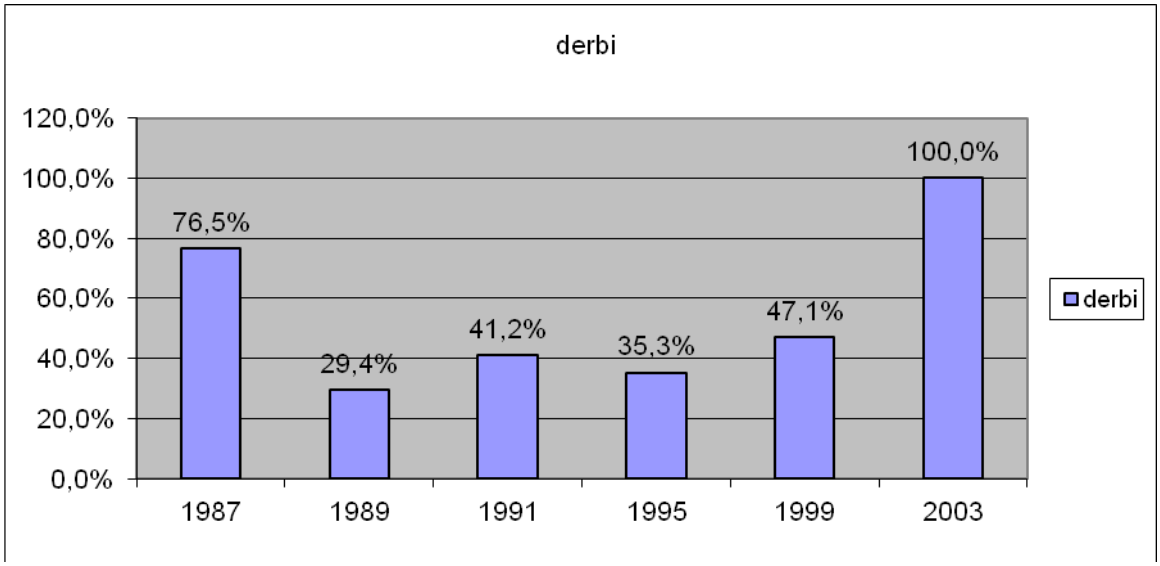

Anglizam *derbi* ima više značenja. Svoje prvo značenje 'tradicionalna utrka rasnih grla u Engleskoj' taj je leksem proširio te je postao vrlo učestao u sportskom jeziku. Označuje važnu ili najvažniju utakmicu u različitim momčadskim sportovima, susret najboljih natjecatelja ili momčadi. Iz gornjega grafikona vidljivo je da je bio u uporabi i u vrijeme jugoslavenske države kao i u hrvatskoj državi, ali s trendom rasta. S obzirom na to da je njegova uporaba najviša u 2003. godini, ta je godina uzeta kao bazna godina za izračun indeksa. Prema podacima iz tablice zanimljivo je da je Slobodna Dalmacija izrazito sklona tomu anglizmu za razliku od ostalih dvojih novina.

5.6.3. Dizajn

Tablica 41. Frekvencije leksema *dizajn* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
dizajn	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	7	1	0	9	7	1	5	2

Grafikon 60. Indeksi uporabe leksema *dizajn* (bazna je godina 1999)

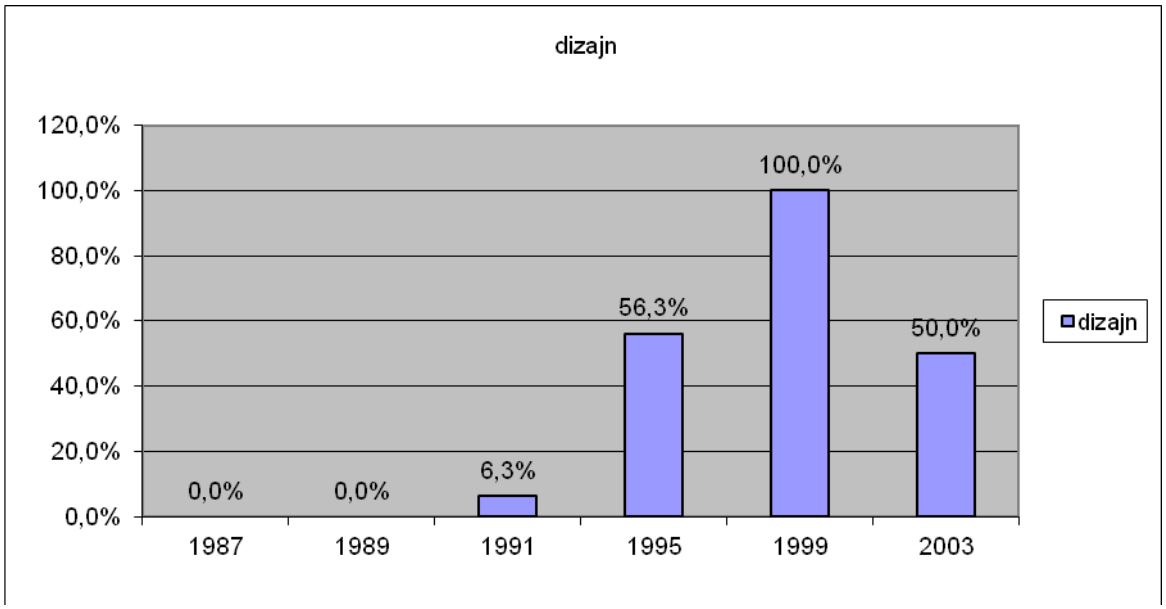

S obzirom na to da je anglizam *dizajn* najveću frekvenciju imao 1999. godine, ona je uzeta kao bazna godina za izračun indeksa. Prema gornjemu grafikonu od devedesetih uporaba je anglizma u porastu. Prvi se put u korpusu bilježi 1991, a najviši je udio uporabe postigao 1999. godine. Promatrajući njegovu pojavnost prema listovima, iz gornje se tablice može vidjeti da je čak 64,71 % leksem *dizajn* koristio Novi list, 29,41 % Slobodna Dalmacija, dok je Večernji list samo s 5,88 % otvoren ka tomu anglizmu u promatranom razdoblju.

5.6.4. CD

Tablica 42. Frekvencije kratice CD u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
CD	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	0	5	0	5	6

Grafikon 61. Indeksi uporabe kratice CD (bazna je godina 2003)

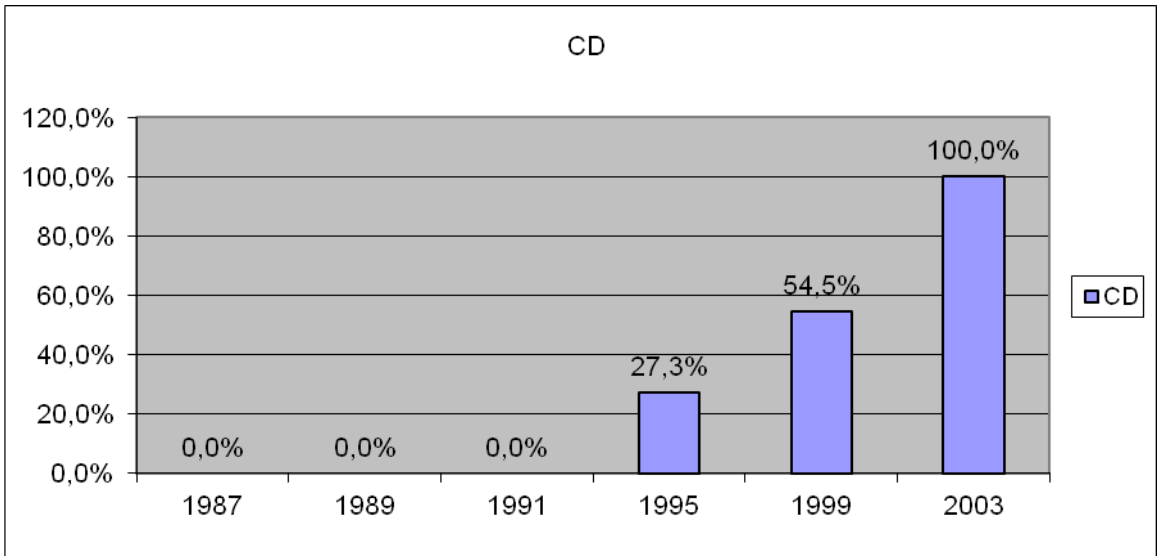

Iako je ovdje riječ o kratici za engleski naziv *compact disc*, CD je zbog svakodnevne uporabe uzet kao uzorak engleske kratice koja je čak zadržala i svoj engleski izgovor. CD je proizvod nove moderne tehnologije, koji je u hrvatski jezik ušao nešto kasnije od svoje prve pojave sedamdesetih godina. Usavršavanje optičkoga zapisa i njegova pristupačnost širokoj javnosti događa se devedesetih godina pa je tako u korpusu dnevnih novina zabilježena kratica CD 1995. godine. Nakon toga raste broj pojavnica. Kao bazna godina za izračun indeksa uzeta je 2003. godina zbog najviše frekvencije uporabe u toj godini. Sa 60,00 % Slobodna je Dalmacija prednjačila brojem pojavnica, potom slijedi Novi list s 35,00 %, dok je najmanje pojavnica imao Večernji list, tek 5 %.

5.6.5. Doping

Tablica 43. Frekvencije anglizma *doping* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
doping	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	2

Grafikon 62. Indeksi uporabe anglizma *doping* (bazna je godina 2003)

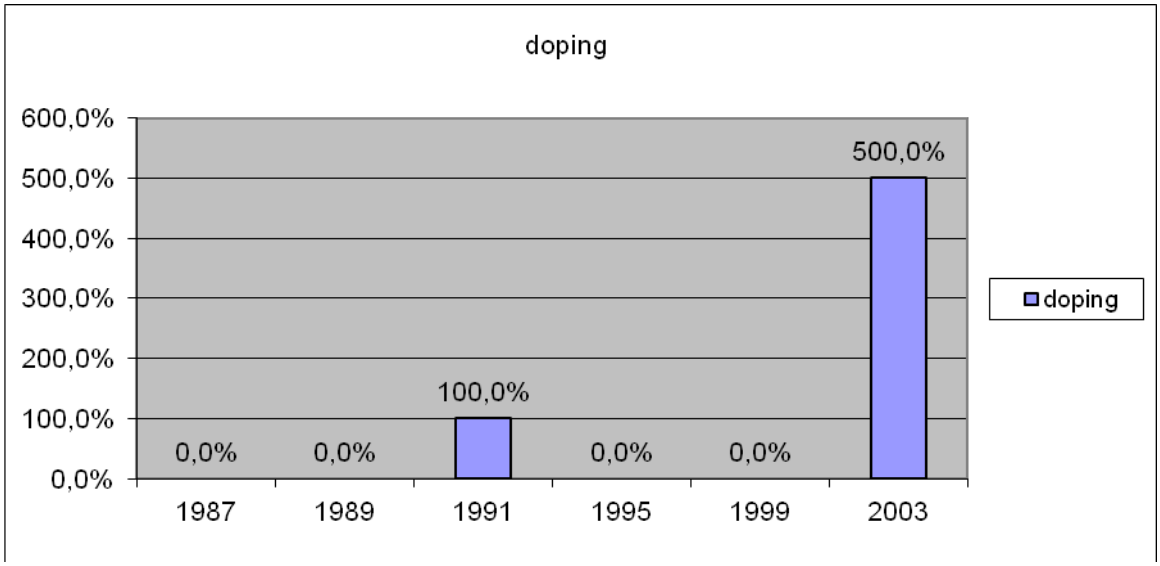

Anglizam *doping* označuje podizanje psihofizičkih sposobnosti i odgađanje umora unošenjem u organizam farmakoloških sredstava ili fizioloških supstancija u neprirodnim količinama ili onih koje su posve zabranjene radi postizanja iznimnih sportskih rezultata. Taj je anglizam prvi put zabilježen u Novom listu 1991. sa samo jednom pojavnicom „tragovi dopinga – kokaina“ za razliku od 2003. u kojoj se pojavljuje čak pet puta više. U jednoj od spomenutih pojavnica javlja se u obliku polusloženice *doping-test*. Kao bazna godina za izračun indeksa uzeta je 2003. godina zbog najviše frekvencije uporabe u toj godini.

5.6.6. Glamurozan

Tablica 44. Frekvencije anglizma *glamurozan* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
glamurozan	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	0	3	1

Grafikon 63. Indeksi uporabe anglizma *glamurozan* (bazna je godina 2003)

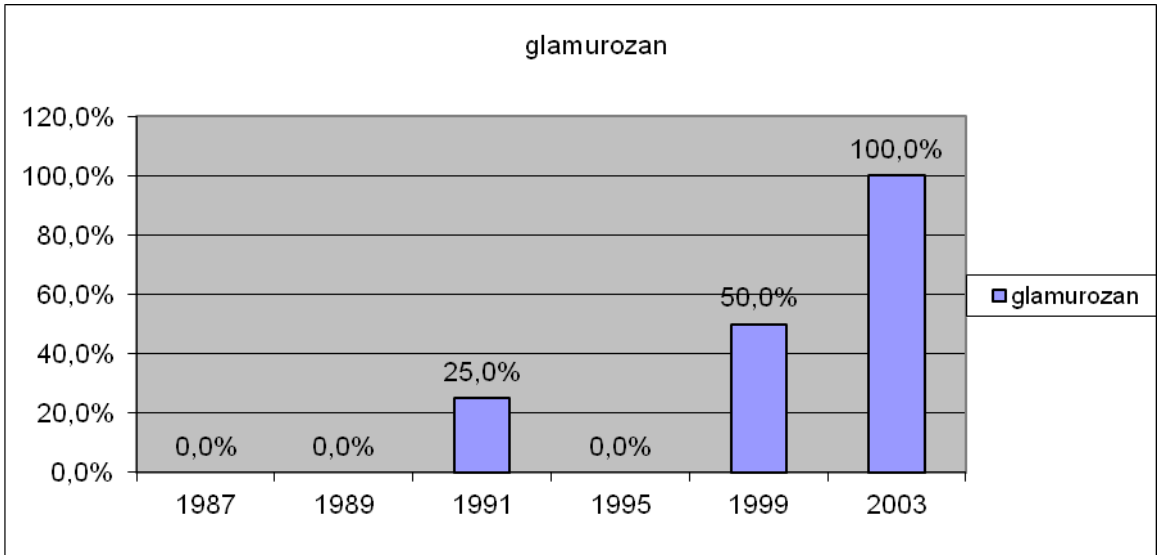

Nakon sumornih socijalističkih osamdesetih godina devedesete su širokoj javnosti pružile priliku pogleda na Zapad u kojem se odavno odvijao glamurozan život. Tako je i anglizam *glamurozan* stigao i 1991. bilježi svoju prvu pojavu. Tom prigodom rabi se u tekstu filmskoga kritičara pri opisu kalifornijskih interijera. U 1999. ponovno bilježi rast i rabi se u svezama *glamurozni časopisi* i *glamurozne djevojke*. Najvišu frekvenciju uporabe, ponovno u porastu, doživljava 2003. kada se javlja u svezi *glamurozna vjenčanja*. Ta je godina ujedno iskorištena kao bazna godina za izračun indeksa.

Slobodna Dalmacija tijekom promatranih godina ima najveći broj pojavnica leksema *glamurozan*, i to 57,14 %, a Novi list 42,86 %. Večernji list nema nijednu pojavnicu, što se može protumačiti ili kao otpor prema anglizmima ili kao otpor prema sadržajima u kojima bi se takav pridjev spominjao.

5.6.7. Holding

Tablica 46. Frekvencije anglizma *holding* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
holding	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	3	0	1	1	0	0	2

Grafikon 65. Indeksi uporabe anglizma *holding* (bazna je godina 1995)

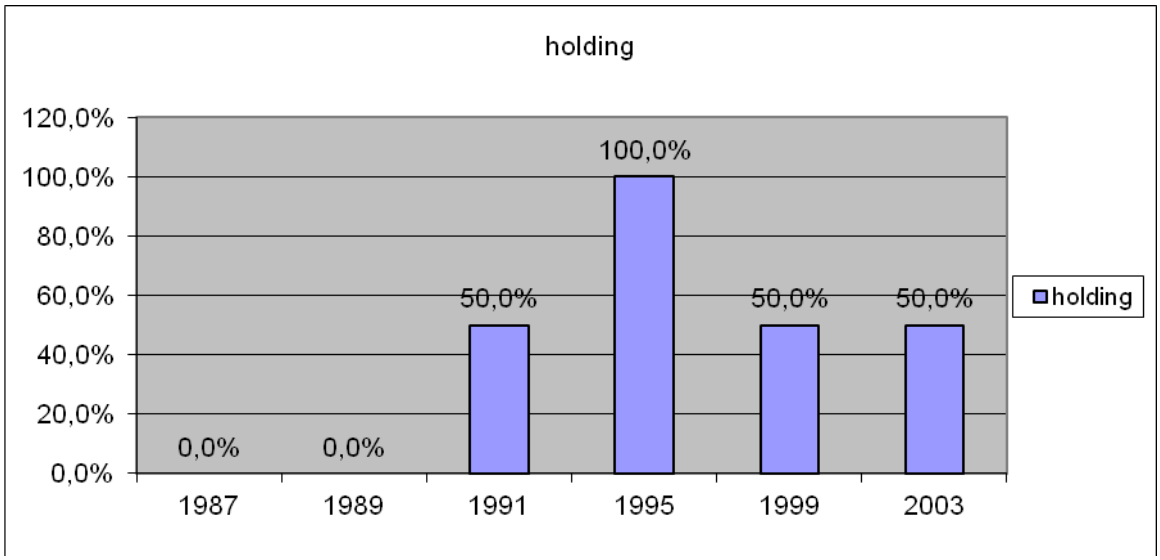

Anglizam *holding* ekonomski je pojam koji u gospodarstvu označuje tvrtku koja u svom vlasništvu, ili pod svojom kontrolom drži jednu ili više manjih, zavisnih tvrtki, najčešće kao vlasnik većine dionica ili vlasničkih udjela. Budući da u bivšoj državi nije postojalo privatno vlasništvo osim državnoga, javnoga vlasništva, leksem *holding* tada nije mogao ni postojati u hrvatskom jeziku. Međutim, s promjenom odnosa u gospodarstvu i uvođenjem kapitalizma devedesetih se počinje upotrebljavati leksem *holding*. Tako je u 1991. zabilježena uporaba toga leksema u kontekstu reorganizacije određene tvrtke u holding, 1995. broj pojavnica raste, dok se 1999. i 2003. smanjuje, ali se leksem i dalje upotrebljava. Bazna godina za izračun indeksa u ovom primjeru uzeta je 1995.

Slobodna je Dalmacija od promatranih godina najviše upotrebljavala anglizam *holding* u 60 % slučajeva, dok je Novi list u 30 %, a Večernji list u samo 10 %.

5.6.8. Imidž

Tablica 47. Frekvencije anglizma *imidž* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
imidž	0	0	0	1	1	4	1	0	0	1	0	1	1	2	1	1	2	4

Grafikon 66. Indeksi uporabe leksema *imidž* (bazna je godina 2003)

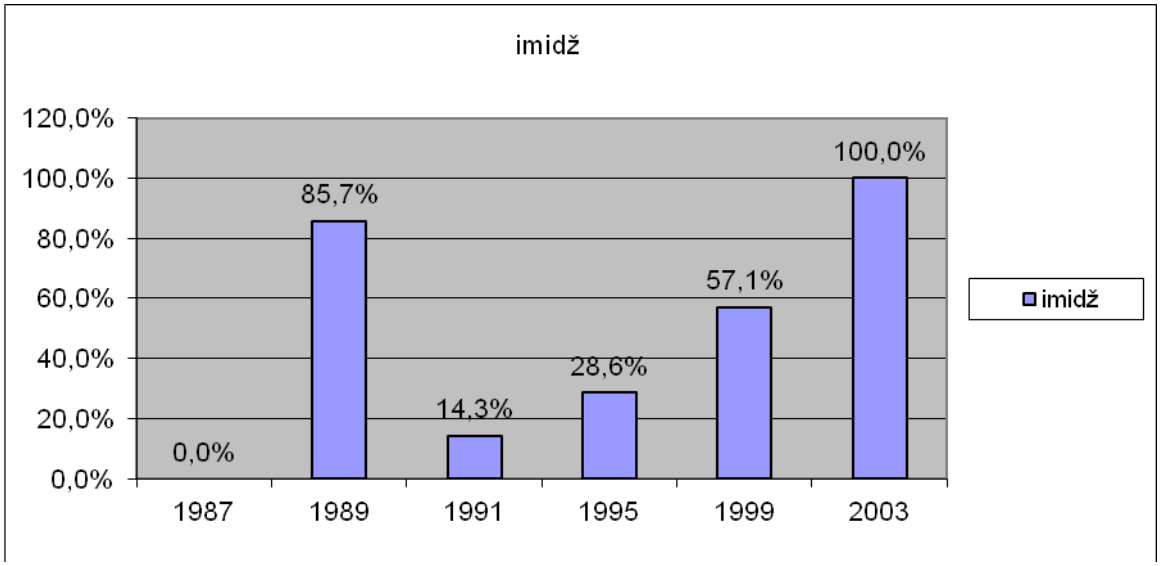

Anglizam *imidž* vrlo je učestao u uporabi u dnevnim novinama te se broj njegovih pojavnica povećava od 1989. godine. Budući da je riječ o leksemu koji ima velike mogućnosti leksičke spojivosti, svoje je mjesto našao u primjerima *imidž stranke*, *imidž ubožnice*, *imidž banke*, *imidž grada*, *imidž ekskluzivne destinacije* i sl. te je tako zauzeo mjesto hrvatskim riječima *dojam*, *predodžba* ili *slika*. Svoju najvišu frekvenciju uporabe doživio je 2003. godine pa je ta godina uzeta kao bazna za izračun indeksa.

5.6.9. Internet

Tablica 48. Frekvencije leksema *internet* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
internet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	3	3	12	26

Grafikon 67. Indeksi uporabe leksema *internet* (bazna je godina 2003)

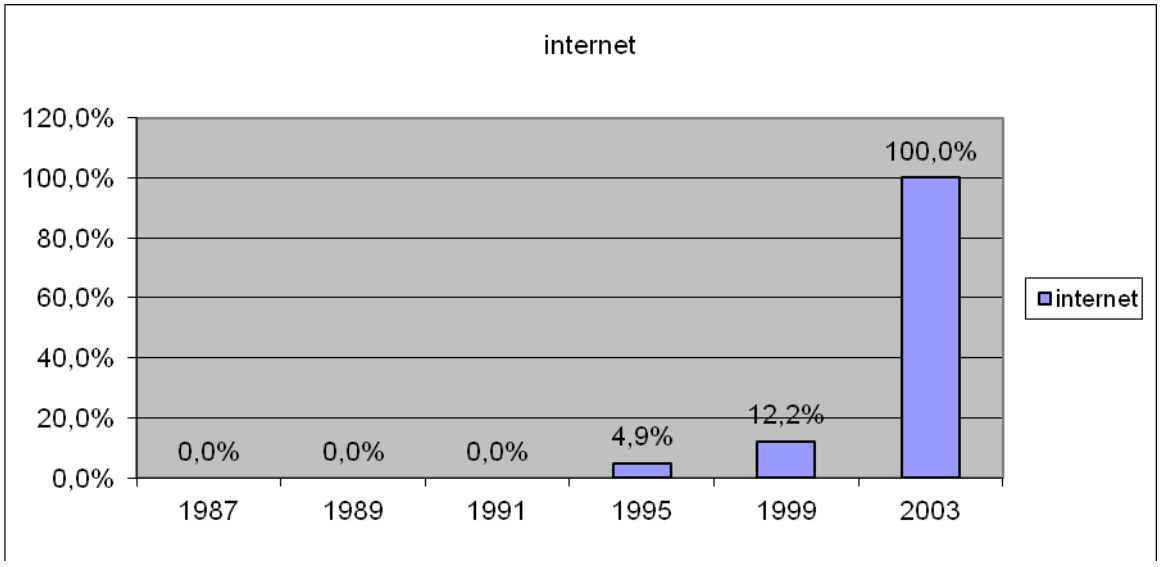

S obzirom na to da je ideja o internetu u Hrvatskoj stvorena tek 1991, a realizacija postignuta iduće godine, osnivanjem ustanove CARNet 1995. omogućen je pristup internetu široj javnosti. U korpusu je 1995. godine zabilježena prva pojavnica anglizma *internet*, a četiri godine poslije broj se pojavnica povećao te je u 2003. očekivano bio najviši. To je u skladu s činjenicom da se 1999. samo 5 % populacije koristilo internetom, a 2003. već 25 %.[85]

Sva tri dnevna lista upotrebljavala su u svojim tekstovima leksem *internet* u 2003. godini. Od ukupnoga broja pojavnica toga leksema tijekom promatranoga razdoblja, koji je postao dio svakodnevice suvremenoga čovjeka, sa 60,42 % Slobodna je Dalmacija bila otvorena prema

[85] Podaci preuzeti iz GfK istraživanja na stranici http://www.gfk.hr/public_relations/press/press_articles/007232/index.hr.html (Preuzeto 5. 8. 2012.). GfK Grupa je najveća agencija za istraživanje tržišta u Hrvatskoj, a i jedna od najvećih kompanija za istraživanje tržišta u svijetu.

tomu anglizmu, Novi list s 29,17 %, dok Večernji list bilježi taj naziv tek 10,42 %. U ovom je primjeru za izračun indeksa uzeta 2003. godina jer je u njoj ostvaren najveći broj frekvencija leksema *internet*.

5.6.10. Inženjering

Tablica 49. Frekvencije leksema *inženjering* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
inženjering	1	0	2	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0	1	2	0	0	9

Grafikon 68. Indeksi uporabe leksema *inženjering* (bazna je godina 2003)

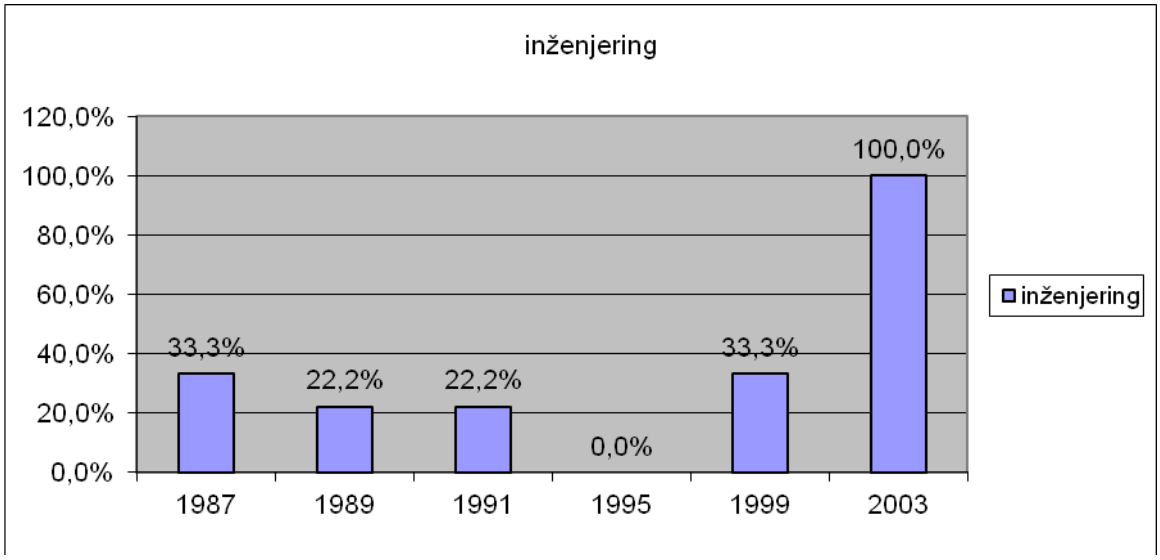

Anglizam *inženjering* označuje skup djelatnosti koje se bave projektiranjem tehničkih ili industrijskih postrojenja te se iz gornjega grafikona može vidjeti da taj leksem nije nova pojava jer se nalazi u dnevnim novinama i u vrijeme SFRJ-a. S obzirom na to da je riječ o leksemu koji je usko vezan uz različite znanosti, tako je i njegova primjena vrlo široka. U ovom korpusu u 1987. i 1989. godini *inženjering* se pojavljuje uz ekonomsku znanost u tekstovima Večernjega i Novoga lista o gospodarskim temama.

Devedestih godina uporaba toga leksema pokazuje trend rasta koji je 2003. dosegao svoj maksimum u promatranim godinama te je ta godina uzeta kao bazna godina za izračun indeksa. Od ukupnoga broja pojavnica u svim novinama i godinama čak 50 % pojavnica nalazi se samo 2003. godine u Slobodnoj Dalmaciji. Međutim, *inženjering* je čest leksem koji je dio imena pojedinih tvrtki pa je tako i ovdje slučaj. Razlog tako visokoj frekvenciji toga leksema jest spominjanje sponzora ženskoga rukomentoga kluba iz Splita. Godine 1999. jedna se pojavnica odnosi na ime tvrtke, dok je druga zabilježena u svom osnovnom značenju.

U Novom listu 1991. godine zabilježen je leksem *inženjering* kao dio imena riječke tvrtke jednako kao i u Večernjem listu iste godine, dok je 1999. godine njegovo pojavljivanje vezano uz medicinsku znanost, odnosno genetiku. Večernji list ima najmanje pojavnica istraživanoga leksema – samo 10,53 % od svih listova tijekom promatranoga razdoblja.

5.6.11. Market

Tablica 50. Frekvencije anglizma *market* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
market	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3	0	0	3	0

Grafikon 69. Indeksi uporabe anglizma *market* (bazna je godina 1999)

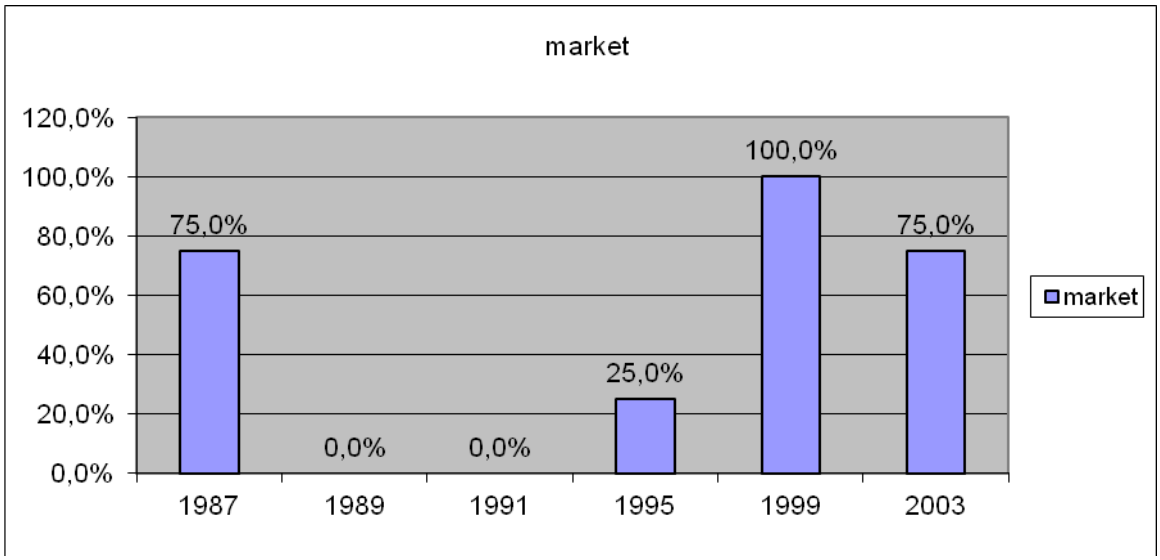

Market je anglizam koji je vrlo čest u razgovornom jeziku u Primorju i Dalmaciji pa je tako i prema rezultatima pronađenima u gornjoj tablici vidljivo da je upotrebljavan u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji. Dakle, unatoč tomu što postoje hrvatske sinonimne riječi poput *prodavaonica*, *samoposluživaonica s namirnicama*, pa i *dućan* u razgovornom jeziku, u Primorju i Istri uglavnom se govori anglizam *market* u istom značenju. To potvrđuje i činjenica da je taj leksem upotrijebljen u rubrici „Gradske teme“, što upućuje na regionalnost njegove uporabe.

Godine 1987. u Slobodnu je Dalmaciju pojavnica *market* došla iz iskaza sugovornika pa je stavljena i u naslov tekst. U Večernjem je listu 1999. leksem *market* upotrijebljen u svezi *inozemni marketi* upućujući na sve one strane trgovačke centre koji su preplavili hrvatsko tržište. U konačnici, prema podacima iz tablice, Novi list sa 72,73 % udjela u ukupnom zbroju svih promatranih godina prednjači u uporabi ovoga leksema, dok se samo 9, 09 % pojavnica odnosi na Večernji list. Bazna je godina ovih izračuna 1999. jer je u njoj ostvaren najveći broj frekvencija toga leksema.

5.6.12. Menadžer

Tablica 51. Frekvencije anglizma *menadžer* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
menadžer	0	0	0	0	0	4	1	2	5	3	0	2	4	0	3	5	4	3

Grafikon 70. Indeksi uporabe anglizma *menadžer* (bazna je godina 2003)

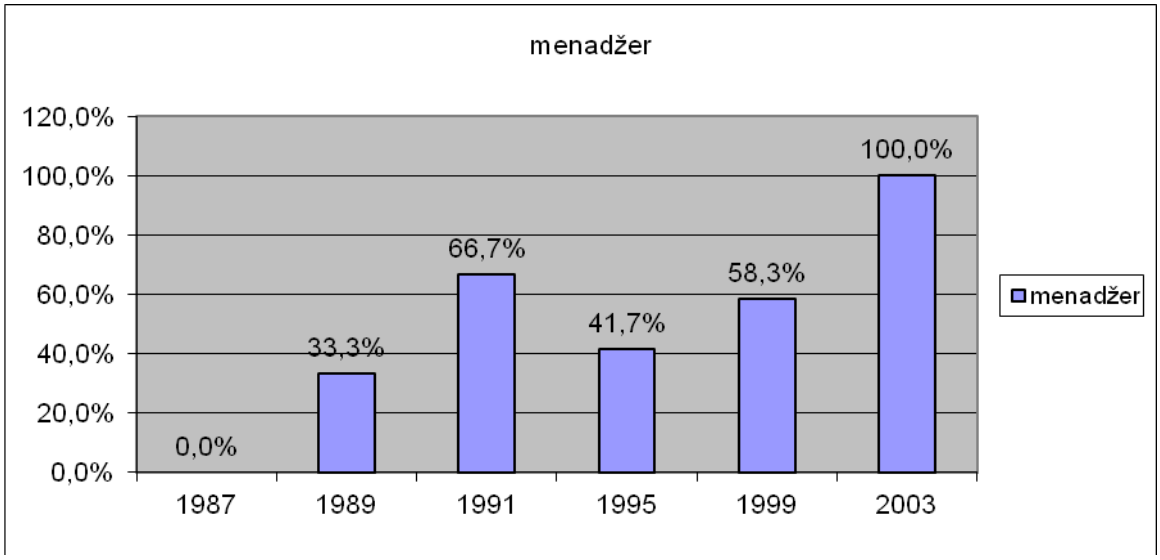

Anglizam *menadžer* u osamdestima se rijetko koristio, a ako i jest, kao što se vidi iz gornjega grafikona u 1989. godini, onda se nije rabio u značenju poslovnoga svijeta, nego u sportskom jeziku. U sva četiri pojavljivanja u Slobodnoj Dalmaciji u okviru sportskih vijesti riječ je o sportskom menadžeru (boksa i nogometa). Sljedeće godine njegova uporaba još raste u Slobodnoj Dalmaciji i do kraja istraživanih godina ostaje visoke i stabilne frekvencije. Godine 1995. dobiva šire značenje i označuje općenito poslovnoga čovjeka. Nakon te godine javlja se samo u značenju 'poslovni čovjek', što je rezultat činjenice da je hrvatsko društvo uspostavilo slobodno tržište te da su potrebe suvremenoga tržišta rada izrazile potražnju za radnim mjestima menadžera posebno u kontekstu otvaranja svjetskih tvrtki u Hrvatskoj koje nisu prilagodile svoje nomenklature hrvatskomu jeziku.

Iako je Slobodna Dalmacija imala od svih triju listova gotovo 50,00 % od ukupnoga broja pojavnica tijekom istraživanih godina, i Večernji se list također pokazao otvoren prema tomu anglizmu s 30,56 %. Prva je pojavnica zabilježena 1991. u značenju 'poslovni čovjek', a dvije su zabilježene 1999. godine u nazivu *sportski menadžer*.

Može se zaključiti da je uporaba anglizma *menadžer* tijekom istraživanoga razdoblja u uzlaznoj putanji te da je svoj maksimum postigao 2003. godine u kojoj je ostvarena čak 1/3 od ukupnoga broja pojavnica tijekom godina te je ujedno ta godina uzeta za izračun baznoga indeksa.

5.6.13. Miting

Tablica 52. Frekvencije anglizma *miting* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
miting	1	0	1	28	34	12	10	4	3	6	1	7	1	0	0	0	0	3

Grafikon 71. Indeksi uporabe anglizma *miting* (bazna je godina 1989)

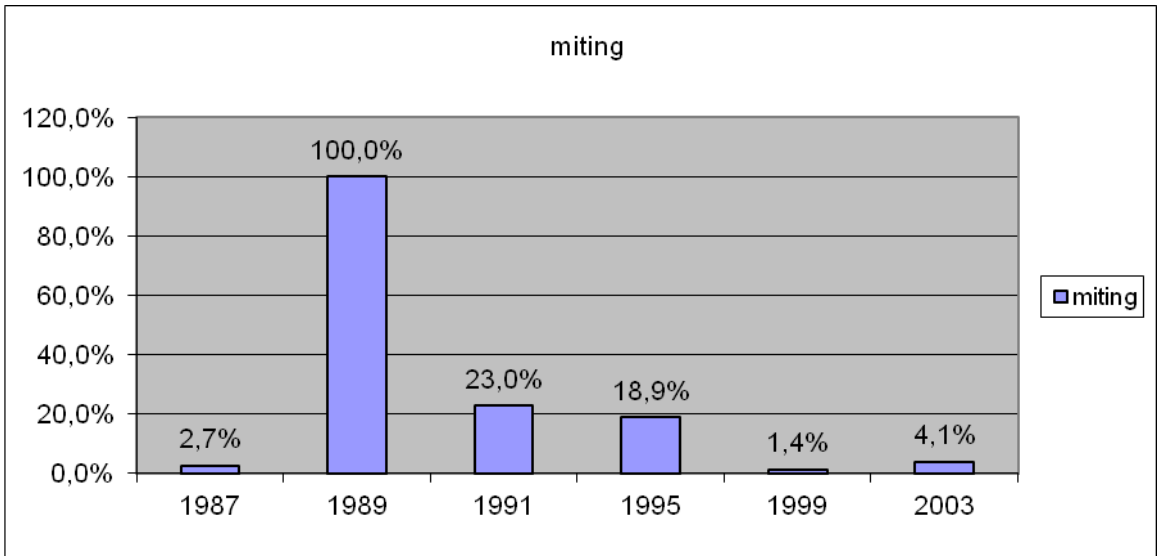

Miting je primjer anglizma koji je usko vezan uz društvena zbivanja na prostoru bivše države, točnije u vrijeme raspadanja SFRJ kada su u cijeloj Jugoslaviji održavani razni politički

skupovi pa je upravo to i razlog njegove visoke frekvencije koja se može vidjeti iz gornjega grafikona.

Sva tri dnevna lista te su 1989. mnogo upotrebljavala taj leksem pa je ta godina uzeta kao bazna godina za izračun indeksa. Ovo je jedini primjer anglizma koji tijekom vremena bilježi pad zbog izvanjezičnih razloga. Najveći udio uporabe tijekom promatranih godina imao je Večernji list s 41,44 %, dok je s 23,42 % Slobodna Dalmacija u ukupnom broju pojavnica leksema *miting*.

5.6.14. Rejting

Tablica 45. Frekvencije anglizma *rejting* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
rejting	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0	3	0	0	2	4	5

Grafikon 64. Indeksi uporabe anglizma *rejting* (bazna je godina 2003)

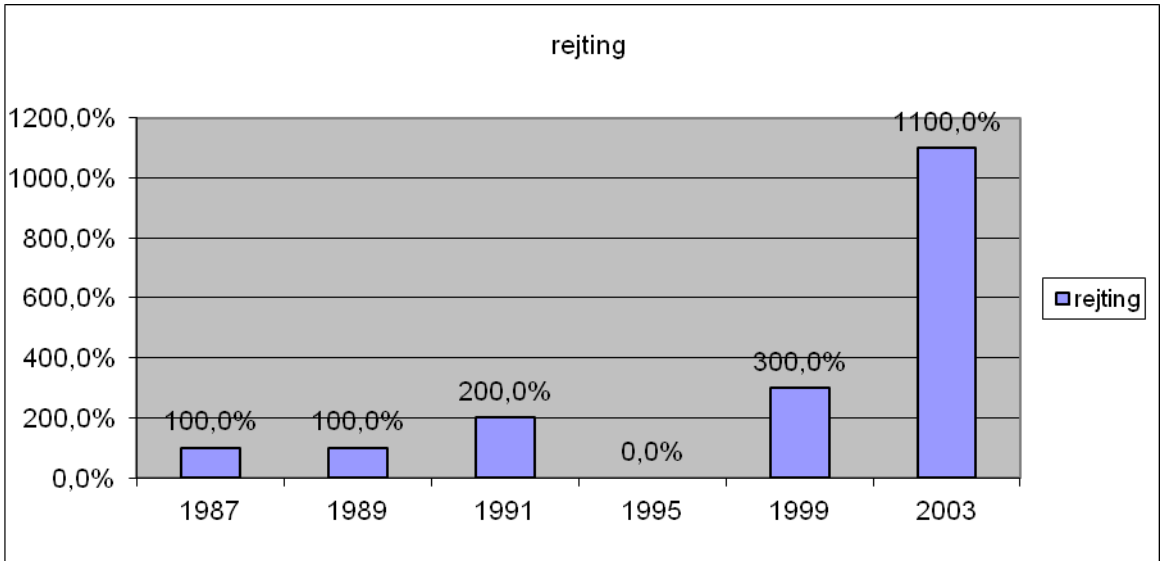

Broj pojavnica naziva *rejting* porastao je krajem devedesetih godina. Sve se češće upotrebljavao u značenju ugleda ili reputacije, odnosno dobre reklame. Kao bazna godina za izračun indeksa za anglizam *rejting* uzeta je 2003. Kao što se vidi iz grafikona, prilično je malen broj pojavnica toga leksema bio u bivšoj državi, kao i početkom te sredinom

devedesetih godina nakon uspostave hrvatske države. Tek je 1999. zabilježen značajniji broj pojavnica u odnosu na prethodne godine, a najviši je u 2003. To se može tumačiti time što je anglizam vrlo prikladan za različita područja uporabe. Tako se primjerice piše o *kreditnom rejtingu, stranačkom rejtingu, rejting listama*, rejtingu pojedinih osoba. Riječ je, dakle, o pozicioniranju u određenoj hijerarhiji na temelju ocjena. Sve troje novine pokazale su ujednačenost u odabiru i broju pojavnica toga leksema kao i godinu pojačane njegove frekvencije s naglaskom da je Večernji list već 1999. pokazao otvorenost tomu anglizmu.

5.6.15. Turoperator

Tablica 53. Frekvencije anglizma *turoperator* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

	1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
turoperator	0	0	0	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2

Grafikon 72. Indeksi uporabe anglizma *turoperator* (bazna je godina 1991)

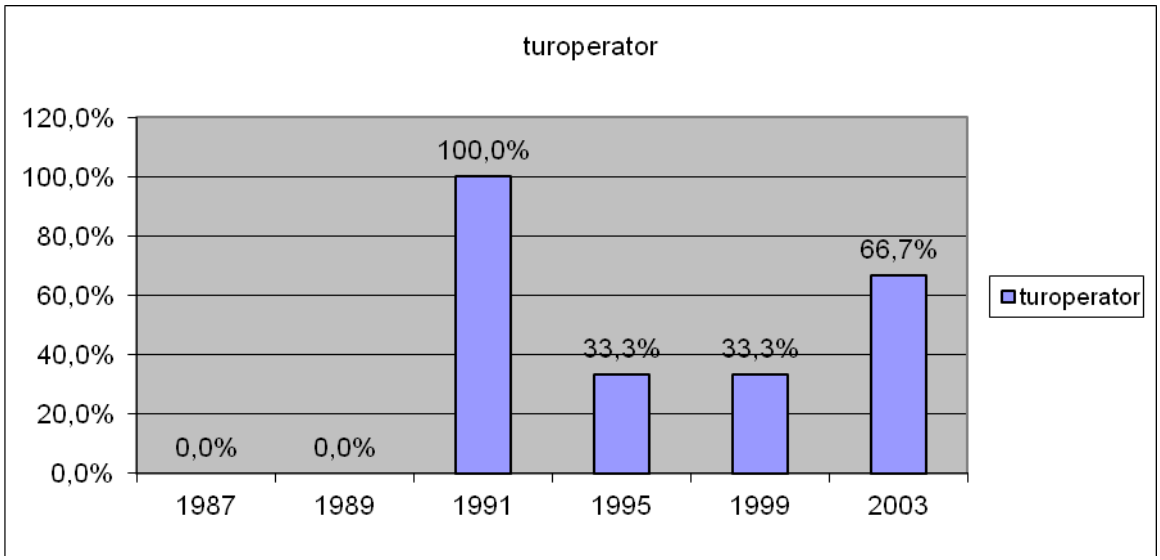

Anglizam *turoperator* je nastao sažimanjem, a označuje turističku organizaciju ili djelatnika koji ugovara, organizira i vodi turistički aranžman pa nije neobično što je zbog svoje

ekonomičnosti našao mjesto i u hrvatskom jeziku. Prvi je put zabilježen 1991. godine u Večenjem i Novom listu u sintagmi *otkazivanje turoperatora*, što se dogodilo zbog tadašnjih ratnih okolnosti u Hrvatskoj. Iako su se dnevne novine prema gornjoj tablici te godine najviše služili tim anglizmom, ne može se tvrditi da njegova uporaba slabi jer se tijekom istraživanih godina stalno upotrebljavao. Godina 1991. zbog najviše frekvencije uporabe uzeta je kao bazna za izračun indeksa.

5.6.16. Zaključak

Tehničke inovacije i zapadnjački način života, u prvom redu američki, utječu bitno na broj anglizama koji svakodnevno ulaze u hrvatski jezik. Zanimljivo je da engleski nitko ne nameće, ali nove tehnologije, mediji, industrija zabave preko mlađih generacija mijenja jezičnu sliku hrvatskoga jezika. Tako ulaze obični leksemi (*dizajn*, *menadžer*), strane sintagme (*Final Four*), kratice (CD) i polusloženice i leksičke sveze s engleskim konstrukcijama (*web stranica*), što znači da se neselektivno uvodi sve strano. Danas već postoje anglizmi koji su se toliko uvriježili u hrvatskom jeziku da ni hrvatska zamjena nije više moguća.

Dnevne novine pritisute tehničkim dostignućima i nemogućnošću pronalaska adekvatnih hrvatskih zamjena, a pritom možda i u želji da se dodvore i da približe atraktivan svijet čitateljskoj publici propušta anglizme u svojim tekstovima ponekad ostavljajući pojedine riječi neprilagođene hrvatskomu jezičnomu sustavu. Devedesetih godina te su pojave u uzlaznom smjeru, a s obzirom na to da je ovdje riječ o dnevnim političkim novinama, sadržaji tekstova ipak obuhvaćaju anglizme i engleske riječi iz različitih područja, npr. ekonomije (*holding*, *inženjering*, *supermarket*), turizma (*last minute*, *wellness*), političkih zbivanja (*miting*, *bojkot*), sporta (*fair play*, *skiper*, *meč*, *meč-lopta*), ali i mode (*casting*, *imidž*, *styling*), društvenih zbivanja (*happening*, *performans*) i informatičke tehnologije (*web*, *hardver*, *mainstream*).

Tablica 55. Frekvencije uporabe anglizama i tuđica iz engleskoga jezika tijekom promatranih godina u dnevnim novinama

1987.			1989.			1991.			1995.			1999.			2003.		
VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD	VL	NL	SD
153	156	224	197	214	226	147	149	143	156	100	169	132	161	184	117	460	627
533			637			439			425			477			1204		

Tvrdnju da su anglizmi prodrli u sva životna područja i da je njihova uporaba u porastu potvrđuje i gornja tablica u kojoj su prikazane ukupne frekvencije uporabe prema istraživanim godinama i novinama. Iz tablice se može vidjeti da je relativno ujednačena uporaba anglizama i tuđica u vremenu na prijelazu iz osamdesetih u devedeste i da je većina rabljenih anglizama i tuđica tada iz sportskoga diskursa. Međutim, uočljiv je podatak da je od ukupnoga broja prikupljenih anglizama i tuđica u istraživanju u 2003. zabilježeno dva i pol puta više anglizama i tuđica nego u prethodno istraživanoj godini (1204 : 477). To znači da je leksik iz engleskoga počeo snažnije prodirati u hrvatski nakon 1999. te da je doživio svoj maksimum u promatranim godinama.

Od istraživanih dnevnih novina i u njima pronađenih riječi iz engleskoga jezika najviše ih je propustila Slobodna Dalmacija s 42,34 %, manje Novi list s 33,38 %, a Večernji list s 24,28 % pokazuje da je najviše pazio na čistoću hrvatskoga jezika.

5.7. Ideologemi

H7- Ideologemi (iz nelingvističkih razloga) nameću se i preuzimaju mjesto hrvatskim istoznačnicama.

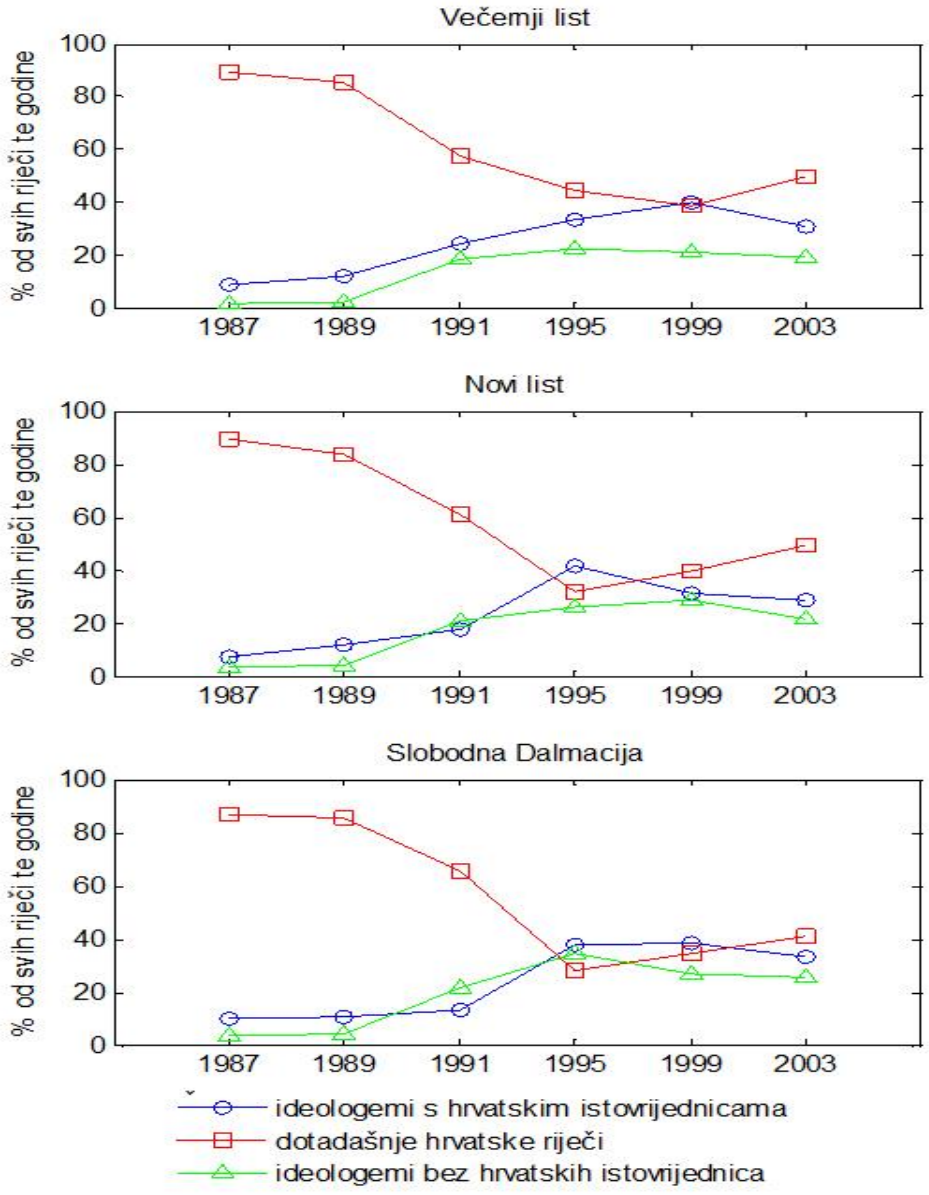

Slika 9. Učestalost ideologema i dotadašnjih hrvatskih istoznačnica u Večernjem listu, Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji u razdoblju od 1987. do 2003. godine

Gornja slika prikazuje odnos dnevnih novina prema ideologemima. Kao što je vidljivo, u sva tri dnevna lista od 1987. do 1991. postoji blagi kontinuirani uzlazni trend leksema koji će

nakon 1991. i smjene vlasti preferirati nova politička elita (linearni trend F(1,93)=28.1, p=.0001). U Večernjem listu najviši stupanj uporabe omiljenih leksema političkoga podstila administrativnoga funkcionalnoga stila postignut je tek 1999. godine, dok je kulminacija u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji vidljiva četiri godine prije, 1995. godine. Prema posljednjim istraživanim godinama 1999. i 2003. sve troje novine bilježe lagani pad uporabe ideologema u određenim društveno-političkim kontekstima novinskih članaka (kubični trend F(1,93)=17.30, p=.0001). Pritom valja naglasiti da od 1989. u članke svih novina ulaze ideologemi koji nisu imali svoje zamjene, ali su postali visoko frekventni u komunikaciji vladajućih struktura. Za to vrijeme dotadašnji ideologemi bilježe značajan pad (linearni trend F(1,93)=43.52, p=.0001), osobito od 1989. do 1995. u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji, a u Večernjem listu do 1999. godine. Zanimljivo je primijetiti da se od 1995. u Novom listu i Slobodnoj Dalmaciji, odnosno 1999. u Večernjem listu smanjuje pritisak na nove ideologeme sa zamjenom ili bez nje te se bilježi ponovno blagi porast dotadašnjih, starijih sinonimnih zamjena. Pomodnost uporabe jezika vladajućih struktura u razdolju od 1999. do 2003. bilježi blagi pad. Takva se promjena može pripisati trezvenijemu gledanju na jezik u mirnodopskom vremenu nego u vrijeme ratnih godina, kada je pojačan interes obično rezultirao isticanjem razlika između onoga što jest hrvatsko i onoga što ne pripada hrvatskomu jeziku, ne mareći pritom za stvarne kontekstualne razlike i nepotrebno odbacivanje riječi koje uopće nisu bile tuđe, nego stvar političkih preferencija.

5.7.1. Dragovoljac – dobrovoljac

Grafikon 74. Frekvencije leksema *dragovoljac – dobrovoljac* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

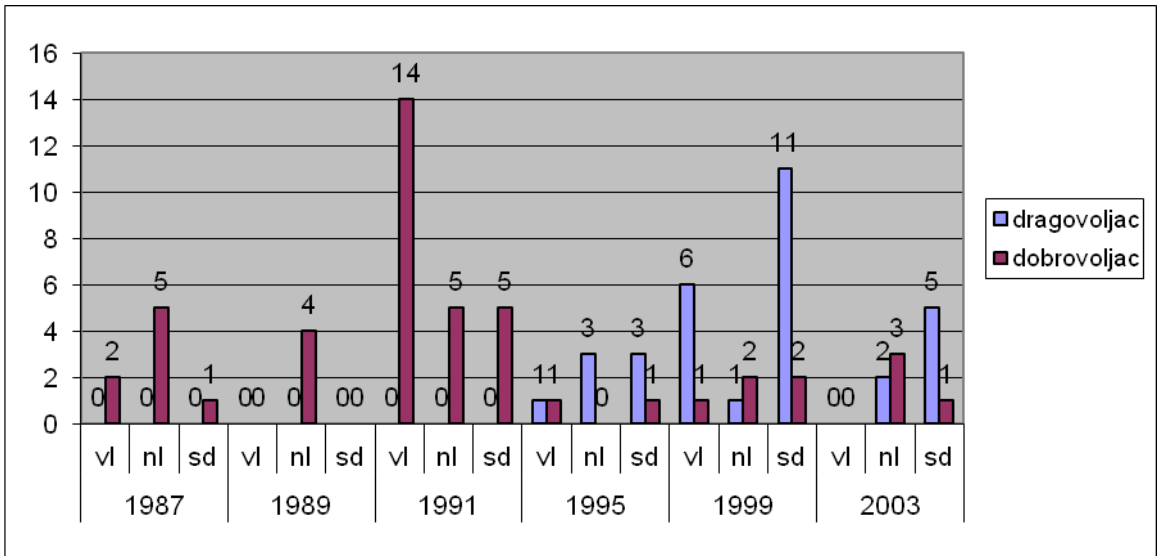

Leksem *dragovoljac*, premda proziran po tvorbi, nije se upotrebljavao u bivšoj državi, a uspostavom hrvatske države postao je učestaliji od leksema *dobrovoljac*. Od ukupne distribucije tijekom svih istraživanih godina leksem *dobrovoljac* u prednosti je jer njegova pojavnost iznosi 59,49 %, dok 40,51 % pripada novomu leksemu. Treba napomenuti da je visok udio leksema *dobrovoljac* u samo prve tri godine istraživanja kada nije bilo nijedne pojavnice drugoga leksema. Ta se slika s pojavom *dragovoljca* mijenja u posljednje tri istraživane godine jer se tada leksem *dobrovoljac* sveo na 25,58 %, dok je češći u uporabi postao leksem *dragovoljac*.

Leksem *dobrovoljac* do 1991. javljao se u svezama *vjerski dobrovoljac*, *komunalni dobrovoljac*, *španjolski dobrovoljci*, *otočni dobrovoljci*, a 1991. godine dobiva i političku konotaciju. S početkom Domovinskoga rata obrana hrvatskoga teritorija zahtijevala je pomoć svih dobrovoljaca koji su spremni braniti državu. No, tada je i agresorska strana pozivala svoje ljude kao dobrovoljce te je došlo do izjednačavanja naziva branitelja i napadača. Da bi se napravila distinkcija između ratnih subjekata, u 1995. se u korpusu javlja leksem *dragovoljac*. Otada je on u porastu, dok se leksem *dobrovoljac* gubi te se javlja još samo jedna pojavnica. Tek se u Novom listu 1999. leksem *dobrovoljac* javlja izvan političkoga diskurza za označivanje sudionika kampova obnove. Godina 2003. *dobrovoljac* je iskorišten

bez političke konotacije i u Slobodnoj Dalmaciji u tekstu o članovima Kluba mladeži i ponovno u Novom listu kada se spominje aktiviranje novih ljudi u terorističke organizacije. Dakle, s 2003. godinom leksem *dobrovoljac* gubi političku konotaciju, odnosno više ne asocira na srpske rezerviste i koristi se u prvotnom značenju kao i do 1991. godine.

Slobodna je Dalmacija tijekom istraživanoga razdoblja najviše koristila leksem *dragovoljac*, čak 59,38 %. Ujednačeno su se njime koristili Večernji list s 21,88 % i Novi list s 18,75 %.

5.7.2. Glede – s obzirom na

Grafikon 75. Frekvencije prijedloga *glede – s obzirom na* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

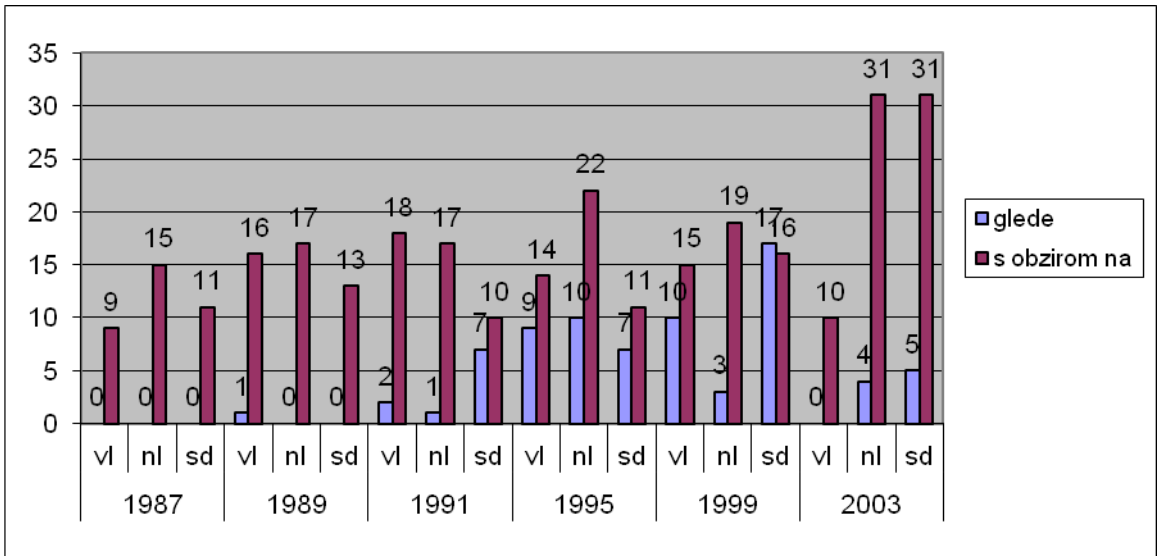

Nova je politička vlast oživjela prijedlog *glede* koji je predstavljao novìnu u javnoj komunikaciji, no nikada nije ozbiljno ugrozio postojeću konstrukciju istoga značenja *s obzirom na*. Na temelju podataka iz grafikona prijedlog *glede* je primjer političkoga pomodarsta ili dodvornosti političkoj ideologiji jer njegovo pojačano pojavljivanje nakon 1991. čini tek 20, 49 %, odnosno 1/5 od ukupnog broja pojavnica oba prijedloga. Osobito je zanimljiva 2003. godina u kojoj je broj pojavnica prijedloga *glede* bitno smanjen, a složeni

prijedlog *s obzirom na* bilježi izniman rast, što se može povezati sa sociološkim faktorom, odnosno, izmjenom politikih struktura nakon 2000. godine.

Novi leksem *glede* pojavio se u Večernjem listu 1989, ali ozbiljnije pojavljivanje započelo je s novom vlasti koja ga je u velikoj mjeri promovirala u svojim priopćenjima. Tako je od 1991. do 2003. leksem *glede* zauzeo tek ¼ pojavnica od ukupnoga broja pojavnica oba leksema u zadanom razdoblju. Točan postotak iznosi 25,95 %. Najotvoreniji list prema novomu prijedlogu bila je Slobodna Dalmacija u promatranom razdoblju s gotovo pola pojavnica od sva tri istraživana lista, što točno iznosi 48,00 %. Isti je leksem najmanje rabljen u Novom listu s 24,00 %, što se podudara s činjenicom da je i najviše koristio dotadašnji složeni prijedlog *s obzirom na*.

5.7.3. Mladež – omladina

Grafikon 76. Frekvencije leksema *mladež – omladina* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

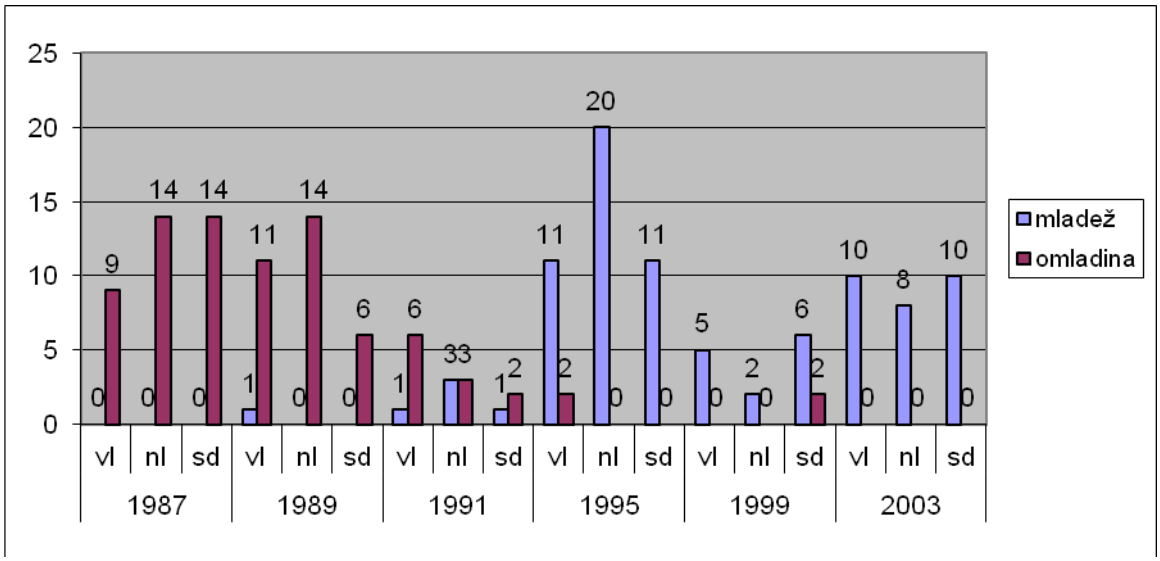

Leksem *omladina* u bivšoj je državi imao visoku čestotu, što se vidi i iz gornjega grafikona. Upotrebljavao se obično u tekstovima o političkoj aktivnosti mladih ljudi jer su tada bile aktivne udruge poput Savez socijalističke omladine na republičkoj i saveznoj razini. Leksem *mladež* tada uopće nije konkurirao postojećemu leksemu, iako se u Večernjem listu u 1989. javio jednom, ali je tek nakon 1991. u potpunosti izbacio datadašnju riječ *omladina* koja se

pokazala previše politički obojena jer se povezivala s bivšim sustavom. Jedna se pojavnica vidi iz grafikona u godini 1999, a odnosi se na članak u rubrici „Split danas“ u kojem se istodobno javljaju oba leksema sasvim ravnopravno bez ikakve političke konotacije staroga leksema. Omjer uporabe obaju leksema u promatranom razdoblju prilično je ujednačen, no stari leksem s frekvencijom uporabe od 48,26 % zamijenjen je novim te iznosi 51,74 %.

5.7.4. Nužan – neophodan

Grafikon 77. Frekvencije leksema *nužan – neophodan* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

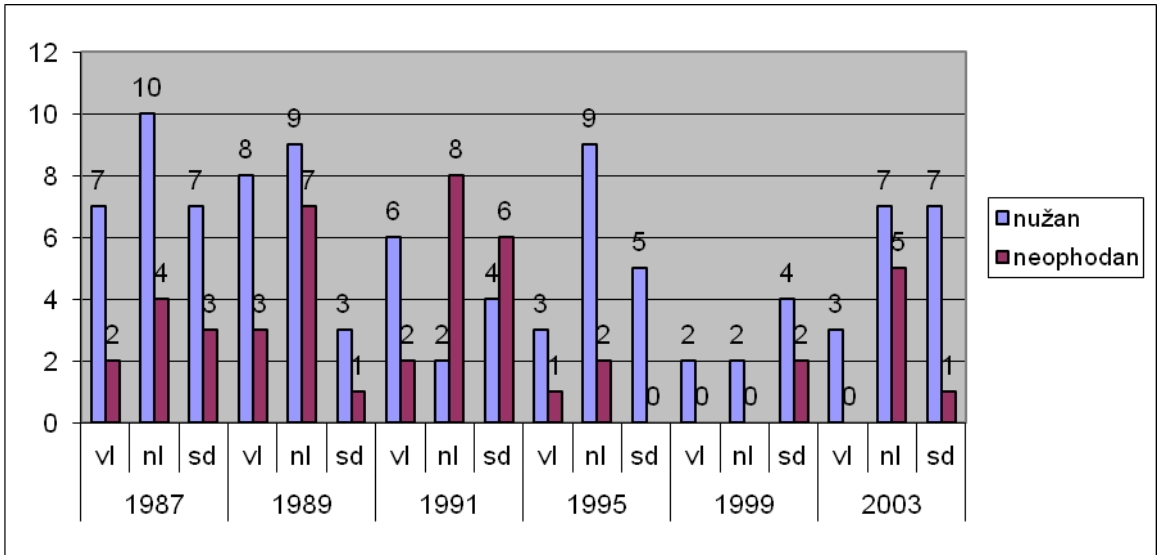

Iz ovoga se para očituje vrlo visoka frekvencija uporabe kao i vrlo raspršena distribucija oba leksema. Kako su iz grafikona vidi, oba su se leksema koristila paralelno kroz godine, iako se u ukupnom zbroju leksem *neophodan* koristio upola manje s 32,41 % u odnosu na leksem *nužan* s 67,59 %. Tomu nerazmjeru pridonijela je smjena vlasti koja je utjecala na jezik tako da je u 1995. uporaba leksema *neophodan* znatno smanjena, a u 1999. u dvojim novinama uopće ga nema kao ni u prethodnoj godini u Slobodnoj Dalmaciji. Nakon toga ponovno se javlja, međutim ne toliko često da bi se promijenila slika tih dvaju leksema. U prve tri istraživane godine udio je leksema *nužan* 60,87 %, dok je u posljednje tri taj leksem doživio porast na 79,25 %, a leksem *neophodan* s 39,13 % smanjio je svoju uporabu na 20,75 %.

5.7.5. Obveza – obaveza

Grafikon 78. Frekvencije leksema *obveza* – *obaveza* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

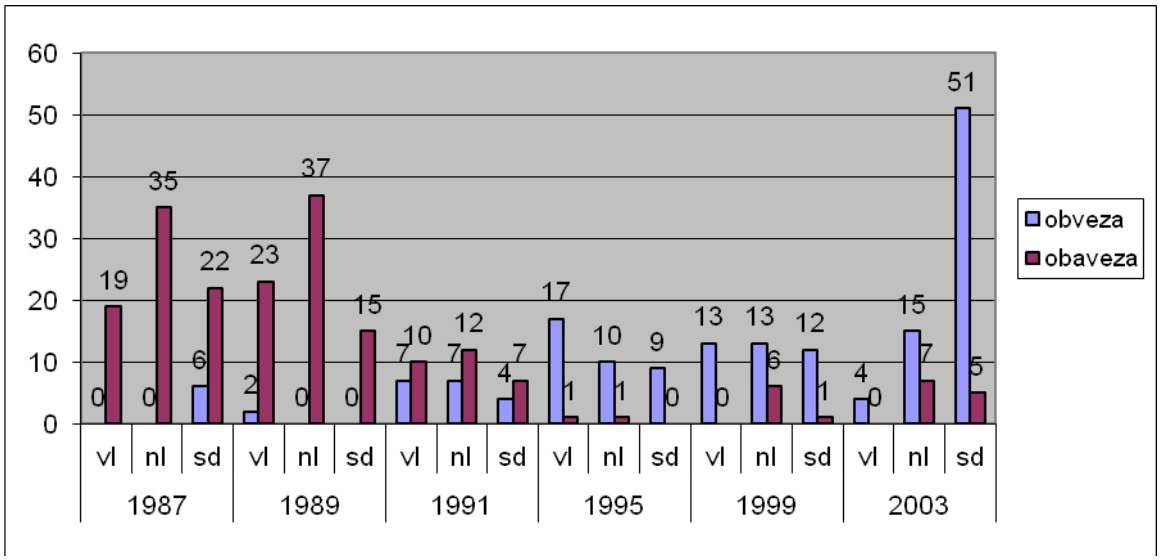

Leksičke inačice *obveza* i *obaveza* još je jedna od dvojbi koja je nastala početkom devedesetih. Visok udio uporabe leksema *obaveza* u prve tri godine istraživanja koje uključuju vrijeme gašenja stare i uspostave nove države iznosi 87,38 % te zbog toga prednjači i u ukupnom zbroju pojavnica tijekom cijeloga istraživanoga razdoblja s 54,18 %. S druge strane, smanjenjem uporabe toga leksema otvorilo se mjesto inačici *obveza* te je ona u 1995, 1999. i 2003. ostvarila 87,27 % uporaba. Zanimljivo je, također, da je veća njezina čestota utjecala na smanjenje uporabe inačice *obaveza* od samo 12,73 %. Taj udio uporabe ostao je u distribuciji većinom u Novom listu koji je tijekom zadnje dvije godine istraživanja podjednako rabio obje inačice leksema, ali u upola smanjenom broju pojavnica.

U tom je razdoblju Slobodna Dalmacija najviše rabila inačicu *obveza* s čak 50,00 % uporabe od ukupnoga broja pojavnica, dok je Novi list sa 66,67 % ostao vjeran uporabi inačice *obaveza*.

5.7.6. Pučanstvo – stanovništvo

Grafikon 79. Frekvencije leksema *pučanstvo – stanovništvo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

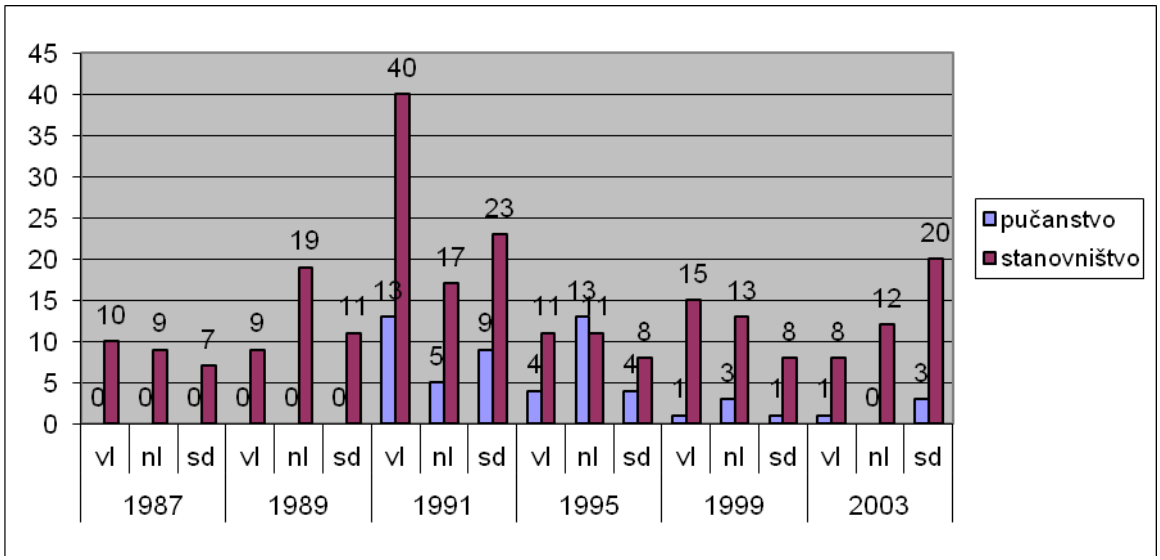

Jedan od primjera ideologema koje je promovirala vladajuća stranka devedesetih jest revitalizacija leksema *pučanstvo*. Iz grafikona se vidi da nije upotrebljavan prije 1991. godine i da nakon prvotnoga zamaha nakon 1995. opet slabi, no ne nestaje. Također se primjećuje da je njegova frekvencija uporabe jako slaba u odnosu na leksem *stanovništvo* i da iznosi tek 1/5 od ukupnoga broja pojavnica oba leksema tijekom istraživanih godina, što u postocima iznosi 18,51 %.

Svi su listovi podjednako tijekom vremena prihvatili uporabu novoga leksema s tim da je u promatranom razdoblju Novi list rabio u 36,84 % slučajeva, dok je najmanje Slobodna Dalmacija u 29,82 %. Leksem *stanovništvo* samo je u prve dvije godine istraživanja 1987. i 1989. ostvario četvrtinu, odnosno 25, 90 % pojavnica od ukupnoga broja istoga leksema tijekom svih istraživanih godina. To je pokazatelj da je i idućih godina leksem *stanovništvo* u vrlo stabilnoj poziciji i da pokušaj revitaliziranja novoga leksema nije ostavio značajnijega traga, osobito u posljednje dvije godine provedenoga istraživanja 1999. i 2003.

5.7.7. Središnjica – centrala

Grafikon 80. Frekvencije leksema *središnjica – centrala* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

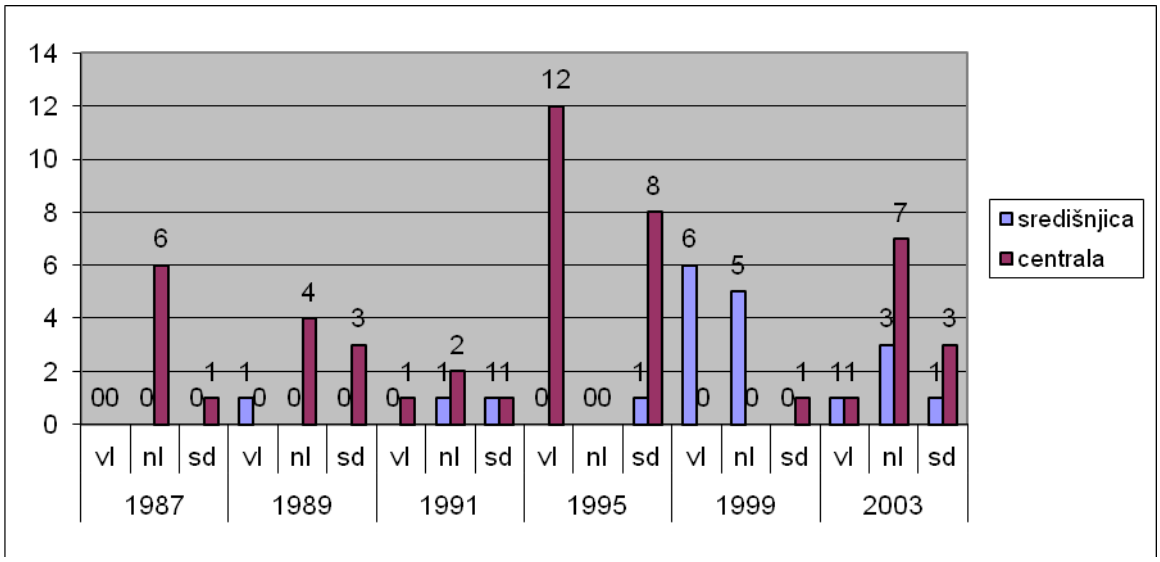

Središnjica je primjer leksema čija je frekvencija uporabe nakon smjene vlasti porasla, ali nedovoljno jer dotadašnji leksem *centrala* i dalje dobro drži svoju razinu uporabe. Sa 71,43 % prednjači stari leksem, dok novi čini u ukupnom broju promatranih godina i dnevnih listova tek 28,71 % pojavnica. Ako se promatraju samo tri godine – 1995, 1999. i 2003. – u kojima je zabilježena veća frekvencija leksema *središnjica*, ni onda nije bitno značajnija promjena u korist novoga leksema. Ona iznosi tek 6 % više za leksem *središnjica*.

Novi je list pokazao u istraživanom razdoblju najveću otvorenost prema leksemu *središnjica*, koja iznosi 45,00 %, Večernji list 40,00 %, dok je najmanju, samo 15,00 %, iskazala Slobodna Dalmacija. S druge strane, leksem *centrala* u Novom je listu bio najzastupljeniji s 38,00 %, a najmanje u Večernjem listu s 10 % manje.

5.7.8. U svezi – u vezi

Grafikon 81. Frekvencije prijedloga *u svezi – u vezi* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

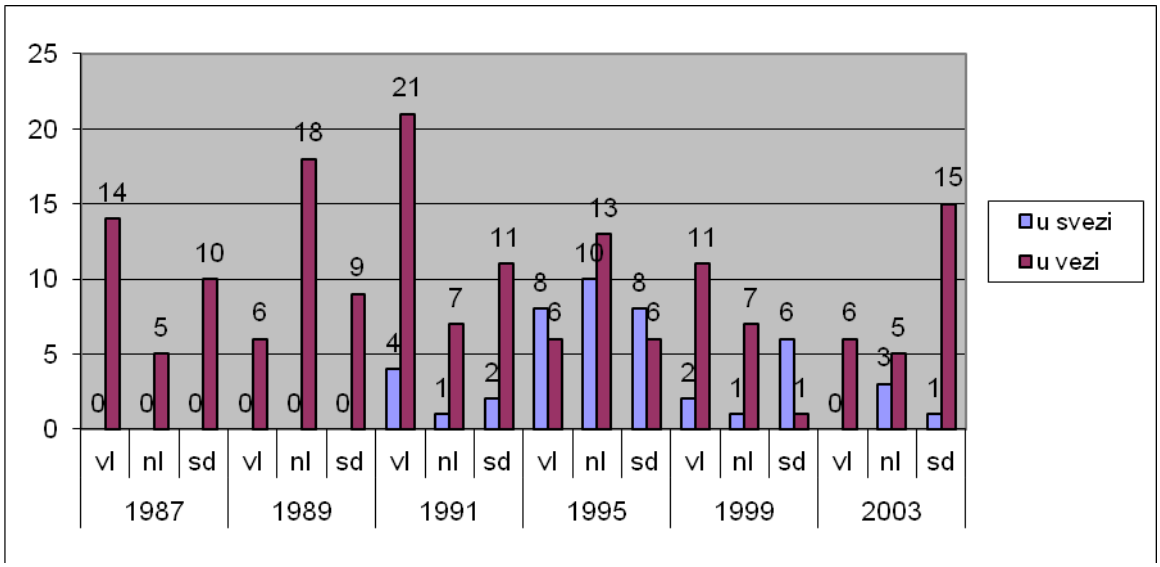

Leksem *sveza* bio je još jedan od ideologema koji se javio sa smjenom vlasti 1991. godine, a upotrebljavao se u složenom prijedlogu *u svezi*. Prema grafikonu njegov najviši uspon bio je u godini 1995. te nakon toga bilježi pad frekvencije uporabe. Daleko bolji postotak uporabe u istraživanim godinama je 78,80 % za već postojeći prijedlog *u vezi*, dok 21,20 % pripada prijedlogu *u svezi*. Iako su značenjski izjednačeni, očito je da je javnost odabrala prijedlog *u vezi*, a ne forsirani prijedlog *u svezi*. Sve troje novine u istraživanom su razdoblju pokazale priličnu ujednačenost uporabe obaju prijedloga.

5.7.9. Šport – sport

Grafikon 82. Frekvencije leksema *šport* – *sport* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

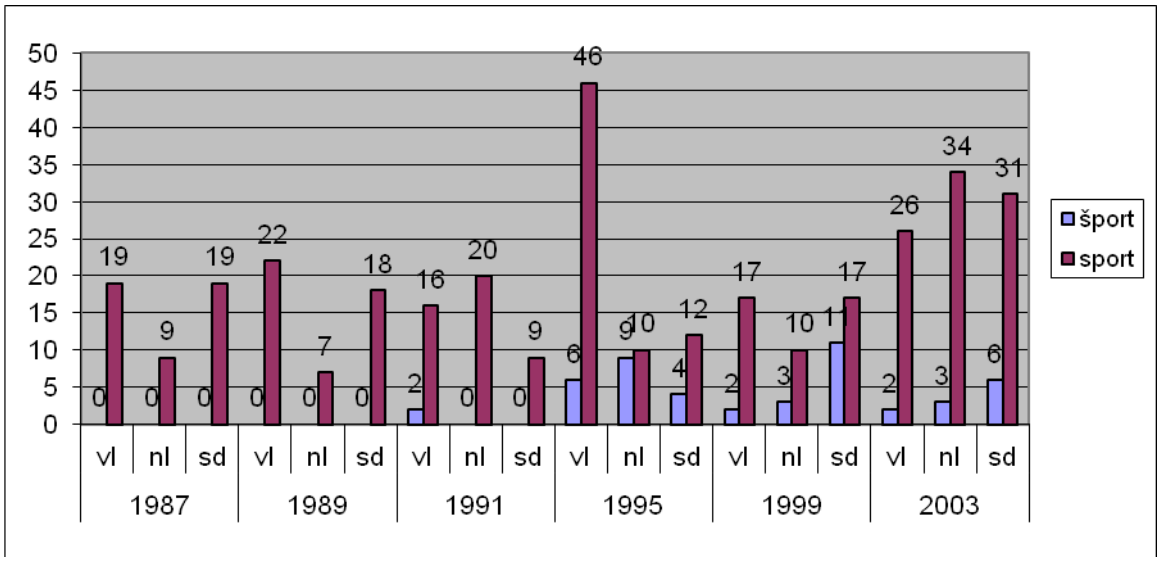

Oživljavanje leksema *šport* dočekana je u javnosti devedesetih vrlo burno, a i sami su se jezikoslovci podijelili između fonemskih inačica *šport* i *sport*. *Šport* se u korpusu pojavio 1991. s novom političkom vlasti koja je unijela pomutnju, što je očito i iz podataka prikazanih u gornjem grafikonu. Činjenica je da nova[86] leksička varijanta nije bitno izmijenila status druge. Njezina ukupnost uporabe u istraživanim godinama iznosi 87,69 %, dok je inačica *šport* rabljena u samo 12,31 %, što je sasvim dovoljan postotak koji je napravio promjene u leksičkoj slici devedesetih godina. Najvišu priliku u promatranom razdoblju s 43,75 % leksičkoj zamjeni *šport* dala je Slobodna Dalmacija, potom Novi list s 31,25 % te najmanju Večernji list s 25,00 %.

[86] Nova je bila u tom trenutku, iako je zapravo *šport* davno došao u hrvatski jezik u njemačkom izgovoru.

5.7.10. Uporaba – upotreba

Grafikon 83. Frekvencije leksema *uporaba* – *upotreba* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

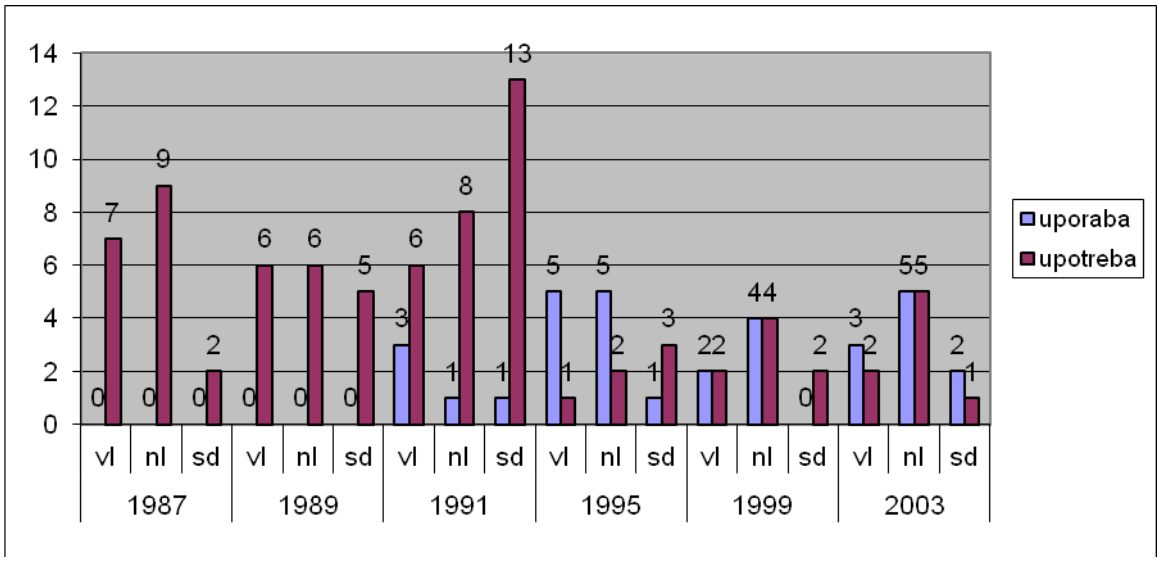

Leksem *uporaba* postao je devedestih godina preporučljiviji od dotadašnjega leksema *upotreba*. Iako je u ukupnoj frekvenciji uporabe leksem *upotreba* u visokoj prednosti koja iznosi 72,41 %, valja upozoriti da je samo u prve tri istraživane godine njegova realizacija čak 92,54 %.

Za novi[87] leksem zanimljive su posljednje tri godine jer u njima on konkurira već postojećemu leksemu, i to uspješno s obzirom na to da je njegova uporaba porasla na 55,10 %, dok je broj pojavnica leksema *upotreba* smanjen na 44,90 %. Od toga je Novi list s 51,85 % u te posljednje tri godine najviše rabio leksem *uporaba*, a najmanje s 11,11 % Slobodna Dalmacija.

[87] Riječ je o staroj riječi, ali je devedesetih široj javnosti ona bila nova jer ju je rijetko tko prije rabio.

5.7.11. Zamolba – molba

Grafikon 84. Frekvencije leksema *zamolba – molba* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

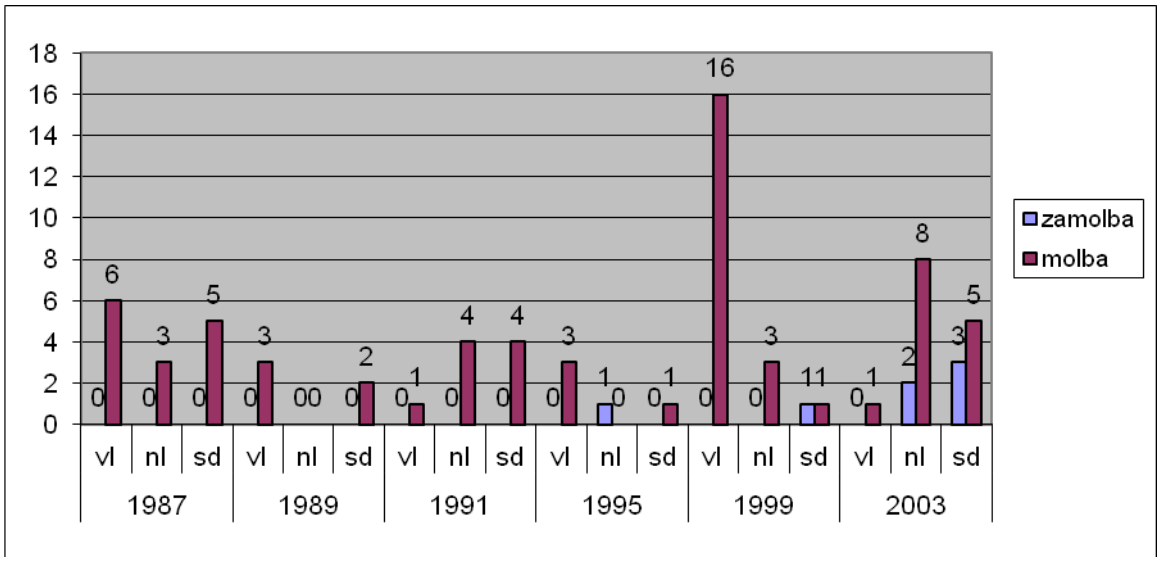

Leksem *zamolba* pojavio se u burnim devedesetima, ali prema grafikonu nije ostavio značajnijega traga u novinskim tekstovima. Međutim, vrlo je često rabljen u administrativnim tekstovima koji su ušli i u medije i javnu komunikaciju. Leksem *molba* odjednom je postao nepoželjan bez ikakva opravdana razloga.

Premda je administracija forsirala *zamolbu*, u korpusu je malo njezinih pojavnica pa je statistički neznačajna jer ni u kojem slučaju nije ugrozila dotadašnju hrvatsku riječ *molba*. Treba napomenuti da je *zamolba* zabilježena u Novom listu i Slobodnoj Dalamaciji, dok ju Večernji list nije prihvatio. Od ukupnoga broja pojavnica tijekom promatranih godina stari je leksem u vodećoj prednosti s 90,41 %, dok je leksem *zamolba* samo s 9,59 % pojavnica.

5.7.12. Podrijetlo – porijeklo

Grafikon 85. Frekvencije leksema *podrijetlo* – *porijeklo* u istraživanim godinama (1987, 1989, 1991, 1995, 1999, 2003) u sva tri istraživana dnevna lista (Večernji list, Novi list, Slobodna Dalmacija)

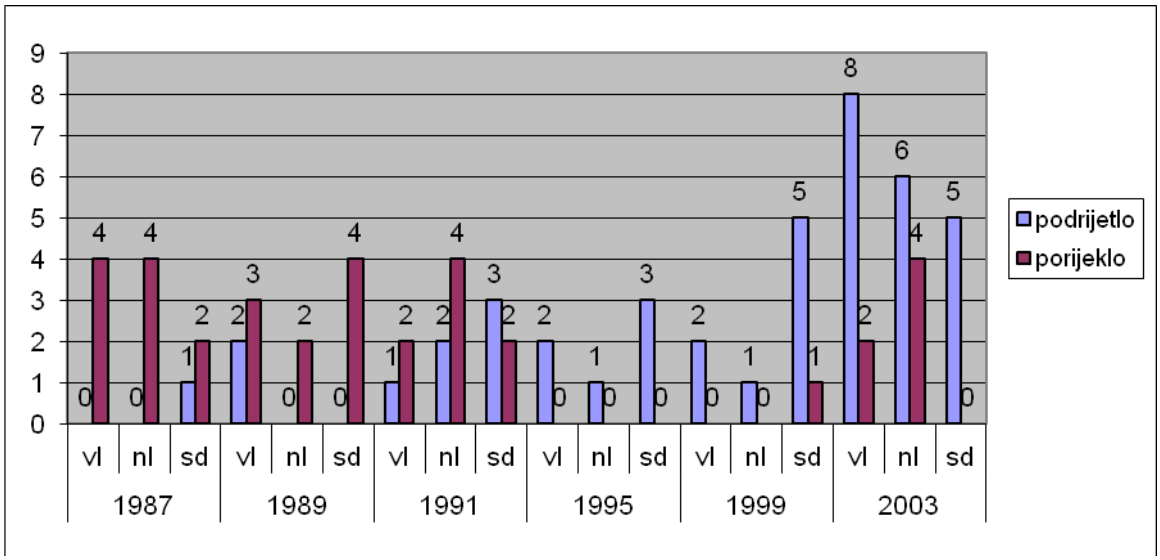

Premda je riječ o istoznačnicama, prvomu se leksemu davala normativna prednost jer se smatralo da je u skladu s tradicijom.[88] Razlog leži i u činjenici da se u Jugoslaviji upotrebljavao uglavnom leksem *porijeklo* pa je to bilo dovoljno da bude toliko nepoželjan u hrvatskoj državi da u 1995. i 1999. godini nema ni jedne njegove pojavnice.

U Slobodnoj je Dalmaciji 1999. zabilježen jedan primjer ne kao dio lektoriranoga teksta, nego kao dio iskaza intervjuirane osobe. No, u 2003. purizam slabi jer je i odmak od ratnih godina dovoljan da se na jezik gleda s drugoga aspekta pa se leksem *porijeklo* ponovno sve češće upotrebljava.

U ukupnom udjelu pojava tijekom istraživanih godina s 55,26 % izborio se leksem *podrijetlo* koji su Slobodna Dalmacija s 40,48 % i Večernji list s 35,71 % mnogo više rabili od Novoga lista, u kojem je udio toga leksema tek 23,81 %. S druge strane, Novi je list s 41,18 % više upotrebljavao leksem *porijeklo*.

[88]S. Babić (2007: 118 – 119) tumači da *podrijetlo* ima jaču hrvatsku pravopisnu normu.

5.7.13. Zaključak

Ideologemi nastaju kao posljedica društveno-političkih izmjena kojima se želi naglasiti nova ideološka orijentacija s nagaskom na različitost od pretodne. Automatizmom se takvim riječima pridaje status političke moći i autoriteta. Tako je devedesetih na temelju provedenoga istraživanja uočena prilična jezična konfuzija koju je nametnula nova vlast. Uporaba novih riječi i konstrukcija (koje su doživljavane kao nove iako su bile hrvatske) u političkom i adminstrativnom diskurzu pretočila se pod utjecajem medija u svakodnevnu komunikaciju hrvatskih građana. Što zbog neznanja, što zbog nastojanja priklanjanja novoj političkoj retorici, nepotrebno su uklonjene i hrvatske riječi koje su se u određenim trenucima subjektivnom procjenom našle nepodobnima i „nehrvatskima“.

Prema provedenom istraživanju i gornjim analizama može se uočiti da su se izmjene počele događati nakon 1991, odnosno 1995. i da se otada pojavljuju „hrvatskiji“ leksemi koji konkuriraju dotadašnjima. To je vrijeme uspostave novih političkih i društvenih odnosa, što objašnjava njihovo istodobno isprepletanje. Međutim, iz grafikona se može primijetiti da od 1999. i 2003. godine, kada snažan osjećaj za pravilnijim hrvatskim (pritom se misli na jezik vlasti) slabi, da se revitaliziraju leksemi koji su do 1991. i 1995. bili sasvim dobri, u većini slučaja, hrvatski leksemi.

Dnevne novine kao vrsta medija u dodiru s visokom politikom i društvenim kretanjima prenose političku retoriku i izvan svoga konteksta te tako utječu na formiranje jezične kulture svojih građana.

5.8. Purizam u dnevnim novinama

H8: Najveći purizam vidljiv je u Večernjem listu čija je uređivačka politika devedesetih godina 20. stoljeća bila blisko povezana s vladajućim strukturama.

5.8.1. Zaključak

Odgovor na postavljenu hipotezu može se dobiti pregledom rezultata u svim prethodnim slikama. Polazeći od definicaje purizma prema kojoj sve tuđe valja zamijeniti domaćim, Večernji list izražava najjači puristički stav. Iz odnosa prema internacionalizmima, „zajedničkim“ riječima srpsko-hrvatskoga jezika, potom neologizmima i anglizmima jasno je da uređivačka politika Večernjega lista izrazito pazi na jezičnu normu i da pokazuje kritički odnos prema anglizmima i uopće prema neopravdanim jezičnim novìnama u odnosu na ostala dva istraživana lista. Svakako tu ne treba smetnuti s uma da je i lektorska služba u Večernjem listu odigrala važnu ulogu u skladu s uređivačkom politikom lista pa je jezik toga lista ostavljao dojam njegovanijega, biranijega koliko to može biti u dnevnim novinama.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju razmatranoga teorijskoga okvira, tj. sociološkoga i jezikoslovnoga, te na temelju empirijske analize odabranoga korpusa vidljivi su određeni zaključci o leksičkim promjenama na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Različiti leksički slojevi nužno su doživjeli određene promjene potaknuti izvanjezičnim utjecajima, što nije isključiva pojava u hrvatskom jeziku, nego je prisutna i u jezicima drugih naroda. Slika razvoja leksika na prijelazu jednoga tisućljeća u drugo dobivena je na osnovi analize jezika trojih dnevnih novina. Svjesni smo da su taj jezik uvelike oblikovale njihove lektorske službe, ali i da im je poneka proskribirana riječ pobjegla zbog brzine stvaranja dnevnih novina. Također smo svjesni da bi slika bila drugačija da je korpus rađen na temelju, na primjer, školskih udžbenika u kojima je jezik uvelike rezultat lektorskih zahvata pa zato i ne bi pokazali realno stanje.

Utjecaji globalizacijskih kretanja zbog razvoja i širenja tehnologija, novih komunikacijskih područja, a time i prodiranjem engleskoga jezika kao glavnoga jezika u svijetu na razini komunikacijske funkcije dovela je druge jezike, pa tako i hrvatski jezik u nespreman položaj. Hrvatski jezik, prisiljen jezičnim potrebama suvremenoga života, postaje vrlo propustan i prijemčiv za novi leksik i nove sintaktičke konstrukcije. S druge strane, utjecaj politike, uspostava novoga društvenoga poretka i okretanje Zapadu, odnosno Europskoj uniji, također je ostavilo traga na hrvatski jezik. Tako su eliminaciju historizacijom doživjeli brojni nepoželjni leksemi negativne konotacije i bilo kakve asocijacije na bivši društveno-politički sustav, ali su se istodobno otvorila mjesta oživljenim hrvatskim riječima s kojima se pretjerivalo jednako kao i u zamjenama internacionalizama domaćim leksemima. Da je utjecaj politike doista moćan, vidi se u pokušaju uspostave novih jezičnih obrazaca i konstrukcija i pojavi ideologema koje je nametala novoizabrana politička elita putem medija. Za njih se smatralo da su više hrvatske riječi nego druge, dotadašnje upotrebljavane riječi. Inzistiranje na „hrvatskijim“ riječima ogledalo se u jezičnoj politici koja je nametala isključivost i netolerantnost prema stranim jezičnim elementima, što je prešlo u drugu krajnost. Riječ je, naravno, o jezičnom purizmu koji je oduvijek prisutan zbog raznih drušveno-povijesnih razloga u hrvatskom jeziku, a osobito u dvadesetom stoljeću. Dvadeseto je stoljeće za hrvatski jezik bilo izrazito nepovoljno razdoblje, što objašnjava kontinuirano postojanje jezičnoga čistunstva, u nekim razdobljima i prejakoga, kao što je to bilo u posljednjem desetljeću toga

stoljeća. Vrhunac nametanja jezične politike jugoslavenske vlasti dogodio se 1968. nakon čega su jezična pitanja postala otvorena politička pitanja, a sukob se pretvorio u borbu za očuvanje čistoće hrvatskoga jezika. U takvim društveno-političkim okolnostima nastupio je prvi val jezičnoga purizma nakon Drugoga svjetskoga rata, u vrijeme Hrvatskoga proljeća 1970. godine. Želja za razgraničenjem hrvatskoga od srpskoga jezika rezultirala je savjetodavnim djelima,[89] ali i školskim udžbenicima,[90] izradom hrvatskoga pravopisa[91] te završetkom rada na Akademijinu Rječniku 1976. u kojem se, iako je počeo kao rječnik jednoga jezika, prema potvrdama najbolje vide razlike i jednakosti (Tafra i Košutar 2008) hrvatskoga i srpskoga leksika. Odbacivanjem Novosadskoga dogovora sedamdesetih godina otvorila su se nova vrata hrvatskomu jeziku te su u tom razdoblju oživjele mnoge hrvatske riječi (npr. *znanost, jezikoslovlje, obujam, tlak*). Drugi val jezičnoga purizma dogodio se u vrijeme osamostaljivanja Hrvatske 1990. godine. Otpor prema srpskim riječima proširen je na otpor prema anglizmima, ali i hrvatskim riječima koje su zbog uspostave nove ideologije i novoga poretka vlasti nepravedno završile na margini uporabe. Međutim, s vremenom, kako je slabila politička moć vladajuće elite, tako je slabilo i inzistiranje na uporabi pojedinih riječi koje su istisnule s normativnoga stajališta sasvim dobre riječi. Imalo obrazovan hrvatski govornik znao je da je, primjerice, riječ *izvještaj* bolja od riječi *izvješće* jer se može od nje tvoriti pridjev, a i svatko je mogao vidjeti neprirodnost da Hrvatska izvještajna novinska agencija natura *izvješće* unatoč svomu imenu. Uporno dokazivanje da je *šport* „hrvatskija“ riječ od *sport* bilo je besmisleno iz dvaju razloga: nijedna inačica nije hrvatska, a nametati njemački izgovor, pa onda i pisanje mladoj generaciji kojoj je engleski postao drugi jezik osuđeno je unaprijed na neuspjeh. Na „čišćenje“ raznih „jezikoslovnih znalaca“ ne treba se ni osvrtati jer su oni radili veliku štetu hrvatskomu jeziku unoseći zbunjenost među njegove govornike i navlačeći etiketu nacionalizma u dijelu slavističkoga svijeta. Kad se god hrvatski jezik našao u situaciji da pod političkim pritiskom mijenja svoj leksik, javio se prirodan otpor. Nasuprot tomu umjereni je purizam očuvao mnoge domaće riječi i pripomogao kultiviranju hrvatskoga jezika. Pojačani je purizam u istraživanom razdoblju imao i svoje pozitivne strane jer se izoštrio osjećaj za domaću riječ i jer su mnoge, već gotovo zaboravljene riječi oživjele i dobro se uklopile i leksički sustav.

[89] Radovi Ljudevita Jonkea i Slavka Pavešića.
[90] Silić-Rosandićev udžbenik iz 1974. u naslovu je sadržavao naziv hrvatski književni jezik.
[91] Babić–Finka–Mogušev pravopis, tzv. „londonac“, koji je trebao izići 1971, no zabranjen je i objavljen 1972. u Londonu.

Budući da su izuzetno moćna oružja današnjih suvremenih društava javni mediji, tiskani, a osobito elektronički, uglavnom usko vezani s politikom pojedine države, njihov je jezični izraz zrcalo društvenih prilika u određenoj zemlji. O svim navedenim problemima u kojima se našao hrvatski jezik govore podaci različitih leksičkih slojeva prikupljeni u novinskom korpusu. Iako je riječ o leksičkoj različitosti unutar samo jednoga tipa medija, dnevnih novina, uočena je prilična neujednačenost na više razina. Sve troje istraživane novine vodeće su u čitanosti u svojoj regiji i svake imaju svoju lektorsku službu. Lektorske su službe novijega datuma, što znači da su se prije novine oslanjale isključivo na autorovu pismenost i njegovu individualnu jezičnu kompetenciju u oblikovanju publicističkih formi. U novije vrijeme problem različitih jezičnih rješenja lektorskih službi izlazi iz poplave brojnih normativnih priručnika prisutnih na tržištu, čija je valjanost uporabe kratkotrajna i lako zamjenjiva. Time se stvara zbunjujući i nedosljedan učinak jezičnih i pravopisnih normi pa je i odnos prema standardnomu jeziku neozbiljan. Jezik javnih medija neizravno formira jezičnu kulturu i time postaje odgovoran za jezičnu sliku svojih građana. Sve teškoće riješila bi jedinstvena i općevažeća norma – pravopisni priručnik, normativna gramatika i rječnik.

Deset godina nakon uspostave hrvatske države, što je vidljivo i prema leksičkim rezultatima iz prikupljenoga korpusa, hrvatski jezik prestaje s radikalnim purističkim zahvatima. Višedesetljetna namjera miješanja hrvatskoga jezika sa srpskim postala je prošlost kao i desetogodišnje naturanje novoga ideološkoga hrvatskoga koje je provodila politička elita. Hrvatski se jezik otvara neopterećen prošlošću svjetskim strujanjima povezivanja preko engleskoga jezika i internacionalizaciji leksika.

Ako se osvrnemo na prošlost, vidimo da je često hrvatski jezik bio pod velikim utjecajima, ali da je uvijek znao s mjerom i primati i samostalno se izgrađivati. U leksiku se izvrsno zrcale i kulturni dodiri, i političke promjene, i znanstvena dostignuća. Iz njega se mogu iščitati razna povijesna zbivanja. Kako će biti u budućnosti, teško je predvidjeti. Zasad istraživanje pokazuje da je hrvatski leksik na razmeđi tisućljećâ pokazao svoju višestoljetnu snagu opstanka zahvaljujući hrvatskomu čovjeku koji je sve vrijeme čuvao svoju materinsku riječ unatoč brojnim izvanjezičnim izazovima.

7. LITERATURA

Anić, Vladimir, Dunja Brozović-Rončević, Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, Ljiljana Jojić, Ranko Matasović, Ivo Pranjković. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.

Anić, Vladimir. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Anić, Vladimir. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Anić, Vladimir, Ivo Goldstein. 2007. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi Liber.

Antunović, Goranka. 2005. Značenjska i komunikacijska nepodudarnost internacionalizama i domaćih inačica kao prijevodnih ekvivalenata. U: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Jagoda Granić, ur. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primjenjenu lingvistiku, 25–37.

Babić, Stjepan. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU– Globus.

Babić, Stjepan. 1990. *Hrvatska jezikoslovna čitanka*. Zagreb: Globus.

Babić, Stjepan. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.

Babić, Stjepan. 2004. *Hrvanja hrvatskoga*. Zagreb: Školska knjiga.

Babić, Stjepan. 2007. *Nedoumice o podrijetlu i porijeklu*. Jezik 54: 118–119.

Badurina, Lada. 1998. Neke odlike leksika u suvremenoj hrvatskoj publicistici. *Filologija*, 30–31: 417–426.

Badurina, Lada. 2010. Standardizacijski procesi u 20. st. U: *Povijest hrvatskoga jezika - Književne prakse sedamdesetih*. Krešimir Mićanović, ur. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 69–101.

Bagdasarov, Artur. 2008. O funkcioniranju suznačnica „svoj“/„tuđ“ u hrvatskom novinstvu. *Croatica et Slavica Iadertina*, IV: 35–41.

Bagić, Krešimir. 1992. Teorija i tipologija jezičnih rječnika. Ladislav Zgusta: Priručnik leksikografije, Svjetlost, Sarajevo 1991. *Suvremena lingvistika*, 18, 1(33): 55–64.

Bagić, Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija, i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Barić, Eugenija, Dragica Malić. 1976/77. O problemu polusloženica. *Jezik*, XXIV (3– 4): 90–104.

Belaj, Branimir. 2005. O nekim aktualnim pitanjima pravopisne i leksičke norme u hrvatskom jeziku. U: *Zbornik radova Norma i kodifikacija crnogorskog jezika*, 319–337, Cetinje.

Bell. Daniel. 1979. *The Cultural Contradictions od Capitalism*. London: Heinemann Educational.

Berruto, Gaetano. 1994. *Semantika*. Zagreb: Antibarbarus.

Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Henry Holt.

Bratanić, Maja. 2002. Tri mita o prevođenju. *Vijenac*, 27. lipnja 2002. < http://www.matica.hr/Vijenac/Vij217.nsf/AllWebDocs/oravnopdg> (Pristupljeno 3. siječnja 2008.)

Bratanić. Maja. 2007. Je li hrvatski spreman za EU? U: *Jezik i identiteti*. Jagoda Granić, ur. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

Bratanić, Maja. 2011. *Hrvatski jezik na putu EU*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Brozović, Dalibor, Pavle Ivić. 1988. Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski. U: *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: JLZ „Miroslav Krleža".

Brozović-Rončević, Dunja, Lelija Sočanac. 1998. O nekim pitanjima vezanima uz izradbu rječnika novih riječi. *Filologija*, 30–31 (1–2): 31–34.

Bugarski, Ranko. 1997. *Lice jezika*. Beograd: XX vek.

Bugarski, Ranko. 2003. *Žargon: lingvistička studija*. Beograd: XX. vek.

Bujas, Željko. 1957/58. Utjecaj engleskih atributa. *Jezik*, 2: 62–63.

Bujić, Bojan. 2010. Odjeci talijanske muzike u kulturi hrvatskoga priobalnoga područja u šesnaestom stoljeću. *Kroatologija*, 1: 21–38.

Bussmann, Hadumod. 1996. *Dictionary of Language and Linguistics*. London: Routledge.

Cairns, G., M. Sliwa, G. Wright. 2010. Problematizing international business futures through a 'critical scenario method'. *Futures*, 42 (9): 971–979.

Castells, M. 1996. *The Information Age: Economy Society and Culture. Vol. 1 The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell.

Chomsky, Noam. 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Us*. New York: Praeger.

Cruise, Alan. 2004. *Meaning in Language*. Oxford: Oxford University Press.

Czerwiński, Maciej. 2005. *Język – ideologia – naród*. Kraków.

Čolić, Snježana. 2004. Globalizacija, kultura kapitalizma i globalna kultura. *Narodna umjetnost*, 41 (2): 185–192.

Ćorić, Božo. 1996. O sufiksalnoj univerbaciji u srpskom jeziku. *Srpski jezik*, I (1–2): 60–64, Beograd.

Ćorić, Božo. 2008. *Tvorba imenica u srpskom jeziku*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.

De Saussure, Ferdinand. 2000. *Tečaj opće lingvistike*. Prev. Vojmir Vinja. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Dragičević, Rajna. 2007. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Durić, Rašid. 2009. Kroatizmi, srbizmi, bosnizmi i crnogorizmi na neutralnoj razini. *Lingua Montenegrina*, 3: 123–148.

Filipović, Rudolf. 1966. *The English Element in the Main European Languages*. *SRAZ*, 21 – 22: 103–112.

Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu.* Zagreb: Školska knjiga.

Foresta, Don, Alain Mergier, Bernhard Serexhe. 1995. *The new space of communication, the interface with culture and artistic activities*. Strasbourg: Council of Europe.

Frančić, Anđela, Lana Hudeček, Milica Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Fromkin, Victoria, Robert Rodman, Nina Hyams. 2003. *An Introduction to Language*. 7th. d. Boston: Heinle Thomson.

Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

Gluhak, Alemko. 2000. Hrvatski rječnici. *Jezik na križu*. *Vijenac* (tematski broj), 158, 23. 3. 2000. Zagreb: Matica hrvatska.

Gortan-Premk, Darinka. 1997. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

Gostl, Igor. 1995. *Bogoslav Šulek – otac hrvatskog znanstvenog nazivlja*. Zagreb: Matica hrvatska.

Gošić, Nevenka. 1993. O jednoj novijoj pojavi u savremenoj srpskohrvatskoj leksici. U: *Rječnik i društvo: zbornik radova*. Ur. Rudolf Filipović, Božidar Finka, Branka Tafra. Zagreb: HAZU.

Graddol, David. 1997. *The Future of English*. London: The British Council.

Granić, Jagoda. 1999. Jezik i politike. U: *Teorija i mogućnosti pragmalingvistike*. Ur. Lada Badurina i dr. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 236–243.

Granić, Jagoda. 2005. Releksikalizacija: metaznak u antijeziku. U: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*. Zagreb – Split: HDPL, 275–286.

Grčević, Mario. 2002. O hrvatskim jezičnim promjenama 90-ih godina. *Forum*, LXXIII, 4–6: 514–552.

Greenberg, Robert D. 2006. *Jezik i identitet na Balkanu*. Zagreb: Srednja Europa.

Halliday, M. A. K, Wolfgang Teubert, Colin Yallop, Anna Čermáková. 2004. *Lexicology and Corpus Linguistics.* London – New York: Continuum.

Heršak, Emil. 2001. Jezične strategije i društvo. *Revija za sociologiju,* 32: 3–4.

Hill, Peter. 2006. Post-1989 Lexical Changes in the Slavonic Languages. *Australian Slavonic and East European Studies,* 20 (1–2): 173–193.

Horvat, Marijana, Barbara Štebih Golub. 2010. Posljedice internacionalizacije u hrvatskome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje,* 36 (1): 1–21.

Hudeček, Lana, Milica Mihaljević. 2009. *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Ivir, Vladimir. 1996. Semantička neodređenost internacionalizama i njene posljedice za prevođenje. *Suvremena lingvistika,* 22 (1–2): 245–254.

Juridisch-politische Terminiologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Beč, 1853.

Kapetanović, Amir. 2005. Historizmi i semantičke promjene. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje,* 31: 153–163.

Kapović, Mate. 2010. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.

Katičić, Radoslav. 1992. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.

Katnić-Bakaršić, Marina. 2001. *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.

Klaić, Bratoljub. 2004. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Klajn, Ivan. 1978. O prefiksoidima u srpskohrvatskom jeziku. *Naš jezik,* XXII (5): 87–197. Beograd.

Klajn, Ivan. 1996. Leksika. U: *Srpski jezik na kraju veka.* Milorad Radovanović, ur. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

Klajn, Ivan. 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku, prvi deo: slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik. SANU, Novi Sad: Matica srpska.

Kordić, Snježana. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Duriex.

Kovačec, August. 2005. Izazovi globalizacije i hrvatski jezični standard. *Jezik,* 51 (2): 60–67.

Labov, William. 1994. *Principles of Linguistic Change*. Volume 1: Internal Factors, Blackwell, Oxford UK – Cambridge USA.

Lencek, Rado. 1976. A few remarks for the history of the term ’Serbocroatian’ language. *Zbornik za filologiju i lingvistiku,* 19: 45–53.

Lučić, Radovan. 2007. Uvest ću još koju riječ i ozdravit će duša tvoja! U: *Jezik i identiteti*. Jagoda Granić, ur. Zagreb – Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 337–347.

Malcolm Waters. 1995. *Globalization*. London: Routledge.

Malinowski, Bronislaw. 1923. The Problem of Meaning in Primitive Languages. U: The Meaning of Meaning. Charles K. Ogden, Ian A. Richards, ur. London: Routledge.

Mamić, Mile. 2003. Novije hrvatsko pravno nazivlje (kontinuitet, diskontinuitet, rekontinuitet). *Jezik*, 50 (3): 81–93.

Mamić, Mile. 2007. Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku Juridisch-Politische Terminologie. *Jezik*, 54 (2): 55–60.

Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb: JAZU.

Marković, Ivan. 2009. Tri nehrvatske tvorbe: infiksacija, reduplikacija, fuzija. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35: 217–241.

Matasović, Ranko. 2005. *Jezična raznolikost svijeta*. Zagreb: Algoritam.

Matasović, Ranko. 2006. Jezici, znanost i politike. *Zarez*, 23. 3. 2006.
< http://www.zarez.hr/176/zariste3.htm> (Prisupljeno 13. veljače 2008.)

Mićanović, Krešimir. 2006. Jezik kao prostor varijeteta. U: *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.

Mihaljević, Milica. 1992. Semantičke posuđenice. *Suvremena lingvistika*, 33(1): 33–43.

Mihaljević, Milica. 1993. *Hrvatsko računalno nazivlje*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mihaljević, Milica. 2003. *Kako se na hrvatskome kaže www?* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Mihaljević, Milica, Ermina Ramadanović. 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32: 193–211.

Mihaljević, Milica, Ljiljana Šarić. 1996. Metaforizacija kao terminološki postupak u engleskom i hrvatskom. *Suvremena lingvistika*, 22 (1–2): 437–451.

Milardović, Anđelko. 2010. *Globalno selo. Sociologija informacijskoga društva i cyber kulture*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.

Miletić, Josip. 2005. Povijesni razlozi terminoloških promjena u novom hrvatskom kaznenom zakonodavstvu. *Croatica et Slavica Iadertina*, 1: 77–88.

Molas, Jerzy. 2009. Semantičke promjene u rječniku političkih termina. U: *Lica i naličja jezične globalizaciji*. Barbara Kryžan-Stanojević, ur. Zagreb: Srednja Europa. 119–129.

Mršić, Dubravko. 2000. *Eponimski leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.

Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2001. Apokopa i afereza u funkciji jezične ekonomije. *Suvremena lingvistika*, 51–52: 191–202.

Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2005. *Neologizmi: problemi teorije i primjene*. Zagreb: FF press.

Müller, Klaus. 2002. *Globalisierung*. Frankfurt am Main–New York: Campus Verlag GmbH.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2003. Hrvatski u dodiru s engleskim jezikom. *Riječ: časopis za filologiju*, 9 (1): 48–56.

Oczkowa, Barbara. 2010. *Hrvati i njihov jezik. Iz povijesti kodificiranja književne norme*. Zagreb: Školska knjiga.

Opačić, Nives. 1999. Promjene u leksiku – nužnost ili nešto drugo. U: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Lada Badurina i dr., ur. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 555–562.

Opačić, Nives. 2009. *Reci mi to kratko i jasno: hrvatski za normalne ljude*. Zagreb: Novi Liber.

Papa, Dubravka. 2008. U nastojanju ostvarenja europskog komunikacijskog prostora. U: *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 24: 65–74. Zagreb – Osijek.

Pavešić, Slavko, i dr. 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.

Pavletić, Helena. 2009. Leksikografska obradba polisemnih naziva (na primjeru naziva društvenih i znanstvenih disciplina). *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35: 281–308.

Petrović, Bernardina. 2005. *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Petrušić, Irena. 2009. Politika jezične jednakosti unutar Europske unije. U: *Lica i naličja jezične globalizaciji*. Barbara Kryžan-Stanojević, ur. Zagreb: Srednja Europa. 33–42.

Radčenko, Marina. 2006. Semantička adaptacija ruskih posuđenica u hrvatskom jeziku od 1945. do 2000. godine. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2 (2): 145–160.

Radman, Zdravko. 1995. *Metafore i mehanizmi mišljenja*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Ravlić, Slaven. 2005. Eponimizacija u društvenim znanostima: Merton i sociologija eponimizacije. *Društvena istraživanja*, 15 (6): 1151–1176.

Rey, Alain. 1995. *Essays on terminology*. Amsterdam: John Benjamins.

Rondeau, Guy. 1984. *Introduction à la terminologie*. Quebec: Gaëtan Morin.

Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija hrvatskoga jezika*. Udžbenik za 4. razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.

Samardžija, Marko. 2002a. Deideologizacija kao uzrok nekim promjenama u leksiku hrvatskoga standardnog jezika potkraj XX. stoljeća. U: *Jezik i demokratizacija*. Svein Monnesland, ur. Sarajevo: Institut za jezik. 319–322.

Samardžija, Marko. 2002b. *Nekoć i nedavno*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

Samardžija, Marko. 2003. *Hrvatski jezik 4*. Udžbenik za 4. razred gimnazije. Zagreb: Školska knjiga.

Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Samardžija, Marko. 2006. *Hrvatski kao povijesni jezik*. Zaprešić: Vlastita naklada.

Sapir, Edward. 1984. *Selected Writings in Language, Culture and Personality*. London: University of California Press.

Siguan, Miquel. 2004. *Jezici u Europi*. Zagreb: Školska knjiga.

Silić, Josip; Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

Silić, Josip. 2011. Tekst i funkcionalni stilovi. *Hrvatski plus*. <http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=518%3Atekst-i-funkcionalni-stilovi&catid=38%3Ajezik-lingvistika&Itemid=72&limitstart=4 > (Pristupljeno 27. svibnja 2011.)

Simeon, Rikard. 1969. *Encikolopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.

Sočanac, Lelija. 2003. Engleski kao globalni jezik danas. *Riječ*: *časopis za filologiju*, 9 (1): 82–88.

Sočanac, Lelija (ur.). 2005. *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Spalatin, Krsto. 1990. *Peterojezični rječnik europeizama*. Zagreb: NZMH.

Spencer, Andrew. 2007. Morphophonological operations. U: *The Handbook of Morphology*. Andrew Spencer, Arnold M. Zwicky, ur. Blackwell Publishing.

Starčević, Anđel. 2006. Imenice kao atributi – nove strukture u hrvatskom jeziku. *Jezik i mediji*. Jagoda Granić, ur. Split: HDPL. 645–656.

Stojaković, Biljana, Goran Malčić. 2006. Standardizacija hrvatskog računalnog nazivlja. U: *Computers in Education (CE): Conference Proceedings*. Marina Čičin-Šain, ur. Rijeka: MIPRO hrvatska udruga Rijeka. 262–265.

Šipka, Danko. 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Škarić, Ivo. 2005. Kroatizmi u hrvatskome jeziku ili što to doista propisuje hrvatski ustav. *Jezik* 52 (4): 121–128.

Škiljan, Dubravko. 1980. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

Škiljan, Dubravko. 1988. *Javni jezik*. Beograd: XX. vek.

Škiljan, Dubravko. 1988. *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.

Škiljan, Dubravko. 1992. Društvo versus jezik. *Suvremena lingvistika*, 18 (2): 281–291.

Šošić, Hrvoje. 2004. *Primijenjena statistika*. Zagreb: Školska knjiga.

Švob-Đokić, Nada. 2006. Kraj globalizacije i kulturni razvoj. *Zarez*, VIII (171): 10–11. Zagreb.

Tafra, Branka. 1993. O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 19: 363–387.

Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb: Matica hrvatska.

Tafra, Branka. 1997–1998. Povijesna načela normiranja leksika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23–24: 325–343.

Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Tafra, Branka. 2006. Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2: 43–55.

Tafra, Branka. 2007. Rajna Dragićević: Leksikologija srpskog jezika. *Suvremena lingvistika*, 33 (2): 232–242.

Tafra, Branka, Petra Košutar. 2008. Razgraničavanje jezičnih entiteta na osnovi modela (ne)identičnosti. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 43: 177–206.

Tafra, Branka, Petra Košutar. 2009. Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 67: 87–106.

Tafra, Branka. 2011. Kroatistička standardološka propitivanja. U: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II*. Dubravka Sesar, ur. Zagreb: FF press. 35–49.

Težak, Stjepko. 1990. *Hrvatski naš svagdašnji*. Zagreb: Školske novine.

Trask, Robert Lawrence. 1992. *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. London – New York: Routledge.

Turk, Marija. 1997. Jezični kalk: tipologija i nazivlje. *Fluminensia*, 9 (1–2): 85–104.

Turk, Marija. 2001. Tvorbene značajke kalkiranih imenica. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27: 267–280.

Turk, Marija, Maja Opašić. 2010. Kulturno-povijesni kontekst kalkiranja u hrvatskome jeziku. *Kroatologija*, 1 (1): 300–316.

Ullman, Steven. 1962. *Semantics. An introduction to the science of meaning*. Oxford: Basil Blackwell.

Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 55/01.

Užarević, Josip. 2005. O jeziku. *Croatica et Slavica Iadertina*, 1: 31–37.

Wright, Sue. 2010. *Jezična politika i jezično planiranje*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Zgusta, Ladislav. 1971. *Manual of Lexicography*. The Hague: Academia & Mouton.

Znika, Marija. 2002a. Gramatičke kategorije roda, broja i padeža i izvanjezična stvarnost. U: *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike*. Lada Badurina i dr., ur. Rijeka – Zagreb: HDPL. 851–858.

Znika, Marija. 2002b. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Žanić, Ivo. 2004. Nove stvarnosti i njihovi nazivi. Kako i zašto nastaju riječi i tko je za to "kriv". *Politička misao*, 41 (1): 74–91.

Žanić, Ivo. 2007. *Hrvatski na uvjetnoj slobodi. Jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Žic Fuchs, Milena. 2003. Communication Technologies and their Influence on Language: An Example from Croatian. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia*, 47–48: 597–608.

8. ŽIVOTOPIS

Rođena sam 12. lipnja 1975. u Zagrebu gdje sam završila osnovnu i srednju školu. Godine 1994. upisala sam studij kroatologije i sociologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu te diplomirala 1999. i stekla stručni naziv profesora kroatologije i sociologije. Od jeseni 1999. radim u srednjim školama na radnom mjestu nastavnika hrvatskoga jezika, a od 2005. uz Hrvatski jezik predajem i nastavni predmet Politika i gospodarstvo. Zbog zanimanja za suvremenu hrvatsku sociolingvističku problematiku 2005. upisala sam Interdisciplinarni poslijediplomski doktorski studij kroatologije na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. U okviru studija bila sam uključena u dva znanstvenoistraživačka zadatka:

1. Znanstvenoistraživačka radionica: *Hrvatski standardni jezik kao sociolingvistička činjenica: dokazi i osporavanja*,

2. *Razumljivost kao kriterij pri utvrđivanju jezičnoga identiteta* – istraživanje među hrvatskim učenicima.

S obzirom na znanstvenoistraživačke interese odabrala sam temu disertacije pod naslovom *Razvoj hrvatskoga leksika na razmeđi tisućljećâ* koju je 10. srpnja 2007. odobrio Senat Sveučilišta u Zagrebu te je pokrenut postupak stjecanja doktorata znanosti. Područja su mi znastvenoga interesa leksikologija, leksikografija i sociolingvistika.

Objavila sam 2012. izvorni znanstveni rad „Razumljivost kao kriterij pri utvrđivanju jezičnoga identiteta“, *Kroatologija*, 2 (2): 1–20.

Udana sam i majka troje djece.

9. PRILOZI

1. Internacionalizmi

1.1. Analiza trendova

Internacionalizmi s hrvatskim istovrijednicama

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	17.531	1	17.531	45.441	.000
	Quadratic	2.136	1	2.136	7.883	.005
	Cubic	4.128	1	4.128	33.777	.000
	Order 4	.044	1	.044	.217	.642
	Order 5	.045	1	.045	.309	.579
year * novine	Linear	.282	2	.141	.365	.694
	Quadratic	.017	2	.009	.032	.969
	Cubic	.700	2	.350	2.863	.059
	Order 4	1.197	2	.598	2.942	.054
	Order 5	.452	2	.226	1.539	.216
Error(year)	Linear	115.740	300	.386		
	Quadratic	81.277	300	.271		
	Cubic	36.663	300	.122		
	Order 4	61.036	300	.203		
	Order 5	44.045	300	.147		

Hrvatske riječi

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	26.681	1	26.681	36.944	.000
	Quadratic	2.609	1	2.609	5.559	.019
	Cubic	5.426	1	5.426	20.532	.000
	Order 4	4,27E-03	1	4,27E-03	.000	.997
	Order 5	1,25E-02	1	1,25E-02	.000	.994
year * novine	Linear	.447	2	.224	.310	.734
	Quadratic	.014	2	.007	.015	.985
	Cubic	.841	2	.421	1.592	.205
	Order 4	2.036	2	1.018	4.413	.013
	Order 5	1.231	2	.615	2.455	.088
Error(year)	Linear	216.659	300	.722		
	Quadratic	140.792	300	.469		
	Cubic	79.283	300	.264		
	Order 4	69.194	300	.231		
	Order 5	75.200	300	.251		

Internacionalizmi bez hrvatskih istovrijednica

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	1.973	1	1.973	11.879	.001
	Quadratic	.049	1	.049	1.461	.229
	Cubic	.183	1	.183	5.397	.022
	Order 4	.089	1	.089	2.174	.143
	Order 5	.090	1	.090	1.190	.277
year * novine	Linear	.046	2	.023	.139	.870
	Quadratic	.012	2	.006	.179	.837
	Cubic	.015	2	.007	.220	.803
	Order 4	.242	2	.121	2.951	.055
	Order 5	.401	2	.200	2.635	.075
Error(year)	Linear	23.916	144	.166		
	Quadratic	4.814	144	.033		
	Cubic	4.872	144	.034		

	Order 4	5.904	144	.041		
	Order 5	10.953	144	.076		

1.2. Analize razlika između istraživanih skupina riječi i dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Internacionalizmi s hrvatskim istovrijednicama i hrvatske riječi

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	4.965[a]	5	.993	1.465	.199
	y1989	3.225[b]	5	.645	1.184	.316
	y1991	1.259[c]	5	.252	.288	.920
	y1995	20.957[d]	5	4.191	6.710	.000
	y1999	46.538[e]	5	9.308	13.167	.000
	y2003	12.102[f]	5	2.420	3.422	.005
Intercept	y1987	115.399	1	115.399	170.209	.000
	y1989	112.860	1	112.860	207.098	.000
	y1991	124.335	1	124.335	142.368	.000
	y1995	126.670	1	126.670	202.780	.000
	y1999	130.705	1	130.705	184.901	.000
	y2003	129.817	1	129.817	183.538	.000
zamjena	y1987	4.684	1	4.684	6.908	.009
	y1989	3.049	1	3.049	5.594	.018
	y1991	.903	1	.903	1.033	.310
	y1995	20.817	1	20.817	33.325	.000
	y1999	37.429	1	37.429	52.948	.000
	y2003	11.977	1	11.977	16.934	.000
novine	y1987	.001	2	.001	.001	.999
	y1989	.017	2	.008	.015	.985
	y1991	.012	2	.006	.007	.993
	y1995	.055	2	.028	.044	.957
	y1999	.120	2	.060	.085	.919
	y2003	.006	2	.003	.004	.996
zamjena * novine	y1987	.280	2	.140	.206	.814
	y1989	.160	2	.080	.147	.864

	y1991	.344	2	.172	.197	.821
	y1995	.084	2	.042	.067	.935
	y1999	8.989	2	4.494	6.358	.002
	y2003	.119	2	.059	.084	.919
Error	y1987	406.790	600	.678		
	y1989	326.975	600	.545		
	y1991	524.001	600	.873		
	y1995	374.801	600	.625		
	y1999	424.136	600	.707		
	y2003	424.381	600	.707		
Total	y1987	527.153	606			
	y1989	443.061	606			
	y1991	649.595	606			
	y1995	522.429	606			
	y1999	601.379	606			
	y2003	566.299	606			
Corrected Total	y1987	411.755	605			
	y1989	330.201	605			
	y1991	525.260	605			
	y1995	395.758	605			
	y1999	470.673	605			
	y2003	436.483	605			

a. R Squared = .012 (Adjusted R Squared = .004)

b. R Squared = .010 (Adjusted R Squared = .002)

c. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.006)

d. R Squared = .053 (Adjusted R Squared = .045)

e. R Squared = .099 (Adjusted R Squared = .091)

f. R Squared = .028 (Adjusted R Squared = .020)

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	4.965[a]	5	.993	1.465	.199
	y1989	3.225[b]	5	.645	1.184	.316
	y1991	1.259[c]	5	.252	.288	.920
	y1995	20.957[d]	5	4.191	6.710	.000
	y1999	46.538[e]	5	9.308	13.167	.000
	y2003	12.102[f]	5	2.420	3.422	.005
Intercept	y1987	115.399	1	115.399	170.209	.000
	y1989	112.860	1	112.860	207.098	.000
	y1991	124.335	1	124.335	142.368	.000
	y1995	126.670	1	126.670	202.780	.000
	y1999	130.705	1	130.705	184.901	.000
	y2003	129.817	1	129.817	183.538	.000
zamjena	y1987	4.684	1	4.684	6.908	.009
	y1989	3.049	1	3.049	5.594	.018
	y1991	.903	1	.903	1.033	.310
	y1995	20.817	1	20.817	33.325	.000
	y1999	37.429	1	37.429	52.948	.000
	y2003	11.977	1	11.977	16.934	.000
novine	y1987	.001	2	.001	.001	.999
	y1989	.017	2	.008	.015	.985
	y1991	.012	2	.006	.007	.993
	y1995	.055	2	.028	.044	.957
	y1999	.120	2	.060	.085	.919
	y2003	.006	2	.003	.004	.996
zamjena * novine	y1987	.280	2	.140	.206	.814
	y1989	.160	2	.080	.147	.864
	y1991	.344	2	.172	.197	.821
	y1995	.084	2	.042	.067	.935
	y1999	8.989	2	4.494	6.358	.002
	y2003	.119	2	.059	.084	.919
Error	y1987	406.790	600	.678		
	y1989	326.975	600	.545		
	y1991	524.001	600	.873		
	y1995	374.801	600	.625		
	y1999	424.136	600	.707		
	y2003	424.381	600	.707		
Total	y1987	527.153	606			
	y1989	443.061	606			
	y1991	649.595	606			

	y1995	522.429	606			
	y1999	601.379	606			
	y2003	566.299	606			
Corrected Total	y1987	411.755	605			
	y1989	330.201	605			
	y1991	525.260	605			
	y1995	395.758	605			
	y1999	470.673	605			
	y2003	436.483	605			

a. R Squared = .012 (Adjusted R Squared = .004)

b. R Squared = .010 (Adjusted R Squared = .002)

c. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.006)

d. R Squared = .053 (Adjusted R Squared = .045)

e. R Squared = .099 (Adjusted R Squared = .091)

f. R Squared = .028 (Adjusted R Squared = .020)

Internacionalizmi bez hrvatskih istovrijednica

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	.001[a]	2	.001	.001	.999
	y1989	.017[b]	2	.008	.015	.985
	y1991	.012[c]	2	.006	.007	.993
	y1995	.055[d]	2	.028	.042	.959
	y1999	.120[e]	2	.060	.077	.926
	y2003	.006[f]	2	.003	.004	.996
Intercept	y1987	115.399	1	115.399	168.998	.000

	y1989	112.860	1	112.860	206.111	.000
	y1991	124.335	1	124.335	142.741	.000
	y1995	126.670	1	126.670	193.029	.000
	y1999	130.705	1	130.705	167.495	.000
	y2003	129.817	1	129.817	179.344	.000
novine	y1987	.001	2	.001	.001	.999
	y1989	.017	2	.008	.015	.985
	y1991	.012	2	.006	.007	.993
	y1995	.055	2	.028	.042	.959
	y1999	.120	2	.060	.077	.926
	y2003	.006	2	.003	.004	.996
Error	y1987	411.753	603	.683		
	y1989	330.184	603	.548		
	y1991	525.248	603	.871		
	y1995	395.703	603	.656		
	y1999	470.553	603	.780		
	y2003	436.477	603	.724		
Total	y1987	527.153	606			
	y1989	443.061	606			
	y1991	649.595	606			
	y1995	522.429	606			
	y1999	601.379	606			
	y2003	566.299	606			
Corrected Total	y1987	411.755	605			
	y1989	330.201	605			
	y1991	525.260	605			
	y1995	395.758	605			
	y1999	470.673	605			
	y2003	436.483	605			

a. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

b. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

c. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

d. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

e. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

a. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

b. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

c. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

d. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

e. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

f. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

2. „Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi

2.1. Analiza trendova

„Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	7.228	1	7.228	75.580	.000
	Quadratic	.089	1	.089	3.177	.075
	Cubic	.875	1	.875	34.349	.000
	Order 4	.048	1	.048	2.523	.113
	Order 5	.266	1	.266	12.365	.000
year * novine	Linear	.123	2	.061	.642	.527
	Quadratic	.155	2	.077	2.764	.064
	Cubic	.009	2	.004	.169	.845
	Order 4	.016	2	.008	.410	.664
	Order 5	.071	2	.035	1.640	.195
Error(year)	Linear	50.492	528	.096		
	Quadratic	14.767	528	.028		
	Cubic	13.458	528	.025		
	Order 4	10.031	528	.019		
	Order 5	11.361	528	.022		

Hrvatske riječi

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	7.228	1	7.228	22.792	.000
	Quadratic	.089	1	.089	.583	.445

	Cubic	.875	1	.875	8.424	.004
	Order 4	.048	1	.048	.414	.520
	Order 5	.266	1	.266	2.277	.132
year * novine	Linear	.123	2	.061	.194	.824
	Quadratic	.155	2	.077	.507	.602
	Cubic	.009	2	.004	.041	.960
	Order 4	.016	2	.008	.067	.935
	Order 5	.071	2	.035	.302	.740
Error(year)	Linear	167.439	528	.317		
	Quadratic	80.443	528	.152		
	Cubic	54.871	528	.104		
	Order 4	61.073	528	.116		
	Order 5	61.694	528	.117		

2.2. Analize razlika između istraživanih skupina riječi i dnevnih listova, pojedinačno po godinama

„Zajednički“ srpsko-hrvatski leksemi – hrvatske riječi

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	12.906[a]	5	2.581	7.569	.000
	y1989	12.791[b]	5	2.558	6.992	.000
	y1991	20.257[c]	5	4.051	9.826	.000
	y1995	50.383[d]	5	10.077	24.943	.000
	y1999	51.643[e]	5	10.329	31.897	.000
	y2003	51.171[f]	5	10.234	30.365	.000
Intercept	y1987	84.746	1	84.746	248.502	.000
	y1989	84.746	1	84.746	231.604	.000
	y1991	84.746	1	84.746	205.527	.000
	y1995	84.746	1	84.746	209.774	.000
	y1999	84.746	1	84.746	261.712	.000
	y2003	84.746	1	84.746	251.443	.000
zamjena	y1987	12.195	1	12.195	35.758	.000

	y1989	12.496	1	12.496	34.152	.000
	y1991	20.080	1	20.080	48.698	.000
	y1995	50.381	1	50.381	124.710	.000
	y1999	51.593	1	51.593	159.331	.000
	y2003	51.008	1	51.008	151.341	.000
novine	y1987	5,46E-08	2	2,73E-08	.000	1.000
	y1989	6,79E-08	2	3,40E-08	.000	1.000
	y1991	.000	2	.000	.000	1.000
	y1995	4,39E-07	2	2,20E-07	.000	1.000
	y1999	2,07E-07	2	1,03E-07	.000	1.000
	y2003	6,98E-08	2	3,49E-08	.000	1.000
zamjena * novine	y1987	.711	2	.356	1.043	.353
	y1989	.295	2	.148	.403	.668
	y1991	.177	2	.089	.215	.806
	y1995	.002	2	.001	.003	.997
	y1999	.050	2	.025	.077	.926
	y2003	.163	2	.082	.242	.785
Error	y1987	360.124	1056	.341		
	y1989	386.398	1056	.366		
	y1991	435.424	1056	.412		
	y1995	426.608	1056	.404		
	y1999	341.946	1056	.324		
	y2003	355.912	1056	.337		
Total	y1987	457.776	1062			
	y1989	483.935	1062			
	y1991	540.428	1062			
	y1995	561.737	1062			
	y1999	478.335	1062			
	y2003	491.829	1062			
Corrected Total	y1987	373.030	1061			
	y1989	399.189	1061			
	y1991	455.682	1061			
	y1995	476.991	1061			
	y1999	393.589	1061			
	y2003	407.083	1061			

a. R Squared = .035 (Adjusted R Squared = .030)

b. R Squared = .032 (Adjusted R Squared = .027)

c. R Squared = .044 (Adjusted R Squared = .040)

d. R Squared = .106 (Adjusted R Squared = .101)

e. R Squared = .131 (Adjusted R Squared = .127)

f. R Squared = .126 (Adjusted R Squared = .122)

3. Oživljenice

3.1. Analiza trendova

Oživljenice koje istiskuju dotadašnje hrvatske istovrijednice

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	57.228	1	57.228	64.412	.000
	Quadratic	2.228	1	2.228	8.520	.004
	Cubic	6.622	1	6.622	24.325	.000
	Order 4	.503	1	.503	2.067	.152
	Order 5	.006	1	.006	.029	.864
year * novine	Linear	.059	2	.030	.033	.967
	Quadratic	.105	2	.052	.200	.819
	Cubic	.533	2	.266	.978	.378
	Order 4	.001	2	.001	.003	.997
	Order 5	.969	2	.485	2.308	.102
Error(year)	Linear	202.571	228	.888		
	Quadratic	59.619	228	.261		
	Cubic	62.072	228	.272		
	Order 4	55.528	228	.244		
	Order 5	47.889	228	.210		

Dotadašnja sinonimna riječ

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	139.070	1	139.070	66.642	.000
	Quadratic	3.599	1	3.599	9.469	.002
	Cubic	11.929	1	11.929	42.792	.000

	Order 4	3.600	1	3.600	10.986	.001
	Order 5	1.055	1	1.055	3.275	.072
year * novine	Linear	.133	2	.066	.032	.969
	Quadratic	.067	2	.033	.088	.916
	Cubic	.176	2	.088	.316	.730
	Order 4	.087	2	.043	.132	.876
	Order 5	.603	2	.302	.936	.394
Error(year)	Linear	475.799	228	2.087		
	Quadratic	86.656	228	.380		
	Cubic	63.562	228	.279		
	Order 4	74.711	228	.328		
	Order 5	73.481	228	.322		

Oživljenice koje popunjavaju tadašnje praznine u leksiku

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	32.770	1	32.770	9.219	.003
	Quadratic	.300	1	.300	.384	.537
	Cubic	1.421	1	1.421	7.062	.009
	Order 4	2.586	1	2.586	12.406	.001
	Order 5	2.243	1	2.243	3.858	.052
year * novine	Linear	.027	2	.014	.004	.996
	Quadratic	.060	2	.030	.039	.962
	Cubic	.244	2	.122	.605	.548
	Order 4	.188	2	.094	.452	.637
	Order 5	.671	2	.335	.577	.563
Error(year)	Linear	437.230	123	3.555		
	Quadratic	96.062	123	.781		
	Cubic	24.750	123	.201		
	Order 4	25.643	123	.208		
	Order 5	71.502	123	.581		

3.2. Analize razlika između istraživanih skupina riječi i dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Oživljenice koje istiskuju dotadašnje hrvatske istovrijednice

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	82.913[a]	5	16.583	8.465	.000
	y1989	84.944[b]	5	16.989	9.659	.000
	y1991	10.472[c]	5	2.094	2.476	.031
	y1995	14.107[d]	5	2.821	3.869	.002
	y1999	21.606[e]	5	4.321	5.067	.000
	y2003	17.540[f]	5	3.508	4.346	.001
Intercept	y1987	186.026	1	186.026	94.960	.000
	y1989	185.871	1	185.871	105.677	.000
	y1991	159.549	1	159.549	188.594	.000
	y1995	111.516	1	111.516	152.912	.000
	y1999	128.425	1	128.425	150.579	.000
	y2003	108.815	1	108.815	134.820	.000
zamjena	y1987	82.782	1	82.782	42.258	.000
	y1989	84.809	1	84.809	48.218	.000
	y1991	9.559	1	9.559	11.299	.001
	y1995	12.723	1	12.723	17.446	.000
	y1999	21.453	1	21.453	25.154	.000
	y2003	17.386	1	17.386	21.541	.000
novine	y1987	.004	2	.002	.001	.999
	y1989	.004	2	.002	.001	.999
	y1991	.040	2	.020	.024	.977
	y1995	.102	2	.051	.070	.933
	y1999	.111	2	.056	.065	.937
	y2003	.066	2	.033	.041	.960
zamjena * novine	y1987	.127	2	.064	.032	.968
	y1989	.131	2	.066	.037	.963
	y1991	.874	2	.437	.517	.597
	y1995	1.282	2	.641	.879	.416
	y1999	.041	2	.021	.024	.976
	y2003	.088	2	.044	.054	.947
Error	y1987	893.296	456	1.959		
	y1989	802.038	456	1.759		
	y1991	385.772	456	.846		

	y1995	332.553	456	.729		
	y1999	388.910	456	.853		
	y2003	368.044	456	.807		
Total	y1987	1.162.235	462			
	y1989	1.072.852	462			
	y1991	555.794	462			
	y1995	458.177	462			
	y1999	538.941	462			
	y2003	494.400	462			
Corrected Total	y1987	976.210	461			
	y1989	886.982	461			
	y1991	396.244	461			
	y1995	346.660	461			
	y1999	410.516	461			
	y2003	385.584	461			

a. R Squared = .085 (Adjusted R Squared = .075)

b. R Squared = .096 (Adjusted R Squared = .086)

c. R Squared = .026 (Adjusted R Squared = .016)

d. R Squared = .041 (Adjusted R Squared = .030)

e. R Squared = .053 (Adjusted R Squared = .042)

f. R Squared = .045 (Adjusted R Squared = .035)

Oživljenice koje popunjavaju tadašnje praznine u leksiku

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	.015[a]	2	.008	.345	.709
	y1989	.015[b]	2	.007	.402	.670

	y1991	.146[c]	2	.073	.336	.715
	y1995	.374[d]	2	.187	.097	.907
	y1999	.409[e]	2	.204	.118	.889
	y2003	.242[f]	2	.121	.025	.975
Intercept	y1987	.371	1	.371	16.998	.000
	y1989	.385	1	.385	21.270	.000
	y1991	6.447	1	6.447	29.735	.000
	y1995	42.315	1	42.315	22.049	.000
	y1999	25.261	1	25.261	14.581	.000
	y2003	45.582	1	45.582	9.375	.003
novine	y1987	.015	2	.008	.345	.709
	y1989	.015	2	.007	.402	.670
	y1991	.146	2	.073	.336	.715
	y1995	.374	2	.187	.097	.907
	y1999	.409	2	.204	.118	.889
	y2003	.242	2	.121	.025	.975
Error	y1987	2.685	123	.022		
	y1989	2.224	123	.018		
	y1991	26.667	123	.217		
	y1995	236.052	123	1.919		
	y1999	213.095	123	1.732		
	y2003	598.059	123	4.862		
Total	y1987	3.071	126			
	y1989	2.623	126			
	y1991	33.259	126			
	y1995	278.741	126			
	y1999	238.764	126			
	y2003	643.883	126			
Corrected Total	y1987	2.700	125			
	y1989	2.239	125			
	y1991	26.812	125			
	y1995	236.426	125			
	y1999	213.503	125			
	y2003	598.301	125			

a. R Squared = .006 (Adjusted R Squared = -.011)

b. R Squared = .006 (Adjusted R Squared = -.010)

c. R Squared = .005 (Adjusted R Squared = -.011)

d. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.015)

e. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.014)

f. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.016)

4. Neologizmi

4.1. Analiza trendova

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	1.645.750	1	1.645.750	31.419	.000
	Quadratic	18.101	1	18.101	1.547	.214
	Cubic	.008	1	.008	.001	.974
	Order 4	30.298	1	30.298	5.562	.019
	Order 5	18.973	1	18.973	3.363	.067
year * novine	Linear	225.461	2	112.731	2.152	.117
	Quadratic	230.450	2	115.225	9.848	.000
	Cubic	25.075	2	12.537	1.763	.172
	Order 4	34.855	2	17.427	3.199	.041
	Order 5	34.000	2	17.000	3.013	.050
Error(year)	Linear	33.471.103	639	52.380		
	Quadratic	7.476.711	639	11.701		
	Cubic	4.543.151	639	7.110		
	Order 4	3.480.918	639	5.447		
	Order 5	3.605.480	639	5.642		

4.2. Analize razlika između dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	7.685[a]	2	3.843	1.092	.336
	y1989	6.794[b]	2	3.397	.964	.382
	y1991	47.140[c]	2	23.570	1.462	.233
	y1995	2.888[d]	2	1.444	.056	.946
	y1999	18.620[e]	2	9.310	.213	.808
	y2003	514.255[f]	2	257.128	3.249	.039
Intercept	y1987	130.095	1	130.095	36.960	.000

	y1989	154.556	1	154.556	43.862	.000
	y1991	904.430	1	904.430	56.097	.000
	y1995	1.178.972	1	1.178.972	45.669	.000
	y1999	1.967.875	1	1.967.875	45.120	.000
	y2003	3.514.025	1	3.514.025	44.409	.000
novine	y1987	7.685	2	3.843	1.092	.336
	y1989	6.794	2	3.397	.964	.382
	y1991	47.140	2	23.570	1.462	.233
	y1995	2.888	2	1.444	.056	.946
	y1999	18.620	2	9.310	.213	.808
	y2003	514.255	2	257.128	3.249	.039
Error	y1987	2.249.220	639	3.520		
	y1989	2.251.650	639	3.524		
	y1991	10.302.430	639	16.123		
	y1995	16.496.140	639	25.816		
	y1999	27.869.505	639	43.614		
	y2003	50.563.720	639	79.129		
Total	y1987	2.387.000	642			
	y1989	2.413.000	642			
	y1991	11.254.000	642			
	y1995	17.678.000	642			
	y1999	29.856.000	642			
	y2003	54.592.000	642			
Corrected Total	y1987	2.256.905	641			
	y1989	2.258.444	641			
	y1991	10.349.570	641			
	y1995	16.499.028	641			
	y1999	27.888.125	641			
	y2003	51.077.975	641			

a. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = .000)

b. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = .000)

c. R Squared = .005 (Adjusted R Squared = .001)

d. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

e. R Squared = .001 (Adjusted R Squared = -.002)

b. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = .000)

c. R Squared = .005 (Adjusted R Squared = .001)

d. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.003)

e. R Squared = .001 (Adjusted R Squared = -.002)

f. R Squared = .010 (Adjusted R Squared = .007)

5. Historizmi i historizirane kratice

5.1. Analiza trendova

Historizmi

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	17.750.694	1	17.750.694	46.023	.000
	Quadratic	1.572.083	1	1.572.083	13.296	.000
	Cubic	457.999	1	457.999	15.387	.000
	Order 4	316.426	1	316.426	10.740	.001
	Order 5	3.054	1	3.054	.100	.752
year * novine	Linear	714.357	2	357.178	.926	.397
	Quadratic	510.801	2	255.400	2.160	.117
	Cubic	19.579	2	9.789	.329	.720
	Order 4	93.725	2	46.863	1.591	.205
	Order 5	3.095	2	1.548	.051	.951
Error(year)	Linear	150.421.263	390	385.696		
	Quadratic	46.114.187	390	118.242		
	Cubic	11.608.766	390	29.766		
	Order 4	11.490.777	390	29.464		
	Order 5	11.900.192	390	30.513		

Historizirane kratice

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	5.780.777	1	5.780.777	12.641	.001
	Quadratic	1.097.086	1	1.097.086	14.799	.000
	Cubic	99.846	1	99.846	2.921	.092
	Order 4	378.039	1	378.039	6.801	.011
	Order 5	75.810	1	75.810	4.602	.035
year * novine	Linear	242.867	2	121.433	.266	.768
	Quadratic	22.618	2	11.309	.153	.859

	Cubic	53.511	2	26.756	.783	.461
	Order 4	77.177	2	38.589	.694	.503
	Order 5	16.009	2	8.004	.486	.617
Error(year)	Linear	32.926.542	72	457.313		
	Quadratic	5.337.522	72	74.132		
	Cubic	2.461.104	72	34.182		
	Order 4	4.001.891	72	55.582		
	Order 5	1.186.034	72	16.473		

5.2. Analize razlika između dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Historizmi

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	735.303[a]	2	367.651	.597	.551
	y1989	629.761[b]	2	314.880	1.191	.305
	y1991	258.524[c]	2	129.262	1.131	.324
	y1995	149.318[d]	2	74.659	3.506	.031
	y1999	3.954[e]	2	1.977	.106	.899
	y2003	106.478[f]	2	53.239	3.164	.043
Intercept	y1987	27.642.789	1	27.642.789	44.872	.000
	y1989	19.707.606	1	19.707.606	74.555	.000
	y1991	5.717.560	1	5.717.560	50.022	.000
	y1995	829.621	1	829.621	38.963	.000
	y1999	557.313	1	557.313	30.010	.000
	y2003	517.560	1	517.560	30.756	.000
novine	y1987	735.303	2	367.651	.597	.551
	y1989	629.761	2	314.880	1.191	.305
	y1991	258.524	2	129.262	1.131	.324
	y1995	149.318	2	74.659	3.506	.031
	y1999	3.954	2	1.977	.106	.899
	y2003	106.478	2	53.239	3.164	.043
Error	y1987	240.255.908	390	616.041		
	y1989	103.091.634	390	264.338		

	y1991	44.576.916	390	114.300		
	y1995	8.304.061	390	21.292		
	y1999	7.242.733	390	18.571		
	y2003	6.562.962	390	16.828		
Total	y1987	268.634.000	393			
	y1989	123.429.000	393			
	y1991	50.553.000	393			
	y1995	9.283.000	393			
	y1999	7.804.000	393			
	y2003	7.187.000	393			
Corrected Total	y1987	240.991.211	392			
	y1989	103.721.394	392			
	y1991	44.835.440	392			
	y1995	8.453.379	392			
	y1999	7.246.687	392			
	y2003	6.669.440	392			

a. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = -.002)

b. R Squared = .006 (Adjusted R Squared = .001)

c. R Squared = .006 (Adjusted R Squared = .001)

d. R Squared = .018 (Adjusted R Squared = .013)

e. R Squared = .001 (Adjusted R Squared = -.005)

Historizirane kratice

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	157.787[a]	2	78.893	.155	.856
	y1989	342.080[b]	2	171.040	.381	.685
	y1991	32.240[c]	2	16.120	.436	.648
	y1995	3.920[d]	2	1.960	.443	.644

	y1999	2.587[e]	2	1.293	.126	.882
	y2003	46.827[f]	2	23.413	1.476	.235
Intercept	y1987	8.070.453	1	8.070.453	15.882	.000
	y1989	5.914.080	1	5.914.080	13.157	.001
	y1991	363.000	1	363.000	9.819	.002
	y1995	34.680	1	34.680	7.842	.007
	y1999	41.813	1	41.813	4.060	.048
	y2003	56.333	1	56.333	3.552	.064
novine	y1987	157.787	2	78.893	.155	.856
	y1989	342.080	2	171.040	.381	.685
	y1991	32.240	2	16.120	.436	.648
	y1995	3.920	2	1.960	.443	.644
	y1999	2.587	2	1.293	.126	.882
	y2003	46.827	2	23.413	1.476	.235
Error	y1987	36.585.760	72	508.136		
	y1989	32.363.840	72	449.498		
	y1991	2.661.760	72	36.969		
	y1995	318.400	72	4.422		
	y1999	741.600	72	10.300		
	y2003	1.141.840	72	15.859		
Total	y1987	44.814.000	75			
	y1989	38.620.000	75			
	y1991	3.057.000	75			
	y1995	357.000	75			
	y1999	786.000	75			
	y2003	1.245.000	75			
Corrected Total	y1987	36.743.547	74			
	y1989	32.705.920	74			
	y1991	2.694.000	74			
	y1995	322.320	74			
	y1999	744.187	74			
	y2003	1.188.667	74			

a. R Squared = .004 (Adjusted R Squared = -.023)

b. R Squared = .010 (Adjusted R Squared = -.017)

c. R Squared = .012 (Adjusted R Squared = -.015)

d. R Squared = .012 (Adjusted R Squared = -.015)

e. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = -.024)

f. R Squared = .039 (Adjusted R Squared = .013)

6. Anglizmi

6.1. Analiza trendova

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	235.627	1	235.627	11.095	.001
	Quadratic	427.610	1	427.610	15.473	.000
	Cubic	257.602	1	257.602	17.335	.000
	Order 4	1.245	1	1.245	.264	.607
	Order 5	15.726	1	15.726	5.175	.023
year * novine	Linear	239.800	2	119.900	5.646	.004
	Quadratic	304.510	2	152.255	5.509	.004
	Cubic	88.841	2	44.420	2.989	.051
	Order 4	18.975	2	9.487	2.014	.135
	Order 5	8.387	2	4.193	1.380	.253
Error(year)	Linear	9.301.502	438	21.236		
	Quadratic	12.104.142	438	27.635		
	Cubic	6.508.946	438	14.861		
	Order 4	2.062.851	438	4.710		
	Order 5	1.331.069	438	3.039		

6.2. Analize razlika između dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	23.633[a]	2	11.816	.507	.603
	y1989	2.871[b]	2	1.435	.048	.953
	y1991	.168[c]	2	.084	.006	.994
	y1995	18.136[d]	2	9.068	.931	.395
	y1999	6.603[e]	2	3.302	.315	.730

	y2003	856.821[f]	2	428.410	4.201	.016
Intercept	y1987	603.755	1	603.755	25.894	.000
	y1989	882.939	1	882.939	29.512	.000
	y1991	413.444	1	413.444	29.429	.000
	y1995	377.469	1	377.469	38.752	.000
	y1999	461.227	1	461.227	44.001	.000
	y2003	3.067.050	1	3.067.050	30.076	.000
novine	y1987	23.633	2	11.816	.507	.603
	y1989	2.871	2	1.435	.048	.953
	y1991	.168	2	.084	.006	.994
	y1995	18.136	2	9.068	.931	.395
	y1999	6.603	2	3.302	.315	.730
	y2003	856.821	2	428.410	4.201	.016
Error	y1987	10.212.612	438	23.316		
	y1989	13.104.190	438	29.918		
	y1991	6.153.388	438	14.049		
	y1995	4.266.395	438	9.741		
	y1999	4.591.170	438	10.482		
	y2003	44.665.129	438	101.975		
Total	y1987	10.840.000	441			
	y1989	13.990.000	441			
	y1991	6.567.000	441			
	y1995	4.662.000	441			
	y1999	5.059.000	441			
	y2003	48.589.000	441			
Corrected Total	y1987	10.236.245	440			
	y1989	13.107.061	440			
	y1991	6.153.556	440			
	y1995	4.284.531	440			
	y1999	4.597.773	440			
	y2003	45.521.950	440			

a. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.002)

b. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.004)

c. R Squared = .000 (Adjusted R Squared = -.005)

d. R Squared = .004 (Adjusted R Squared = .000)

e. R Squared = .001 (Adjusted R Squared = -.003)

f. R Squared = .019 (Adjusted R Squared = .014)

7. Ideologemi

1.1. Analiza trendova

Ideologemi s hrvatskim istovrijednicama

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	57.004	1	57.004	43.520	.000
	Quadratic	5.971	1	5.971	12.659	.001
	Cubic	10.188	1	10.188	15.828	.000
	Order 4	.120	1	.120	.235	.629
	Order 5	2.965	1	2.965	5.443	.022
year * novine	Linear	.339	2	.170	.129	.879
	Quadratic	.815	2	.408	.864	.425
	Cubic	.366	2	.183	.284	.753
	Order 4	.466	2	.233	.457	.635
	Order 5	2.493	2	1.246	2.288	.107
Error(year)	Linear	121.815	93	1.310		
	Quadratic	43.864	93	.472		
	Cubic	59.858	93	.644		
	Order 4	47.438	93	.510		
	Order 5	50.664	93	.545		

Dotadašnje hrvatske riječi

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	190.320	1	190.320	28.145	.000
	Quadratic	31.758	1	31.758	8.851	.004
	Cubic	27.065	1	27.065	17.304	.000

	Order 4	5.303	1	5.303	1.643	.203
	Order 5	1.897	1	1.897	1.543	.217
year * novine	Linear	1.245	2	.623	.092	.912
	Quadratic	.506	2	.253	.070	.932
	Cubic	.714	2	.357	.228	.796
	Order 4	.141	2	.071	.022	.978
	Order 5	3.404	2	1.702	1.385	.256
Error(year)	Linear	628.866	93	6.762		
	Quadratic	333.699	93	3.588		
	Cubic	145.457	93	1.564		
	Order 4	300.166	93	3.228		
	Order 5	114.332	93	1.229		

Ideologemi bez hrvatskih istovrijednica

Tests of Within-Subjects Contrasts

Measure: MEASURE_1

Source	year	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
year	Linear	59.439	1	59.439	9.132	.004
	Quadratic	15.524	1	15.524	11.906	.001
	Cubic	6.159	1	6.159	7.183	.009
	Order 4	5.834	1	5.834	9.231	.004
	Order 5	.181	1	.181	.281	.598
year * novine	Linear	.590	2	.295	.045	.956
	Quadratic	.248	2	.124	.095	.910
	Cubic	.245	2	.123	.143	.867
	Order 4	.600	2	.300	.475	.624
	Order 5	.824	2	.412	.640	.531
Error(year)	Linear	390.532	60	6.509		
	Quadratic	78.233	60	1.304		
	Cubic	51.450	60	.858		
	Order 4	37.919	60	.632		
	Order 5	38.626	60	.644		

7.2. Analize razlika između istraživanih skupina riječi i dnevnih listova, pojedinačno po godinama

Ideologemi s hrvatskim istovrijednicama i dotadašnje hrvatske riječi

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	y1987	299.212[a]	5	59.842	6.185	.000
	y1989	251.029[b]	5	50.206	6.810	.000
	y1991	90.068[c]	5	18.014	6.743	.000
	y1995	5.754[d]	5	1.151	.508	.770
	y1999	1.749[e]	5	.350	.130	.985
	y2003	13.502[f]	5	2.700	.669	.648
Intercept	y1987	441.483	1	441.483	45.633	.000
	y1989	436.301	1	436.301	59.178	.000
	y1991	297.144	1	297.144	111.231	.000
	y1995	244.655	1	244.655	107.961	.000
	y1999	258.687	1	258.687	96.040	.000
	y2003	283.027	1	283.027	70.070	.000
zamjena	y1987	298.977	1	298.977	30.903	.000
	y1989	250.893	1	250.893	34.030	.000
	y1991	87.148	1	87.148	32.623	.000
	y1995	.329	1	.329	.145	.704
	y1999	.041	1	.041	.015	.902
	y2003	11.550	1	11.550	2.859	.093
novine	y1987	.028	2	.014	.001	.999
	y1989	.044	2	.022	.003	.997
	y1991	.114	2	.057	.021	.979
	y1995	1.118	2	.559	.247	.782
	y1999	.490	2	.245	.091	.913
	y2003	.310	2	.155	.038	.962
zamjena * novine	y1987	.207	2	.103	.011	.989
	y1989	.092	2	.046	.006	.994
	y1991	2.806	2	1.403	.525	.592
	y1995	4.307	2	2.154	.950	.388
	y1999	1.218	2	.609	.226	.798
	y2003	1.642	2	.821	.203	.816
Error	y1987	1.799.489	186	9.675		
	y1989	1.371.322	186	7.373		

	y1991	496.881	186	2.671		
	y1995	421.501	186	2.266		
	y1999	500.994	186	2.694		
	y2003	751.296	186	4.039		
Total	y1987	2.540.183	192			
	y1989	2.058.652	192			
	y1991	884.093	192			
	y1995	671.909	192			
	y1999	761.429	192			
	y2003	1.047.826	192			
Corrected Total	y1987	2.098.700	191			
	y1989	1.622.351	191			
	y1991	586.949	191			
	y1995	427.254	191			
	y1999	502.743	191			
	y2003	764.798	191			

a. R Squared = .143 (Adjusted R Squared = .120)

b. R Squared = .155 (Adjusted R Squared = .132)

c. R Squared = .153 (Adjusted R Squared = .131)

d. R Squared = .013 (Adjusted R Squared = -.013)

e. R Squared = .003 (Adjusted R Squared = -.023)

f. R Squared = .018 (Adjusted R Squared = -.009)

Ideologemi bez hrvatskih istovrijednica

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected	y1987	.085[a]	2	.042	.276	.760

Model	y1989	.133[b]	2	.067	.474	.625
	y1991	.346[c]	2	.173	.059	.943
	y1995	3.407[d]	2	1.703	.271	.763
	y1999	1.493[e]	2	.747	.110	.896
	y2003	.945[f]	2	.473	.069	.934
Intercept	y1987	1.245	1	1.245	8.110	.006
	y1989	1.774	1	1.774	12.594	.001
	y1991	59.343	1	59.343	20.315	.000
	y1995	110.052	1	110.052	17.522	.000
	y1999	94.446	1	94.446	13.863	.000
	y2003	71.017	1	71.017	10.327	.002
novine	y1987	.085	2	.042	.276	.760
	y1989	.133	2	.067	.474	.625
	y1991	.346	2	.173	.059	.943
	y1995	3.407	2	1.703	.271	.763
	y1999	1.493	2	.747	.110	.896
	y2003	.945	2	.473	.069	.934
Error	y1987	9.210	60	.154		
	y1989	8.450	60	.141		
	y1991	175.272	60	2.921		
	y1995	376.842	60	6.281		
	y1999	408.763	60	6.813		
	y2003	412.623	60	6.877		
Total	y1987	10.540	63			
	y1989	10.357	63			
	y1991	234.961	63			
	y1995	490.301	63			
	y1999	504.702	63			
	y2003	484.585	63			
Corrected Total	y1987	9.295	62			
	y1989	8.584	62			
	y1991	175.618	62			
	y1995	380.248	62			
	y1999	410.256	62			
	y2003	413.568	62			

a. R Squared = .009 (Adjusted R Squared = -.024)

b. R Squared = .016 (Adjusted R Squared = -.017)

c. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.031)

d. R Squared = .009 (Adjusted R Squared = -.024)

e. R Squared = .004 (Adjusted R Squared = -.030)

f. R Squared = .002 (Adjusted R Squared = -.031)